2026 / 1

REGIO

KISEBBSÉG ◆ KULTÚRA ◆ POLITIKA ◆ TÁRSADALOM

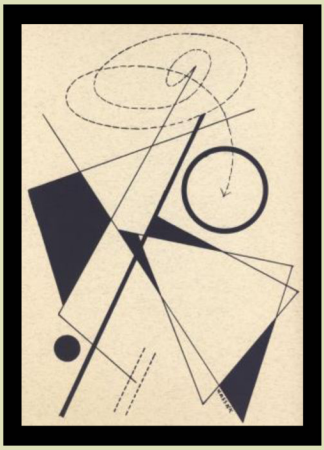

Magyar önszerveződések Bácskában és Bánátban
Magyar egyesületek hatósági ellenőrzése 1936–1941
„Bácska a bácskaiaké”: pozíciókeresés 1941–1944
A Bánáti reformátusok (1941–1944)

Kisebbségek Kínában
Kisebbségi influenszerek a tiktokon
Mongol kisebbség Kínában

A magyarországi nemzetiségek politikai képviselete

Főszerkesztő:

Papp Z. Attila

Szerkesztők:

Bányai Viktória
Bárdi Nándor
Dobos Balázs
Filep Tamás Gusztáv
Szerbhorváth György

Szerkesztőbizottság
Csernicskó István
Fedinec Csilla
Kállai Ernő
Tátrai Patrik
Váradi Mónika
Zahorán Csaba

A lapszám megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Magyar Tudományos Akadémia

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓ:

ELTE TK Kisebbségkutató Intézet
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.
E-mail: regio@tk.hu

Web: regio.tk.hu

A REGIO Open Access peer-reviewed elektronikus folyóirat, a megjelent tartalmak pontos hivatkozás mellett ingyenesen letölthetők.
A hivatkozáskor tüntesse fel a cikk DOI azonosítóját is.

A borítóhoz felhasznált kép Kassák Lajos:
DUR mappa, Bécs, 1924 (Petőfi Irodalmi Múzeum, Kassák Múzeum)

HU ISSN 2415-959X

REGIO

Kisebbség ◆ Kultúra ◆ Politika ◆ Társadalom

regio.tk.hu
34. évf. (2026) 1. szám

MAGYAR ÖNSZERVEZŐDÉSEK BÁCSKÁBAN ÉS BÁNÁTBAN

Domonkos Ádám
Mozgástér és kontroll – A vajdasági magyar egyesületek hatósági felügyelete a Jugoszláv Királyságban (1936–1941) 3

Csőke Márk
„Bácska a bácskaiaké." A közigazgatási állások megszervezése és az állások körül kibontakozó pozícióharc a visszacsatolt Délvidéken 27

Molnár Csongor
Püspökválasztás és a református gyülekezetek a Bánátban, 1941–1944 66

KÍNA ÉS A KISEBBSÉGI KÉRDÉS

Sárközi Ildikó Gyöngyvér
Etnikai kisebbségek a változó politikai erőtérben Kínában 98

Szilágyi Zsolt
Pásztorok és letelepültek. Hogyan lett a mongol hódítókból a kisebbségek mintapéldája a mai Kínában 111

Hao, Lei
Az algoritmus által generált valóság és a megfigyelés technológiai működéslogikája a Douyinnon – A *minzu* identitás újraértelmezése a kínai etnikai kisebbségek *wanghong*jai körében 140

ANKÉT

Körkérdés a nemzetiségek politikai képviseletéről II. 171
Dobos Balázs, Lásztity Péró, Móré Sándor, Unger Anna

KRITIKA

L. Balogh Béni
„Az útlevél hamarosan múzeumi ereklye lesz…” A magyar–román kapcsolatok Petru Groza miniszterelnöksége idején 203

Tania-Nicoleta Bîc: *Relațiile româno-maghiare în timpul guvernului Petru Groza (1945–1952)*. Prefață de Marcela Sălăgean. București: Editura Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2025.

Kirkósa Enikő
Lelki ébredés Erdélyben, a kommunizmus fenyegetettségében 213

Visky András: *Illegalisták*. Budapest: Jelenkor kiadó, 2025. 549 oldal

Eiler Ferenc
Mozgástér a kényszerpályán. Egy valóban különleges kapcsolat története 220

Andreas Schmidt-Schweizer (Hrsg.): *Die westdeutsch-ungarischen Beziehungen in Wirtschaft, Politik und Kultur 1973/74–1987.* Teilband 1: Darstellung; Teilband 2: Quellenedition. Berlin/Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2024.

Juhász Andrea 227
Mint erdőben a vadnyom… – Az irodalomtörténész hagyatéka

Jeney Éva: *A megosztó és megosztható múlt. Tanulmányok*. Szerkesztette: Filep Tamás Gusztáv, Józan Ildikó. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó. 2023.

Huber Ágnes
„Ezt így írd le, ahogy mondom.” 235

Müller Márta: *Magyarországi németek nyelvi önéletrajzaik tükrében: nyelvelsajátítás, kétnyelvűség, nyelvi tapasztalatok, autonoetikus nyelvi tudás*. Budapest: L’Harmattan, 2025.

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.3

MAGYAR ÖNSZERVEZŐDÉSEK BÁCSKÁBAN ÉS BÁNÁTBAN

DOMONKOS ÁDÁM*

Mozgástér és kontroll

A vajdasági magyar egyesületek hatósági felügyelete a Jugoszláv Királyságban (1936–1941)

Leeway for Maneuver and Control: Administrative Supervision of Vojvodina Hungarian Associations in the Kingdom of Yugoslavia (1936–1941)

ABSTRACT: The study examines the functioning of Yugoslav state institutions and the authorities' attitude towards the Hungarian minority between 1936 and 1941 are examined. The operational background of ethnic Hungarian associations as well as the behavior of minority association leaders toward the authorities are also analyzed. In addition, the characteristics of Yugoslav cultural policy toward the Hungarian minority and the relevant practices of the hegemonic ethnopolitical regime are discussed.

KEYWORDS: Yugoslav authority, ethnic Hungarian association, ethnopolitics, minority

1. Bevezetés

A tanulmány a jugoszláv állami szervek működését és a hatóságok magyar kisebbséghez való viszonyát vizsgálja az 1936 és 1941 közötti időszakban. Az elemzés részét képezi a magyar civil szervezetek működési háttere és a kisebbségi egyesületi vezetőknek a hatóságok irányába tanúsított magatartása. Ezen túlmenően tárgyalom a magyar kisebbséggel szemben kialakított jugoszláv kultúrpolitika jellemzőit és az etnopolitikai rezsim vonatkozó gyakorlatait.

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. E-mail: domonkosadam96@gmail.com; ORCID: 0009-0008-0783-3255

Kutatásom azáltal bővíti és árnyalja az eddigi szakirodalmi eredményeket, hogy feltárja, miként működött a hatósági felügyelet és az egyesületi mozgástér a mindennapokban. A dolgozat bemutatja, hogy a rendszer „szigorodása" vagy „lazulása" milyen adminisztratív lépésekben (engedélyezések, tiltások, ellenőrzések, feltételek, rendőri logikák és az egyesületek alkalmazkodási technikái) jelent meg a vizsgált időszakban. Az 1936-os év azért jelentős cezúra, mert a harmincas évek közepétől határozottan javult a jugoszláviai magyar kényszerkisebbség helyzete. Erre szolgáltatott példát, hogy a korábban betiltott egyesületek 1936-tól újjáalakulhattak. Az 1941-es év pedig azért indokolt korszakhatár, mert a háború ekkor érte el Jugoszláviát.

Míg a húszas években a parlamentáris monarchia intézményei jelölték ki a jugoszláviai kisebbségi civil szervezetek mozgásterét, addig a harmincas években a királydiktatúra szervei határozták meg az intézményes keretet: a Dunai Bánság Igazgatósága,[1] a járási, községi és városi elöljáróságok, rendőrfőkapitányságok, a belügyi és az oktatásügyi minisztérium. A politikai gyakorlat a húszas és a harmincas években is a diszkriminációra törekedett,[2] ami jogi és közigazgatási (például az önkormányzati adminisztráció megszüntetése), nyelvhasználati, oktatáspolitikai és gazdasági téren nyilvánult meg.[3] Számottevő mértékben korlátozták a politikai jogokat, így az egyesülési és gyülekezési jogot is.

A királydiktatúra kiépítése azonnal megindult Sándor király[4] 1929. január 6-ai kiáltványát követően: feloszlatta a parlamentet, hatályon kívül helyezte az alkotmányt, a pártok működését betiltotta, továbbá tilos volt a régi földrajzi/

---

1 A délszláv államban 1929-től tiltották a régi földrajzi/közigazgatási nevek hivatalos használatát. 1922. április 26-án az országot 33 megyére osztották. (Bíró László: *A jugoszláv állam 1918–1939*. Budapest: História–MTA Történettudományi Intézete, 2010. 126.) 1929-ben átalakították ezt a közigazgatási rendszert. Ekkor kilenc bánságra osztották fel az országot, melyek vízrajzi nevekről kapták megnevezéseiket. Ezeket báni igazgatóságok irányítottak. A báni hivatalok a valóságban végrehajtószervekként működtek. (Dévavári Zoltán: Útvesztőben – Magyar országgyűlési képviselők az első délszláv államban. In: Bárdi Nándor – Gyurcsík Iván (szerk.): *Nemzetiségi parlamenti képviselet – Nemzetiségi képviselet Magyarországon és az utódállamok parlamentjeiben (1869–1918/1920–1990)*. Budapest: Országház Kiadó, 2022. 189.) A jugoszláviai magyarság túlnyomó többsége a Dunai Bánság területén élt.

2 Mesaroš, Šandor: *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929*. Novi Sad: Institut za istoriju, 1981. 141.

3 Dévavári Zoltán: Kisebbség- és közösségszervezés. Erdély, Felvidék és a Délvidék az új birodalmak alatt (1918–1941). In: Ujváry Gábor (szerk.): *„Tiportatunk, de el nem veszünk" – Trianon 100 tanulmánykötet.* Budapest: Lorántffy Zsuzsanna Nőegylet – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2021. 97.

4 I. Karađorđević Aleksandar (Cetinje, 1888. december 16. – Marseille, 1934. október 9.) 1921. augusztus 16-ig Szerbia, majd a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság régense. 1921. augusztus 16-tól a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd a Jugoszláv Királyság uralkodója. Sándor király elképzelhetőnek tartotta a jugoszláv nemzet felülről történő létrehozását; az integráns jugoszlávizmus egységet kifejező nemzeti ideológiája a meglévő nemzeti tudatok megváltoztatását kívánta elérni, ám nem tudott hatni a széles társadalmi tömegekre. Macedón és horvát terroristák gyilkolták meg 1934-ben Marseille-ben, franciaországi látogatása során.

közigazgatási nevek hivatalos használata. A rendszer bevezetését követően – az államrend és a közbiztonság védelméről szóló törvény értelmében – nem szerveződhetett olyan párt vagy egyesület, mely „törzsi" (értsd: nemzetiségi) vagy vallási alapokra épült volna, továbbá megszigorították azokat a szankciókat, melyeket az államellenesnek ítélt bűncselekmények vontak maguk után.[5] Csak 1931 szeptemberétől következett egy rövid enyhülési szakasz az új, oktrojált alkotmánnyal[6] és a szükségállapot feloldásával; számottevő változás a jugoszláv hatóságok és a magyar egyesületek viszonyában ettől az időponttól figyelhető meg, mert ekkor kezdődött el oldódni a rendkívül feszült légkör. Ez a rövid, enyhülő, ugyanakkor ellentmondásos szakasz 1932/1933–1934 között következett be.

A hatóságok bizalmatlansága azonban továbbra is megmaradt, ami hangsúlyosan érintette a magyar kultúregyesületeket. 1931-ben fogadták el az egyesületekről, gyülekezetekről és összejövetelekről szóló törvényt, melynek 11. paragrafusa rögzítette, hogy „betiltás következik, ha egy egyesület túllépi a hatáskörét, vagy pedig államellenes vagy társadalomellenes cselekedetet követ el".[7] Ettől az időponttól kezdődően a közigazgatási szervek rendszeresen ellenőrizték az ebben a pontban foglaltakat.

1932-re a panaszok, 1934-ben pedig már a betiltások száma is nőtt. 1934-ben betiltották a legjelentősebb magyar kulturális egyesületeket: a szabadkai Népkört és a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesületet. A hatósági szigor pedig az 1935-ös évben tetőzött.[8] Ez mindenekelőtt annak volt köszönhető, hogy egyre hűvösebbé váltak a magyar–jugoszláv kapcsolatok a királydiktatúra bevezetésétől a harmincas évek derekáig terjedő időszakban. Ebben az évtizedben a magyar revizionizmus hangja is egyre erőteljesebbé vált. Ezek hatást gyakoroltak a jugoszláv hatóságok magyar kisebbséggel szemben tanúsított bánásmódjára.

2. Az újrakezdés (1936–1937)

A magyar–jugoszláv kapcsolatok javulásával párhuzamosan fokozatosan kedvezőbbé vált a kisebbségi magyarság helyzete Milan Stojadinović[9] miniszterelnöksé-

---

5 Bíró, 2010. 116.

6 Az oktrojált alkotmányt 1931. szeptember 3-án bocsátották ki. Az alkotmány ismét bevezette a parlamentarizmust, és a következőket nyilvánította ki: Jugoszlávia örökletes, parlamentáris monarchia; a törvényhozó hatalmat a nemzetgyűlés és a király együttesen gyakorolja. Az alkormány értelmében a király ismételten széles jogkörrel rendelkezett. (Bíró, 2010. 117.)

7 Németh Ferenc – Várady Tibor: *Országok változnak, kultúrák maradnak*. Újvidék: Forum, 2022. 96.

8 Ennek egyik példája volt, hogy a hatóságok Vajdaság-szerte betiltották a csárdást.

9 Milan Stojadinović (Čačak, 1888. augusztus 4. – Buenos Aires, 1961. október 26.) szerb politikus, közgazdász, egyetemi tanár. Jogi tanulmányait Belgrádban végezte, majd közgazdaságtanból doktorált 1911-ban. A Szerb Radikális Párt megalakítója, képviselő, szenátor, pénzügyminiszter. 1935–1939 között Jugoszlávia miniszterelnöke és külügyminisztere. Idővel

ge alatt (1935–1939). Erre példa, hogy a kulturális és egyesületi élet új lendületet vett. A kormányzat tárgyalópartnernek tekintette az egykori Magyar Párti politikusokat, akik a párt betiltását (1929) követően a kulturális szférában váltak domináns szereplőkké, hogy kapcsolatban maradjanak a magyar tömegekkel.[10]

A jugoszláv vezetés az etnopolitikai konfliktusokat a hegemonikus stratégia alapján próbálta kezelni.[11] Ennek megfelelően a magyar egyesületek magyar jellegét szisztematikusan igyekeztek megszüntetni. Ezek a szervezetek – különösen a harmincas évek első felében – „vagy közvetlenül, a vezetőségnek szerb nacionalista érdek által diktált összeállítása folytán, vagy közvetve az illető központi szervezetek révén szerb irányítás alá kerültek."[12] A hatósági szigor oldódott ezen a téren a Stojadinović-érában. A fenti példa ugyanakkor utal arra a tényre, hogy a hatósági rendeletek a közösség mozgásterét számos alkalommal szisztematikus módon szűkítették le vagy gátolták.

A hegemonikus módszer az etnokulturális közösségeket mint adottságokat fogadja el, s rendszerint a többnemzetiségű államok vezetői alkalmazták a történelem során.[13] A stratégia értelmében egy domináns etnikum (esetünkben a szerbség) mint a vezető pozíciók többségét betöltő államalkotó nemzet, hatalmat gyakorol az erőszakszervezetek felett, ami az etnokulturális feszültségek elfojtásához vezet. Valóban, Sándor király széles jogkörrel rendelkezett, támaszkodott a hadseregre és a titkosrendőrségre,[14] melyek revizionizmust véltek felfedezni a kisebbségi magyar társadalmi élet valamennyi megnyilvánulásában.[15]

Az egyletek működési engedélyét 1929 óta ahhoz kötötték, hogy azok ügykezelési és jegyzőkönyvi nyelvként az államnyelvet fogadják el.[16] Ugyanígy, a szerb szá-

alkalmazni kezdte a fasiszta hatalomgyakorlás technikáit, és egyre nyilvánvalóbbá váltak vezéri ambíció. 1939-ben Pál régens száműzte, 1948-tól Argentínában élt.

10 A Magyar Párt 1922-ben alakult meg Zentán. A párt célja a délvidéki magyarság intézményes politikai érdekképviselete volt. 1929-ben betiltották. A szervezet történetének monografikus igényű feldolgozását lásd: Dévavári Zoltán: *Új partok felé*. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014.; A jugoszláviai magyarság két világháború közötti politikai érdekképviseletét lásd bővebben: Dévavári, 2022. 184–229.

11 Salat Levente: *Etnopolitika a konfliktustól a méltányosságig. Az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai*. Marosvásárhely: Mentor, 2001. 72.

12 MNL OL, K 63, 1935–16/4. Tárgy: Összefoglalása azoknak a rendelkezéseknek, amelyekkel Jugoszlávia a kisebbségvédelmi szerződést megsértette. (1934. május 31.)

13 Salat, 2001. 62.; Az etnopolitikai konfliktusok hegemonikus úton való kezelése kapcsán lásd bővebben: Salat, 2001. 62–64.

14 Dévavári, 2022. 187–188.

15 Janjetović, Zoran: *Deca careva, pastorčad kraljeva – Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*. Beograd: INIS, 2005. 294.

16 Itt érdemes röviden utalni arra, hogy az 1920-as években nem egy esetben egyenesen üldözték, tiltották a magyar kultúrát ápoló társulatokat (közművelődési egyesületek, önképző, dal- és zeneegyletek). (Dévavári, 2022. 206.) A szabadkai magyar színjátszás 1918 és 1925 közötti történetét lásd bővebben: Dévavári Zoltán: A pusztítás kultúrharca. A szabadkai magyar színjátszás története 1918 és 1925 között. *Somogy*, 2020/4. 34–49.

mok műsorba való felvétele mintegy feltétele volt az előadások jóváhagyásának. Egy 1936-os magyar jelentés rögzíti, hogy „egyes helyeken, mint pl. Zomborban [sic! – D. Á.], Suboticán és Veliki-Becskereken /Pavlovgrad/ [sic! – D. Á.] a helyi hatóságok már évek óta nem engedélyeznek magyar nyelvű működevelői előadásokat", ha pedig igen, több esetben sem volt biztosítva azok zavartalan lefolyása.[17] Továbbá, a hatalom több egyesület vagyonát, házát, könyvtárát kobozta el (például a verseci, fehértemplomi, nagybecskereki, muraszombati kaszinók ügye).[18]

A hatóságok figyelemmel kísérték a magyar közélet vezetőinek tanácskozásait. Így a Várady Imre[19] által kezdeményezett, 1936. április 28-án Újvidéken a „Kraljica Marija" kávézóban zajló megbeszélésről is pontos információkkal rendelkeztek.[20] Ugyanígy a június 9-ei, Strelitzky Dénes[21] lakásán lezajlott, tíz volt Magyar Párti képviselő tanácskozásáról is értesültek, melyen a Jugoszláv Radikális Közösségnek (JRZ) benyújtandó, minimumkövetelésekет megfogalmazó memorandumot szerkesztették. Ennek első pontjaként szerepelt a jugoszláviai magyarok kulturális és szociális intézményeinek teljesen szabad fejlődésének biztosítása. A megbeszélésen döntés született arról is, hogy először a kormányhoz fordulnak a követelések teljesítse céljából, azonban kedvezőtlen fogadtatás esetén a horvát Mačekkal[22] tár-

[17] MNL OL, K 64, 67 16. tétel (1936): D. Egyesületi élet és nyelvhasználat. (1936. május 12.). A csak magyar nyelven zajló műsor engedélyezésére példát szolgáltatott a szabadkai Kis Szent Teréz Társaság darabja. (VL, F. 126, II. részleg. [A szabadkai rendőrfőkapitány a báni közbiztonsági ügyosztálynak.] [1936. május 19.])

[18] MNL OL, K 64, 67 16. tétel (1936): A memorandumba felveendő pótlások. (1936. április 6.)

[19] Várady Imre (Katalinfalva, 1867. március 11. – Nagybecskerek, 1959. március 6.) délvidéki magyar jogász, politikus, egyesületi vezető. Miután elvégezte a jogi kart Budapest, Nagybecskereken nyitott ügyvédi irodát. 1905–1910 között Függetlenségi Párti országgyűlési képviselő volt. Egyik alapítója az 1922-ben megalakult Magyar Pártnak. E formáció legbefolyásosabb, mérsékelt politikusa volt. Kiemelkedő társadalomszervező munkát fejtett ki. 1927-től országgyűlési képviselő volt. 1939-ben kinevezték a jugoszláv felsőházba. A II. világháború alatt nem fejtett ki politikai tevékenységet. 1945 után a Népfront vezetőségének tagja lett, majd végleg visszavonult a politikától. Várady Imre életrajzának monografikus igényű feldolgozását lásd: A. Sajti Enikő: *Kisebbségben – Délvidéken – Várady Imre (1867–1959)*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2024.

[20] AJ, 37, 22/178. [A Belügyminisztériumból.] (1936. április 29.)

[21] Strelitzky Dénes (Baja, 1888. július 3. – Szabadka, 1953. január 21.) délvidéki magyar jogász, politikus, egyesületi vezető. A jogi kart Budapesten végezte, majd Szabadkán kezdte ügyvédi pályafutását. A Magyar Párt titkára, majd elnökségi tagja volt. Mérsékelt politikai szereplő. A párt jogvédő irodáját vezette és a *Hírlap* főszerkesztője volt. 1927–1929 között országgyűlési képviselő. A szabadkai Népkör, majd Magyar Olvasókör vezetőségi tagja. 1938-ig a Magyar Olvasókör ügyvezető elnökeként tevékenykedett. A visszacsatolást követően nem vállalt politikai szerepet. 1945 után a Népfront egyik kerületi szervezetének alelnöke lett.

[22] Vladimir (Vladko) Maček (Jastrebarska, 1879. július 20. – Washington, 1964. május 15.) horvát politikus, jogász. A Horvát Parasztpárt parlamenti képvislője, későbbi elnöke. Az 1935-ös választásokon a Népi Megegyezés Blokkjának vezetője. Kiemelkedő szerepet töltött be a szerb–horvát kiegyezés létrejöttében, amely megteremtette a valós autonómiával rendelkező Horvát Bánságot (1939). Az ekkor megalakult jugoszláv kormány miniszterelnök-helyettese lett. A háború alatt passzivitásba vonult, majd az 1945-ös összeomlást követően emigrált.

gyalnak a pontokról, ezáltal pedig az ellenzéket fogják erősíteni.[23] Maček ekkor (1935 és 1938 között) az Egyesült Ellenzék listavezetője volt; a magyar vezetők számára politikai súlya tette potenciális partnerré.

1936. október 22-én a kisebbségi magyar vezetők benyújtották memorandumukat és tárgyalásokat folytattak a belgrádi kormánnyal. A tíztagú magyar küldöttség a közelgő községi választásokon elfoglalandó álláspont kapcsán tárgyalt a kormány tagjaival: először Stošović[24] közoktatásügyi miniszterrel, majd Stojadinovićtyal. A miniszterelnök hangot adott annak, hogy „a magyarok egy jelentékeny magyar kultúrközösség tagjai és azoknak meg is kell maradniok", valamint célja, hogy „a kisebbségek itt jól érezzék magukat".[25] Mindemellett kifejezésre juttatta, hogy „a magyar kisebbség reprezentánsaival (...) nincs meg az a szívélyes viszony, mint a németekkel."[26] Másnap, 23-án reggel a küldöttség felkereste a belügyminisztert, Korošecet,[27] aki nagyon ridegen fogadta őket. A vele folytatott tárgyalás súlypontját a betiltott kultúregyesületek és külön a nagybecskekeri Magyar Közművelődési Egyesület ügye képezték. A belügyminiszter kifejtette, hogy „valamelyes „Kulturbund"-féle[28] egyesület engedélyezéséről szó sem lehet."[29] A kormánytagok „igen félnek a bolsevizmustól s ezért olyan egyesületet, mely alkalmas valami »sejtek« (…) alakítására, sem engedélyeznek."[30] – magyarázta. Korošec az egyesület alapszabályainak módosítására és olvasókörré történő átalakítására szólította fel a küldöttséget. A tárgyalássorozat végül úgy zárult, hogy a kormány egy

23 AJ, 37, 22/178. [A Belügyminisztériumból.] (1936. június 9.)

24 Dobrivoje Stošović (Brus, 1894. – Belgrád, 1957. szeptember 20.) szerb közgazdász, politikus. Jogi és pénzügyi-közgazdasági tanulmányait Londonban és Cambridge-ben végezte. Kiváló pénzügyi szakember volt. A közoktatásügyi miniszteri pozíciót 1935. június 24. és 1937. október 4. között töltötte be. 1937–1938-ban építésügyi miniszter, 1938–1939-ben erdészeti és bányaügyi miniszter volt. Újságíróként, szerzőként és szerkesztőként is jelentős tevékenységet fejtett ki.

25 MNL OL, K 64, (1938) 16. tétel: A volt magyar párti vezetőférfiak tárgyalásai a belgrádi kormánnyal. (1936. október 31.)

26 Uo.

27 Anton Korošec (Biserjane, Sveti Jurij ob Ščavnici, 1872. május 12. – Belgrád, 1940. december 14.) szlovén politikus. 1907-től a Szlovén Néppárt tagja, majd 1917-től annak vezetője. 1917-től a Jugoszláv Klub vezetője a bécsi parlamentben. A Szlovén–Horvát–Szerb Állam tanácsának elnöke (1918. október 29.), majd az új állam miniszterelnök-helyettese. Volt oktatási miniszter, 1928–1929-ben miniszterelnök, 1935–1939 között pedig belügyminiszter.

28 A Kulturbund 1920-ban alakult meg Újvidéken. Egy átfogó, dunai sváb közösségi szervezet volt, amelyből további „volksdeutsch" egyesületek fejlődtek ki, és amelybe önálló szervezetek olvadtak be. Janjetović, Zoran: *Nemci u Vojvodini*. Beograd: INIS, 2009. 212.

29 MNL OL, K 64, (1938) 16. tétel: A volt magyar párti vezetőférfiak tárgyalásai a belgrádi kormánnyal. (1936. október 31.)

30 Uo.

leiratában felhatalmazta a bánhelyettest, Rajićot,[31] engedélyezze a dunai bánsági magyar kulturális egyesületek alapítását és újraindítását.[32]

Ennek megfelelően – Korošec szavaival élve – mintegy „karácsonyi ajándékként" a nagybecskereki magyar közművelődési egyesület[33] alapszabályzatát a báni hivatal az év végén (novemberben) jóváhagyta. Az új dokumentum két lényeges pontban tért el az előzőtől. Egyrészt neve a „Jugoszláviai Magyar Közművelődési Egyesület"-ről „Petrovgrádi Magyar Közművelődési Egyesület"-re módosult, ami a lokális szintre való kényszerű korlátozódást jelezte. Ezzel összefüggésben az egyesület a továbbiakban nem alakíthatott fiókszervezetet bárhol az országban. A hatalom birtokosai ezzel igyekeztek megakadályozni azt, hogy nehogy egy a Kulturbundhoz hasonló szervezet alakulhasson ki a magyarság számára. Ugyanakkor – szólt a Kánya Kálmán külügyminiszternek megküldött nagyköveti jelentés – a korábban létrejött filiálék várhatóan önálló egyesületként fognak újraalkulni, és ez a decentralizáció nem hátráltatja a magyar hálózatépítést, de előnye, hogy az összes egyesületet már nem lehetne „egy tollvonással" betiltani.[34]

A nagybecskereki központú magyar közművelődési egyesület fiókszervezetei Deák Leó[35] és Deák Imre[36] szervezőmunkája folytán megalakultak Zomborban, Csonoplyán, Gomboson, Regőcén, Bezdánban, Doroszlón, Bajmokon és

---

31 Svetislav Rajić (Ószivác, 1889. – Újvidék, 1941. szeptember 20.) szerb jogász, politikus. Jogi tanulmányait Egerben, Budapesten és Berlinben végezte. Betöltötte a pécsi főispáni, majd a nagybecskereki és zombori alispáni pozíciót. 1929-ben nyugdíjazták, majd a Sojadinović-érában újra a politika alakítói közé emelték: ő lett a Dunai Bánság vezetője, bánja 1936. március 26. és 1939. február 27. között.

32 MNL OL, K 64, (1938) 16. tétel: A volt magyar párti vezetőférfiak tárgyalásai a belgrádi kormánnyal. (1936. október 31.)

33 Ez az egyesület vált a jugoszláviai magyar ernyőszervezet „központi" intézményévé.

34 MNL OL, K 64, 67 16. tétel (1936): A Magyar Közművelődési Egyesület és a Népkör ügye. (1936. november 14.)

35 Deák Leó (Kúla, 1888. január 14. – Újvidék, 1945. november 26.) délvidéki magyar jogász, politikus, egyesületi vezető, a Magyar Párt titkára és egyik legtevékenyebb vezetője, Bács-Bodrog vármegye főispánja. Része volt annak a hármasnak (Várady Imre és Strelitzky Dénes mellett), mely a két világháború közötti időszakban személyesen próbálta kijárni a magyarságot érintő fontos kérdéseket Belgrádban. Számos írást közölt a jugoszláviai magyar sajtóban, a *Kalangya* munkatársa volt. A visszacsatolás után a mérsékelt politikus Bács-Bodrog vármegye és Zombor, majd Újvidék főispánja és országgyűlési képviselő volt. Miután a németek megszállták Magyarországot, letartóztatták és internálták. 1945 novemberében az új jugoszláv vezetés háborús bűnösként halálra ítélte, majd végrehajtotta az ítéletet.

36 Deák Imre (Kúla, 1904. november 2 – Nyíregyháza, 1990. április 21.) délvidéki magyar ügyvéd, kultúraszervező, egyesületi vezető. Több Közművelődési Egyesület és Magyar Ház megalakításában játszott fontos szerepet. A zombori Magyar Közművelődési Egyesület alelnöke volt. A visszacsatolás után Bács-Bodrog vármegye tiszteletbeli főügyésze, továbbá a Zombor környéki Nemzetvédelmi Bizottság ügyvezető alelnöke lett. Országgyűlési képviselő (1941–1944) volt. A háború után Magyarországon települt le.

formálódtak Veprődön és Őrszálláson.[37] Emellett ezek a szervezetek létrejöttek Ókanizsán, Zentán és Adán is. A hatóságok szisztematikusan megfigyelték ezeket, a jelentősebb rendezvényeket és a keresztesegyesület-alapításokat, kitérve a tagok számára, kilétére, adott esetben hátterére, a programpontokra, általában a részvevőkre és azok lelkesedésére.[38] Például a regőcei egyesület 1936. november 8-ára tervezett alakuló közgyűlése előtt a zombori járási elöljárók értesültek Deák Leó azon kijelentéséről, hogy ez az önszerveződés ismert a bán előtt, és úgy tűnik, hogy az ő tudomásával zajlik. A jelentéstevő (Pekter Petar) a hatósággal közölte, hogy a magyarság ezen kezdeményezése a nemzeti (jugoszláv) lakosság körében nemtetszést váltott ki, és a kialakult hangulat alapján fennáll a lehetőség, hogy a Zomborból érkező küldötteket incidens fogja érni.[39] Mindez jól szemlélteti a nemzetiségi területek hangulati viszonyait.

Az egyesületi aktivizálódást jelezte még a szabadkai Népkör 1936. december 6-ai újjáalakulása, immár Magyar Olvasókör[40] néven. Az új alapszabályzat jóváhagyására közvetlenül a községi választások előtt került sor. Ez az időzítés szerves részét képezte a jugoszláv kormányok magyarságpolitikájának. Egy korszak végi, 1939. januári jugoszláv katonai jelentés ugyanis megállapította, hogy a magyarok nemzeti és kulturális fejlődése „a rezsimtől függött, mely az országban kormányzott, és attól, hogy a választások előtti vagy a választási kampányok utáni állapotban voltunk. Míg a magyaroknak a választások előtt számos jogot megadtunk nemzeti és kulturális fejlődésük terén, addig a választások után ezekből sokat

[37] MNL OL, K 64, (1938) 16. tétel: A jugoszláv kormány legutóbbi „engedményei" a magyar kisebbség részére. A volt magyar párti vezetőférfiak állásfoglalása. (1936. november 24.) A Zombori Magyar Közművelődési Egyesület 1936. november 12-én alakult meg. (VL, F. 126, II. részleg. [A Zombori Magyar Kulturális Egyesület alapítása – jelentés.] [1936. november 12.]) Ezeken az alakuló üléseken nagyságrendileg 50–150 fő vett részt. Deák Imre művelődésszervezői munkásságáról lásd bővebben: Csőke Márk: Deák Imre, egy elfeledett kultúrszervező. *Híd*, 2025/7–8. 117–130.

[38] Erre lásd például: VL, F. 126, II. részleg. 76674/1936. [Herceg Kálmán, a Bajmoki Magyar Kulturális Egyesület alakuló ülése.] (1936. november 23.); VL, F. 126, II. részleg. 588/1937. [Adai Magyar Kulturális Egyesület alapítása.] (1937. január 1.); VL, F. 126, II. részleg. 3979/1937. [A Zentai Magyar Kulturális Egyesület.] (1937. március 8.); VL, F. 126, II. részleg. 31986/1937. [A Zsablyai Magyar Olvasókör kérelme.] (1937. május 17.); VL, F. 126, II. részleg. 54671/1937. [Veprődi Magyar Keresztes Egyesület – zászlószentelés.] (1937. augusztus 3.); VL, F. 126, II. részleg. 68128/1937. [A Magyar Közművelődési Egyesület által szervezett népi táncok estjének megszervezése.] (1937. október 6.)

[39] VL, F. 126, II. részleg. 71139/1936. [A Regőcei Magyar Kulturális Egyesület – alapítás.] (1936. november 4.)

[40] A szabadkai Magyar Olvasókör a szabadkai Népkör jogutódjaként alakult újjá 1936 decemberében. Jellegét tekintve kulturális és társadalmi szervezet volt. Ez a szervezet számított a jugoszláviai magyarság egyik legjelentősebb kulturális központjának a két világháború között. Többször betiltották. A korszak egyik legaktívabb magyar egyesülete, munkája széles spektrumot ölelt fel (például kultúrestek, ismeretterjesztő előadások, műkedvelő színjátszás, bálok, diáksegélyezés és mások). A hatóságok mindvégig irredenta fészeknek tartották.

visszavettünk tőlük."[41] Az Olvasókör elhanyagolt állapotban vette át korábban lefoglalt vagyonát. A felszerelés, a könyvtár, a színházi díszletek tönkrementek, és az épület is tatarozásra szorult. Végül a vezetőség kénytelen volt aláírni, hogy változatlan állapotban vették át a vagyont.[42] Ezek után, 1936 decemberétől az egyesületi munka újraindulhatott.

Szabadkán a városi rendőrfőkapitány csak bizonyos korlátozások mellett volt hajlandó engedélyezni a szociális irányú egyesületi tevékenységet, azaz a szegény lakosság anyagi támogatását. Elsődleges szempontként itt is az állt, hogy a kitűzött célok korrelálnak-e a jugoszláv nemzeti törekvésekkel. Erre szolgáltatott példát a szabadkai Dobro Delo[43] esete, melynek Ivan Ivandekić[44] volt az elnöke. A szervezet magyar működevő előadásokat kívánt színre vinni a városi színházban 1936. december 5-én, 6-án, 25-én, 26-án, melynek bevételét a szegények és rászorulók közt tervezték szétosztani. A rendőrfőkapitány, tekintettel arra, hogy az egyesület az adott év februárjában kapott engedélyt a magyar színdarabok előadására, és azért, mert a befolyt összeget a szegények közt osztaná szét, 4-én és 5-én megengedné az előadást. A 25-ei és 26-ai fellépések kapcsán viszont forduljon újra a hatóságokhoz engedélyezésért – szerepelt a dunai bání hivatalnak megküldött rendőrfőkapitányi jelentésben.[45]

3. Az enyhülési szakasz ellentmondásossága (1937–1938)

Az enyhülési szakasz kezdeti időszaka nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert ugyan 1937 májusáig 27 községben alakult magyar közművelődési egyesület, alapszabályzatukat még nem hagyták jóvá. Ez csupán egyik – jóllehet igen jelentős

[41] VA, pop. 17, k. 94, f. 22. [Az 1. Hadsereg Területi Parancsnoksága a Vezérkar Főnökének, hírszerző osztálynak.] (1939. január 30.)

[42] MNL OL, K 64, 67 16. tétel (1936): A szabadkai „Népkör" ügye. (1936. december 10.)

[43] A szervezet teljes neve Dobro Delo – Jótett, a Nincstelenek és Szerencsétlenek Megsegítésére Létesült Társaság volt. 1929-ban hozták létre az akkori szabadkai polgármester, Selimir Ostojić generális segítségével. A Dobro Delo célja az volt, hogy a segélynyújtás átfogóbbá és a város által is támogatottá váljon.

[44] Ivan Ivković Ivandekić (Szabadka, 1882. május 26. – 1968. november 6.) földmérő mérnök, politikus, egyesületi vezető. Tanulmányait a budapesti Műegyetemen végezte. Tagja volt az 1918. november 10-én megalakított szabadkai Bunyevác–Szerb Nemzeti Tanácsnak. A szabadkai delegáció tagjaként részt vett az 1918. november 25-ei újvidéki Nagy Nemzetgyűlésen. Politikai pályafutását a Bunyevác–Sokác Pártban kezdte, majd a Horvát Parasztpártban működött. 1931 után a JNS, azt követően a JRZ kötelékében állt. 1933–1934-ben Szabadka város polgármestere. 1934–1938 között községelnökként vezette a várost. 1938-ban a Dunai Bánság tanácsosának és szenátorrá nevezték ki. A *Sloga* (később *Narodna sloga*) és a *Glas Naroda* hetilapok szerkesztője volt. Több szakmai és kulturális szervezetben töltött be vezető pozíciót.

[45] VL, F. 126, II. részleg. 75475/1936. [Működevő színielőadások magyar nyelven.] (1936. november 23.)

– pontja volt annak az újabb, ezúttal egész rövid memorandumnak, mellyel a magyarság vezetői (Várady Imre, Deák Leó, Strelitzky Dénes) megjelentek a kormánnyal (Stojadinović, Stanković,[46] Stošović, Janković[47]) folytatott kihallgatáson 1937. május 2-án. A miniszterelnök az audiencián kijelentette, hogy „súlyt helyez arra, hogy a magyarok, kiknek lojalitásáról meg van győződve, itt jól érezzék magukat, a maga részéről mindent, ami módjában áll, meg fog tenni, hogy a magyar kisebbség megkapja azokat a jogokat, amelyek a törvény szerint megilletik."[48]

Voltak azonban más, magyar jellegű egyesületek, melyek ebben a felívelési időszakban jöttek létre. Ilyennek tekinthető a Verseci Magyar Munkás Daloskör, melynek megalakítását magyar szakszervezeti vezetők kezdeményezték. A többségében szakmunkásokból álló tagság (melynek nagyobb része nem volt szakszervezeti tag) vállalkozott a magyar dalok ápolására, amit a hatóságok általánosságban a magyar irredenták egyik „politikai-soviniszta" céljaként értelmeztek. Mivel azonban a szervezetnek nem tulajdonítottak további hasonló jellegű tendenciát, így az megkezdhette munkáját.[49]

A magyar kulturális egyesületek kérdése abból a szempontból is foglalkoztatta a művelődéspolitika irányítóit, hogy azok konzerválták a dualizmus kori magyarosítás eredményeit, például Gomboson.[50] Az apatini járási elöljáró veszélyt vélt felfedezni az ottani magyar kulturális egyesület céljában. Álláspontja a következő

---

46 Svetozar Stanković (Törökkanizsa, 1882. május 1. – Belgrád, 1924. január 19.) szerb politikus. Tanulmányait a budapesti Műszaki Egyetemen végezte. Szülőhelye küldöttjeként részt vett az 1918. november 25-ei újvidéki Nagy Nemzetgyűlésen. A jugoszláv delegáció tagjaként a párizsi békekonferencián is részt vett. Az új délszláv állam politikai életében aktívan részt vállalt, több alkalommal is országgyűlési képviselőnek választották. A Radikális Párt (NRS) és a Jugoszláv Radikális Közösség (JRZ) kötelékében politizált. 1935 és 1939 között mezőgazdasági miniszter. Stojadinović Jugoszláviából való kiutasítása véget vetett politikai ambícióinak. A II. világháború éveit passzivitásban töltötte.

47 Momčilo Janković (Niš, 1883. november 24. – Belgrád, 1944. november 27.) szerb politikus. Jogi tanulmányait Belgrádban végezte. 1938-ban országgyűlési képviselővé választották a JRZ listáján. 1941 augusztusa és októbere között a Nedić-kormány tagja. A kormányból való kilépését (1941. október 5.) követően visszavonult a közélettől. 1944 októberében az új hatalom letartóztatta és halálra ítélte. 2012-ben rehabilitálták.

48 MNL OL, K 64 (1938) 16. tétel: A volt magyar párti vezetőférfiak Stojadinović miniszterelnöknél. (1937. május 2.) Ez idő tájt Deák és Strelitzky nem rendelkezett külföldre szóló útlevéllel. Ezen az audiencián Stojadinović intézkedett, hogy megkapják a hiányzó dokumentumot. (Uo.)

49 VL F. 126. II. részleg. 6396/1938. [A verseci városi rendőrség vezetősége jelentése a Dunai Bánság közbiztonsági ügyosztályához.] (1937. március 9.) Az egyik gyanúsként nyilván tartott tagnál (Lengyel János) még korábban házkutatást végeztek, kommunista könyvek után kutatva, de nem találták azokat. Zavaró tényező volt, hogy egy magyar politikai emigráns (Wolf Lajos) mint idegen állampolgár is szerepelt a vezetőségi névsorban. Az egyesületi vezetők ezt korrigálták, törölték nevét a vezetőségből. (Uo.)

50 VL F. 126. II. részleg. 5468/1938. [Az apatini járási elöljáró jelentése a Dunai Bánság oktatási ügyosztályának.] (1937. szeptember 9.)

volt: „»[Az egyesület – D. Á.] a népművelés terén törekedni fog: az óvodák, gyermekmenhelyek és iskolák segítésére, téli tanfolyamok megnyitására, társas estek tartására és azon személyek jutalmazására, akik a népművelésben kitüntették magukat«, tehát az ifjúság nevelésére, ami semmiképpen sem bízható egy kisebbségi »kulturális« egyesületre a nemzeti Jugoszláviában."[51]

A korszakban jelentős kulturális szerepet töltött be a Magyarországról átvett Gyöngyösbokréta mozgalom, ami 1936 nyarától indult meg a vajdasági és szlavóniai magyarság körében.[52] Ennek keretében a vidéki lakosság népi dalokat, táncokat, színdarabokat adott elő, bemutatta szokásait és népviseletét. Az állami szervek alapvetően tolerálták a mozgalmat, de veszélyét 1937 végén abban látták, hogy egyik fő célja „különösen felélesztení és megszilárdítani a kisebbségeket"[53] a kisantant országokban. Miként egy korabeli jugoszláv jelentés fogalmazott: „Ez már itt van közöttünk, sőt, teljes lendülettel nyomul. De ha ezt el kell tűrni, mindenképpen meg kellene akadályozni ezeknek a »gyöngyösbokrétáknak« a magyarországi és hazai kölcsönös látogatásait."[54] Mindennek hátterében az állt, hogy a mozgalom céljai keresztezték a jugoszláv nemzeti törekvések irányát. A hatóság öt pontba szedte a mozgalom célkitűzéseit: 1) a népi folklór vizsgálata és megőrzése; 2) a falvak és városok összekapcsolása; 3) az értelmiség népi szellem általi inspirálása és regenerálása; 4) a nemzeti kisebbség egyetlen nemzeti hullámba és mozgalomba való beáramoltatása; 5) nemzeti propaganda folytatása belföldön és külföldön.[55] A jugoszláv szervek a Gyöngyösbokrétát egy elsőosztályú magyar propagandaeszköznek tartották. Amikor a gombosiak budapesti vendégszereplésének előkészítése zajlott (melyet a magyar revíziós liga finanszírozott volna), a minisztertanács központi sajtóirodája figyelmeztette az oktatásügyi minisztert az éppen zajló előkészületekre.[56] Az oktatásügyi miniszter arra az álláspontra helyezkedett, hogy „ennek a vendégszereplésnek nem kizárólag kulturális-művészeti jellege van,"[57] így nem javasolta azt. Összességében elmondható tehát, hogy a hivatalos szervek részéről bizalmatlanság övezte az effajta kezdeményezéseket.

Ez a viszonyulás figyelhető meg néhány jelentősebb újvidéki egyesülettel, így a Magyar Egyesülettel, a Református Olvasóegylettel, a Polgári Magyar Daloskörrel és a Nyugdíjazott Vasutasok Egyesületével szemben is. A hatóságok azért nem engedélyezték az 1937 decemberében megtartani kívánt magyar nyelvű működvelő előadásokat, mert megítélésük szerint már túl sok előadást szerveztek az utóbbi

---

51 Uo.

52 Kende Ferenc: A Gyöngyösbokrétánk mérlege. *Kalangya*, 1936/6–7. 353–468.

53 AJ, 66, 71/184. [Akcija za međusobno gostovanje seoskim družina Jugoslavije i Mađarske – mišljenje Beljka Petrovića –.] (1937. november 22.)

54 Uo.

55 Uo.

56 AJ, 66, 71/184. [Gostovanje seljaka iz Bogojeva u Budimpešti.] (1937. november 15.)

57 Uo.

időkben, és mert konkurenciát jelentettek a szerb társulatok számára. Ennélfogva havonta legfeljebb két magyar nyelvű működevelő színielőadás hagytak jóvá,[58] ami azonban a húszas évekhez képest jelentős pozitív változást jelentett.

A jogok megadása az enyhülési szakaszokban fokozatosan ment végbe, hogy ne keltsen feltűnést. Így amikor Várady Imre 1938 áprilisában tárgyalt Rajić bánnal a magyar közművelődési egyesületek alapszabályainak jóváhagyásáról, a bán kifejtette, hogy „ő igen szívesen jóváhagyja az alapszabályokat, de ne kívánják tőle, hogy ezt tömegesen és feltűnő módon tegye. Ez – úgymond – árthatna úgy őneki, mint a magyar kisebbségnek. A közművelődési egyesületeket tehát csakis fokozatosan engedélyezheti."[59] Így került sor a horgosi, a bajmoki és a doroszlói szervezetek felállítására. Az is fontos szempontként jelentkezett, hogy ott, ahol „a magyar elem nem elég erős ahhoz, hogy ily egyesület felállítása indokolt lenne" (Bácskertes, Újverbász), tiltotta ezeket a kezdeményezéseket.[60] Ez utóbbi esetek példái az öntudatosodási és önszerveződési folyamatok gátlásának, akárcsak az újvidéki székhelyű Szenteleky Irodalmi és Művészeti Társaság[61] alapszabályzatának 1938. márciusi jóvá nem hagyása, illetve további munkájának betiltása. Rövid indoklásként az szerepelt, hogy az alapítók és a tagok között vannak olyan személyek, akik semmiféle garanciát nem jelentenek a jugoszláv állami és nemzeti érdekekre nézve.[62] Ezt a bizalmatlan légkört a Magyar Olvasókör Szabadkán úgy próbálta oldani, hogy rendezvényére (Lányi-est) meghívta Rajić bánt, a szabadkai városi elöljáróságot és a Graničar dalárdát.[63] Ennek ellenére még 1938 augusztusában is csak a szabadkai Magyar Olvasókör fizette a színházi illetéket.[64] A szabadkai városi vezetőség csak az év végén (december) engedte el számukra ezt és a magyar előadások után addig fizetett 300 dinárt. A városvezetés ekkor egyébként 30 ezer dináros kulturális célú segélyben részesítette a kört.[65]

---

58 MNL OL, K 64, (1938) 16. tétel: A jugoszláviai magyar kisebbség sérelmei. (1937. november 25.)

59 MNL OL, K 64, (1938) 16. tétel: Rajić bán kijelentése a Magyar Közművelődési Egyesületek engedélyezéséről. (1938. április 29.)

60 Uo.

61 A Szenteleky Irodalmi és Művészeti Társaság több eredménytelen kísérlet után 1937. szeptember 12-én alakult meg Újvidéken. Ez a szervezet az írók, színészek, zenészek, szobrászok, képzőművészek, iparművészek és újságírók egyesülete volt. Célul tűzte ki az említett művészeti ágazatokban tevékeny magyar művészek erkölcsi és anyagi támogatását. ([sz.n.]: Ujraalakult a Szenteleky Irodalmi és Müvészeti Társaság. *Napló*, 1937. szeptember 14. 2.)

62 VL F. 126. II. részleg. 6512/1938. [A bán helyettesének határozata.] (1938. március 18.)

63 Jegyzőkönyv a szuboticai Magyar Olvasókör választmányának üléséről. (1938. április 3.) (Az iratok Dévavári Zoltántól származnak.)

64 Jegyzőkönyv a szuboticai Magyar Olvasókör rendes választmányi üléséről. (1938. augusztus 28.) (Az iratok Dévavári Zoltántól származnak.)

65 Jegyzőkönyv a szuboticai Magyar Olvasókör választmányi üléséről. (1938. december 13.) (Az iratok Dévavári Zoltántól származnak.)

A korszakban a hatóságok megvizsgálták a magyar dalkörök műkedvelő színielőadásai kapcsán a darab tartalmát, a jeleneteket és a kellékeket, hogy azokban fellelhetők-e tipikus magyar nemzeti jellegzetességek. Ilyennek tartották például a pengő és fillér pénznevek emlegetését, de egyes földrajzi helynevek – például Pest, Szeged – is a sorba illeszkedtek. Ilyen esetekben az állami szervek törekedtek cenzúrázni ezeket a fogalmakat, azonban ez nem mindig sikerült. Például 1938 júniusában, amikor a zentai Kis Szent Teréz daloskör a *Csavargólány* című darabot kívánta bemutatni a szomszédos Ókanizsán, az ókanizsai rendőrfőkapitány azt állapította meg, hogy „a kifejezéseket a cenzúra során ki kellett volna hagyni, és helyükre hazai kifejezéseket kellett volna használni”.[66] Emellett arra hivatkozott, hogy a darabot már négyszer előadták Zentán, ahol szintén jelentős magyar közösség élt. Ez alapján úgy vélte, hogy „nem volt ok a darab előadásának engedélyezésének megtagadására”.[67]

A továbbiakban azonban az előadandó színdarabokat le kellett fordítani államnyelvre, és a rendőrségnek meg kellett küldeni elbírálására egy 1938. augusztus 13-i bizalmas báni rendelet értelmében, ami főként a német náci befolyás[68] ellen irányult. A magyar közélet vezetői igyekeztek kieszközölni a rendelet hatályon kívül helyezését, hiszen ezek a követelmények megbénították volna a műkedvelő színjátszást. A források alapján annyi tudható a fejleményekről, hogy a következő hónapban még nem lehetett tapasztalni ennek hatását.[69]

Ennek hátterében minden bizonnyal a bledi tárgyalások[70] (1938. augusztus 20–21.) álltak, ahol a kisebbségi kérdésre helyeződött a súlypont. Ezzel kapcsolatosan Jugoszláviával és Romániával megegyezést született. Magyarország, Románia és Jugoszlávia közös nyilatkozatban rögzítették, hogy az útban álló akadályokat el kell hárítani a baráti viszony továbbfejlesztése érdekében.[71] Ettől az időponttól fogva Magyarország a kisantant államokkal külön-külön folytathatott tárgyalásokat a magyar kisebbségekkel kapcsolatosan.

---

66 VL, F. 126, II. részleg. 42220/1938. [Zanatlijsko i građansko pevačko udruženje u St. Kanjiži mole dozvolu.] (1938. június 24.)

67 Uo.

68 A Kulturbundon belül idővel kétségkívül teret hódított a nemzetiszocialista ideológia. A szervezeten belül sor került a birodalmi német szervezetek náci formáinak átvételére is. A Kulturbundban 1940/1941 fordulóján vezették be a Führer-Pinzipet. A szervezet gleichschaltolása ekkorra már megtörtént.

69 MNL OL, K 64, (1938) 16. tétel: A jugoszláv hatóságok magatartása a magyar kisebbséggel szemben. (1938. szeptember 5.)

70 A kisantant országok Magyarországgal folytatott tárgyalásainak megnevezése 1938 augusztusában. A bledi egyezmény elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát. Magyarország lemondott az elcsatolt területek erőszakos visszafoglalásáról.

71 Hornyák Árpád: A magyar kisebbségi kérdés a magyar kormány délszláv politikájában a harmincas években. In: Bárdi Nándor – Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja: Forum Kisebbségkutató Intézet, 2006. 87–88.

A jugoszláviai magyarság etnokulturális szervezettsége, intézményességének megteremtése és nemzeti öntudata számos nehézség dacára mégis számottevő előrelépést tett az évtized alatt, melyben Magyarország revíziós sikere mellett szerepet játszott, hogy a kisebbségi vezetők aktív pozícióőrzésre rendezkedtek be. A jugoszláv vezérkar jól látta mindezt, és ebben a fejlődésben kiemelt szerepet tulajdonított a magyar kulturális egyesületeknek, melyeket igen agilisnak tartott a magyar propaganda vonatkozásában és a nemzeti tudat megtartása terén is.[72] A jugoszláv határőrség jelentésében (1938 decembere) hangsúlyozta, hogy a jugoszláviai magyarok „jelentős mértékben felerősítették propagandájukat, különféle nyugtalanító híreket terjesztve, hogy honfitársaikat államunkban reményben tartsák, miszerint várhatóan a közeljövőben ezek a területek visszatérnek a csonkított Magyarországhoz".[73] A teljes képhez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy a vajdasági magyarság egyik legjelentősebb szervezete, a szabadkai Magyar Olvasókör két képviselője (Futó Béla[74], Szántó Gábor[75]) a választmány felkérésére részt vett a szerb hadsereg húszéves bevonulásának ünneplésén – eleget téve a szervezést intéző szabadkai bizottság meghívásának.[76]

---

72 VA, pop. 17, k. 94, f. 22. [Az 1. Hadsereg Területi Parancsnoksága a Vezérkar Főnökének, hírszerző osztálynak.] (1939. január 30.)

73 VA, pop. 17, k. 76, f. 2. [Határőrség. A „kolonizáció" mappába.] (1938. december 13.)

74 Futó Béla (?–?) a szabadkai Magyar Olvasókör vezetőségi tagja volt a két világháború között.

75 Szántó (Schlesinger) Gábor (Budapest, 1882. – Belgrád, 1957. április 29.) délvidéki magyar politikus, orvos, egyesületi vezető. Orvosi diplomáját Budapesten szerezte. Szántó 1930 második felében megkezdte a Jugoszláv Egységmozgalom magyar szervezeteinek kialakítását. A „hódoló gyűlésekre", tehát az államhűséget manifesztáló gyűlésekre 1931 márciusától került sor. A hűségmozgalom megalakulása mögött az az elképzelés állt, hogy a magyarság kulturális, gazdasági, politikai fejlődése elől csak akkor gördülnek el az akadályok, ha a közösség Belgráddal a legszorosabb együttműködést termeti meg. Szántó 1931 novemberében egyedüli magyarként szerzett mandátumot a belgrádi parlamentben. Vezetésével megalakult a Jugoszláviai Magyar Népszövetségi Liga, melyet azonban a Népszövetségi Ligák Kongresszusa nem ismert el. Szántó támogatottsága a magyarság körében igen csekély volt, a többség nem ismerte el a jugoszláviai magyarság vezetőjének. Sikerei közé tartozik ugyanakkor, hogy közbenjárására engedélyezték újra a szabadkai Népkör működését (1932). A hűségmozgalom komolyabb jelentőségre soha nem tett szert. Szántó politikai pályája csúcsa 1935 nyara és 1936 tavasza közé tehető. Ezt a szakaszt pedig a fokozatos térvesztés követte. Szántó Gábor politikai pályáját lásd bővebben: Hornyák Árpád: Szántó Gábor és a jugoszláviai magyar hűségmozgalom. In: uő. (szerk.): *Találkozások-ütközések*. Pécs: Bocz Nyomdaipari Kft., 2010. 74–86.

76 Jegyzőkönyv a szuboticai Magyar Olvasókör üléséről. (1938. november 10.) (Az iratok Dévavári Zoltántól származnak.)

4. Jugoszláv hatóságok „ideges hangulatban" (1939–1940)

Ilyen előzmények után 1939-ben ismét egy restriktívebb szakasz következett. Jugoszláviában a többségi társadalom történelmi elégtételként fogta fel az I. világháború utáni számottevő területszerzést. Ez az öröm és a megszerzett területek lehetséges elvesztésének gondolata egyszerre volt jelen a korszakban. A magyar–jugoszláv kapcsolatok alakulása mellett ez a félelem is hozzájárult a kisebbségekkel történő hatósági bánásmód formálásához, amely összességében rosszindulatúnak tekinthető.

Ez az attitűd mutatható ki egyes vidéki egyesületalapításoknál. Például a szentmihályi községi vezetés szerint azért nem kellett jóváhagyni az ottani magyar kulturális egyesület megalakítását, „mert a helybeliek kulturális szintje nagyon alacsony, kevéssé ismerik államunk különféle kérdéseit, és könnyen áldozatul eshetnek a küldöttek (az MKE tagjai – D. Á.) általi illegális magyar propaganda céljainak ebben a konkrét esetben",[77] így – a megítélés alapján – a jugoszláv nemzeti érdekekkel mentek volna szembe.

1939 tavaszán a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület összeállította a jugoszláviai magyarság 12 pontba szedett programját. A harmadik pont rögzítette a magyar kisebbség szabad kulturális fejlődésének törvényben való biztosítását, a kulturális egyesületek szabad létesítését és a kisebbségi kulturális intézményeknek a magyarság adózása arányában való állami támogatását.[78] Emellett Fodor Gellért[79] fontos kultúrkívánságként fogalmazta meg az országgyűlésben a földművelésügyi költségvetés vitája során (1939. március 11.), hogy egy koncesszió biztosításával állandó és vándor jellegű magyar színház létesüljön, melynek jugoszláv állampolgárok lennének tagjai, és ugyanúgy adókedvezményben részesülnének mint az államnyelven működő társaik. Továbbá kérte a politikamentes közművelődési egyesületek alapszabályainak jóváhagyását is.[80] Érdemes jelezni, hogy ekkorra a jugoszláv elit igen nagy érdeklődést mutatott a kisebbségek minden megnyilvánulása iránt.[81]

A fent vázolt tendencia érvényesült a szabadkai Magyar Olvasókör vonatkozásában is. Ekkor, 1939 nyár elején a jugoszláv hatóságok „ideges hangulatában" került sor a szervezet negyedszeri betiltására a szabadkai rendőrfőkapitány, Jovan

---

77 VL, F. 126, II. részleg. 24451/939. [Mađarsko – prosvetno društvo – osnivanje.–.] (1939. április 5.). A nagybecskereki járási vezetés is ezt az álláspontot képviselte. (Uo.)

78 MNL OL, K 63, 190. doboz 1939-es év 16/4 tétel: A jugoszláviai magyar népcsoport programja. (1939. április 14.)

79 Fodor Gellért (1903–1977) horgosi gazda, községi elnök, politikus, egyesületi vezető. A közgazdasági diplomát Budapesten szerezte. 1932-től a horgosi gazdakör, 1936-tól Horgos községi elnöke lett. 1938-ban a JRZ kötelékében országgyűlési képviselő lett.

80 MNL OL, K 63, 190. doboz 1939-es év 16/4 tétel: Fodor Gellért képviselő beszéde a skupstinában. (1939. március 16.)

81 Uo.

Stepanović[82] határozatával. Ennek hátterében nyolc Népkör-tag irredenta daléneklése (*Horthy Miklós katonája vagyok*) és egyikőjüknek a rendőrséggel szembeni kihívó viselkedése állt. Mivel a választmány nem fogadta el a tagok kizárásáról döntő indítványt, hiszen meg volt győződve róla, hogy városuk visszakerül az anyaországhoz, és egy ilyen döntést az új hatóságok minden bizonnyal „hazafiatlannak" titulálnának, Stepanović kézbesítette nekik a betiltó határozatot.[83] Ekkora már a szervezeten belül újból kibontakozóban volt a vezető szerepért folytatott harc a különböző frakciók között.[84] Fodor Gellért és Várady Imre vezetése alatt egy küldöttség szerveződött, mely a kormánynál való interveniálást tervezte az Olvasókör ügyében.[85] Ez a kísérlet eredményesnek bizonyult, az egyesületi munka újból megindulhatott, s a kör választmánya köszönő táviratot küldött Dragiša Cvetković miniszterelnöknek,[86] Mihaldžić Stanoje[87] belügyminiszternek és köszönetet indítványozott Jovan Stepanovićnak.[88] A kör októberre kapta meg a színházi illeték fizetése alóli mentességet.[89]

A szabadkai eset nem számított egyedülállónak, hiszen július 4-én betiltották az újvidéki Polgári Daloskört is, vizsgálatot indítottak a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület ellen, illetve beszüntették az Ókanizsán frissen alakult Gazdaifjak Egyesületét. Ez utóbbi a zászlószentelés ünnepén történt, amikor is a szervezet elnöke bemutatta a királyhoz, illetve régenshez intézett sürgöny

82 Jovan Stepanović (?–?) szabadkai rendprfőkapitány volt az 1930–as, 1940-es évek fordulóján.

83 MNL OL, K 63, 190. doboz 1939-es év 16/4 tétel: A szabadkai Magyar Olvasókör betiltása. (1939. július 6.)

84 Dévavári, 2022. 226. A szabadkai Magyar Olvasókör vezetéséért folytatott küzdelmet lásd bővebben: Dévavári Zoltán: Árkádia útján (Indulás és útkeresés – A Híd eszme- és politikatörténete. In: Faragó Kornélia (szerk.): *Mozgalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás.* Újvidék – Zenta: Forum Könyvkiadó – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014. 57–77.

85 MNL OL, K 63, 190. doboz 1939-es év 16/4 tétel: A szabadkai „Magyar Olvasókör" bezárása. (1939. július 4.)

86 Dragiša Cvetković (Niš, 1893. január 15. – Párizs, 1969. február 18.) szerb jogász, újságíró, politikus. Jogi diplomáját Szabadkán szerezte 1934-ben. 1928-ban vallásügyi miniszter. A diktatúra bevezetését követően rövid időre letartóztatták. Niš polgármestere lett 1935-ben. 1935–1939 között előbb a szociális és egészségügyi miniszteri, majd az igazságügyminiszter-helyettesi pozíciót töltötte be. 1939 és 1941 között miniszterelnök. Kormánya írta alá az ország csatalakozását a háromhatalmi egyezményhez. 1944-ben emigrált, 1945-ben háborús bűnössé nyilvánították, 2009-ben rehabilitálták.

87 Mihaldžić Stanoje (Jasenovac, 1892. Június 4. – Belgrád, 1956. április3.) szerb politikus, egyesületi vezető. Jogi tanulmányait Zágrábban végezte. Több társadalmi, kulturális és jótékonysági egyesület tagja. A JRZ politikusa volt. 1938–1939 között a Szávai Bánság bánhelyettese, majd kinevezett bánja lett, 1939–1940 között Jugoszlávia belügyminisztere volt, 1940–1941-ben pedig a Drinai Bánság báni pozícióját töltötte be.

88 Jegyzőkönyv a szuboticai Magyar Olvasókör választmányi üléséről. (1939. augusztus 28.) (Az iratok Dévavári Zoltántól származnak.)

89 Jegyzőkönyv a szuboticai Magyar Olvasókör választmányi üléséről. (1939. október 1.) (Az iratok Dévavári Zoltántól származnak.)

szövegét, mire a közönség nagy része ülve maradt, és hangosan hallatták a „mi közünk hozzá" véleményüket.[90]

A jugoszláviai magyarság egyik jóakarója, Bešlić miniszter[91] 1939 őszén „megígérte támogatását [...] a magyar népcsoport kulturális egyesületeinek kérdéseiben".[92] Októberben a magyarság vezetői ismét tanácskozásra ültek össze Streitzky Dénes házában, és Várady Imre, Deák Leó és Nagy Iván is jelen voltak a találkozón. Az államvédelem értesült róla, hogy Nagy megkapta az utasítást, mérje fel a terepet a Magyar Kulturális Egyesületek Szövetségének alapítási engedélyeztetése érdekében.[93] Ekkorra már erőteljesen jelentkezett az igény a kulturális egyesületek egyesítésére – egy olyan szervezetére, mint amilyen a Kulturbund volt.

Ugyanígy, a hatóságok fókuszába kerültek azok az egyesületek, amelyek magyar nyelven tartották meg rendezvényeiket, előadásaikat és a színdarabokat, és amelyek közönsége ennélfogva szinte kizárólag a magyar lakosság köréből verbuválódott – a foglalkozásra való tekintet nélkül. Az 1937-ben újraalakult, magát társadalmi és morális intézményként meghatározó újvidéki Beltéri Katolikus Kör[94] is ilyen szervezetnek számított.

Az egyesület 1939–1940-es évekbeli sorsa hűen szemlélteti a korabeli közigazgatási gyakorlatot. Az újvidéki kulturális egyesületek szövetségének művelődési-kulturális szekciója tagjaként sem részesülhetett kedvező hatósági elbírálásban. A kör ugyanis kérelemmel fordult az Oktatásügyi Minisztériumhoz, hogy az igazolja, az egyesület színielőadásai, művelődési estjei, előadásai és hangversenyei művelődési jellegűek.[95] A minisztérium végül nem teljesítette ezt a kérést, az általános igazolás kibocsátását.[96] Erre azért lett volna szüksége a körnek, mert csak ennek birtokában fordulhatott a hatósághoz rendezvényeiknek az illeték fizetése alóli mentesítése

---

90 MNL OL, K 63, 190. doboz 1939-es év 16/4 tétel: A szabadkai „Magyar Olvasókör" bezárása. (1939. július 4.)

91 Nikola Bešlić (Ada, 1891. április 15. – Újvidék, 1955. Március 27.) szerb mérnök, politikus, kiváló vízügyi szakember. Budapesti tanulmányai és magyar felesége révén magyar kötődésekkel rendelkezett. Kezdetben a Radikális Párt, majd a JRZ kötelékében politizált. A Cvetković-kormányban mezőgazdasági és vízügyi miniszter, a Cvetković–Maček-kormányban közlekedésügyi miniszter volt. Magyar részről a jugoszláv–magyar közeledés támogatójaként tekintettek rá.

92 MNL OL, K 63, 190. doboz 1939-es év 16/4 tétel: Bešlić miniszter nyilatkozata a magyar kisebbség sérelmeinek orvoslásáról. (1939. október 4.)

93 AJ, 66, 71/184. [A Belügyminisztérium az államvédelmi ügyosztálynak.] (1939. október 6.)

94 Az egyik legjelentősebb újvidéki magyar egyesület a két világháború közötti időszakban. Számos műkedvelő előadást, operettet, népszínművet rendezett. A Kör rendelkezett ifjúsági csoporttal és könyvtárral, a kulturális tevékenység mellett jótékony célú feladatokat is ellátott. Az egyesület célul tűzte ki a szegény gyermekek évenkénti felruházását is a harmincas évek végén.

95 AJ, 66, 71/184. [Az újvidéki Beltéri Katolikus Kör kérelme az Oktatásügyi Minisztériumhoz.] (1939. október 21.)

96 AJ, 66, 71/184. [Az Oktatásügyi Minisztérium a Dunai Bání Igazgatóság művelődési ügyosztályának.] (1940. február 20.)

érdekében. A báni hivatal azt a felsőbb utasítást kapta, hogy ha a Kör nem művelődési jellegű, akkor csakis a művelődési jellegű darabok, előadások illetékmentességét engedélyezzék számukra.[97] Végül is az újvidéki rendőrfőkapitány propagandajellegűnek értékelte a szervezetet, és ez alapján úgy vélte, hogy az előadások illeték alóli mentesítését csak esetenként, azaz kizárólag olyan rendezvények esetében kellene megadni, amelyeknek művelődési jellege kétségtelen.[98] Az ügy folytatódásáról azt tudni, hogy a hatóság még 1940 februárjában sem engedte el az illetékek fizetését a művelődési célú előadásokra, mert a közigazgatási szervek (a Dunai Bánság oktatási ügyosztálya, az Oktatásügyi Minisztérium) az újvidéki rendőrfőkapitány értékelését vették alapul, miszerint ezek voltaképp propagandajellegűek.[99]

A hatalom egyre inkább úgy érezte, hogy „általában a magyarok körében már egy ideje megfigyelhető bizonyos irigység, sőt, elégedetlenség is amiatt, hogy a hatóságaink elismerték a németek jogát az önálló kulturális fejlődéshez, míg – úgymond – a magyaroktól ezt továbbra is megtagadják."[100] E hangulat végső célja – vonta le a következtetést – a revizionizmus.

5. A korszak vége (1940–1941)

A korszak végén a hatóságok úgy látták, hogy hiányzott a vezető szerepet betölteni hivatott középosztály a kisebbségi magyar társadalmi szervezkedéshez. A közösség vezetői és Cvetković tárgyalásai során szóba kerültek a kulturális alrendszert érintő problémák, így a kulturális egyesületek kérdése is. Ennél azonban hangsúlyosabban kívánták megteremteni a nemzeti alapú politikai szervezkedés lehetőségét, emellett megbeszélést folytattak a szegénysorsú magyarok kérdésének ügyében, mely szintén megoldásra várt.[101] A jugoszláv miniszterelnök nem zárkózott el az egységes magyar kultúrszövetség ötletétől.[102]

A hatóságok nem nézték jó szemmel az etnikai rekrutáció eléréséért tett erőfeszítéseket. Többek között erre példát szolgáltatott az óbecsei magyar kulturális egyesület 1940 nyarán indított akciója, ami azért került az állami szervek fókuszába, mert ennek keretében a tagok felkeresték a község magyar családjait. Céljuk az volt, hogy rávegyék a szülőket gyermekeik magyar tagozatba való beíratására.

97 AJ, 66, 71/184. [Az Oktatásügyi Minisztérium a Dunai Báni Igazgatóság művelődési ügyosztályának.] (1939. október 30.)

98 AJ, 66, 71/184. [Az újvidéki Beltéri Katolikus Kör – jelentés –.] (1939. december 8.)

99 AJ, 66, 71/184. [Središnji katolički krug u Novom Sadu, moli da mu se izda uverenje da su njihove pretstave prosvetnog karaktera.] (1940. február 16.)

100 VA, pop. 17, k. 21, f. 3, d. 16. [Az 1. Hadsereg Területi Parancsnoksága a Vezérkar Főnökének, hírszerző osztálynak.] (1940. január 11.)

101 VA, pop. 17, k. 21, f. 3, d. 8. [I Заведено у досије достава без ознаке – НА РЕД. БР. 1140.] (1940. január 20.)

102 Dévavári, 2022. 227.

A megfelelő létszám esetében ugyanis az iskolavezetés rákényszerült a magyar tagozatok indítására.[103]

1940-ben az egyre szélesebb társadalmi rétegek bevonására törekvő magyar kulturális mozgalmat erősítő szabadkai Magyar Olvasókör fiókszervezetek létesítését helyezte kilátásba Kelebián, Ludason és Palicson is. A kör az ottani általános iskolai tantermeket tervezte kibérelni abból a célból, hogy szórakoztató és műkedvelő magyar színielőadásokat tartsanak, csárdást táncoljanak, magyar dalokat énekeljenek. Az állami szervek hivatalos álláspontja az volt ebben az ügyben, hogy „(…) semmiképpen sem szolgálja sem a nemzeti, sem más érdekeinket, hogy az állami iskolák a magyar kultúra otthonává váljanak, ahogyan az sem, hogy az iskolai tantermek kocsmai termekké alakuljanak."[104] A hatóságok veszélyforrást véltek felfedezni a jugoszláv nemzeti érdekek keresztezésében (a magyar kultúra ápolásában) és a magyar–jugoszláv határ közelségében, így a jelentéstevő végül szükségesnek tartotta erről tájékoztatni az oktatásügyi minisztert, és sürgette, hogy adjanak ki egy általános értesítőt/körlevelet, amely betiltaná az iskolai tantermek bérbeadását a kisebbségi magyar egyesületek számára.[105]

Az egyes magyarországi színtársulatok (budapesti Belvárosi Színház, Vígh Színház) szervezés alatt lévő jugoszláviai vendégszereplésének ügye külön problematikát jelentett az állami szervek számára. Ennek megvalósításában a különböző vajdasági magyar kulturális egyesületek vezetői, a középosztály tagjai vállaltak oroszlánrészt. Szabadkáról a Magyar Olvasókör akkori elnöke, Óbecséről az ottani népkör elnöke folytatott ilyen irányú megbeszéléseket a Belvárosi Színházzal. Az államvédelmi ügyosztály kiderítette egy, a Belvárosi Színház által a Zentai Magyar Kulturális Egyesületnek megküldött levélből, hogy a zentai szervezet ügyvezető igazgatója, Vámos János[106] állandó kapcsolatban és levelezésben állt a társulattal. Ókanizsáról pedig Batta Péter,[107] egykori Magyar Párt-i képviselő törekedett a vendégszereplés megvalósítására, aki párhuzamosan több

---

103 AJ, 66, 71/184. [Akcija starobečejskog mađarskog kulturnog udruženja.] (1940. július 2.)

104 VA, pop. 17, k. 21, f. 3, d. 7. [I Заведено у досије достава без ознаке – НА РЕД. БР. 1019.] (1940. március 18.)

105 Uo.

106 Vámos János (?–?) zentai gimnáziumi tanár, politikus, művelődésszervező, egyesületi vezető. A húszas években a Magyar Párt tagjaként politizált. A '30-as, '40-es évek fordulóján a Zentai Magyar Kulturális Egyesület elnöke. Közellátási osztályvezető, az ún. tízes bizottság tagja és kinevezett polgármester lett a visszacsatolás után (1941). A háborút követően háborús bűnösnek nyilvánították.

107 Batta Péter (Gödöllő, 1881. október 15. – Pécsvárad, 1960. január 22.) magyar ügyvéd, politikus, író, néprajzi gyűjtő, művelődésszervező, egyesületi vezető. Jogi tanulmányait Budapesten végezte. 1910-ben ügyvédi irodát nyitottMagyarkanizsán. A Magyar Párt magyarkanizsai szervezetét vezette. Számos írása, cikke, tanulmánya jelent meg a délvidéki magyar sajtóban. Jelentős művelődésszervező tevékenységet fejtett ki. Cikkei jelentek meg a *Híd*, a *Kalangya* és a *Reggeli Ujság* c. lapokban." Több társadalmi egyesület vezetőségi tagja volt. 1944-ben, az összeomlás idején családjával Magyarországra menekült.

egyesület vezetőségi pozícióját (kaszinó, gazdakör, cserkészegylet) is birtokolta. Batta ezt úgy tartotta kivitelezhetőnek, hogy egy nagyobb vendéglátóhelyet tervezett kibérelni, hogy helyszínt biztosítson a színdarab előadásához. A hatóság összegezve úgy értékelte a helyzetet, hogy a magyar lakosság érdeklődése ebben az arányban még nem nagy, de minden bizonnyal később intenzívebb lesz, ha a tudomást szereznek róla. Éppen ezért a nagybecskereki, ókanizsai és horgosi rendőrfőkapitányok arra az álláspontra helyezkedtek, hogy „a mostani idők nem alkalmasak" a vendégszereplésre.[108]

Ekkorra már (1940) az ún. kulturális reciprocitás elve a jugoszláv kultúrpolitika egyik axiómáját képezte, melynek lényege a következő volt: „Kulturális cserekapcsolatunk célja a külfölddel az, hogy megismerjük a külföldi, így tehát a magyarországi különleges értékeket is, mégpedig oly módon, hogy a Jugoszláviában élő nem magyarok betekintést nyerjenek a magyar kulturális alkotásokba – és fordítva is".[109] A fenti, potenciális vendégszereplés pedig nem illeszkedett ebbe a koncepcióba, hiszen a délszláv lakosság alig vett volna részt a magyar nyelvű darabokon a Belvárosi Színház kilenc vajdasági helységet (például Újvidék, Szabadka, Nagybecskerek, Zenta, Ókanizsa, Óbecse, Zombor) érintő tervezett turnéján, ez ugyanis túlnyomó többségben magyarok számára szólt volna.[110] Az oktatásügyi minisztérium az elv figyelmen kívül hagyását „felesleges tehernek" tartotta a jugoszláv kulturális fejlődés szempontjából.[111] Ezek a megfontolások álltak annak hátterében, hogy az Oktatásügyi Minisztérium végül nem engedélyezte a budapesti színtársulatok vajdasági turnéját, és felhívta az államvédelem figyelmét, hogy a közigazgatási szervek is függesszék fel az előkészületeket.[112]

108 AJ, 66, 71/184. [Budimpeštansko pozorište "Belvaroši sinhaz" održanje pretstave u Jugoslaviji.] (1940. május 8.)

109 AJ, 66, 71/184. [Az Oktatásügyi Minisztérium Általános Ügyosztálya a Külügyminisztériumnak.] (1940. május 21.)

110 Uo.

111 AJ, 66, 71/184. [Az Oktatásügyi Minisztérium Általános Ügyosztálya a Belügyminisztériumnak.] (1940. április 9.)

112 AJ, 66, 71/184. [Az Oktatásügyi Minisztérium Általános Ügyosztálya a Belügyminisztérium I. Államvédelmi Ügyosztályának.] (1940. június 12.)

Mindeközben Nagy Iván[113] megbeszéléseket folytatott Vladimir Mačekkal és Ivan Šubašićtyal,[114] melynek eredményeként 1940. március 3-án megalakult a Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség.[115] A cél a magyar kisebbség megnyerése volt, s a fejlemény fel is bátorította a közösséget. Várady és Deák Cvetkovićtyal folytatott tárgyalásai után a hatalom engedélyezte a Magyar Közművelődési Egyesület belgrádi létrehozását 1940. április 1-én, s az év őszén létrejöhetett a Magyar Közművelődési Szövetség a Dunai Bánságban is; ez utóbbi alapszabályzatának jóváhagyására azonban csak 1941. február 6-án került sor.[116] Ilyen előzmények után alakult meg a Magyar Kultúrszövetség 1940. november 24-én, melynek vezetőségében főként egykori Magyar Párti politikusok szerepeltek, s melyből kihagyták a szabadkai Magyar Olvasókör vezetőségét és annak ifjúsági kultúrosztályát. Főként a nemzetközi politikai helyzet alakulása és a magyar–jugoszláv közeledés álltak annak hátterében, hogy a belgrádi központi hatalom engedélyezte ezt a szerveződést.[117]

A különböző politikai frakciókat tömörítő, 1941. március 24-én létrehozott Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség ötös tanácsának feladata lett volna a jugoszláviai magyarság közösségi, közművelődési, politikai és gazdasági irányítása, azonban a háború elérte Jugoszláviát is, ami a magyar közösségi élet új korszakát nyitotta meg.[118]

A visszacsatolt Bácskában a magyar hatóságok biztosítani kívánták a kulturális egyesületek „nemzeti, keresztény szellemű" működését, és eszerint jelölték ki a szabadkai Olvasókör vezetőségét is.[119] Ezzel szinte egyidőben a szerb és német uralom alatt lévő Bánátban élő magyarság helyzete jelenős mértékben romlott. Egy

---

113 Nagy Iván (Bács, 1904. – San Francisco, 1972. október 28.) ügyvéd, politikus. Jobboldali kisebbségpolitikusként szembehelyezkedett a Magyar Párt konzervatív szárnyával, és a horvát ellenzékkel kereste a szövetséget. 1941 és 1944 között országgyűlési képviselő a magyar parlamentben. Nevéhez fűződik a *Nép* című keresztény jobboldali lap alapítása is. A háború után háborús bűnösnek nyilvánították. Az összeomlást követően Nagy emigrált. Nagy Iván életrajzának, politikai pályájának monografikus igényű feldolgozását lásd: Dévavári Zoltán (közread.): *Klikkharcok az emigrációban*. Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium –Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Eötvös Loránd Kutatói Hálózat, 2021. 13–61.

114 Ivan Šubašić (Vukova Gorica, 1892. május 7. – Zágráb, 1955. március 22.) horvát jogász, politikus. Teológiai diplomáját Zágrábban szerezte. A mérsékelt politikus 1938-ig tartózkodott a nagypolitikai szerepvállalástól. 1939–1941 között horvát bán. Az emigráns kormány miniszterelnöke, külügy- és pénzügyminisztere 1944 júliusa és novembere között. Az átmeneti kormány vezetője lett 1945. március 7-én, majd a kommunisták térnyerése miatt visszavonult a politikától.

115 Dévavári, 2022. 226.

116 Dévavári, 2022. 227.; Janjetović, 2005. 304–305.

117 Janjetović, 2005. 304–305.

118 Dévavári, 2022. 228.

119 MNL OL, K 28, 108. doboz, 175. tétel: Olvasókör átszervezése Szabadkán. (1941. június 19.)

korabeli magyar jelentés hangsúlyozza, hogy „a bánáti magyarság úgy szellemi, kulturális, mint gazdasági téren az érvényesülés minden lehetőségét elvesztette."[120]

6. Összegzés

A magyar egyesületek mozgásterét főként külső tényezők: a magyar–jugoszláv államközi viszony és a politikai környezet határozták meg. A Stojadinović-kormány idején határozott javulás figyelhető meg, de mélyebbre ásva az mondható el, hogy enyhülési és restriktív szakaszok váltakoztak a magyar egyesületek és a jugoszláv hatóságok viszonya tekintetében, melyek jellemzően rövidek és ellentmondásosak voltak. A jogok megadása az enyhülési szakaszokban (rendszerint a kampányidőszakokban) fokozatosan ment végbe. A szervek azonban rendre számos jogot vontak vissza a magyar kisebbségtől a választások után.

A hatóságok szisztematikusan megfigyelték az aktív pozícióőrzésre berendezkedett magyar közéleti vezetőket, figyelemmel kísérték azok tanácskozásait és az egyesületalapításokat. Az egyesületek fő működtetői, azaz a magyar középosztály és elit tagjai több ízben nyújtottak be memorandumot, és tárgyaltak a kormánnyal, miáltal biztosítani próbálták a magyarság kulturális és szociális intézményeinek szabad fejlődését. A hivatalos szervek részéről bizalmatlanság övezte a magyarság kulturális mozgalmait, kezdeményezéseit. Ennélfogva az öntudatosodási és önszerveződési folyamatok meggátolására is törekedtek (például a vidéki egyesületalapításoknál vagy adott kifejezések cenzúrázása révén). Ez az attitűd érhető tetten az etnikai rekrutáció elérésére tett erőfeszítéseket vonatkozásában is.

A korszak végére a jugoszláv elit élénken érdeklődött az ország kisebbségeinek helyzete iránt. Ennek hátterében – a német törekvések mellett – a magyarság egyre erősödő etnokulturális szervezettsége és intézményessége állt, melyben az egyesületek kiemelkedő szerepet töltöttek be. A hatalom szemében a magyar kisebbség tagjai és kivált egyesületeik csakis azért énekeltek magyar dalokat, ápolták táncaikat vagy rendezték előadásaikat, hogy kifejezésre juttassák magyarságukat. A hatóságok mindehhez pedig „politikai-soviniszta", illetve revizionista tendenciát társítottak. A jugoszláv központi vezetés úgy vélte, hogy a magyar kulturális fejlődés csakis az államhatalom támogatásának köszönhető, és hiányzott hozzá a szükséges középosztály.

A királyság északi területein működő, jelentős közvetítő és kezdeményező szereppel bíró magyar kulturális egyesületek ugyanakkor állandó kapcsolatban álltak a meghatározó anyaországi kulturális szervezetekkel. A kulturális reciprocitás elve pedig hátráltatta a vendégszereplések megvalósítását.

[120] MNL OL, K 28, 165. doboz, 272. tétel. [A miniszteri o. tanácsos jelentése.] (1941. július 26.)

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

Arhiv Jugoslavije (AJ)
F. 37. Stojadinović Milan
F. 66. Ministarstvo Prosvete Kraljevine Jugoslavije. [Jugoszláv Királyság Közoktatásügyi Minisztériuma]

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
K 28. Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi osztály iratai
K 63. Külügyminisztériumi Levéltár Politikai Osztálya iratai
K 64. Külügyminisztériumi Levéltár Politikai Osztálya rezervált iratai

Vajdasági Levéltár (VL)
F. 126. II. részleg. Kraljevska Banska Uprava Dunavske Banovine [A Dunai Bánság Királyi Bánsági Igazgatósága]

Vojni Arhiv (VA)
Popisnik 17. [17-es jegyzék]

Egyesületi jegyzőkönyvek
A szabadkai Magyar Olvasókör jegyzőkönyvei (1938–1939) (Az iratok Dévavári Zoltántól származnak.)

Sajtó
Kalangya
Napló

SZAKIRODALOM

A. Sajti Enikő: *Kisebbségben – Délvidéken – Várady Imre (1867–1959)*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2024.
Bíró László: *A jugoszláv állam 1918–1939*. Budapest: História–MTA Történettudományi Intézete, 2010.
Csőke Márk: Deák Imre, egy elfeledett kultúrszervező. *Híd*, 2025/7–8. 117–130.
Dévavári Zoltán: Árkádia útján (Indulás és útkeresés – A Híd eszme- és politikatörténete. In: Faragó Kornélia (szerk.): *Mozgalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás*. Újvidék – Zenta: Forum Könyvkiadó – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014. 13–77.

Dévavári Zoltán: *Új partok felé*. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014.

Dévavári Zoltán: A pusztítás kultúrharca. A szabadkai magyar színjátszás története 1918 és 1925 között. *Somogy*, 2020/4. 34–49.

Dévavári Zoltán (közread.): *Klikkharcok az emigrációban*. Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium–Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Eötvös Loránd Kutatói Hálózat, 2021.

Dévavári Zoltán: Kisebbség- és közösségszervezés. Erdély, Felvidék és a Délvidék az új impériumok alatt (1918–1941). In: Ujváry Gábor (szerk.): *»Tiportatunk, de el nem veszünk« – Trianon 100 tanulmánykötet*. Budapest: Lorántffy Zsuzsanna Nőegylet – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2021. 95–106.

Dévavári Zoltán: Útvesztőben – Magyar országgyűlési képviselők az első délszláv államban. In: Bárdi Nándor – Gyurcsík Iván (szerk.): *Nemzetiségi parlamenti képviselet – Nemzetiségi képviselet Magyarországon és az utódállamok parlamentjeiben (1869–1918/ 1920–1990)*. Budapest: Országház Kiadó, 2022. 184–229.

Hornyák Árpád: A magyar kisebbségi kérdés a magyar kormány délszláv politikájában a harmincas években. In: Bárdi Nándor – Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja: Forum Kisebbségkutató Intézet, 2006. 69–88.

Hornyák Árpád: Szántó Gábor és a jugoszláviai magyar hűségmozgalom. In: uő. (szerk.): *Találkozások-ütközések*. Pécs: Bocz Nyomdaipari Kft., 2010. 74–86.

Janjetović, Zoran: *Deca careva, pastorčad kraljeva – Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*. Beograd: INIS, 2005.

Janjetović, Zoran: *Nemci u Vojvodini*. Beograd: INIS, 2009.

Kende Ferenc: A Gyöngyösbokrétánk mérlege. *Kalangya*, 1936/6–7. 353–468.

Mesaroš, Šandor: *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929*. Novi Sad: Institut za istoriju, 1981.

Németh Ferenc – Várady Tibor: *Országok változnak, kultúrák maradnak*. Újvidék: Forum, 2022.

Salat Levente: *Etnopolitika a konfliktustól a méltányosságig. Az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai*. Marosvásárhely: Mentor, 2001.

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.27

Csőke Márk*

„Bácska a bácskaiaké”[1]

A közigazgatási állások megszervezése és az állások körül kibontakozó pozícióharc a visszacsatolt Délvidéken

“Bačka belongs to the People of Bačka.” The Organization of Administrative Positions and the Struggle for Positions in Reannexed Bačka

Abstract: One of the most important questions in research on the reannexed territories by Hungary during World War II is, how the relationship evolved between the population of Post-Trianon Hungary and the local population of the reannexed regions. A recurring theme in postwar oral history testimonies is the complaint that, Hungarians arriving from Post-Trianon Hungary often enjoyed priority over members of the local Hungarian population when filling administrative positions. In my study, I examine how the administrative system in the Bačka developed, the social and professional composition of its personnel as well as the responses to these appointments by the local elite and the largest representative organization of the region’s Hungarians, the Southern Hungarian Cultural Association (Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség). Based on archival sources and press materials, this paper argues that the relative lack of locally trained administrative personnel disadvantaged the population of Bačka in the competition for administrative posts. At the same time, this situation contributed to tensions in the relationship between Hungarians from Bačka and those from Post-Trianon Hungary.

Keywords: World War II, Bačka, administrative position, administrative elites

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. E-mail: csmark32@gmail.com; ORCID: 0009-0001-2137-8964

1 Dr. Deák: Bácska a bácskaiaké. *Délvidéki Magyarság*, 1941. október 15.

Bevezetés – az anyaországi munkaerő megjelenése a visszaemlékezésekben

„Dagadt erszényben ezresbankó, amely rendre odavándorol a cigány homlokára, háromnapos lakodalom és vigasság, gondtalan duskálódás, szép lovak és szép asszonyok.”[2] – valami ilyen kép élt a magyar köztudatban Majtényi Mihály szerint a visszacsatolt Bácskáról. Ez a kép még a dualizmus korának gazdasági fejlődése nyomán hagyományozódott át az utókorra. A bevonuló honvédeket virágesővel fogadó magyar tömegekben azonban az azt megelőző húsz év komoly megpróbáltatásokat okozott, mind anyagiakban, mind kulturálisan. Ezekért a sérelmekért a visszacsatolt terület lakossága anyagi kompenzációt remélt, mivel a jugoszláv földosztásból a magyar lakosságot kihagyták, elsősorban földet reméltek, másodsorban pedig azt, hogy a tömegével megüresedett közszolgálati állások betöltésénél elsőbbséget fognak élvezni. A levéltári iratanyag jellegéből adódóan a forrásaink leginkább a közszolgálati állásokra vonatkoznak, de látni fogjuk, hogy más típusú forrásokat felhasználva az állásokért folyó küzdelem nem csak a hivatali állásokban mutatható ki, hanem a sportban, a rendfenntartásban és a gyárakban is.

A 2010-es években született oral history gyűjtemények egyik vissza-visszatérő motívuma az anyaországból érkezett munkaerő, amiből kiolvasható az öröm mellett a csalódás is. Egy magyarkanizsai adatközlő a visszacsatolás kérdéskörére rátérve kiemelte, hogy:

> „…De hát a nép meg nem nagyon szerette őket, azt mondták, hogy ezek az ejtőernyősök, mert olyan hirtelen benépesültek a hivatalok velük, hogy még a posta, a városházán minden tisztviselő ejtőernyős volt. Úgy mondták, hogy az ejtőernyősök, mert haragudott a nép rájuk, mert lenéztek bennünket egy kicsikét, hogy mi… szegények is voltunk, meg nem tudtunk olyan szépen magyarosan beszélni, és akkor persze hogy… A nép meg ejtőernyősöknek hívta őket, mert olyan hirtelen, mintha tényleg ejtőernyőből estek volna le, elözönlötték a várost azok a tisztviselők, akiken múlott minden: a városvezetés, minden. Ez aztán csalódás volt a népnek, hogy nem azt várták. Ugye fölszabadultunk a szerbektől, de azok se bántak velünk nagyon jobban.”[3]

Vagy:

> „ … a közellátási főnök csak odaátról vót, az állomásfőnök csak odaátról vót, a postafőnök csak odaátról vót, polgármester meg körülötte a főtisztviselők csak odaátról voltak, ezeket hívtuk mi ejtőernyősöknek. Igen. És mondanom kell azt, hogy a bennszülött szerbekkel meg a zsidókkal mink, magyarok sokkal jobban megvoltunk,

[2] Majtényi Mihály: Bácskai lélek. *Hírlap*, 1941. április 26.

[3] Papp Árpád (szerk.): *Igaz történetek Mindenkiföldjéről. Vajdaság/Délvidék 1944–1948*. II. kötet. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2016, 468.

becsültük egymást, szerettük egymást, mint ezekkel az anyaországiakkal. Azok úgy fölöttünk gondolták… azokat mi ejtőernyősöknek hívtuk. Minden pozícióban azok voltak, és nem szerettük egymást.”[4]

Ez a motívum olyannyira erős, hogy az eseményeket átélt szerb visszaemlékezők körében is megjelenik. Milenko Palić szerb történész így emlékezett vissza erre a kérdéskörre:

„Magyarország területéről újonnan betelepült és az őshonos bácskai magyarok közötti viszonyt az jellemezte, hogy az előbbiek mindig hangsúlyozták anyaországi mivoltukat. Bácska egész megszállása alatt nem épült ki közöttük teljes bizalom. Ez leginkább a közigazgatás területén volt észlelhető: az elöljárók, városvezetők minden helységben (még a legapróbb falvakban is) az anyaországiakból kerültek ki; az állami tulajdonban, illetve felügyelet alatt álló gazdasági egységek (gyárak, üzletek, létesítmények, zsidó és egyéb tulajdonok) szintúgy az ő kezükben összpontosultak; a rendőri és csendőri keretállomány is az anyaországból való volt. Csak a falusi rendfenntartók voltak helybeli magyarok. A szakemberállomány a legkülönfélébb területeken is az anyaországból rekrutálódott.”[5]

A visszaemlékezésekből is látszik, hogy ez a jelenség a II. világháború után kanonizálódott, így tanulmányom elsődleges célja levéltári források és a korabeli sajtó vizsgálata alapján bemutatni, hogyan szervezték az állások betöltését, és milyen pozícióharc folyt az anyaországiak és a bácskaiak között. A felvidéki és észak-erdélyi eseményekkel kapcsolatban ezek a vizsgálódások már megtörténtek, itt külön ki kell emelnem Csilléry Edit munkásságát,[6] valamint Sárándi Tamás kötetét, amelyben behatóan foglalkozik a észak-erdélyi katonai és polgári közigazgatással.[7] A Délvidék esetében átfogóan még nem elemezték az állások betöltésének kérdését, bár A. Sajti Enikő, aki egy korai tanulmányában megkérdőjelezte az anyaországból „egy szál bőrönddel” érkező ejtőernyősök domináns jelenlétét, [8] egy későbbi munkájában már érzékeli a problémát, amikor leírja, hogy a megyei, járási, községi hivatalnokok szinte mindegyikét leváltották, és zömmel az anyaországból neveztek ki újakat, ami a délvidékiek elégedetlenségét váltotta ki. A kérdés

4 Papp, 2016. 454.

5 Palić, Milenko: *Visszaemlékezés a világháború éveire 1941–1945*. (Közreadja: Pihurik Judit), Szeged: Dél-Alföldi évszázadok, 2003. 10.

6 Csilléry Edit: Közalkalmazottak és köztisztviselők Észak-Erdélyben a második bécsi döntést követően. *Limes,* 2012/2. 73–90.

7 Sárándi Tamás: *Függőben. A román kisebbség helyzete Észak-Erdélyben (1940–1944)*. Kolozsvár: Kriterion Kiadó, 2023.

8 A. Sajti Enikő: A magyar állam berendezkedése a Délvidéken 1941–1944. *Limes – Tudományos szemle*, 2009/2. 63–81., 68-69.

részletes elemzésével azonban nem foglalkozott.[9] Ki kell emelnem még Margittai Linda monográfiáját, aki a kinevezéseket elsősorban a „zsidókérdés" és az „őrségváltás" szempontjából vizsgálja.[10]

A katonai közigazgatás és az álláshelyek betöltése

A március végi jugoszláv események bár meglepték, de nem érték teljesen felkészületlenül a honvédséget, így a katonai közigazgatási szerveket ellátták a visszafoglalandó területekre (beleértve a Bánátot) vonatkozó 445 oldalas segédlettel.[11] Azonban a gyorsan bekövetkező események miatt nem került megszerkesztésre egy, az erdélyi bevonulásnál alkalmazott *Utasítás*,[12] mely részleteiben Erdély különleges helyzetének figyelembevételével készült, de a délvidéki bevonulásnál is használták, és elvi alapjaiban biztos támpontot nyújtott a katonai közigazgatási szerveknek működésük zavartalan megkezdéséhez."[13]

Az 1941. április 12-én bevonuló magyar katonai alakulatok nem találkoztak nagyobb fegyveres ellenállással a térségben, bár elszórt csetnikeknek tulajdonított lövöldözésekre, ún. bandaharcokra sor került.[14] A hatóságok először a csetnikek, a dobrovoljácok és a nagyszerb érzelmű lakosság lefegyverzésére törekedtek, később ezt kiterjesztették a megbízhatatlannak vélt személyekre, olyannyira, hogy az internálótáborok befogadóképessége miatt többször revideálni kellett a döntéseiket.[15] A gyér ellenállás leverése mellett a katonaság kiemelt szerepet tulajdonított a megbízhatatlanoknak vélt személyek azonosítására és összegyűjtésükére, amit a helyi elitből kinevezett ún. ötös- és tizes bizottságok végezték, akik a települések prominens magyar vezetőiből kerültek ki.[16] Ezen bizottságok pontos működését nem ismerjük, a források hiányából pedig arra következtethetünk, hogy az

---

9 A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2004. 242.

10 Margittai Linda: *„Zsidókérdés" a Délvidéken 1941–1944*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2023.

11 Sajti, 2004. 180.

12 Sárándi, 2023. 71–74.

13 Hadtörténelmi Levéltár 1941. I. 89. VKF, Tájékoztató a katonai közigazgatás elmúlt 2 hónapi működéséről a visszafoglalt Délvidék-i területen. 3. oldal. Továbbiakban: *Tájékoztató*

14 Magyar adatok szerint a 2300 nem katonai személy vesztette életét a pacifikálás során, a háború után készült jugoszláv adatok 3500 főre teszik az áldozatok számát. (A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941–1944*. A magyar kormányok délszláv politikája. Budapest: Kossuth Kiadó, 1987. 30.)

15 Összehasonlításképpen megemlítendő, hogy míg Észak-Erdélyben 1940-ben 486 főt internáltak, a Bácska esetében ez a szám húsz és harmincezer közé tehető. (Sárándi, 2023. 331.)

16 Például az újvidéki tízes bizottság tagjai a következők voltak: Krámer Gyula, a DMKSZ elnöke, Blazsek Ferenc, újságíró, Ábrahám János kereskedő, Nagy Győző, bankár, Horváth Lajos református lelkész, Szőke Kálmán gyáros, , dr. Wagner Károly ügyvéd, Svraka Ferenc római katolikus pap, Korányi Elemér, római katolikus pap és Tolnai János nyugalmazott tanító. Később Horváthot és Tolnait Szalontai Zoltán orvos és Nagy Iván váltotta.

észak-erdélyi eseményekhez hasonlóan nem írásban, hanem szóban történt meg a véleményezés. Rendelkezünk azonban bőven olyan dokumentumokkal, melyek arra utalnak, hogy a települések megbízhatatlan személyeit gyűjtötték össze, amit a katonai vezetés átadott a polgári közigazgatásnak.[17] Az információk begyűjtését a katonai hatóságok mellett a szegedi V. csendőrkerület detektívjei intézték.

A katonai bevonulást követően sor került a magyarellenes(nek vélt) tisztségviselők elbocsájtására. A települések és járások főbb tisztségviselői, hasonlóan a többi visszacsatolt területhez, döntően a többségi nemzet tagjai közül kerültek ki, akik sokszor akadályozták adminisztratív eszközökkel a kisebbségi közösségek munkáját, így eltávolításukat a helyi magyarság is megkövetelte, és a visszacsatolás légkörében megjelent újságcikkek sora is beszámol a korábbi sérelmekről. A szabadkai *Hirlap* is úgy tájékoztatott, hogy:

> „kiskirályok garázdálkodtak itt. Minden járásban, minden faluban egy kiskirály. (…) Az egész megyében és e fővezérek mellett az alvezérek légiója minden faluban jegyző, aljegyző, aki úgy sarcolta kénye-kedvére a kiszolgáltatott magyar népet, ahogy akarta. (…) Ahol egy ilyen kiskirály uralkodott, ott a magyar nép meg sem mert moccanni és a magyar szervezkedést meg sem lehetett kezdeni.[18]

A magyarsággal ellenséges tisztségviselők egy része már a bevonulás előtt elmenekült, másokat, leginkább az 1918. október 31. után érkezetteket internálták, a vezető tisztségekből elbocsájtották.[19] A katonai hatóságok létrehozták az ún. *önkéntes távozás* intézményét, amelyben a régi délszláv tisztségviselőkkel, tanárokkal aláírattak egy nyilatkozatot, mely szerint saját akaratukból örökre elhagyják Magyarország területét, és az ország felé semmilyen anyagi követelésük nincs.[20] Megjegyzendő, hogy a korabeli közvélekedés szerint a jugoszláv tisztségviselői réteg meglehetősen alacsony színvonalú volt.[21] A szabadkai városi közigazgatási előadó zárójelentésében előadta, hogy rendkívüli nagy súlyt kellett arra helyezni, hogy az új tisztségviselői kar a *régi rendszer rákfenéjétől*, a baksis rendszertől mentes legyen, és hogy a közigazgatás a régi magyar időbeli nívóra emelkedjen,

---

17 Például az V. csendőrkerület óbecsei vegyes őrse kimutatásában 322 állambiztonsági szempontból megbízhatatlan személy adatait gyűjtötte össze. (Újvidéki Múzeum Magyar dobozok. 11/166-27798)

18 Havas Károly: A Hirlap élete, halála és feltámadása – a délvidéki magyarság története. *Hirlap,* 1941. április 20.

19 Erről bővebben lásd Sajti, 1987. 40–53.

20 Sajti, 2004. 177.

21 „*A montenegrói írnok eljött Újvidékre és olyan közjegyző lett, mint a pinty. A tanítóból tanárt csináltak, a prepából tanítót. A cigánynak földet adtak, ha áttért a pravoszláv vallásra. A sokgyerekes szerbet – képzettségre való tekintet nélkül – hivatalnoknak nevezték ki. A bírósági altiszt, ha írni-olvasni tudott, írnok vagy jegyző lett*.” (M.L: Magyarokat kérünk az anyaországtól. Újra magyar akar lenni a visszatért Újvidék. *Függetlenség,* 1941. július 20.)

és kivesse azokat a tisztségviselőket, akik becsületükről megfeledkezve ajándékért végzik azt, amit elvégezni minden ajándék nélkül is kötelességük volna.[22] A forrásokból az derül ki, hogy bár számarányukhoz viszonyítva alacsonyabb számban, de már a katonai közigazgatás alatt alkalmazásra kerültek nemzethűség szempontjából megbízható délszláv tisztségviselők is. A katonai közigazgatás első két hónapjának működéséről szóló összefoglaló szerint a szerb nemzetiségű tisztségviselők csak szükség esetén, fogadalomtétel után és csak alárendelt beosztásban kerültek alkalmazásra,[23] azonban ez a felfogás később enyhült. Deák Leó, Bács-Bodrog vármegye főispánjának 1944 őszén keltezett feljegyzéseiben leírta, hogy a bácskai szerbség a bevonulást követően azt hitte, hogy a magyar igazgatás mindenben másolni fogja a régi Jugoszláviát, és kérdés nélkül elbocsájtja a szerb tisztségviselőket. Ezzel szemben, ha nem is számarány szerint, de állásokhoz juttatta a szerbeket, és jó hatást váltott ki a nagyvonalú nyugdíjaztatás, ugyanis jelentős nyugdíjat kaptak azok a szerb tisztségviselők, akiket a magyar államigazgatás nem vett át, vagy aki nem akart állást vállalni.[24]

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ez csak a megbízhatóság szempontjából leigazolt, korábban ki nem utasított tisztségviselőkre vonatkozott. Májusban tovább enyhült a szerbeket ért diszkrimináció, és az az elfogadott nézet alakult ki, hogy különbséget kell tenni a bennszülött szerbség és a két világháború között bevándoroltak között. Ahogy az erről szóló jelentés fogalmaz, különösen kívánatosnak mutatkozik a bennszülött szerbek azon részével szemben ez a különleges bánásmód, akik a szerb uralom idején a magyarsággal szemben megértő és együttműködésre hajló magatartást tanúsítottak, vagy akik magyarokkal házasodtak. A jelentés súlyosan kifogásolja több oldalról a panaszként felhozott körülményeket, miszerint a katonai hatóságok csak a nemzetiségük miatt nem alkalmaznak szerbeket.[25]

---

22 Szabadkai Történelmi Levéltár F060 Szabadka thj. Város Polgármesteri Hivatala – Szabadka (1941–1944). 1941 sgt. 192/5

23 *Tájékoztató,* 10.

24 Deák-hagyaték, Deák Leó feljegyzése 1944 májusából

25 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K149 Magyar Belügyminisztérium, Reservált iratok, 1938–1944. 72. doboz, 651 f 2/1941-6-18585. A jelentés többek között megemlíti Jokity Vazul volt bácsszentiváni községi jegyző esetét, aki magyar leányt vett el feleségül, és akit nemcsak a DMKSZ részéről, de a magyar közvélemény széles körei részéről is mint kimondottan magyarérzelmű embert emlegetnek. A jelentés kitér arra is, hogy „iskolai tanulmányait annakidején Szegeden végezvén, magyar érzésben s magyar szellemben nevelkedett, a bácsmegyei hatóságok valamilyen személyes ellentétekből eredő intrikák által megtévesztve, kinevezésre nem hozták javaslatba s aki jelenleg is állás nélkül lévén, a legsanyarúbb gondokkal küzd.” Ezzel szemben nyomatékkal mutatnak rá arra a körülményre, hogy „nem egyszer a magyarsággal szemben ellenséges magatartást mutató egyének meg nem érdemelt kedvező elbánásban részesültek. Skenderovits Tamás kimondottan magyarellenes tevékenységet fejtett ki, a katonai közigazgatás megbízásából a Vajszka-Bogyán-i szerb patriarchai 2300 holdas birtokát kezeli és ezen megbízatását Jeszenszky Sándor VKM miniszteri tanácsos által is fenttartatott.”

A források alapján nem tudunk általánosítani, egyedi esetek sora létezik a délszláv tisztségviselők átigazolására. A forrásokban az általános bizalmatlanság mellett üdítő esetek is előfordultak, amiben nagy szerepe volt Deák Leónak[26] és a délvidéki mérsékelt politikusoknak. Például egy összefoglaló jelentés szerint a zombori katonai közigazgatás magyarul alig értő szerbeket is meghagyott állásukban, a fizikai munkás pedig *még akkor is megmaradt*, ha egy szót sem beszélt magyarul. Ezekben a nehéz időkben megmutatkozott az emberi jellem is, Újvidék városparancsnoka, Bajor Ferenc 5 millió pengővel sarcolta meg a zsidó és szerb lakosságot, míg Zomborban a kezdeti bonyodalmak ellenére:

> „a nemzetiségek közötti megértést nem csak hirdette a városparancsnok, hanem gyakorolta is, amelynek legfényesebb bizonyítéka, hogy őt ismételten feljelentették a hadseregparancsnoknál mondván: »Ebből még nagy baj lesz, mert Szentendrey tábornok[27] túlságosan szerb barát«. De nemcsak ő, hanem a beosztott alárendeltjei is, őszinte rokonszenvvel viseltettek a szerb nép iránt."[28]

A kiépülő katonai közigazgatás a régi tisztségviselők,[29] segédtisztviselők[30] és altisztek[31] átvételéről és új tisztségviselők ideiglenes kinevezéséről május elsején hirdetményben tájékoztatta a lakosságot. Az erdélyi igazolások során rendszeresített *Személyi lap* kitöltésével kellett igényelni az állásokat.[32] A beadott *Személyi*

---

26 Deák Leó (Kúla, 1888. január 14. – Újvidék, 1945. november 26.) jugoszláviai magyar politikus, Bács-Bodrog vármegye főispánja. Budapesten szerzett jogi oklevelet, majd Zomborban nyitott ügyvédi irodát. A Magyar Párt egyik alapítója, annak titkára. A két világháború között Várady Imre és Strelitzky Dénes mellett a jugoszláviai magyarság vezetője. Többször képviselte a jugoszláviai magyarságot a Népszövetségi Ligák Nemzetközi Unióján, Genfben. Az 1941-es visszacsatolás után Bács-Bodrog vármegye főispánjává nevezték ki. Az elsők között követelte az 1942-es újvidéki razzia leállítását, a történtek kivizsgálását. Magyarország német megszállása után tisztségéből leváltották és bebörtönözték. 1945. november 1-jén az új jugoszláv hatalom háborús bűnösként halálra ítélte, az ítéletet 1945. november 26-án végrehajtották.

27 Szentendrey (Schrattner) Ágoston (?, Kaposvár–?) Somogyi származású katonatiszt, vezérezredes. Századosként harcolt az I. világháborúban, majd fokozatosan lépkedett a ranglétrán. Szerbül is kiválóan beszélt. 1939-ben nyugállományba vonult, de behívták az erdélyi, majd a délvidéki bevonulás során is. 1941 áprilisától szeptemberéig zombori városparancsnokként tevékenykedett. A háború után, 1947-ben Magyarország kiadta a jugoszláv félnek, és golyó általi halálra ítélték.

28 Vajdasági Múzeum, Magyar dobozok 2. doboz, 140 – 26190.

29 Tisztségviselők a városi tisztségviselők, bírók, orvosok, ügyvédek, mérnökök, állatorvosok, vasúti és postatisztviselők, tanárok, tanítók, testnevelési és levente-oktatók stb.

30 Segédtisztviselők a díjnokok, gépírónők, ápolók, védőnők, gondozónők, vasúti és postai segédtisztviselők

31 Városi altisztek, vásári felügyelők, vámszedők, intézeti felügyelők, utcaseprők, stb.

32 Tisztviselői altiszti és szolgai állások betöltése. *Reggeli Újság,* 1941. május 1.

lapokat pedig a bevonulást követően felállított igazolóbizottságok ellenőrizték.[33] Deák Imre[34] jelentéséből tudjuk, hogy ezeknek a feladata elsősorban a katonai körök tájékoztatása volt a település ügyeiről, tovább az emberek nemzethűségi szempontból való véleményezése volt. A gyors pacifikálást követően május elején a bizottságok kiszélesítették jogköreiket, és az állásra jelentkezőket is véleményezték. Deák jelentése szerint:

> „mindannak ellenére, hogy ezen felhatalmazását a katonai közigazgatástól nyerte, nagyon sok közhivatali vezető a bizottság megkerülésével vagy jelentéseinek figyelmen kívül hagyásával intézte az állások betöltését vagy régi tisztviselők átigazolását."[35]

Deák szerint az ötös bizottság[36] csak azokat az ügyeket intézi el, amelyekben megkeresik, és nagy fejetlenség uralkodik, amit a katonai szervek nem egységes irányelvei okoznak, és aminek a polgárság körében nagyon negatív visszhangja van. Majd megjegyezte, hogy ezek a sérelmek nem csak zomboriak, így megy ez minden járásban, ahol a „kiabálók" és az „önigazolók" vannak felül.[37]

---

33 Általában öt főből álltak, Újvidéken pedig tíz tagú bizottság állt fel.

34 Deák Imre, Dr. (Kúla, 1904. november 2. – Nyíregyháza, 1990. április 21.) ügyvéd, országgyűlési képviselő. A zombori állami gimnáziumban tanult és érettségizett (1914–1921). 1921-töl Bécsben a hároméves gazdasági képzést adó főiskola – Hochschule für Welthandel – hallgatója volt. Ausztriai tanulmányaival párhuzamosan a budapesti Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karán tanult. 1928-ban szerezte meg jogi diplomáját, majd 1935. december 11-én tette le az ügyvédi vizsgát. Bécsből hazatérve Zomborba részt vett nagybátyja, Deák Leó ügyvédi irodájának munkájában 1935-ben önálló ügyvédi irodát nyitott, s ezzel párhuzamosan bekapcsolódott a délvidéki kulturális és gazdasági életbe. Összesen huszonhárom közművelődési egyesület megalakításában és több Magyar Ház létesítésében működött közre. A Jugoszláv Királyság megszűnése előtti időben, 1940 végétől 1941 áprilisáig a zombori Magyar Közművelődési Egyesület vezetője volt. Különösen nagy munkát folytatott a Szerémségben, ahol felkutatta a szórványban élő magyarságot, és hozzákapcsolta őket a délvidéki magyar intézményekhez. Falukutatói munkát végzett a Baranyai-háromszög magyarok lakta községeiben. Rendszeresen látogatta a Zágrábban és Belgrádban tanuló magyar főiskolai, egyetemi hallgatók egyesületeit, ahol előadásokat tartott, és különböző egészségügyi szervezeteket létesített. A magyarság érdekeinek védelmében széles körű közírói tevékenységet folytatott a délvidéki sajtóban. Munkásságáért Horthy Miklós kormányzó Nemzetvédelmi Kereszttel tüntette ki. 1942. február 9-én a Magyar Királyság országgyűlése alsó házának behívott képviselője lett. A képviselőség mellett több társadalmi tisztséget is betöltött. Az impériumváltás után Magyarországra menekült. Életéről lásd bővebben: Csőke Márk: Deák Imre, egy elfeledett kultúrszervező. *Híd,* 2025/7–8. 117–130.

35 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 28 Nemzetiségi és kisebbségi osztály 175. csomó 1941 – R – 18509.

36 A zombori ötös bizottság tagja mind ügyvédek: Deák Leó (őt országos elfoglaltságai miatt később unokaöccse, Deák Imre váltotta), Hettesheimer Imre, Müller János, Hoffman János és Papp Lajos.

37 MNL OL: K-28 175. csomó 1941 – R – 18509.

A bácskai állásra jelentkezőket azonban több kihívás is érte. Már a visszacsatolás első napjaiban a katonai parancsnokságokat az egész anyaországból és más visszacsatolt területekről is elözönlötték az állásra jelentkezők levelei, akik a megváltozott helyzetben szerették volna kivenni részüket a terület irányításából. A levelekben a rövid életrajzok mellett kiemelték magyar érzelmüket vagy korábban a magyarságuk miatt elszenvedett sérelmeiket.[38] Egy részük az impériumváltás következtében elüldözött egykori tisztségviselő volt, akik szívesen visszatértek volna a bácskai rónákra. A nagyszámú jelentkezést nem csak a megüresedett(nek vélt) állások betöltésének pénzügyi vonatkozásai és a *Haza szolgálatáért* érzett lelkület adta, de a Hivatalos Közlönyben megjelent felhívás is tájékoztatta az ország lakosságát, hogy az új területgyarapodással szüksége van minden munkaerőre.[39] A magyarság számának tisztségviselőkkel való gyarapítását a magyar kormány is szerette volna támogatni. De ezt a Bácskába irányuló anyaországi lakosságot nemzetpolitikai szempontból a bácskai vezetők is támogatták: egy Újvidékről szóló cikk szerint az újvidékiek egyik vezetője (valószínű Nagy Iván) azt mondta, hogy ők nem kérnek az anyaországtól semmit, csak magyarokat: magyar középosztályt, magyar kereskedőt, magyar tisztségviselőt, mert Újvidék újra magyar akar lenni.[40] A *Függetlenség* ezen cikkére több levél is hivatkozott.

Szintén nehezítette a bácskai állásra jelentkezők helyzetét a katonai közigazgatás kiépülése és apparátusa. A katonai közigazgatási apparátus tisztjei leginkább a nyugállományból sürgönyileg tényleges szolgálatba behívott tisztek voltak, akik nagy része korábban elvégezte a katonai közigazgatási tanfolyamot, illetve a teljes igazgatási apparátust központilag, Budapesten állították össze, és gépkocsin, valamint autóbusszal érkeztek a felszabadított területre.[41] Fontos kiemelni, hogy a katonai közigazgatásnak csupán a parancsnoki és szűkebb törzsében lévő egynéhány tiszt, a legszükségesebb őrszemélyzet és a küldöncszolgálat volt katona, a többi beosztott előadó polgári egyén volt.

Három szint működött: a hadseregé, a városi- és a járási szint. Más visszacsatolt területek esetében közbeékelődött egy vármegyei szint, de a Délvidék esetében

---

38 Ennek az intenzitásnak bizonyítékaként álljon itt, hogy Bizony Ferenc április 14-én (két nappal a bevonulást követően) írt levelet a szabadkai parancsnokságnak, amelyben ügyészi kinevezést kért, megemlítve, hogy „*Ismeri a Bácska, Bánát összes községeit és városait és országútjait”.* (SZTL F60. P107-1941) Április 15-én a beregszászi Bíró Béla díjnoki állást szeretett volna *kapni* Szabadkán (SZTL F60 P74-1941); a budapesti Nagy Ferenc szabadkai kinevezését kérte 1941. április 22-én írt levelében (SZTL F60 P-70/1941), ugyanaznap írt levelet a budapesti Móricz János, aki altiszti posztra jelentkezett (SZTL F60 P71/1941), de érkeztek levelek a visszacsatolt Felvidékről is.

39 SZTL F60 P 121-1941.

40 M.L., 1941.

41 „*Pénteken öt órakor egész sor budapesti autóbusz robogott be Újvidékre. Ezeken jöttek a magyar postások, rendőrök, vasutasok és pénzügyőrök*.” (Újvidéken megkezdte működését a magyar katonai közigazgatás. *Reggeli Újság,* 1941. április 20.)

ezt nem alkalmazták. A katonai közigazgatás előnyös helyzetben volt, mert legnagyobbrészt már az erdélyi katonai közigazgatás alatt begyakorolt személyzettel kezdte meg a működését. A katonai közigazgatás élére Novákovits Béla[42] nyugalmazott altábornagy került, aki a kárpátaljai és erdélyi közigazgatást is irányította. A városparancsnokok közül Szabadkára Bittó Dezsőt, Bihar vármegye egykori katonai parancsnokát helyezték, Zomborba Szentendrey Ágoston, Kolozs vármegye katonai parancsnoka került, Bajor Ferencet, Szatmárnémeti katonai parancsnokát pedig Újvidék irányításával bízták meg. Őket követte a 12 járásparancsnok, akik többnyire ezredesek és alezredesek voltak.

A működés szempontjából a katonai közigazgatási előadó volt a legfontosabb pozícióban, aki a parancsnok legfontosabb támasza, valamint a többi előadó irányítója volt. Ezek közül minden közigazgatási egységben, tehát a járásokban és a városokban is volt jogi, pénzügyi, ellátási, gazdasági, egészségügyi, csendőrségi előadó, akik napi jelentésekben tájékoztatták a közigazgatási előadót. Ők nagy tapasztalattal és *helyismerettel* rendelkező személyek voltak, akik a katonai és polgári közigazgatás átmenetét is jelentették, hiszen később Zombor, Zenta, Magyarkanizsa, Újvidék és Szabadka esetében is helyükön maradtak és a polgármesteri tisztséget látták el, de a sajtóban már a katonai közigazgatás idején is mint a katonai közigazgatás *polgármestereként* hivatkoztak a tisztségre. Amennyiben lehetőség volt rá, a katonai hatóságok igyekeztek egykori tisztségviselőket visszahelyezni ebbe a fontos pozícióba, amit Zombor, Szabadka és Magyarkanizsa példája mutatja.[43]

Zombor közigazgatási előadója Cserta Péter[44] lett, akit mint egykori zombori ember fogadtak, hiszen 1920-ban innen utasították ki a jugoszláv hatóságok. Ezt követően Budapesten volt ügyvédjelölt, majd Baján pénzügyi és adóügyi tanácsnokként dolgozott. Völgyi Jánost Szabadka közigazgatási előadójának nevezték ki április 26-án,[45] a Monarchia összeomlásakor Szabadka helyettes főjegyzője volt, de 1920-ban elbocsájtották, mert nem akarta letenni a hűségesküt. Később kémkedésért elítélték, de Magyarországra szökött, ahol a közigazgatásban dolgozott. Megjegyzendő azonban, hogy Völgyi előtt ezt a pozíciót a bácskai származású,

---

42 Novákovits Béla (?, 1886,– Budapest, 1976. március) nyugalmazott altábornagy, a kárpátaljai, erdélyi, majd a délvidéki katonai közigazgatás parancsnoka. A polgári közigazgatás bevezetése után nyugdíjazták. 1947-ben a jugoszláv hatóságok háborús bűnök miatt kiadatását kérték, de ezt a magyar fél a romló jugoszláv-magyar viszony miatt nem teljesítette. Kilencven éves korában hunyt el Budapesten.

43 ÚM, Magyar dobozok 2. doboz, 140-26190.

44 Cserta Péter (?, 1891 október 17–?) jogász, közigazgatási előadó. 1920-ban kiutasították Zomborból, majd Budapesten volt ügyvédjelölt. Később Baján pénzügyi és adóügyi tanácsnokként dolgozott. 1941 áprilisában a zombori katonai közigazgatáshoz közigazgatási előadónak rendelték. 1944 júniusában betegsége miatt „saját kérésére” nyugdíjazták.

45 SZTL F60 sgt. 100/1941

komoly tekintéllyel rendelkező dr. Borbíró Ferenc[46] töltötte be, aki 1908 és 1915 között volt Szabadka főjegyzője, de kéthetes tevékenysége után lemondott posztjáról, mert nem vállalt felelősséget a „balkezes katonai intézkedésekért”.[47] Lehel Pál Magyarkanizsa utolsó magyar polgármestereként tért vissza a szülővárosába. Zentára a marosvásárhelyi származású Gusáth György kispesti városi tanácsos került, Újvidékre pedig az egykori kőszegi polgármestert nevezték ki Nagy Miklós személyében, helyettese Horváth Kázmér pedig Szamosújvár egykori polgármestere volt. Ez kisebb települések esetében is hangsúlyosan jelent meg, a katonai közigazgatás két hónapos működéséről szóló beszámoló is kifejtette, hogy jegyzőket is döntő többségben az anyaországból rendeltek ki.[48]

Ezek a kirendelések fennakadásokat okoztak az anyaországban, ezeket a sajtóban megjelent alispáni jelentések is igazolják. Sopron vármegye alispánjának beszámolója szerint a csornai szolgabírót kirendelték Délvidékre, s ugyanebben az időben a kirendelések miatt az alispáni előadók száma 7-ről 3-ra csökkent. A május végén történt új állások betöltése ellenére sem történt lényeges javulás. A kirendelések és a katonai szolgálatra történt behívások folytán az alispáni hivatalon kívül a többi hivatalokban is hasonló nehézségek állottak elő. Valamennyi járásból hosszabb-rövidebb ideig távol volt a szolgabíró, az árvaszékhez beosztott aljegyző átmenetileg járási szolgálatra volt kirendelve, a kapuvári járás egyik kezelőjét pedig nyugdíjas berendelésével kellett pótolni.[49] Heves vármegye alispánja is jelentette, hogy az erdélyi kinevezésekkel már amúgy is megcsappant a községi jegyzői létszám, de a visszatért Délvidékre történt kirendelésekkel még jobban leapadt, és ez a körülmény komoly zavarokat idézhet elő a közigazgatás menetében.[50] A revíziókkal a magyarországi tisztségviselők száma is meredeken nőtt: 1938-ban 32 2023-an, 1942-ben pedig már 73 191 fő dolgozott tisztségviselőként.[51]

Ez a létszámhiány és az alulról jövő kívánalmak sürgették a katonai köröket, de a délvidéki vezetők is érzékelték az alulról érkező követeléseket, amik kibontakoztak ezen állások körül, és a katonai közigazgatás által szerintük *jogosulatlanul*

---

46 Borbíró Ferenc (szül. Vojnics Ferenc) (Szabadka, 1879. február 27. – Ligonier, Pennsylvania, 1962. december 31.) a világháború előtt Szabadka főjegyzője, majd Baja város polgármestere 1915–1918, valamint 1921–1937 között. 1939-ben Kassa főispánja. A visszacsatolás után rövid ideig Szabadka város polgári előadója. Az 1956-os forradalom után Amerikába emigrált. Életéről lásd bővebben: Fábián Borbála: A főispáni hivataltól a főispánságig. *Bácsország*, 2009/2. 40–49.

47 Borbíró itt elsősorban a bevonulás során elkövetett civil lakosság elleni atrocitásokra és a katonai vezetés internálásra vonatkozó intézkedéseire gondolt.

48 ÚM, Magyar dobozok 2. doboz, 140-26190.

49 Pozsgay Antal (szerk.): *Sopron vármegye az 1941. évben. Alispáni jelentés,* Sopron: Sopron Vármegye törvényhatósága, 1942. 31–33.

50 A belügyminiszter jóváhagyta Hevesvármegye költségvetését. *Hevesvármegye*, 1941. május 17.

51 Sárándi 2023, 322.

alkalmazottak eltávolítását célozták. Nem véletlen, hogy Deák Leó, későbbi főispán április végén a *Hírlapnak* adott nyilatkozatában azt mondta, hogy:

> „a felszabadulás feletti örömben egyetlen kérése van csupán, ez az, hogy minden magyar és magyar között szűnjön meg most már minden ellentét és vita. Most már csak magyarok vagyunk s mindent a magyar nemzeti gondolaton keresztül vizsgáljunk meg és intézzünk el. Az öröm első óráiban ne gondoljunk mindjárt az *igényeinkre*, [kiemelés tőlem – Cs.M.], hanem arra, hogy a nemzet testébe igyekezzünk minél előbb maradéktalanul beolvadni."[52]

Április végén Deák Budapestre utazott, ahol Bárdossy László miniszterelnökkel és csonka Bács-Bodrog vármegye tisztségviselőivel is tárgyalt.[53]

A közérthetőség miatt fontosnak tartom, hogy kitérjek a témám szempontjából fontos szervezeti kérdésekre is. Az 1922-ben alapított Magyar Pártot 1929-ben betiltották, és ezt követően a magyarság megszervezését elsősorban a kulturális egyesületeken keresztül képzelték el, amit a jugoszláv kormányzat folytonos betiltásokkal akadályozott,[54] így átfogó, az egész térségre kiterjedő tevékenységet nem tudtak kifejteni. A jugoszláv belpolitikai események hatására és Nagy Iván kijárása után engedélyezték egy közművelődési ernyőszervezet létrehozását a Horvát Bánságban, ami 1940 márciusában kezdte meg működését. Ez lépéskényszerbe hozta a belgrádi köröket is, és a jugoszláv–magyar közeledés eredményeként engedélyezték egy másik közművelődési csúcsszerv létrehozását is 1940 novemberében, ami a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség nevet vette fel. A körülményeket jól érzékelteti, hogy a novemberi alapítás ellenére átfogó működését csak 1941. február elején kezdte meg. A Szövetség vezetőségében egyaránt helyet kapott a jugoszláviai magyarság két politikai tábora, a Várady Imre – Deák Leó féle mérsékelt konzervatív irányzat és a Nagy Iván[55] féle jobboldali népi mozgalom is. A szervezkedés rapid módját az is mutatja, hogy a Szövetséghez csatlakozottak száma a visszacsatolás időpontjában már a 150 000-et is megközelítette.

A visszacsatolás idején tehát rendelkezésre állt egy olyan tömegbázis és szervezeti struktúra, amit a katonai szervek is igénybe vehettek az igazolásoknál, hiszen

---

52 Dr. Deák Leó összetartásra szólítja fel a magyarságot. A délvidéki magyarság régi vezére fontos megbeszélések végett Budapestre utazott. *Hirlap*, 1941. április 27.

53 Uo.

54 Ezt a küzdelmet jól szemlélteti a Várady Imre köré szerveződő Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület története is. Lásd: Németh Ferenc – Várady Tibor: *Országok változnak, kultúrák maradnak. Száz éve, 1921-ben kezdte meg munkáját Nagybecskereken az utódállamokban először jóváhagyott magyar kulturális intézmény, a Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület*. Újvidék: Forum, 2022.

55 Nagy Ivánról bővebben lásd: Dévavári Zoltán: *Klikkharcok az emigrációban. Nagy Iván (1904-1972) délvidéki magyar emigráns politikus válogatott iratai (1949–1954).* Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021.

átfedések voltak a helyi fiókok vezetői és a létrehozott igazolóbizottsági tagok között. Ennek ellenére a hatóságok a bevonulás első heteiben sokszor megkerülték az ötös bizottságok javaslatait, emiatt a Vezérkari Főnökség táviratában tájékoztatott arról, hogy katonai közigazgatás első napjaiban a „köpönyegforgatók” igyekeztek a parancsnokságokat körülvenni, és sok ember szeretne most vezető szerepet játszani, akik nem a leghelyesebben viselkedtek az *idegen uralom alatt*, és emiatt óvatosságra intett, és hozzáfűzte:

> „Figyelmeztetem, hogy a magyar közművelődési szövetség helyi vezetőjében annál is inkább meg kell bízni, mert az illetékes kormányzati előadókkal folytatott előkészítő megbeszélések során az a nézet alakult ki, hogy a végleges rendezésnél is elsősorban a Szövetségbe már tömörült személyek fognak szerephez jutni.”[56]

Az április 29-én kiadott táviratnak minden valószínűség szerint köze van Deák Leó április végi budapesti látogatásának, aki tájékoztathatta a kormányzati köröket a katonai közigazgatás és a Szövetség helyzetéről.[57]

A Szövetség néhány hetes kényszerszünet után május elején indította újra működését, azzal a különbséggel, hogy a jugoszláviai jelzőt délvidékire cserélte, és a továbbiakban Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség néven működött.[58] Nem a DMKSZ volt az egyetlen, amely a visszacsatolt területek irányítására tört. Április 29-én a Revíziós Ligához[59] tartozó Délvidéki Otthonban[60] a Szabadkai Szövetség, a Zentai Szövetség, a Zombori Szövetség és az Újvidéki Szövetség[61] egyesülésével megalapították a Bácskai Szövetséget. Ezen szövetségek tagjai között az egykori bácskai földbirtokosok, tisztségviselők, tanítók voltak. A Délvidéki Otthonban olyan híres, egykor Bácskában élő családok tagjai jelentek meg ez alkalomból, mint a Lénárd, Birkás, Vermes, Farkas, Fernbach, Lelbach, Mamusich, Purgly, Törley és a Bezerédy családok.[62] Tagjai élénk lobbitevékenységet folytattak a visz-

---

56 Újvidék Város Történelmi Levéltár, 227. fond, Járási katonai parancsnokság iratai, 1775/1941

57 A hazatért Bácskában indul az építő munka. *Nemzeti Ujság,* 1941. április 29.

58 A Tisza túlpartján, a német katonai közigazgatás alá került Bánátban a Szövetség fiókjai folytatták működésüket. A kezdeti időben az újvidéki központ iránymutatásával működtek, majd német nyomásra új szövetséget alapítottak. Így a Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség, később pedig a Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség adta meg a működésükhöz szükséges jogi keretet, de az újvidéki központ informális befolyása továbbra is erős maradt.

59 Erről bővebben: Zeidler Miklós: Herczeg Ferenc és a Revíziós Liga. In: Gazdag László – P. Müller Péter (szerk.): *„Fenn és Lenn”. Tanulmányok Herczeg Ferenc születésének 150. évfordulójára*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2014. 29–46.

60 A Délvidéki Otthonról bővebben lásd: Fall Endre: *Jelentés a Délvidéki Otthon öt évi működéséről*. Budapest: Délvidéki Otthon, 1926.

61 Ezen szövetségek tagjai többnyire a nevükben szereplő városokhoz vagy tágabb környezetéhez tartozó egykori tisztségviselők, birtokosok, tanárok működtették, akik a világháború után kerültek a magyar fővárosba.

62 Megalakult a Bácskai Szövetség. *Pesti Hírlap* 1941. április 29.

szacsatolás első heteiben. Nem véletlen az alakuló gyűlés helyszínválasztása, hiszen a délvidéki származású Herczeg Ferenc, a Revíziós Liga elnöke is támogatta a megalakuló szövetséget, de a vezetőség május elején felkereste Bonczos Miklós belügyi államtitkárt és Bánffy Dániel földművelésügyi minisztert is, akik kijelentették, hogy a kormány szívesen látja a visszacsatolás következtében támadt kérdések elintézése érdekében a Bácskai Szövetség segítségét. A Szövetség a visszacsatolt területen politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi jellegű központi szervvé szeretett volna válni, és kezdetben egy harminctagú elnöki tanács felállítását határozták el, amiből 15-en a „kiüldözött bácskaiak", 15-en pedig a megszállás alatt élő bácskaiak közül kerültek volna ki. A „megszállás alatt sanyargatott" magyarság igazolása, az elüldözött magyarok visszatérése, a visszacsatolás következtében támadt különböző természetű problémák megoldása terén ajánlotta fel segítségét a kormánynak, amit Bonczos Miklós belügyi államtitkár el is fogadott.[63] Az anyaországban élő 15 fős elnöki tanács tagjait Budapesten választották meg, amibe bácskai nagybirtokosok, egykori főispánok és tisztségviselők kerültek.[64] A beharangozott bácskai alakuló gyűlést viszont meg sem tartották, és május közepére már eltűntek az újságok hasábjairól a tevékenységükről szóló hírek, de ügyvezető elnöküket, Szabadka utolsó magyar főjegyzőjét, Völgyi Jánost 1941. április végén a szabadkai katonai közigazgatás vezetőjéhez rendelték, és később ő látta el Szabadka polgármesterének tisztségét, illetve Balla Pál is komoly szerepet töltött be a visszacsatolt területen. A katonai közigazgatásról készült összefoglaló jelentés egyértelműen a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség mellett köteleződött el, és a kormányzattól újabb jogosítványokat kért nekik, a Bácskai Szövetségről pedig megjegyezte, hogy olyan események gyümölcseit akarja élvezni, amelyeknek létrehozásában alig működött közre, de a Magyar Élet Pártjával keres szoros kapcsolatot. Ahogy korábban utaltam rá, május után már nem hallunk a szövetségről, tehát testületileg nem tudták érvényesíteni akaratukat.

A visszaélések és rendellenességek orvoslására csak 1941 május közepén kereste fel a Miniszterelnökség II. osztálya Krámer Gyulát,[65] a DMKSZ elnökét,

---

63 A Bácskai Szövetség küldöttsége a földművelésügyi- és belügyminisztériumban, valamint Herczeg Ferencnél. *Reggeli Újság,* 1941. május 10.

64 *A Bácskából kiüldözött magyarok* részéről a 15 fős elnöki tanács tagja volt: Perczel Béla, Fernbach Bálint, Prokopy Imre, Szemző István, Stauer György volt főispánok, Balla Pál, Völgyi János, Sáfrány Ferenc, Szlezák Lajos, Birkás Kovách Andor, Mamusich János, Farkas Endre, vitéz Csettle János, Vermes Imre és Kovách Huszka Ferenc voltak.

65 Krámer Gyula (1883, Kúla – 1945. november 26., Újvidék) gyáros, felsőházi tag. Felsőkereskedelmi iskolát végzett, majd az I. világháborús katonai szolgálat után Újvidéken testvérével megalapította a Krámer Testvérek Vas-,Fém és Sodronyárú-gyárát. A két világháború között különböző egyházi és világi tisztségeket töltött be Újvidéken, a jugoszláviai magyarság törekvéseit anyagilag is támogatta. 1940. november 24-én a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség elnökévé választották. Az elnöki tisztségét a visszacsatolás után is megtartotta, és a Szövetség vezetőjeként tevékeny részt vállalt a terület gazdaságiés kulturális fejlesztésében.

valamint Dr. Deák Leót és Dr. Nagy Ivánt, hogy a katonai parancsnokság részére javasoljanak öt, illetve tíz olyan személyt Bácska minden helységéből, akik helyi és személyi ismereteiknél fogva a helybéli parancsnok rendelkezésére fognak állani. Erre amiatt volt szükség, mert a parancsnokok panaszkodtak, hogy sok illetéktelen egyén *denunciált*, és ilyen módon vélik az objektív ügymenetet biztosítani. A felkérésre Krámer, Deák és Nagy megszerkesztették a kért névjegyzéket. Krámer a háború utáni népbírósági perében magát mentegetve megjegyezte, hogy az összeállításnál ő csak asszisztált, mert akkor még a vidéki magyarokat nem ismerte, de Deák és Nagy Iván[66] hosszas vita után megállapodtak a névjegyzékben, melyet a Szövetség kézbesített ki a megfelelő személyeknek. Megjegyezte, hogy a II. ügyosztályának átadott névjegyzék alapján a katonai parancsnokság értesítette a helyi parancsnokokat, hogy mely személyekkel vegye fel a kapcsolatot, de ezen ötös, illetve tízes bizottságok működéséről alig hallottak valamit, mert részben az idő előre haladtával már megismerték a helyi viszonyokat, és később azokra nem volt szükség.[67]

Krámer Gyula, a Szövetség elnöke május 19-i 9-es számú körlevelében az öttagú bizottságok alakításának megvitatását május 21-re jelölte ki,[68] és ezt követően rövidesen meg is alakultak ezek a bizottságok. A megalakulásról nincsenek feljegyzéseink, de jó lehetőségünk van arra is, hogy ezen igazolások kérdését a vissza nem csatolt Bánáttal kapcsolatban megvizsgáljuk, és ebből következtethetünk a bácskai bizottságok feladataira is. A további revízióban reménykedő vezetés ugyanis május 22-én (tehát három nappal a bácskai bizottságok megalakításáról szóló körlevél után) már levélben utasították Gröftner Dénest, a DMKSZ bánáti szervezési megbízottját, hogy minden bánáti helységben alakítsanak bizottságokat, falvakban öt, városokban nyolc-tíz taggal, hogy már a „felszabadulás pillanatában” rendelkezésre álljanak a katonai hatóságoknak, mint a kizárólagos, de különösen személyi kérdésben a megbízhatóságot illetőleg. A bizottságok kizárólag (!) szövetségi tagokból állhattak. A levél szerint mindenütt előtérbe helyezendők azok, akik már április 6-a előtt aláírták a belépési nyilatkozatot, és szigorúan utasítandók a szervezőbizottságok, hogy minden új jelentkezőt csak a belépés napjának dátumával vegyenek fel.[69] Bár a bánáti bevonulás elmaradt, az ötös bizottságok névsorai elkészülhettek, erre bizonyítékok a Várady-levéltárban található dokumentumok; a különböző kézírás,

1942-től a felsőház tagja. 1944 októberében elmenekül Újvidékről, 1945 közepén a jugoszláv hatóságok elrabolták és Jugoszláviába szállították. Itt bevonták Deák Leó perébe, és „háborús bűnökért” kivégezték.

66 A Deák-Nagy Iván ellenétre terjedelmi okok miatt nem térek ki, erről lásd bővebben: Dévavári Zoltán: Elfeledett Mártírunk. Deák Leó Bács-Bodrog vármegyei főispánsága (1941–1944). *Veritas évkönyv 10*. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, 2024. 302–338.

67 ÚM, Deák Leó és társai pere: 8451.

68 ÚM, DMKSZ 1941. 29/28.

69 A. Sajti Enikő: *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés. Várady Imre (1867–1959) bánáti magyar politikus iratai,* Újvidék: Forum Könyvkiadó, 2016. 750.

papírforma alapján ezeket a helyi fiókok állították össze és juttatták el Váradynak. Például a Nagyerzsébetlak,[70] Tamásfalva[71] és Écskai bizalmi embereinek névsora[72] vagy a Muzslay „ötöstanács",[73] de van lista magyarcsernyei, németcsernyei, szöllősudvarnoki bizalmi emberekről is. Május 26-án Gröftner Krámer Gyula szóbeli utasítására hivatkozva felhívta a bánáti fiókok figyelmét arra, hogy a kerületükben lévő nagyobb szerb és zsidó vállalatokat és birtokaikat is össze kell írni, valamint javaslatba hozni jó szakembereket ezekhez a vállalatokhoz. A levél kitért arra, hogy azonnal össze kell írni a magyarságra káros szerb egyéneket, és a bevonuló csapatparancsnokoknak azonnal át kell adni a névsort, valamint mindenkit összeírni, aki állást óhajt elnyerni, és nem csak a magyarokat, hanem a németeket és szerbeket is.[74]

A bánáti bevonulás elmaradt, de a DMKSZ által felállított igazolóbizottságok megkezdték működésüket, és ezek revideálták is a korábbi ötös bizottságok munkáját, illetve véleményezték az állásukban megtartott tisztségviselőket. Nem mindenhol volt konfliktusmentes a kinevezés, ezt erősíti meg egy levél, amelyben Cserveny Lénárd, a palánkai fiók elnöke és Horváth Zoltán, a dernyei szervezet elnöke kérte számon a helyi ötös bizottságok névsorát, amire Hegedűs László, a Szövetség igazgatója azt válaszolta, hogy a községi bizottságok kinevezése nem a Szövetség részéről, hanem a hármas politikai tanács: Krámer Gyula, Nagy Iván és Deák Leó által lett kinevezve, akiket erre a Fővezérség hatalmazott fel. Így nem szövetségi, hanem politikai szempontok érvényesültek a kinevezésnél, a Szövetség irodájának az egészben csak adminisztrációs szerepe van.[75] Az ilyen jellegű *megtisztítást* a magyar társadalom széles rétege támogatta, és tucatjával tartalmaz a levéltári anyag névtelen feljelentéseket és helyzetértékeléseket arról, hogy a lakosság körében nagy felháborodást kelt, hogy még mindig a szerb uralom alatti magyarellenes tevékenységet kifejtő tisztségviselők vannak alkalmazásban.[76] Sőt, bizonyos körök szerint a szerb uralomnak volt egy nagy pozitívuma is, mégpedig, hogy délvidéki magyarságnak

> „...most hullott el a férgese, most derült ki, hogy kik azok, akik a próbát nem állották ki, akiknek ajkán a hazafiasság, az állameszme, a nemzethűség csak üres szólam volt. (...) Az elmúlt két évtized alkalmat adott nekünk arra, hogy mindenkivel a maga értéke szerint tisztába jöhessünk és tudomásul vegyük, kikre számíthatunk minden körülmények között és kikre csak bizonyos feltételek mellett."[77]

---

70 Várady Levéltár 11913 mappa, 70.
71 VL. 11913 mappa, 071.
72 VL. 11913 mappa, 072.
73 VL. 11913 mappa, 076.
74 VL. 11913 mappa, 011.
75 ÚVTL. 227. fond 2221/1941.
76 SZTL F60 sgt. 77/1941.
77 A mi álláspontunk. *Uj Nép,* 1943. március 20.

A revideálás mellett kiegészítették és rendszerezték a települések megbízhatatlan és magyarellenes lakosságát, valamint a polgári közigazgatás bevezetésének hírére júliusban elkezdték gyűjteni a településeken állásra jelentkezők íveit. Az Újvidéki Múzeumban 67 eredeti példányt őriznek a zsablyai járásból, valószínű, hogy a többit kiselejtezhették, mert a legmagasabb iktatási szám a 842, tehát ebből is látszik, hogy komoly munkát végzett a DMKSZ a helyi lakosság és a saját befolyása érdekében. Ugyanis ezeket az íveket a *fiók ajánlja* aláírással látták el, így a tagság vagy a helyi vezetőkkel való jó kapcsolat a közvélekedés szerint pozíciókat, állásokat is jelentett. Fontos azonban megjegyezni, hogy a Szövetség tagsága már abban az időben is exponenciálisan nőtt, amikor ennek nemhogy előnyei, hanem kimondottan hátrányai is lehettek. A kétoldalas ív 22 kérdést tartalmazott, ami a személy előéletére, nyelvtudására, szakmai tapasztalatára is kitért. Meg kellett jelölni, hogy első- és másodsorban milyen állásra jelentkezik, és ennek indoklásaként fel kellett jegyezni, részben az anyaországiakkal szemben, hogy milyen kapcsolata van a területtel, ahova pályázik. Végül, a 22. pontban válaszolni kellett arra, hogy milyen magyar vagy idegen társadalmi szervezetnek vagy alakulatnak volt a tagja, ahova a döntő többség a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetséget írta be.[78] Azonban hiába gyűjtötte össze a jelentkezési íveket, a pozíciókról döntő főszolgabíró asztalára csak szeptember közepén jutottak el, amikor az állások nagy részét már betöltötték. Hasonló volt a helyzet az észak-erdélyi alkalmazásokkal kapcsolatban is.[79]

A forrásokból arra következtethetünk, hogy nem csak a jelentkezéseknél, hanem a priorálásoknál is csak véleményező szerepet töltött be a Szövetség az ún. nemzethűségi igazolások kiadásával, ugyanis a szabadkai rendőrkülönítmény 1941. június végi zárójelentése szerint „az uralomváltással kapcsolatosan nagy számban jelentkeztek az elhelyezkedni akarók, akik a kérvények áradatával lepték el a katonai közigazgatási parancsnokságokat. Az állást keresők előéletének és nemzethűségének megállapítása igen nagy munkát és feladatot rótt a rendőrkülönítményekre, úgyhogy a bűnügyi feljelentések nyomozása és priusok megállapítása állandó megfeszített munkát igényelt.” … A rendelkezésre álló adatok alapján [a rendőrkülönítmény – Cs.M.] elkészítette a csetnikek jegyzékét, kiállította ezek és minden gyanús személy egyéni-lapját, ezek jelenleg kartotékrendszer szerint nyilván vannak tartva.”[80] Emellett arról is tájékoztatja a felettes hatóságokat, hogy a rendőrkülönítmény priorálja mindazokat, akik a városi katonai közigazgatáshoz állás elnyerése iránt folyamodnak. Tehát ebből arra következtethetünk, a Szövetség nem dönthetett önállóan sem az állások betöltéséről, sem a priorizálásoknál.

[78] ÚM. MD. 13. doboz 137/ 28403.
[79] Sárándi, 2023. 63.
[80] SZTL F60. Sgt. 192/7 – 1941.

Kitekintés a felvidéki és észak-erdélyi igazolási gyakorlatra

A délvidéki események ismertetése után röviden fontos kitérni más, visszacsatolt területeken alkalmazott gyakorlatokra is. Az első bécsi döntést követően a felvidéki területek reintegrációjával kapcsolatban is nagy kérdést jelentett a különböző közhivatalnoki állások betöltése, ugyanis a szűkös erőforrásokat a magyar nemzethez hű munkaerő között szerették volna kiosztani. Az erről szóló igazolóbizottságokról nyilvánosan először Jaross Andor tárca nélküli miniszter beszélt 1939. január 20-án. A testületek létrehozását azzal indokolta, hogy a felvidéki lakosság türelmetlenül várja, hogy az arra méltatlanokat az állam szolgálatából eltávolítsák és megjutalmazzák az arra méltókat, különösen, akik a csehszlovák időkben magatartásukkal ezt kiérdemelték.[81]

A járási központokban felállított testületek elnökeit az illetékes miniszter nevezte ki, a tagok meghatározásánál pedig a helyismerettel bírók és pártatlanok kerültek előtérbe. Az állásra jelentkező igazolandó személyeknek egy nyilatkozatot kellett kitölteniük, ahol családi és munkahelyi adatokon kívül a párt- és egyesületi tagságról is információkat szolgáltattak. Az igazolásokba a társadalom széles körét bevonták, és az igazolandók nevét nyilvános helyen függesztették ki, amit a lakosság nyolc napon belül véleményezhetett. Fontos különbség volt a felvidéki és kárpátaljai igazolások között, hogy Kárpátalja tekintetében az igazoló nyilatkozatok egy példányát láttamozásra el kellett küldeni a kárpátaljai kormányzói biztosnak, mivel a többségében ruszin lakosság által lakott területeken nem lehetett számítani a „nemzethűtlenségi" bejelentésekre.[82]

Csilléry szerint a töredékes forrásokból az a kép látszik kirajzolódni, hogy a Felvidék esetében a nemzethűségi eljárás alá vont személyek döntő többségét első fokon igazolták. Kárpátalja esetében az igazságügyi személyzetre vonatkozó eljárásokban az összes alkalmazottat igazolták, de a tanulmány hivatkozik Teleki Pál levelére, amelyben az igazolóbizottságok hibás működésére mint közismert tényre utal,[83] ugyanis a felvidéki és kárpátaljai igazolóbizottságok munkájánál komoly hibák merültek fel, melyekről a kormányzat is tudomást szerzett. Nem sikerült olyan szempontokat meghatározni, melyek lehetővé tették volna az igazolóbizottságok objektív működését. Simon Attila megjegyezte, hogy a gyakorlatban az igazolásokkal kapcsolatos titkos és nyílt feljelentések olyan hullámát indította el, amely már a Bach-rendszer besúgóhálózatának működésére emlékeztette az embereket.[84] Az észak-erdélyi igazolásoknál a hibák elpalástolása miatt kivonták a helyi

[81] Simon Attila: *Magyar idők a Felvidéken (1938–1945). Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest: Jaffa kiadó, 2014. 88–89.

[82] Csilléry Edit: A nemzethűség jelentése a felvidéki és kárpátaljai eljárások során. *Magyar Kisebbség* 2014/1. 7–39. 19.

[83] Csilléry 2014, 11.

[84] Simon 2014: 95.

közösségeket az igazoló eljárásból, Teleki Pál miniszterelnök ki is jelentette, hogy Erdélyben nem lesz igazolási eljárás. A gyakorlat azonban mást mutatott.[85]

Az észak-erdélyi igazolásoknál a döntő szerepet a kiépülő katonai közigazgatás látta el. Ez az ún. priorálási folyamat itt is az alkalmazott személy „megbízhatóságát”, a magyar közösség iránt tanúsított magatartását volt hivatott kideríteni, amit a helyi magyar elit és a parancsnokok által maguk köré gyűjtött tanácsadók döntötték el. Az igazolások szóban történtek, bár az helyi Országos Magyar Párt vezetői igazolások írásával javasolták pártfogóikat az állások betöltésére, de a kinevezések kérdésénél a helyi elit mellett a német kisebbség, a magyar társadalmi szervezetek, valamint a személyi és rokoni kapcsolatok is hozzájárultak. Kivételt képzett a Székelyföld, ahol működtek javaslattevő bizottságok, de ahogyan azt láthattuk a Bácska esetében, itt is már betöltötték az állásokat, amire ezek a listák elkészültek.[86] Kijelenthető tehát, hogy a délvidéki bevonulás során alkalmazott eljárás az észak-erdélyi igazolásokhoz hasonló módszert alkalmazták, azzal a különbséggel, hogy a fent már ismertetett körülmények miatt május végén kiemelt szerepet kapott a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség az igazolások kiállításával, de a végső döntést itt is felsőbb hatóságok hozták meg.

A polgári közigazgatás és az állások kérdése

Keresztes-Fischer belügyminiszter július 1-én megtartott minisztertanácsi ülésen vetette fel a katonai közigazgatás megszüntetését, de Bárdossy visszautasította a javaslatot, mert az azt a látszatot keltette volna, hogy véglegesen lemondtak a Bánát visszaszerzéséről, így a váltásra az őszi időszakot javasolta. Júliusban azonban minden újabb revízióra vonatkozó remény szertefoszlott, és így a katonai közigazgatás felszámolását és a polgári közigazgatás bevezetését 1941. augusztus 15-re tűzték ki. A kormánynak ezzel belpolitikai céljai is voltak, leginkább a Délvidéken nagy politikai szerephez jutott katonai vezető körök visszaszorítása.[87]

A polgári közigazgatás kereteit *A visszafoglalt délvidéki területek közigazgatásáról a Miniszerelnökség 1941. évi 5440 számú rendelete* határozta meg,[88] melyet 1941. július 22-én adtak ki. Ez hasonló módon alakult, mint a többi visszacsatolt terület közigazgatása. A rendelettel véglegesen eldőlt Bács-Bodrog vármegye közigazgatási beosztása is, amelyben Zombor és a Deák-párt győzött, szemben Krámer Gyula és Nagy Iván elképzeléseivel, akik Újvidéket preferálták, mint az

[85] Sárándi 2023. 61.
[86] Uo.
[87] A. Sajti: Délvidék, 79–80. Erről bővebben: Dombrády Lóránd: *Hadsereg és politika Magyarországon 1938–1944.* Budapest: Kossuth Kiadó, 1986.
[88] Magyarországi rendeletek tára 1941. *A visszafoglalt délvidéki területek közigazgatásáról a Miniszerelnökség 1941. évi 5440 számú rendelete*

egykori bánsági központot. Az elképzeléseknél az is felmerült, hogy az ország második legnagyobb vármegyéjét felosztják.[89] A tisztviselők alkalmazásával kapcsolatban a rendelet kijelölte, hogy a vármegyei és városi *tisztségviselőket*, valamint a községi jegyzőket a belügyminiszter nevezi ki. A nagy és kisközségekben a jegyző kivételével az elöljáróság összes választás alá eső tisztségviselőit a járási főszolgabíró nevezi ki. A 15. paragrafus szerint az állásokra csak olyan személy alkalmazható, akinek a jogszabályokban megállapított képzettsége van, de a belügyminiszter kinevezheti azt is, akinek csak elméleti tudása van, valamint az a délvidéki illetőségű személy is, akinek az 1921-es évet megelőzően, valamint az 1941. április 11. napján a délvidéki területen hatályban volt jogszabályokban meghatározott képzettsége volt. A képesítés és gyakorlat azonban nagy kihívást jelentett a bácskai közigazgatási állásra jelentkezőkre, mert ha bár egy kicsit túlzott is, Deák Leó a felszabadult területtel kapcsolatban még úgy nyilatkozott, hogy a jugoszláv időkben a *„magyar ember semmiféle közhivatalt nem tölthetett be, még színtiszta magyar községekben sem. Ilyenformán hivatalokban nincs a Délvidéken semmiféle utánpótlás”.*[90] Pontos számaink erre vonatkozóan nincsenek, de Csuka János tömeges elbocsájtásokról és nyugdíjaztatásról beszél az 1920-as években,[91] de az is szembetűnő, hogy a húszas évek végén az Újvidéki Kerületi Bíróságon 36 bíró közül mindössze négyen voltak vajdaságiak.[92] Ezen hátrány ellensúlyozására a rendelet 19. paragrafusa alapján a belügyminiszter a törvényhatóságok és községek tisztségviselőit és egyéb alkalmazottait szolgálattételre a visszafoglalt délvidéki területre kirendelhette, és a visszafoglalt délvidéki terület lakosai közül az ország egész területére beoszthatta, aminek alapvetően az volt a célja, hogy a tapasztalattal nem rendelkező állásra jelentkezők az anyaországban szerezzenek gyakorlatot.

A belügyminiszter 1941. július 23-e és 26-e között (tehát a rendelet kiadásának másnapján) hivatalos délvidéki körúton vett részt, ahova elkísérte Pataky Tibor államtitkár,[93] aki a korábbi két évtized magyar kisebbségi politikájának egyik első számú szakértője volt, valamint az újvidéki származású Balla Pál,

[89] Erről lásd Nagy Bácsmegye közigazgatásának megszervezése. *Hirlap* 1941. április 27. és A munka, a haladás szelleme két évtized alatt az ország mintavármegyéjévé fejlesztette a trianoni békeparanccsal elsorvadásra ítélt csonka Bácskát. *Délvidéki Magyarság,* 1941. szeptember 26.

[90] A hazatért Bácskában indul az építő munka. *Nemzeti Ujság,* 1941. április 29.

[91] Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest: Püski Kiadó, 1995. Lásd különösen a tömeges elbocsájtásokról és nyugdíjaztatásokról szóló fejezetet.

[92] Dudás Attila: A magyar nyelv hivatalos használata a közigazgatási és bírósági eljárásokban a két világháború közötti Jugoszláviában. In: Várady Tibor (szerk.): *Délvidéki (Vajdasági) jogászok. Monarchiától a titói korszak végéig.* Újvidék: Vajdasági Magyar Jogász Egylet, 2020. 147–170. 152–153.

[93] Pataky Tibor (Alsóverecke, 1889 – Pécel, 1953. október 28.) államtitkár, a Miniszterelnökség II. osztályának (Kisebbségi és Nemzetiségi ügyek) osztályvezetője. 1922 nyarától miniszteri titkár, 1923-tól miniszteri osztálytanácsos címmel felruházott miniszteri titkár, 1927-től miniszteri osztálytanácsos, 1928-tól miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott

a miniszterelnökség nemzetiségi osztályának osztálytanácsosa is. A körúton jelen volt a belügyminiszter közeli bizalmasa, Deák Leó mellett[94] Krámer Gyula és Nagy Iván is. Többek között Szabadkán, Újvidéken, Magyarkanizsán, Zentán és Zomborban is járt, ahol tárgyalt a helyi vezetőkkel, ami a polgári közigazgatás bevezetésének előkészítését is jelentette. Az erről készült összefoglaló szerint a belügyminiszter szerint a legfőbb szempont a közigazgatásban az, hogy hozzáértő, tisztességes tisztségviselőket állítsanak szolgálatba, de természetesen a helyi embereket preferálva, hozzátéve, hogy amennyiben vannak helyi emberek.[95] Keresztes-Fischer ekkor már magával vitte a javaslatot is a különböző városokba, ami a polgári közigazgatás élére kinevezendő főtisztviselők névsorát tartalmazta.[96] A belügyminiszternek lehetősége volt személyesen találkozni a javaslatba hozott főispánokkal, akiket a polgári közigazgatás bevezetésével neveztek ki. Bács-Bodrog vármegye és Zombor főispánja a már sokat emlegetett Deák Leó lett, bár erre a címre politikai ellenfele, Nagy Iván is aspirált. Szabadka főispánja Reök Andor[97] horgosi földbirtokos lett, Újvidék élére pedig Fernbach Péter,[98] temerini földbirtokos került. A váltáshoz Kászonyi Richárd,[99] az addigi csonka Bács-Bod-

miniszteri osztálytanácsos, 1931-től miniszteri tanácsos, 1933-tól államtitkári címmel és jelleggel felruházott osztályfőnök, 1938 novemberétől 1944 októberéig államtitkár.

94 A jó, szinte baráti kapcsolatot mutatja az is, hogy a hivatalos látogatás után Deák Leó a saját lakásán látta vendégül a belügyminisztert, a városparancsnokot és a polgármestert. *Reggeli Újság*, 1941.július 26.

95 MNL OL K28 102. doboz 1941.R-20994

96 Délvidéki körútján Magyarkanizsát, Zentát, Újvidéket és Zombort is meglátogatta Keresztes Fischer belügyminiszter. *Hirlap*, 1941. július 26.

97 Reök Andor (Szeged, 1899. január 20.– Újvidék, 1944 novembere) földbirtokos, délvidéki politikus, 1941 és 1944 között Szabadka és Baja főispánja. Tanulmányait Keszthelyen végezte, 1923-ban vette át a család tulajdonában lévő horgosi birtok vezetését. A harmincas évek második felétől a Várady – Deák – Strelitzky-vonaltól jobbra álló, ugyanakkor mérsékelt magyar politikus volt. 1941 augusztusában Szabadka törvényhatósági jogú város főispánjává nevezték ki. A bajai főispáni tisztséget is ellátó Reököt a német megszállás után leváltották. 1944 novemberében Újvidéken öngyilkosságot követett el.

98 Fernbach Péter Bálint (Apatin, 1895. november 12. – Újvidék, 1945. december 20.) délvidéki magyar földbirtokos, politikus, Újvidék főispánja. Az impériumváltás után a DMKSZ vezetőségi tagja, 1942 és 1944 között országgyűlési képviselő, 1941 és 1942 között Újvidék főispánja volt. 1942-ben az újvidéki razziában játszott szerepe miatt leváltották, majd 1944-ben a Sztójay-kormány ismét kinevezte. A magyar hatóságok 1945 júliusában kiadták Jugoszláviának. Vélhetőleg újvidéki fogva tartása alatt öngyilkosságot követett el, ezért a jugoszláv hatóságok nem folytatták le ellene a büntetőeljárást.

99 Kászonyi Richárd (Göd, 1887. december 20 – Budapest, 1955. szeptember 8.) szolgabíró, főispán. 1924-ben a torontáli járás főszolgabírója, majd Arad-Csanád-Torontál vármegye és Hódmezővásárhely főispánja. 1939-ben nevezték ki Csonka-Bácsbodrog vármegye és Baja főispánjává, az előbbiről 1941 szeptemberében, az utóbbiról 1942 februárjában mondott le, majd Háromszék vármegyében teljesítette a főispáni szolgálatot. Végül 1943-ban Győr-Moson-Sopron és Győr városának főispánja 1944 októberéig. A háború után háborús bűnökkel gyanúsították meg, de a népbíróság felmentette, és Budapesten telepedett le. 1955-ban hunyt

rog vármegye és Baja főispánja saját kérelmére lemondott Bács-Bodrog vármegyei főispánságáról. A gyakorlati feladatokat követelő alispáni tisztséget csonka Bács-Bodrog vármegye alispánja, Bajsay Ernő[100] látta el, aki hozta magával a vármegyei adminisztrációt. Kellett is a tapasztalt hivatalnoki réteg a vármegye élére, egy kis túlzás és önfényezés mellett Lieli Pál, főispáni titkár több évtizedes távlatból megjegyezte, hogy még magának Deáknak is komoly hiányosságai voltak az ügymenetet illetően.[101]

A vármegye törvényhatósági bizottságának kinevezése sokáig elhúzódott, az első hírek októberben jelentek meg, majd a november eleji kinevezést valószínűsítették.[102] Deák 1941 decemberének elején utazott Budapestre, hogy a belügyminiszterrel tárgyaljon az ügyről,[103], de a végleges névsort csak az év utolsó napjaiban közölték.[104] A 250 tagú bizottságban helyet kapott az akkori bácskai elit. Megjegyzendő, hogy ezekben a napokban, pontosabban 1941. december 31-én fogadták el az 1941. évi XX. törvénycikket a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához

el. (A családról bővebben: Kászonyi Richárd: *A nagykászonyi Kászonyi család története*. Makó: Makói Múzeum Füzetei, 2010.)

100 Vitéz Bajsay (Bauer) Ernő (Budapest, 1893. október 31.–Újvidék, 1946. november 4.), államigazgatási szakember, Bács-Bodrog vármegye alispánja. Gimnáziumi és egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. 1914 őszéig a szerb, majd 1918 januárjáig az orosz fronton szolgált. 1918 nyarától az Oktatási Minisztériumban dolgozott, 1918 szeptemberétől Bács-Bodrog vármegyei szolgabíró volt. 1920-ban deportálták, majd 1926 és 1936 között a Belügyminisztériumban miniszteri titkárként dolgozott. 1936 májusától [a csonka] Bács-Bodrog vármegye alispánja. A Bácska újbóli visszavételét követően 1941. augusztus 14-től ugyanebben a tisztségben Zomborba helyezték át. Deák Leó 1944 áprilisában történt lemondatása után ideiglenesen átvette Újvidék Szabad Királyi Város főispáni teendőit. 1944 nyarán személyesen felügyelte a bácsalmási központi gettó kialakítását, ahonnét a bácskai zsidókat Auschwitzba deportálták. 1946. október 30-án mint magyar állampolgárt Újvidéken golyó általi halálra, vagyonelkobzásra és jogvesztésre ítélték, majd 1946. november 4-én kivégezték.

101 Deák főispáni személyi titkára, Lieli Pál 1995-ben magnószalagra mondott beszámolójában úgy fogalmazott, hogy „*Állandóan – amikor már elfoglaltuk a hivatalt – én bontottam a postát, vezettem a hivatalt, mert ő szegény nem értett hozzá semmit sem*.” (*Magyar Szó*, 2001. február 2.)

102 Novemberben nevezik ki a vármegyei törvényhatósági bizottság tagjait. *Délvidéki Magyarság*, 1941. október 10.

103 Bács-Bodrog vármegye törvényhatóságibizottsági tagjainak kinevezése. *Délvidéki Magyarság*, 1941. december 5.

104 A részletes névsort lásd: *Délvidéki Magyarság* 1941. december 28. Néhány fontosabb személy: Adam Berenz (Apatin), Willmann Mátyás (Hódság), Lelbach János (Bajsa), Barsy Viktor (Topolya), Draskóczy Ede (Óbecse), Takács Ferenc (Péterréve), Dungyerszky Bogdán (Óbecse), Falcione Árpád (Bajsa), Pummer Sándor (Topolya), Ágoston Sándor püspök (Bácseketehegy), Német Kálmán (Bácsjózseffalva), Krámer Gyula (Újvidék), Hamm Ferenc (Újvidék), Biliczky Ferenc (Zenta), Bagi Péter (Martonos), Kuthy Zoltán (Zenta), Batta Péter (Magyarkanizsa), Magossy Antal (Zombor), Deák Imre (Zombor), Hettesheimer Henrik (Újszivác), Prokopy Imre (Budapest), Steuer György (Budapest)

visszacsatolásáról és az országgal egyesítésről.[105] Ez a törvény rendelkezett az állampolgárságról és a visszahonosításról, de ennek semmi hatása nem volt az állásra jelentkezőkre, ugyanis korábban is alkalmaztak magyar állampolgársággal nem rendelkező személyeket. Rendelkezünk egy dokumentummal, mely kimutatás tartalmazza Szabadka, Újvidék, Zombor, Magyarkanizsa és Zenta törvényhatósági bizottságait is. Ebből látszik a magyarok felül- és a szerbek alulreprezentáltsága, a németek és a bunyevácok többé-kevésbe arányos képviselet kaptak.

Ami a nemzetiségi arányokat illeti, az újonnan kinevezett vármegyei tisztségviselők 77,86% magyar, 10,33% német, 4,8 % szerb, 1,48% horvát, 3,32% bunyevác, 1,85% vend volt, de ez a felsorolás a Muraközt és a Muravidéket is érinti.[106]

1. táblázat

A törvényhatósági bizottsági tagok nemzetiségi megoszlása a Bács-Bodrog vármegye területén[107]

magyar	*német*	*szlovák*	*szerb*	*bunyevác*	*összesen*
241	133	5	26	32	442
54,52%	30,10%	1,16%	5,58%	7,26%	100%

2. táblázat

A visszacsatolt Bács-Bodrog vármegye lakosságának nemzetiségi összetétele 1941-ben[108]

magyar	*német*	*szlovák*	*rutén*	*horvát*	*bunyevác*	*szerb*	*egyéb*	*összesen*
363 598	157483	30 033	13 305	6473	49 086	147 786	11 764	779 528
46,6%	20,2%	3,9%	1,7%	0,8%	6,3%	19,0%	1,5%	100 %

Az új főszolgabírókat 1941 augusztus 15-ével nevezték ki, így Csehi János szolgabíró kaposvári lakos, aki a kúlai járás, Györe Károly nagykállói szolgabíró, aki az óbecsei járás, Lovász Árpád csurgói szolgabíró a palánkai járás, dr. Bálint Ferenc budapesti szolgabíró a titeli járás, dr. Katona István pápai szolgabíró a topolyai járás, Szabó Zoltán óbecsei nyugalmazott szolgabíró a zentai járás, a bácsalmási Péterfia Fülöp a zombori járás, a felső-marosi főszolgabíró, Visontai-Kovách Zoltán az apatini járás, és Vukovári Béla vármegyei m ásodfőjegyző bajai lakos a zsablyai járás főszolgabírója lett. A 11 kinevezett főszolgabíróból kilenc jött az

105 1941. évi XX. törvénycikk a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94100020.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42 (Letöltés ideje: 2026. január 10.)

106 Uo.

107 MNL OL K150 Belügyminisztérium általános iratok 2839. csomó 31. tétel III. -20 f.

108 *1941. évi népszámlálás demográfiai adatok községenként* (Országhatáron kívüli terület). Kézirat. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1990. 339.

anyaországból. Megjegyzendő, hogy a titeli főszolgabíróvá a bácskai származású Bálint Ferencet nevezték ki, és a szerb származású Vukovári Béla is zsablyai származású volt, aki Magyarországra optált. Szabó Zoltán nyugalmazott óbecsei főszolgabírót a zentai járás élére helyezték, valamint a Kulturbund fellépése után Mühl Imre/Emerich-et a hódsági járás főszolgabírójának nevezték ki. De nem csak a hódsági, hanem az apatini, zombori, kúlai és palánkai főszolgabírói tisztséget is maguknak követelték a németek.[109] Mühl kinevezését a helyi DMKSZ vezetőség ellenezte, és hosszú levélben fejtették ki Mühl magyarellenes tevékenységét. A Deák Leónak írt levélben a miniszterelnökség arra kérte a főispánt, hogy a hódsági magyar vezetőket győzze meg arról, hogy Mühl Imre kinevezéséhez fontos kisebbségpolitikai érdekek fűződnek, így tekintsenek el korábbi magatartásától.[110]

A polgári közigazgatás bevezetésével azonban a közszolgálati állások betöltésének kérdése még nem dőlt el. A magyar csapatok csak 1941 szeptemberében hagyták el Bácskát.[111] A hadseregtől szeptember végéig ott maradt, a városi és járási közigazgatási parancsnokságok is szeptember elején eltávoztak. A kinevezett főszolgabírók az alispán utasításra megkezdték az állásokra javasolt személyekről szóló adatgyűjtést, ugyanis a jegyző kivételével ők rendelkeztek a községi kinevezések jogával. Az erre vonatkozó 1941. augusztus 19-én kiadott utasítás szerint a községek létszámának alakulásánál minden 1000 lélekre egy községi alkalmazott esett, de minden községben egy vezetőjegyzőt és segédjegyzőt kellett alkalmazni. A 10 000 főt meghaladó községeknél alkalmazhattak adóügyi- és közigazgatási jegyzőt. A jegyzői alkalmazásnál kikötötték, hogy csak olyan vehető fel, akinek jegyzői képesítése van,[112] de olyan pályázót is fel lehetett venni, akinek nincs megfelelő képesítése, de rendelkezik gyakorlattal. A javaslatba adott egyének névjegyzékére fel kellett venni azokat is, akiket a belügyminiszter az ország más részeiről rendelt a Délvidékre. A főszolgabíró a vezetőjegyzői állásra javaslatba hozhatott olyan személyt is, aki Magyarország egyéb területén teljesít szolgálatot, így nem csak szakmai előmenetel, hanem a személyi ismertség is pozitívan hathatott a munkahelyek betöltésénél. Sőt, a kinevezendő állások betöltésénél az irányadó elv az volt, hogy minden jegyzőségnél a jegyző vagy a segédjegyző olyan legyen, akinek az anyaországban szerzett gyakorlata van, hogy megkönnyítsék az anyaországi községi közigazgatás átültetését, de a jugoszláv uralom alatt szolgálatot teljesítőket más községekbe helyezték át, és csak erkölcsi és nemzethűségi megbízhatóság alapján nevezték ki. A kisebbségek nyelvismeretére is kitért az utasítás.[113] A belügyminiszter a községek élére kinevezett 104 jegyzőből 54-en bácskai illetőségűek

[109] MNL OL K28 312. tétel 1941 – J – 21003
[110] Uo.
[111] Sajti, 2004. 239.
[112] A képesítés lehetett magyar, jugoszláv, csehszlovák vagy román közigazgatási gyakorlat alapján is.
[113] VM. MD 12. doboz 12/13 28554.

voltak, 50-en pedig anyaországiak. Megfigyelhető, hogy az anyaországi jegyzők többségét a magyar többségű községekbe helyezték, a bácskaiakat pedig szerb és a német nyelvismeret miatt a nemzetiségek által lakott területre. A nagyobb településekre kinevezett adóügyi jegyzők kivétel nélkül az anyaországból kerültek ki, a 19 kinevezett közigazgatási jegyző közül 12-en voltak bácskai illetőségűek.[114]

A többségében anyaországi főszolgabírók adatgyűjtése lépéskényszerbe hozta a helyi érdekeltségekkel rendelkező DMKSZ-t, és szeptember elején Deák Leó főispán utasítására a helyi fiókok a nyár folyamán gyűjtött jelentkezési íveket továbbították a központi irodába, akik rendszerezték és elküldték a főszolgabíróknak. Hegedűs László igazgató a zsablyai főszolgabírónak írt levelében kitért a Szövetség erényeire és arra, hogy az igazoltak az elmúlt 20 éves kisebbségi sors alatt hitet tettek magyarságuk és szilárd jellemük mellett, és így méltán rászolgáltak arra, hogy a felszabadulás után megfelelő elhelyezkedéshez jussanak.[115] A Szövetség az állásra jelentkezők adatlapjait nem csak a főszolgabíróknak, hanem a polgármestereknek is megküldték, de október elejére az állások nagy részében már beteltek.[116] A magyarkanizsai polgármester megnyugtatta a közvéleményt, hogy a lemondások vagy az üresedések esetére a „*Délvidéki Közművelődési Szövetség központjától a címére megküldött jelentkezési íveket nyilvántartja”.* [117]

A délvidéki állások végleges rendezését az *1941. évi 7510 M.E. a visszafoglalt délvidéki területeken közszolgálati állások (alkalmazások) szervezéséről és betöltéséről szóló rendelete*[118] határozta meg. Ez jogilag még kedvezőbb pozíciókba hozta a délvidéki állásra jelentkezőket. A 4. paragrafus rendelkezik az állásra jelentkezők elsőbbségéről: rendszerezi, hogy az 1921 előtti magyar szolgálat, az 1921 utáni jugoszláv szolgálat, az 1941 áprilisától lévő magyar szolgálat stb. számít fontosabbnak. Ez meghatározza, hogy legelsősorban azokat kell figyelembe venni az állások betöltésénél, akik a visszacsatolt területek magyar társadalmi mozgalmaiban kiváló érdemeket szereztek. Ezzel egyértelműen a nemzethűséget és kisebbségi aktivizmust helyezték a szakmai tapasztalat elé, hogy kedvezzenek a helyi lakosságnak. Ugyanezt alkalmazták az észak-erdélyi területekkel kapcsolatban is.[119]

---

114 Kinevezték a bácskai jegyzőket. *Reggeli Újság*, 1941. szeptember 22.

115 ÚM. MK. 12. doboz 139 – 28032 Hegedűs László levele a zsablyai főszolgabírónak, 1941. szeptember 10.

116 Kanizsán: Minden hely megtelt. *Reggeli Újság*, 1941.október 1.

117 Uo.

118 Magyarországi rendeletek tára 1941. 1941. évi 7510 M.E. a visszafoglalt délvidéki területeken közszolgálati állások (alkalmazások) szervezéséről és betöltéséről szóló rendelete.

119 Magyarországi rendeletek tára, Budapest: Magyar kir. Belügyminisztérium, 1942. *A m. kir. minisztérium 1941. évi 900. M.E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi országrészen közszolgálati állások (alkalmazások) szervezéséről és betöltéséről* 4. paragrafusa

A délvidékre vonatkozó rendelet egy Személyi lap kitöltésére is kötelezte az állásra jelentkezőket. Bács-Bodrog vármegye alkalmazottainak személyi lapjainak[120] felhasználásával lehetőségünk van betekinteni az alsóbb kinevezésekbe is, de ennek bővebb elemzése szétfeszítené a tanulmány kereteit. A kúlai, zsablyai, titeli, zombori, újvidéki járás iratanyaga szám szerint 403 tisztségviselő személyi lapját és törzslapját tartalmazza, és elmondható, hogy az álláshelyüket elfoglalt személyek közül 248 esetében egyértelmű a délvidéki kötődés, ebből 20 fő biztosan a Bácskában szolgált 1920 előtt. Anyaországi kötődésű volt 110 személy, tehát azt láthatjuk, hogy az alacsonyabb szinteken magasabb volt a délvidékiek száma. Ehhez azonban hozzá kell fűzni, hogy az anyaországiak döntő többsége magyar nemzetiségű, míg a délvidékiek esetében más nemzetiségek is megjelennek. A nemzetiségi megoszlás a következőképpen alakult 73% magyar (anyaországi és délvidéki), 17% német, 8% szerb, 1% bunyevác és 1% rutén. A pontos arányok ismertetése egy későbbi tanulmány feladata lesz, de az világosan látszik, hogy a képzettséggel nem rendelkező bácskaiakat alsóbb pozíciókban tömegével alkalmazták, tehát az írnokok, díjnokok, segédjegyzők között magas az arányuk. A vizsgált állások csúcsát jelentő községi jegyzők közül pedig a délvidéki származásúak mindegyike a nyugdíj közelében járt, és szakmai képesítését még a Monarchia idejében szerezte, néhány esetben a jugoszláv időkben is szolgált. Tehát a vizsgált személyi lapok is afelé mutatnak, hogy a szakmai képesítés hiánya miatt esett el a bácskai munkaerő a magasabb tisztségektől, hiszen a jugoszláv érában ezek az állások el voltak zárva a magyarok elől.

Az 1941. év végére a polgári közigazgatás megszilárdult, azonban a munkahelyek körüli feszültségek nem csökkentek, amikre a tanulmány későbbi részében kitérek. A bácskaiak pozícióit több belső és külső tényező is gyengítette, melyek közül ki kell emelni a helyi szakemberek hiányát, az anyaországi munkaerő beáramlását. Fontos, hogy a helyiek a Bácskába visszatérő kiküldözött bácskai hivatalnokokban is anyaországit láttak, akik a megszállás alatt nem vállaltak velük sorsközösséget, de folyamatos feljelentések történtek az egyesek szerint megbízhatatlannak tartott, de a hatóságok által leigazolt, szakértelemmel rendelkező nemzetiségi lakosság ellen is, sőt, a német lakosság követelései is szűkítették a mozgásteret.

Ennél a pontnál ki kell térnünk az 157 483 lelket számláló bácskai németekre, hiszen nem csak főszolgabírói pozíciót nyertek, de a kiterjedt és erős pozíciókkal bíró Kulturbund is fellépett az állások betöltéséért. Ez súrlódásokhoz vezetett a Volksbund és a bácskai vezetők között, ugyanis a Kulturbund vezére, Sepp Spreitzer,[121]

[120] Bács-Kiskun Vármegyei Levéltár IV. 411. Bács-Bodrog vármegye alkalmazottainak törzslapjai 1941–1944.

[121] Josef Spreitzer (Zombor, 1906. július 4.,– 1991., ?) mérnök, képviselő, a bácskai német népcsoport vezetője. Kalocsai és zombori tanulmányait követően 1930-ban Münchenben szerzett mérnöki oklevelet, itt ismerkedett meg a német nemzetszocialista eszmékkel. 1936 és 1941 a Kulturbund egyik vezetője, 1941 után a bácskai német népcsoport vezetője, a visszacsatolás

megkerülve Basch Ferencet,[122] önhatalmúlag tárgyalásokat kezdett Deák Leóval, és a főszolgabírói állás mellett megegyeztek abban, hogy a német többségű településekre német jegyzőket helyezzenek. A harminc jegyzőt[123] a belügyminiszter októberben ki is nevezte. Emellett a községi képviseleti szervekben és a vármegyei törvényhatósági bizottságban is arányos képviseletet kértek és kaptak is, de Deák el szerette volna érni, hogy a helyek egyharmadát a Kulturbundtól kívülálló német személyekkel töltsék be, amit hevesen elleneztek.[124]

Az anyaországiak által be nem töltött állásoknál komoly súrlódások voltak a Kulturbund és a DMKSZ között. Fentebb említettem Mühl Emerich főszolgabírói kinevezését és a DMKSZ ellenkezését. Később a hódsági szövetségi fiók elnöke, Wilman Mátyás is beszámolt arról – aki mellesleg Mühl főszolgabíró politikai ellenfele volt –, hogy hódsági járás német községeiben csak azokat helyezzék a községi elöljáróságba, akik a Kulturbund legexponáltabb vezetői. A hivatalnoki kar és a segédszemélyzet csak a Kulturbund soraiból rekrutálódik. Jelentésében megjegyezte, hogy sikerült itt-ott egy-egy magyart „*benyomni”* rendőrnek. Az eredmény az lett, hogy őket szolgai teendőkre használták fel, mint a söprögetés, takarítás, kiszolgálás, és rövidesen „kiutálták” őket.[125] A sajtó is arról számolt be, hogy a Kulturbund és a DMKSZ részéről kerültek tagok a községi tanácsba.[126]

A kinevezések azonban a legtöbb helyen sérelmesen valósult meg. Krámer Gyula, a Szövetség elnöke 1942. január 22-án (miközben zajlott az újvidéki razzia) egy 13 oldalas memorandumot adott át belügyminiszternek, amelyben sérelmezte a képviselőtestületi kinevezéseket, sőt, néhány helyen a képviselőtestület újraszervezését is kérte. Ez rámutat a Szövetség gyengeségére és arra, hogy a főszolgabírókon keresztül nem tudták érdekeiket érvényesíteni. Csúrogon, Körtésen, Martonoson, Tiszakálmánfalván a DMKSZ-t senki nem képviselte. Apatinban, Gomboson, Kúlán, Szenttamáson, Bajmokon, Adorjánon, Szabadka-Kertvárosban és Felsőhegyen pedig a DMKSZ elnökét nem választották be a testületbe. A képviselőtestületekben azonban nem történtek komolyabb változások, az ügyirat tetejére

---

után behívták a Képviselőházba. 1944 októberében először a Dunántúlra, majd Németországba menekült. Itt halt meg 1991-ben.

122 Basch Ferenc Antal (Zürich, 1901. július 13. – Budapest, 1946. április 26.), magyarországi német politikus, 1938-ban megalakította a Magyarországi Németek Népi Szövetségét, (röviden: Volksbund) és így a magyarországi német népcsoport vezetője lett. 1944 őszén Németországba menekült, de kiadták Magyarországnak és 1946-ban háborús bűnösként kivégezték.

123 Ezek a következő települések voltak: Apatin, Bács, Bácsszentiván, Bácsordas, Militics, Szentfülöp, Szilverek, Cservenka, Torzsa, Újverbász, Óverbász, Bácsujlak, Boróc, Bulkesz, Dunabökény, Dunacséb, Palánka, Szépliget, Újpalánka, Wekerlefalva, Ókér, Tiszaistvánfalva, Újfutak, Újsóvé, Gádor, Küllőd, Kucora és Sajkásszentiván

124 Mirnić, Josip: A bácskai németek a Volksbundban. *Történelmi Szemle*, 1973/ 3–4. 445.

125 MNL OL K 28 197. tétel 1941-C-27032

126 A hódsági községtanács új tagjai. *Délvidéki Magyarság*, 1941. október 7.

a minisztériumi munkatárs ráírta, hogy „*Belső tájékoztatóul szolgál. Részünkről intézkedést nem igényel*."[127]

Nem csak a közigazgatási és képviselőtestületi kinevezések, hanem a munkaerőpiac más szegmenseiben is hátrányos megkülönböztetésben részesültek a délvidékiek, és itt már kevésbé lehetett a szakmai képesítés hiányára hivatkozni. 1941 szeptemberében a *Reggeli Újság* tudósítója azon kesergett, hogy:

> „...az újvidéki labdarúgó mérkőzésekre ezidáig még majd minden esetben anyaországi játékvezetőt küldtek ki, akik közül bizony nem egy sokkal gyengébb erőt képvisel, mint az újvidéki játékvezetők. Az újvidéki játékvezetőket mégsem szerepeltetik, legfeljebb határbíráknak alkalmazzák. A JT-nek [Játékvezetők Tanácsa – Cs.M.] több figyelmet kellene szentelni a délvidéki játékvezetők iránt. Vannak itt olyan játékvezetők is, akik több nemzetközi mérkőzést vezettek le mindenki legnagyobb megelégedésére és hosszú éveken át tartó bíráskodásuk elegendő garancia lehet arra, hogy ma is éppúgy le tudják vezetni a legnehezebb mérkőzéseket is, mint a múltban."[128]

Az anyaországi – bácskai ellentétek az élet egyéb területein is tetten érhetők, erre jó példa a Bácska legnagyobb ipari üzemének, az Újverbászi Cukorgyárnak az esete. A gyár zsidó tulajdonosát a bevonulás során kocsi után kötötték és úgy vonszolták Újvidékre, később a „*szerb éra alatt elkövetett üzelmeiért*" bebörtönözték,[129] és hatósági biztost neveztek ki az üzem élére.[130] A budapesti rendőrkapitányság nyomozói egy bácskai körút alkalmával felkeresték a gyárat is, ami után azt a jelentést tették, hogy a különböző gazdasági intézkedések *fokozzák* a nyomott hangulatot. A jelentés szerint a cukorgyár vezérigazgatójává egy tényleges őrnagyot neveztek ki, aki szakképzettséggel nem bír, és azért vonult nyugállományba, hogy az igazgatói pozíciót elfoglalhassa. Nem is ténykedik a vállalat vezetésében, többet tartózkodik Budapesten, mint Újverbászon, ami nagy visszatetszést vált ki a gyár tisztségviselői és munkásai körében. A rossz hangulatot fokozza az a körülmény, hogy az anyaországból hozott új tisztségviselők, akiket a régiek keserű gúnnyal ejtőernyősöknek neveznek, kétszer-háromszor többet keresnek, mint a benszülött bácskai magyarok vagy erősen magyarérzelmű németek, akik az árak emelkedése miatt fizetésükből nem képesek megélni. Bizalmas érdeklődésre azt a felvilágosítást kapták, hogy ez a gyakorlat az anyaországban is előfordul, mert a mostani körülmények között új tisztségviselőket csak a régieknél sokkal magasabb

127 MNL OL K28 1941 – R – 15756

128 Mi lesz az újvidéki játékvezetőkkel? *Reggeli Ujság* 1941. szeptember 6.

129 Margittai, 2022. 187.

130 A Cservenkai Cukorgyár zsidó származású igazgatóját a saját gyárában akasztották fel a bevonuló csapatok.

fizetésekkel lehet kapni. Ezért szükséges ennek a problémának a megoldása, hogy ne fokozzák a területen az egyébként is fennálló nehézségeket.[131]

Másik jó példa erre a titeli jegyző esete. Ez azért is érdekes, mert az ejtőernyősöknek csúfolt anyaországiak egyik jellemzése még a kilencvenes években is az volt, hogy „*kis koffërral érkëztek, aztán külön vagon köllött a hurcolkodáshoz*”.[132] Valószínűnek tartom, hogy sikerült megtalálnom ennek a szólásnak az alapjait, ugyanis a titeli jegyzőről készült rendőrségi jelentés szerint

> „a jelenlegi községi vezetőjegyző sem különb a letartóztatásban lévő elődjénél,[133] aki egy kofferrel érkezett oda és két vagonnal költözött el. A főszolgabíró, községi vezetőjegyző és községi bíró által elkövetett bűncselekmények halmazáról vannak hírek forgalomban, de sem a lakosság, sem a hivatalos személyek sem tehetnek semmit, a csendőrparancsnok is kijelentette, hogy ő is tehetetlen, mert az elődjét is azért helyezték el, mert nem akart a főszolgabírónak parirozni és az ő fúrását is megkezdték.”[134]

Tehát ezek a visszaélések egész vármegyében közszájon forogtak és később kanonizálódtak.

Az anyaországiak térnyerése a délvidéki sajtóban is megjelenik, de a délvidéki politikusok türelemre intették a lakosságot. Nagy Iván a Magyar Élet Pártjának gyűlésén elmagyarázta az összegyűlteknek, hogy az „anyaországi” magyarok térhódítása sértheti egyesek egyéni érdekeit, de magasabb nemzeti szempontból nyereséget jelent ez a Délvidéknek, mert ott erősítik a magyarság sorait, ahol a legnagyobb szükség van, a végeken.[135] Azonban az *Uj Nép* hasábjain is látható egy eltolódás, s egy októberi végi számukban hosszú cikkben fejtegetik, hogy nincs anyaországi és nincs délvidéki magyar, de az azért különösen hat, hogy akadnak még olyanok, akik azzal a jogcímmel követelnek maguknak különleges elbánást és értékelést, hogy ők anyaországi magyarok.

> „Sőt, kétségbevonják, hogy egyenlőség lenne felvidéki, erdélyi, délmagyarországi magyar és anyaországi magyar között, mert a csonkahaza magyarja többet szenvedett, mint bárki más és bárhol, többet áldozott, mint a hazatértek és nélküle, az ő kitartása, erőfeszítése, áldozathozatala nélkül egyetlen hüvelyknyi magyar sem tért volna vissza az

131 MNL OL K149. 72. doboz 651 f 2/1941-6-18585

132 Burány Béla: *Így éltünk mi a Délvidéken*. Budapest: Nap Kiadó, 1999, 96.

133 Somlay Bélát a katonai közigazgatás után helyezték Titelre, és Bellyére való áthelyezése során különböző bútorokat és más ingóságokat tulajdonított el és vitt új állomáshelyére. Emiatt 1943 novemberében sikkasztással vádolták meg. (Az újvidéki törvényszék elrendelte a belylyei jegyző előzetes letartóztatását. A sikkasztás bűntettével vádolt volt titeli jegyző többszöri megidézés ellenére sem jelent meg a tárgyaláson. *Reggeli Újság*, 1943. november 24.)

134 MNL OL K149 623. 72. doboz 1942-6-12662

135 Igaz magyar politika csak az országépítés lehet. *Uj Nép*, 1942. április 11.

anyaországhoz.[136] Két héttel később pedig azt írták, hogy „a megszállás alatti magyarság még mindig önmagába zártan kucorog, (…) az ideköltözött és csak területi értelemben tekintett anyaországiak egy része még mindig felsőbbségérzettel áthatott szerepet tölt be ahelyett, hogy csak a százezrek között egy jogán kapcsolódnék bele a rangnélküli magyarság nagy tömegébe és munkájába."[137]

Véleményem szerint a kor legjobb összefoglalóját Balogh Ányos,[138] az Újvidékre kinevezett közoktatásügyi kirendeltségvezető írta, aki *A délvidéki szellem kialakulásának tényezői* című tanulmányában a Délvidéken élő magyarokat két részre osztotta: a helyben maradt, földhöz kötött, a megszállást átvészelt, öntudatában a szenvedésben megedzett, vezetésről leszorított helyzetében is fajtaerős *őslakó* és az uralomváltozással visszatért vagy odahelyezett hivatalnok-réteg az építő, az összeolvasztó kovász, amely a húszéves törés részeit öntestével-lelkével akarja kitölteni, és az anya vérét igyekszik átömleszteni, hogy egészséges vérkeringés a törzsből áradjon az újjáéledt tagokba.

Majd úgy folytatja, hogy az *őslakókban* még friss a be nem gyógyult sebek sajgása, kevésbé türelmesek és megbocsájtók. Tudatában vannak az elmúlt húsz év tapasztalataival, és hasonló mértékkel szeretnének fizetni az itt élő nemzetiségeknek is. A másik anyaországi réteg pedig a megértés és megbocsájtás szavával, a testvéri nyílt szóval, az államhatalom tiszteletével egybekötött népi elemek sajátos egyéniségének biztosításával érkezett. Az *őslakókban* a Balkán jogrendszere a megtorlást hangsúlyozta, az utóbbiban a fenntartó akaratot. A magyar vezető szellem az anyagi gyarapodás célkitűzéseiben még eggyé nem forrt két rétegnek nem egész súrlódásmentes megnyilatkozásaiban nyilvánul meg. Az ott lakó réteg duzzadó erővel követeli a vezető irányítást, a társadalmi és anyagi felemelkedést, a föld, az üzem, az ipar és kereskedelmi élet közbefogását és az anyaországi réteg térfoglalásának csökkentését, mintha a külön élő testrész életét akarná tovább élni. Az idő majd a két réteg kiegyenlítődését fogja eredményezni, egyik részről a kellő szakmai tudás és tapasztalat szerzésével, a másik részről pedig a partikuláris atmoszférába való beleéléssel fogja biztosítani.[139]

Az a bizonyos idő azonban nem volt elegendő az összecsiszolódáshoz, az ellentétek feloldásához, pedig ezek a folyamatok elindultak, amit az is mutat, hogy az önrendelkezésért fellépő DMKSZ is felhígult 1944 nyarára, ugyanis számos

136 Térhez kötött magyarság. *Uj Nép*, 1942. október 31.

137 A délvidéki magyarság nem öncél. *Uj Nép*, 1942. november 14.

138 Balogh Árpád Ányos (Kaposvár, 1889. április 28. – Budapest, 1959. május 31.) szerzetestanár. 1935–1941 között Szombathelyen tanügyi tanácsos, majd Szegeden tankerületi igazgató. 1941-től Újvidéken közoktatásügyi kirendeltségvezető. 1945-ben letartóztatták a magyar hatóságok, de a népbíróság felmentette. Budapesten telepedett le, és itt hunyt el 1959-ben.

139 Balogh Ányos: A délvidéki szellem kialakulásának tényezői. *Délvidéki Szemle* 1943/1. 356–370.

Bácskába költözött anyaországi lépett be a Szövetségbe. Ennek okai a könnyebb társadalmi érintkezésben keresendők. Krámer Gyula arról számolt be, hogy a központi bizottságban 40%-ban vannak *ejtőernyősök*,[140] a bácskai 170 fiók elnökei között is legalább 20%-uk, sőt, egyes községekben, ahol nincs helyi értelmiség, ott a fiókok vezetősége teljes száma *anyaországiakból* áll.[141]

A német megszállás utáni változások

Magyarország német megszállása jelentős változást eredményezett a Bácskában is, ami komoly felfordulást okozott az 1944-re megszilárduló rendszerben, ugyanis Magyarország többi területéhez hasonlóan a Délvidéken is megkezdődött a közigazgatásban dolgozó tisztségviselők leváltása. Az 1944. márciusi eseményeket követően, főleg Keresztes-Fischer Ferenc letartóztatása után Deák Leó főispán is nehéz helyzetbe került, aki ekkor Bács-Bodrog vármegye, Zombor és az újvidéki razzia miatt lemondatott Fernbach Péter helyett Újvidék főispáni tisztségét is betöltötte. Április 4-én Franz Hamm, a bácskai német népcsoport parlamenti képviseletének vezetője egy feljegyzést küldött a német külügyminisztériumnak, amelyben indítványozta Deák leváltását, a helyére pedig Fernbach vagy Nagy Iván kinevezését javasolta. Ezt követően május 6-án Deákot minden tisztségéből felmentették, sőt, június közepén a Gestapo be is börtönözte.[142] Bács-Bodrog vármegye és Zombor főispánja pozíciójába ezt követően a Magyar Megújulás Pártjának bácskai vezetője, a *nemzetszocializmus kipróbált harcosa,* Piukovich József[143] került, Új-

[140] Krámer is így nevezte őket.

[141] Ma nem a DMKSz célzatos bírálgatására, hanem minden magyar testvéri összefogására van szükség. *Uj Nép*, 1944 július 22.

[142] Erről lásd bővebben: Dévavári, 2024.

[143] Piukovich József (Bácsalmás, 1895. január 13. – ?) az államtudományok doktora, országgyűlési képviselő, főispán. Ősi nemesi családban született. Jogot Kassán és Budapesten tanult, és az utóbbi helyen szerezte meg diplomáját. A világháborúban a szerb és az olasz fronton szolgált. 1919-től Pest vármegyében volt közigazgatási gyakornok, majd 1927-ben tiszteletbeli főszolgabíró lett. 1934-ben a földművelésügyi minisztérium gazdasági felügyelő karába került. A magyar Zöldmező-mozgalom egyik megteremtője volt. Az Országos Zöldmező Szövetség 1936-ban ügyvezető alelnöknek, 1939 júliusában pedig ügyvezető elnökének választotta. 1939-ben a kormánypárt színeiben lett országgyűlési képviselő. 1944 májusa és 1944 augusztusa között az Imrédy-féle Magyar Megújulás Párt bácskai vezetőjeként Bács-Bodrog vármegye főispánja volt. A magyar hatóságok 1945 szeptemberében letartóztatták, a Budapesti Népbíróság háborús és népellenes bűntettek miatt 1947. november 22-én 10 év fegyházra és politikai jogainak 10 éves időtartamú felfüggesztésére ítélte. Az ítéletet 1949 áprilisában a Népbíróságok Országos Tanácsa helybenhagyta, s egyben vagyonelkobzást mondott ki.

vidéken visszahelyezték Fernbachot, Szabadkán pedig leváltották Reök Andort, és helyére Vojnits Gyulát[144] ültették.

A németeket kiszolgáló Piukovich minden német többségű bácskai településen leváltotta a magyar tisztikart, a jegyzőket és a községi elöljárókat, helyükre a Volksbund tagjait nevezték ki.[145] Az elbocsájtások, tisztogatások a vármegye egész területén végigsöpörtek. A még szabadlábon lévő Deák Leó 1944 májusában járt Pataky államtitkárnál és feljegyzései szerint felhívta a figyelmet a nemzetiségekkel szembeni hibás politikára, ugyanis az új főispán feltűnően durván bánt a szerbekkel. Előadta, hogy a szerbek azt beszélik maguk között, hogy ők magyar állampolgárok, és nem engedhetik meg azt, hogy őket a németek vigyék el hadi munkára. Ugyanis megkezdődött a szerb nemzetiségűek munkaszolgálatra való behívása, akik közül 3500 főt Németországba vittek.[146] Deák szerint a szerbek néhány kivételtől eltekintve már jobban gyűlölik a magyarokat, mint a németeket, mert a németek elhárítják maguktól a felelősséget a szerbekkel szembeni intézkedésektől. Pedig szükség van a bácskai szerbek jóindulatára, mert ahogy fogalmaz, ha Németország megnyeri a háborút, elég baj lesz a győzelmi mámoros németekkel, nemhogy még a szerbek ezekkel a németekkel szövetkezve csináljanak ellenük egységfrontot, ha pedig elveszítik a háborút, minél nagyobb a magyarokat gyűlölő szerbek száma, annál több áldozatot fog ez a magyarok sorából követelni Újvidékért.[147]

Tehát nem csak a főispáni tisztségben történtek változások, nyugdíjazták Zombor polgármesterét,[148] Zentán leváltották a polgármestert, a helyettesét és

---

144 Vojnits Gyula (Szabadka, 1899. február 18. – ?, 1955. ?) földbirtokos, országgyűlési képviselő, főispán. Befolyásos, dalmát eredetű szabadkai család sarja volt. Jogi oklevelet szerzett. A két világháború között a több mint 2000 holdnyi családi birtokon gazdálkodott. 1941 áprilisát követően a szabadkai Törvényhatósági Bizottság tagja, 1942. február 9-től országgyűlési képviselő lett. 1944 májusában Szabadka sz. kir. város főispánjává nevezték ki. A háború utolsó szakaszában a jugoszláv hatóságok háborús bűnössé nyilvánították, s hajtóvadászatot indítottak ellene (is). 1945 októberében Magyarországon letartóztatták, de rövidesen szabadlábra került. Annak ellenére, hogy Jugoszlávia erőteljesen sürgette kiadatását, arra nem került sor. Ezt követően évekig a Dunántúlon bujkált. Vélhetőleg 1955-ben hunyt el.

145 Sajti, 2004. 313.

146 A Kállay-kormány 1942 elején megtiltotta, hogy a szerb nemzetiségűeket rendes katonai szolgálatra hívják be, ehelyett munkaszolgálatra kötelezték őket. 1943 április közepétől került sor katonai behívásukra, de ezek elsősorban a nemzethűség és közbiztonság szempontjából megbízhatatlanokra és a kommunistagyanúsokra terjedtek ki. 1944 májusában a szegedi V. hadtestparancsnokság rendelete alapján megkezdődött a 46–62 éves szerbek behívása munkaszolgálatra, ezt augusztusban kibővítették a 17–20 éves fiúkra is. 1944 augusztusig 8–9 ezer szerbet hívtak be munkaszolgálatra, akik közül 3 500 főt Németországba vittek. (Sajti, 1987. 222.)

147 Deák-hagyaték, Deák Leó 1944. május 12-i feljegyzése

148 Nyugdíjazták Cserta Péter zombori polgármestert. *Délvidéki Magyarság*, 1944. június 20.

a főügyészt,[149] Magyarkanizsa polgármesterét betegszabadságra küldték, majd júliusban nyugdíjazták,[150] de a városban a 12 főbb tisztségviselőből 10-et elküldtek. Egy Deák Leónak írt levélből, aki ekkor a Gestapo fogságában volt, betekintést nyerhetünk a közállapotokról:

> „(…) Fernbach meséli továbbá, hogy az egész megye területéről jönnek hozzá az emberek panaszkodni. Mindent tud, ami a megyében történik. Mesélte pld. hogy Magyarkanizsán a városnál 12 ember közül 10-et leváltottak. Az egyik, egy pontos, lelkiismeretes tisztviselő, aki politikával soha nem foglalkozott, lelkiismereti kérdést csinált magának a kidobásból és felkereste a főispánt, aki aznap úgy látszik jobb lábbal kelt fel, mert fogadta az illetőt. Annak is előadta, hogy ő szorgalmas, s egy darab restanciája nincsen, nem politizál, csak a munkának él, kérdi, mi a bűne, miért kell neki menni? Jóban vagy a polgármesterrel! volt a válasz. Kezdem magam nem kiismerni, Imrédynek volt egy rendelete, hogy a hivatalnokoknak nem szabad politizálni. Most pedig mindenkire rá akarja kényszeríteni a főispán a politikát. És aki nem politizál (és nem nemzetiszocialista) az repül.”[151]

A különböző lemondásoknak a sajtóban is nyomuk van: május 15-én lemondott a topolyai községi bíró,[152] de sorban mondtak le egész képviselőtestületek is.[153] Ahol felszólításra nem történt meg a lemondás, ott a karhatalmat is alkalmazták. Deák Leó levelezéséből tudomásunk van ennek módjáról is:

> „…Bodor szolgabíró zentai születésű, de Topolyán volt állásban. Szintén felhívást kapott, hogy nyugdíj iránti kérelmét adja be, mert internálják. Bodor úgy látszik, gerinces ember és nem adta be a kérvényét. Erre a rendőrség utasítást kapott, hogy Bodort tartóztassa le. A rendőrség ellenkezett, hogy miért, milyen alapon, neki fedezni kell magát, erre az utasítást úgy adták ki, hogy csak tartóztassák le, találjanak valami okot. Le is tartóztatták feleségével együtt, amire a Bodor a kihallgatási jegyzőkönyvben mondott le az állásáról, amire szabadon bocsájtották.” [154]

A mérsékeltebb politikusok megpróbáltak ellenállni, június 27-én Deák Imre a vármegyei kisgyűlésben előterjesztette, hogy vizsgálják felül a nagyszámú

---

149 Gusáth György polgármestert, Felsőhegyi András helyettes polgármestert és városi főjegyzőt, valamint Kuthy Zoltán főügyészt. Gusáth júliusban városi tanácsnok lett Komáromban. (Nagyarányú változások a zentai városházán. *Délvidéki Magyarság*, 1944. július 15.)

150 Nyugdíjazták Lehel Pál magyarkanizsai polgármestert. *Délvidéki Magyarság*, 1944. június 14.

151 Deák-hagyaték, Kanyó Margit levele Deák Leóhoz, 1944. június 27.

152 Lemondott a topolyai községi bíró. *Délvidéki Magyarság* 1944. május 15.

153 Például június 10-én a bácsföldvári, június 15-én a topolyai, június 16-án a zentai, június 28-án a kishegyesi képviselőtestület oszlatta fel magát.

154 Deák-hagyaték, Kanyó Margit levele Deák Leónak, 1944. június 27.

vármegyei nyugdíjazásokat, mert nem szabad az államot túlterhelni a sok munkabíró tisztviselő nyugdíjazásával, és amennyiben a tisztségviselő bűnös, úgy nyugdíj nélkül küldjék el, de ha munkabíró és nincs ellene kifogás, akkor ne nyugdíjazzák őket. Bajsay alispán erre kijelentette, hogy a tisztségviselők tiszti orvosi bizonyítvánnyal kérték nyugdíjaztatásukat. Deák kérte, hogy az eseteket egyenként vizsgálják felül, de az indítványát leszavazták.[155]

Elbocsájtottak szinte minden állásában lévő délszláv tisztségviselőt is, pedig őket a magyar katonai hatóságok és a DMKSZ is igazolták. Így járt például Jovánovics Milorád irodatiszt is, aki negyven éve volt Szabadka város szolgálatában, és ahogy az újságcikk is fogalmaz, Jovánovics szerb származása ellenére megbízható, jó magyarérzésű ember volt.[156]

A mérték, még a Nagy Ivánhoz kötődő *Uj Nép* szerkesztőségének is sok volt. A főszerkesztő, Radványi-Radicsevich Sándor vezércikkben fejtette ki nemtetszését:

> „Olyan vezetőszemélyek távoztak a helyükről, akik még a megszállás alatt mérettek meg és találtattak érdemeseknek, vagy ideköltözve bizonyultak azoknak s akik becsülettel és jól végezték munkájukat, hűséges és önfeláldozó magyaroknak bizonyultak s népünk megbecsülésével dicsekedhettek. Miért kellett ezeket leváltani, áthelyezni, csereberélni, nyugdíjazni, szóval őrhelyükről eltávolítani? Miért lépett le egy csomó ilyen jó magyar a közélet porondjáról anélkül, hogy még jobbak léptek volna a helyükre? Milyen szempontot keressünk a helyes és igazságos értékmérés mellőzése utána annak megértéséhez miért kellett a magyarságnak számos helyet feladnia s miért kellett megismerkedni a háború kellős közepén a kiépült pártszempontokkal?[157]

Ugyanis az újabb kinevezéseket az ellenzékben lévő Magyar Megújulás Pártja és a Volksbund helyi szervezetei intézték. A Délvidéki Magyarság újságírója a bácsalmási képviselőtestület alakulásánál meg is jegyezte: „*Érdekes, hogy az új elöljáróság tagjait nem a községi közgyűlés, hanem a Nemzetszervezet és a Volkbund jelölte ki*.”[158] A DMKSZ is védekezésre kényszerült 1944 júniusában, amikor Piukovich főispán és Katona István topolyai főszolgabíró rendezetlen működéssel gyanúsították meg a Szövetséget. Az erre való válaszcikkben hangzatos szólamokból nem volt hiány, Krámer leszögezte, hogy a Szövetség nem politikai intézmény, de minden tőle telhetőt meg fog tenni a délvidéki magyarság érdekeinek védelmében, elsősorban azokét védik, akiket családjuk, hivatásuk, vagyonuk és

155 Deák-hagyaték, Kanyó Margit levele Deák Leónak, 1944. június 27.
156 Negyven éve Szabadka város szolgálatában. *Délvidéki Magyarság*, 1944. május 5.
157 Radicsevich Sándor: A mérték nem változott. *Uj Nép*, 1944. június 8.
158 Felváltották Bácsalmás községi elöljáróságát. *Délvidéki Magyarság*, 1944. június 10.

életkörülményeik a Délvidékhez kötnek.[159] Ebben a felforgatott időben történt meg a bácskai zsidóság deportálása.

Az egész vármegyében népszerűtlen Piukovich József főispánt augusztus 10-én mondatták le, és helyére Falcione Árpádot helyezték, ami Lakatos-kormány konszolidációs kísérlete volt, de 1944. augusztus 23-án a román átállással gyorsan romlott a helyzet. Ebben az időben, amikor gyérülnek a levéltári források, kiemelten fontosak Deák Leó 1944 végén készült feljegyzései, amiből a bácskai közigazgatás összeomlásáról is olvashatunk. Miközben a Vörös Hadsereg a Bánságba ért, egyre nagyobb nyomás nehezedett az anyaországi tisztségviselőkre, akik egy részét már Olaszország átállását követően meg kellett fegyelmezni, mert a rendőrségi jelentés szerint azt híresztelik, hogy nem érzik magukat biztonságban, és kérni fogják mielőbbi áthelyezésüket a volt trianoni határon túli területre.[160] Deák feljegyzéseiből tudjuk, hogy a hadvezetésnek ekkor az volt az álláspontja, hogy ahogyan a magyar katonáktól elvárható az, hogy életüket áldozzák a fronton, úgy elvárandó a tisztségviselőktől is, hogy némi kellemetlenségek árán a helyükön maradjanak. Szeptember közepén Zomborban elterjedt annak a híre, hogy a szerbek szeptember 15-én éjjel legyilkolják a magyarokat. A kósza hírre Bajsay alispán a vármegyeházára rendelte az összes vármegyei tisztségviselőt, és a helyi karhatalom segítségével védelmi pozíciót vett fel. A képzelt veszély elmúltával Bajsay kidoboltatta az egész megyében, hogy a közigazgatási alkalmazottak meneküljenek, ekkor ő is elmenekült, és Kalocsán idegösszeroppanást kapott. Ezek után az anyaországi tisztségviselők nagy része is elhagyta szolgálati helyét. Deák leírta, hogy hetekre előre le vannak foglalva a teherszállító kocsik, és a csendőrök is garmadával csináltatják a civil ruhát.[161] A szegedi V. Honvéd Kerületi Parancsnokság csak október 4-én adta ki a Ferenc-csatornától délre eső területek kiürítését elrendelő parancsát, ami után hivatalosan is elhagyhatták helyüket a tisztségviselők. Október 7-én Zentánál sikerült hídfőállást kiépíteni, majd a szovjet és jugoszláv egységek október 23-án elfoglalták Újvidéket. Ebben az időben zajlott az ún. debreceni páncéloscsata, így a Duna-Tisza közének déli részét az ún. Matolcsy-csoporton kívül semmilyen erő nem védte. Október végén a szovjet csapatok már Baja magasságában jártak. A front gyors közeledésével és a teherszállítási nehézségek miatt a menekülő tisztségviselők temérdek ingóságot hagytak a Bácskában. Az AVNOJ[162] 1944. november 21-ei határozata alapján elkobozták és államosították az „ellenséges vagyonokat”, és a kollektív bűnösség elve alapján a jugoszláviai németek, a német állam, a kollaboráló államok, valamint a „jelen nem lévő személyek” minden vagyonát, és mindez az elmenekült

159 A DMKSZ és a topolyai főszolgabíró beszéde. *Délvidéki Magyarság*, 1944. június 24.

160 OL K28 1943-R-81988

161 Deák-hagyaték, Deák Leó 1944 novemberi feljegyzései

162 Jugoszlávia Népi Felszabadításának Antifasiszta Tanácsa (AVNOJ) a jugoszláv partizánmozgalom legfőbb politikai testülete volt a II. világháború során.

magyar tisztviselők vagyonára is vonatkozott.[163] A háború után a pénzügyminisztérium külföldi károsultak ügyosztályához 587 bejelentés érkezett magyar állampolgároknak a Jugoszláviában hagyott ingatlan és ingó vagyonáról, ezek tulajdonosainak nagy része a területről elmenekült tisztségviselő volt. Ezt a problémát a magyar kormány már 1945 novemberében felvetette a Szövetséges Ellenőrző Bizottságon keresztül, de a jugoszláv fél a kérelmeket elutasította azzal az indokkal, hogy „a fasiszta magyar tisztviselők nem hoztak magukkal semmit".[164]

Nem csak az anyaországi tisztviselők, hanem a bácskaiak egy jelentős része is elmenekült a front közeledtével. Kollektíven menekültek az 1941-ben a Bácskába telepített bukovinai székely családok ezrei is. Az otthon maradottak közül sokakat elért a partizánok bosszúja, ugyanis a *megszállás* közigazgatásában való részvétel háborús bűn volt, de mint tudjuk, 1944 őszén nem kellett különösebb ok, hogy emberek ezreit kínozzák meg és végezzék ki.

Tanulmányomban igyekeztem bemutatni, hogyan alakult a bácskai állások szervezése és milyen körülmények határozták meg az anyaországiak és bácskaiak közötti viszonyt. A forrásokból világosan látszik az anyaországiak túlsúlya, ez a közigazgatási állások tekintetében magyarázható a délvidékiek szakképzettségének hiányával. Az is világosan látszik, hogy ezt a hiányt úgy próbálták meg orvosolni, hogy alacsonyabb szinteken alkalmazták a bácskaiakat, ez azonban megterhelte a két réteg viszonyát. Ahogy a tanulmány elején bemutatott oral history idézetek is mutatják, ez a jelenség kanonizálódott a II. világháború után, ami nem csak az anyaországiak nagy számában mutatható ki, hanem abban is, hogy a háború végén a bácskai származású közigazgatási apparátus egy része elmenekült, másik része a tömegsírok mélyén fekszik, harmadik része pedig valószínűleg nem dicsekedett a kiépülő kommunista Jugoszláviában a „fasiszta rendszerben" betöltött szerepével, így ez kikopott a kollektív emlékezetből. Szintén kiemelendő, hogy a visszacsatolás után számos egykori bácskai tért vissza közigazgatási tisztségviselőként, akik 1944 után újból elvesztek a közösség számára. Az egyik már idézett magyarkanizsai adatközlő is megemlíti, hogy a polgármester az anyaországból származott, pedig Lehel Pál magyarkanizsaiként tért vissza szülővárosába. Világosan látszik a kormányzat azon igyekezete is, hogy helyi embereket helyezzenek tisztségekbe.

Úgy gondolom, hogy az anyaországiak nagy száma nem *mítosz*, de mint láthattuk, a közigazgatási állásokban lévő felülreprezentáltságuk a legtöbb esetben nem pusztán személyi összefonódásokkal, a kliensi viszonyokkal, a pozícióharcokkal, hanem a helyi szakértelem hiányával és a magyar nemzetpolitikai elképzelésekkel

[163] Lásd: A. Sajti Enikő: A magyar vagyonok kisajátítása, államosítása Jugoszláviában 1945 után. In: (uő.): *Kis Bácskában süvít a szél. Összeomlás, hatalomátvétel, kisebbségpolitika a Délvidéken 1918–1947.* Pécs: Kronosz Kiadó, 2023. 317–356. 323–324.

[164] A. Sajti Enikő: A déli szomszéd világa. Jugoszlávia magyar tükörben 1945–1948. In: (uő.): *„Kis Bácskában süvít a szél. Összeomlás, hatalomátvétel, kisebbségpolitika a Délvidéken 1918–1947.* Pécs: Kronosz Kiadó, 2023. 269–306.

magyarázható. A tanulmányból azonban az is világosan látszik, hogy ez a jelenség megterhelte az anyaországi és a bácskaiak közötti viszonyrendszert, azonban ez az idő előrehaladásával enyhülni látszott.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

FORRÁSOK

Deák Leó hagyatéka

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltár
IV. 411. Bács-Bodrog vármegye alkalmazottainak törzslapjai 1941–1944.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
K 28 Nemzetiségi és kisebbségi osztály
K149 Magyar Belügyminisztérium, Reservált iratok
K150 Belügyminisztérium általános iratok

Hadtörténelmi Levéltár
1941. I. 89. VKF, Tájékoztató a katonai közigazgatás elmúlt 2 hónapi működéséről a visszafoglalt Délvidék-i területen.

Szabadkai Történelmi Levéltár (Istorijski Arhiv Subotica)
F:060 Szabadka thj. Város Polgármesteri Hivatala – Szabadka (1941–1944).

Újvidéki Városi Történelmi Levéltára (Istorijski arhiv grada Novog Sada)
227. fond, Járási katonai parancsnokság iratai

Vajdasági Múzeum (Muzej Vojvodine)
Magyar dobozok
Deák Leó és társai pere

Váradi Imre hagyatéka (Vajdasági Magyar Művelődési Intézet)

Sajtó:
Délvidéki Magyarság
Függetlenség
Hirlap (Szabadka)
Magyar Szó
Nemzeti Ujság

Pesti Hírlap
Reggeli Újság (Újvidék)
Uj Nép

SZAKIRODALOM ÉS NYOMTATOTT FORRÁSOK:

1941. évi népszámlálás demográfiai adatok községenként (Országhatáron kívüli terület). Kézirat. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1990.

1941. évi XX. törvénycikk a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94100020.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42 (Letöltés ideje: 2026. január 10.)

Balogh Ányos: A délvidéki szellem kialakulásának tényezői. *Délvidéki Szemle* 1943/1. 356–370.

Burány Béla: *Így éltünk mi a Délvidéken*. Budapest: Nap Kiadó, 1999.

Csilléry Edit: A nemzethűség jelentése a felvidéki és kárpátaljai eljárások során *Magyar kisebbség*, 2014/1. 7–39.

Csilléry Edit: Közalkalmazottak és köztisztviselők Észak-Erdélyben a második bécsi döntést követően. *Limes,* 2012/2. 73–90.

Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941.* Budapest: Püski Kiadó, 1995.

Dévavári Zoltán: *Elfeledett Mártírunk. Deák Leó Bács-Bodrog vármegyei főispánsága (1941–1944).* Veritas évkönyv 10. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, 2024.302–338.

Dévavári Zoltán: *Klikkharcok az emigrációban. Nagy Iván (1904–1972) délvidéki magyar emigráns politikus válogatott iratai (1949-1954).* Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021.

Dombrády Lóránd: *Hadsereg és politika Magyarországon 1938–1944.* Budapest: Kossuth Kiadó, 1986.

Dudás Attila: A magyar nyelv hivatalos használata a közigazgatási és bírósági eljárásokban a két világháború közötti Jugoszláviában. In: Várady Tibor (szerk.): *Délvidéki (Vajdasági) jogászok. Monarchiától a titói korszak végéig.* Újvidék: Vajdasági Magyar Jogász Egylet, 2020. 147–170.

Fábián Borbála: A főispáni hivataltól a főispánságig. *Bácsország,* 2009/2. 40–49.

Fall Endre: *Jelentés a Délvidéki Otthon öt évi működéséről*. Budapest: Délvidéki Otthon, 1926.

Kászonyi Richárd: *A nagykászonyi Kászonyi család története*. Makó: Makói Múzeum Füzetei, 2010.

Magyarországi rendeletek tára 1941. 1941. évi 7510 M.E. a visszafoglalt délvidéki területeken közszolgálati állások (alkalmazások) szervezéséről és betöltéséről szóló rendelete.

Magyarországi rendeletek tára, Budapest: Magyar kir. Belügyminisztérium, 1942. *A m. kir. minisztérium 1941. évi 900. M.E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi országrészen közszolgálati állások (alkalmazások) szervezéséről és betöltéséről* 4. paragrafusa

Margittai Linda: *„Zsidókérdés” a Délvidéken 1941–1944*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2023.

Mirnić, Josip: A bácskai németek a Volksbundban. *Történelmi szemle*, 1973/ 3–4. 445.

Németh Ferenc – Várady Tibor: *Országok változnak, kultúrák maradnak. Száz éve, 1921-ben kezdte meg munkáját Nagybecskereken az utódállamokban először jóváhagyott magyar kulturális intézmény, a Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület*. Újvidék: Forum, 2022.

Palić, Milenko: *Visszaemlékezés a világháború éveire 1941–1945*. (Közreadja: Pihurik Judit), Szeged: Dél-Alföldi évszázadok, 2003.

Papp Árpád (szerk.): *Igaz történetek Mindenkiföldjéről. Vajdaság/Délvidék 1944–1948*. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2016.

Pozsgay Antal (szerk.): *Sopron vármegye az 1941. évben. Alispáni jelentés,* Sopron: Sopron Vármegye törvényhatósága, 1942.

Sajti Enikő, A.: A déli szomszéd világa. Jugoszlávia magyar tükörben 1945–1948. In: (uő.):*„Kis Bácskában süvít a szél. Összeomlás, hatalomátvétel, kisebbségpolitika a Délvidéken 1918–1947.* Pécs: Kronosz Kiadó, 2023. 269–306.

Sajti Enikő, A.: A magyar vagyonok kisajátítása, államosítása Jugoszláviában 1945 után. In: (uő.): *Kis Bácskában süvít a szél. Összeomlás, hatalomátvétel, kisebbségpolitika a Délvidéken 1918–1947.* Pécs: Kronosz Kiadó, 2023. 317–356.

Sajti Enikő, A.: A magyar állam berendezkedése a Délvidéken 1941–1944. *Limes,*, 2009/2. 63–81.

Sajti Enikő, A.: *Délvidék 1941–1944. A magyar kormányok délszláv politikája*. Budapest: Kossuth Kiadó, 1987.

Sajti Enikő, A.: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2004.

Sajti Enikő, A.: *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés. Várady Imre (1867–1959) bánáti magyar politikus iratai.* Újvidék: Forum Könyvkiadó, 2016,

Sárándi Tamás: *Függőben. A román kisebbség helyzete Észak-Erdélyben (1940–1944)*. Kolozsvár: Kriterion Kiadó, 2023.

Simon Attila: *Magyar idők a Felvidéken (1938–1945). Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest: Jaffa kiadó, 2014.

Zeidler Miklós: Herczeg Ferenc és a Revíziós Liga. In: Gazdag László–P. Müller Péter (szerk.): *„Fenn és Lenn”. Tanulmányok Herczeg Ferenc születésének 150. évfordulójára*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2014. 29–46.

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.66

Molnár Csongor*

A püspök meg a többiek

Német megszállás, keresztény nacionalizmus és a református gyülekezetek a Bánátban 1941 és1944 között

The Bishop and the Others. German Occupation, Christian Nationalism, and Reformed Congregations in the Banat Region, 1941–1944

Abstract: With the German occupation of Banat in April 1941, the Hungarian minority living there found themselves in a new situation. The arrival of the Germans put a definitive end to Hungarian and Romanian revisionist efforts and temporarily halted Serbian nationalizing plans. In a situation promised to be temporary by the Reich German leadership, the Banat Hungarians had to establish a new modus vivendi with the occupying German Military Command and the ethnic German administration in Grossbetschkerek (today: Zrenjanin). The reformed parishes formed an unique group within the Hungarian minority. This paper seeks to answer the following questions: how the Reformed congregations that remained in Banat adapted to the occupation, what self-organization strategies they developed, and what led to the appointment of János Gachal as bishop.

Keywords: Banat, World War II, Reformed Church, occupation

Ágoston Sándor[1] bácsfeketehegyi református püspök, későbbi felsőházi tag 1941. szeptember 9-én Pataky Tibor[2] államtitkárnak, a magyar nemzetpolitika szürke eminenciásának küldött levelében segítséget kért a német megszállás alá került bánáti reformátusok ügyében. Ahogy írta, azért fordult segítségért, mivel ő már

* A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola doktorandusza, E-mail: molnar.csongor@windowslive.com, ORCID-szám: 0009-0008-0414-0357

1 Ágoston Sándor (1882-1960) bácsfeketehegyi református lelkész, püspök, felsőházi tag. Életéről részletesen lásd: Orosz Attila *Egy püspök élete: Ágoston Sándor életútja és munkássága.* Újvidék: Forum, 2002.

2 Pataky Tibor (1888–1953) a Miniszterelnökség II. Nemzetiségi és Kisebbségi osztály államtitkára. Az életéről részletesen lásd: Fedinec Csilla: Az ismeretlen eminenciás – Pataky Tibor élete: korai évek, 1888–1921. I. rész, *Kommentár,* 2015/1–2. 97–109.; Uő: Az ismeretlen eminenciás: Pataky Tibor élete II. rész (1921–1953). *Kommentár,* 2015/3–4. 1–20.

nem érintkezhet az ottani hívekkel.[3] Ágoston némileg sarkított, hiszen a jugoszláviai református püspök bánáti lelkészeivel és híveivel a megszállás ellenére állandó levélváltásban volt. A levelek sokszor rendkívül kreatív megoldások révén és váratlan informális csatornákon keresztül jutottak át a Tisza másik oldalára.[4] A Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház egykori püspökének meglepődése és aggodalma abból is fakadt, hogy a német megszálló közigazgatás 1941 nyarára jelentős határforgalmi, postai ellenőrzéseket és korlátozásokat vezetett be.[5] A német közigazgatás különösen a Magyarország felé kialakult új határvonalat, a Tisza-mentét ellenőrizte rigorózus szigorral. Hosszas bürokratikus kijárás után, úgynevezett átkelési engedéllyel (Passierschein) át lehetett lépni az új határt, és be lehetett utazni Magyarországra, viszont ez a megoldás kevesek kiváltsága volt. Az igazi problémát az jelentette, hogy az előzetes német ígéretek ellenére a Bánátot nem csatolták vissza Magyarországhoz, és így tényleges egyházi feladatait már nem tudta ellátni. Az új határ átjárhatatlansága végigkövette a német megszállás alá került bánáti reformátusok történetét. Évekkel később, 1943-ban Gachal János torontálvásárhelyi (Debeljatscha, Debeljača) megbízott református püspököt is egy határátlépésnél tartóztatták fel, amikor utazása indokaként az önálló bánáti református egyház létrehozását adta meg.[6]

A megközelítőleg 95 ezer fős bánáti magyar kisebbség sajátos helyzetben találta magát 1941 áprilisától, hiszen a kisszámú burgenlandi magyarokhoz hasonlóan német megszállás alá került. A bánáti reformátusok egyedi helyzetben voltak, mivel a magyar kisebbségen belül a maguk 11 ezer hívőjével kisebbséget alkottak. A bánáti református közösség jövője, ahogy 1918 után is, az 1941-ben beállt földrajzi és politikai változások miatt ismét bizonytalanná vált. Az egykori jugoszláviai református gyülekezetek három országba (Független Horvát Állam, Magyar Királyság, Szerbia) kerültek. Lelkészeik az átmenetinek kommunikált német megszállás keretei között kerestek megoldást a problémáikra, mint az állami támogatások megszerzése, a lelkészi hivatalok ellátása, a különféle segélyakciók, az ima- és énekeskönyvek behozatala és a gyülekezetek fenntartása és gondozása.

Európa területeinek német megszállása a II. világháború alatt mindenhol ugyanazokra az alappillérekre épült: politikai kirekesztés, gazdasági kizsákmányolás és

---

3 Szerbiai Református Keresztyén Egyház Levéltára (SZRKEL), 1599/1941, Ágoston Sándor levele Pataky Tibor államtitkárnak. Bácsfeketehegy, 1941. szeptember 9.

4 SZRKEL 2015/1942. Gachal János levele Ágoston Sándornak, 1942. augusztus 24.

5 Völkl, Ekkehard: *Der Westbanat. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen.* München: Trofenik, 1991. 39–45.; Shimizu, Akiko: *Die deutsche Okkupation des serbischen Banats 1941–1944 unter besonderer berücksichtigung der deutschen Volksgruppe in Jugoslawien,* Münster: LIT Verlag, 2003. 124–127.; Zakić, Mirna: *Ethnic Germans and National Socialism in Yugoslavia in World War II.* Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 83–84.

6 Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA) RZ 214/98822 Wahl eines reformierten Bischofs im Banat, 1943. február 17. 22–24. fol.

totális felügyelet.[7] Az említett folyamatok más-más mértékben valósultak meg, nyugatról keletre haladva fokozódó intenzitással. A megszállás a két világháború közötti nemzetállami kereteket és a dominánsnak számító liberális jogrend felszámolását hozta magával. A megszállt területek lakossága a jogi eszköztelenségben találta magát.[8] A megszállás további velejárója volt, hogy a birodalmi németek, ahol fennállt a lehetőség, a Deutschtumspolitik értelmében a helyi németeket helyezték az etnikai hierarchia tetejére, ami szorosan összekapcsolódott a többi nemzetiség diszkriminációjával, majd üldöztetésével, amelynek elsődleges célpontjai a zsidó és a cigány lakosság voltak. A német népcsoport-logika értelmében a főhatalom számára elfogadható etnikai szervezetek jöttek létre.[9] A szociológiai kutatások rámutattak, hogy olyan liminális állapotok, mint amilyen a német megszállás volt, mindig az addigi társadalmi struktúrák meggyengülését és nem ismert fordulópontokat hordoznak magukban. A német megszállás csökkenő neutrális tereiben nem adódott meg a kimaradás lehetősége, ami sok esetében a kirekesztés addig ismeretlen formáit, illetve a szolidaritás és az ellenállás váratlan mozzanatait hozta magával.[10]

A bánáti magyar reformátusok alacsony számától függetlenül a német közigazgatás jelentős figyelmet szentelt az önszerveződésüknek és kiváltképp Gachal János esperes munkásságának. A jugoszláviai magyar kisebbség elitje által képviselt közösségi önszerveződés a két világháború közötti időszakban sem mellőzte a nemzetépítés stratégiáit és gyakorlatait. A Bánát sikertelen „hazatérése" után a bánáti magyar elitnek különösen fontos volt saját „magyarságának", a közösség helyének és súlyának felmutatása a magyar nemzeti narratíván belül. A „magyarságuk" és a magyar nemzethez való lojalitásuk bizonyítására elsősorban a két világháború közötti magyarországi jobboldali eszmei áramlatokból merítettek ihletet.[11] A bánáti magyar kisebbség önszerveződése és az egyházi kérdések számos ponton találkoztak. A bánáti magyar népcsoportvezető által a német közigazgatás képviselőjének átadott memorandum, ahogy számos más kérdésben, autonómiát követelt az egyházi kérdésekben. Több egyházi személy, római katolikus és református szerepet vállalt a bánáti magyar ernyőszervezetben, ugyanakkor az 1942-től Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség néven működő érdekképviselet-szervezetnek kevés vagy

---

7 Tönsmeyer, Tatjana: *Unter deutscher Besatzung. Europa 1939–1945.* München: C.H. Beck, 2024. 11–32.

8 Uo. 13–14.

9 Uo. 373–381.

10 Tönsmeyer, 2024. 17.; Tames, Ismee: *About Thresholds. Liminality and the Experience of Resistance. Ina*gural Lectural at Utrecht University, on the 17th May 2016. https://arq.org/sites/default/files/2022-08/2016-10-31_ismee_tames_tbv_stg_4045-9-1560524982666759805.pdf (Letöltés ideje: 2026. március 8.)

11 A lojalitásokról lásd: Haslinger–Joachim von Puttkamer, Peter: Staatsmacht, Minderheit, Loyalität. Konzeptionelle Grundlagen am Beispiel Ostmittel- und Südosteuropas in der Zwischenkriegszeit. In: Haslinger–Joachim von Puttkamer, Peter (Hrsg.): *Staat, Loyalität und Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1918–1941.* München: Oldenbourg, 2007. 1–16.

semmilyen hatása nem volt a római katolikus és a református egyházak belső működésére. Az egyházi feladatuk mellett vállalt világi szerepük miatt a református lelkészekben a német hatalom a magyar nacionalizmus ügynökeit vélte felfedezni.[12]

A felekezeti vezetők által képviselt nemzetépítés a két világháború közötti Magyarországon egyre nagyobb támogatást élvező *keresztény nacionalizmus* jegyeivel egészült ki.[13] A két világháború között jelentkező modern keresztény nacionalizmus ideológiája összekötötte a magyar identitást a kereszténységgel. Képviselőik, legyenek azok római katolikusok vagy protestánsok, a magyar nemzeti identitást kategorikusan a keresztény vallással értelmezték. A református egyház vezetői, mint Ravasz László[14] dunamelléki vagy Révész Imre[15] tiszántúli püspök által képviselt eszmei fordulat a 20. század elején újra előtérbe helyezte a vallást, és háttérbe szorította a protestantizmus liberális hagyományait.[16] A szupranacionális római katolikusokkal szemben a reformátusok gondolkodóknál még szorosabban összefonódtak a kálvinizmusról és magyar nemzetről alkotott elképzelések.[17] Ez a keresztény nacionalizmus módszeresen kizárta a zsidókat a magyar nemzetből, és őket a liberalizmus és a bolsevizmus ügynökeinek tekintette.[18] Az eszmei fordulat és a keresztény nacionalizmus a bánáti reformátusokat sem hagyta érintetlenül. A lelkészek jó kapcsolatot ápoltak Ravasszal és Révésszel.

A bánáti magyarság törekvéseit támogatta a magyar kormány által képviselt magyarságpolitika, amely az elcsatolt területeken a magyar elem erősítését képviselte.[19] A magyarságpolitika vagy más kutatások szerint tükörpolitika inspirálóan hatott a szomszédos államok nemzetiségpolitikájára. A reciprocitás megjelent a bánáti magyar kisebbség esetében is, hiszen helyzetének alakulását befolyásolta a bácskai németek állapota. A magyar kisebbség ügyét a Berlin-Budapest-Belgrád között fennálló külpolitikai hármas viszonyrendszer határozta meg.[20] A birodalmi német hatalmi túlsúllyal szemben a szövetséges státusz keveset jelentett.

---

12 PA AA RZ 214/98822 Wahl eines reformiert Bischofs im Banat, 1943. február 17. 22–27. fol.

13 Hanebrink, Paul: *In Defense of Christian Hungary. Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890–1944*. Ithaca: Cornell University Press, 2006. 1–10.; 108–137.

14 Ravasz László (1882–1975) református lelkész, felsőházi tag, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1921-től 1948-ig. Életéről lásd: Hatos Pál: *Szabadkőművesből református püspök. Ravasz László élete.* Budapest: Jaffa, 2016.

15 Révész Imre (1889–1967) református lelkész, a Tiszántúli református egyházkerület püspöke 1938-tól 1949-ig, egyetemi tanár, egyház-, művelődés- és társadalomtörténész

16 Hatos Pál: A magyar protestantizmus és eszmei fordulata Tisza Istvántól Ravasz Lászlóig. *Múltunk,* 2005/1. 89–117.

17 Uo. 109–110.

18 Hanebrink, 2006. 10–47.

19 Sárándi Tamás: *Függőben: A román kisebbség helyzete Észak-Erdélyben (1940–1944).* Kolozsvár: Kriterion, 2023, 13–53.; Egry Gábor: Tükörpolitika. Magyarok, románok és nemzetiségpolitika Észak-Erdélyben, 1940–1944. *Limes,* 2010/2, 97–111.

20 A hármas viszonyrendszerről vagy más néven triádikus nexusról lásd: Brubaker, Rogers: Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok az új Európában. *Regio,* 2006/3. 3–30.

A birodalmi német túlerővel tapasztalt hatalmi aszinkronban a kedvezmények sok esetben a személyes jóindulattól függtek.

A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a bánáti magyar reformátusok 1941 tavasza és 1944 ősze között a német megszállás időszakát. Az első rész röviden a Bánát német megszállásának közigazgatásáért felelős, belgrádi székhellyel működő Német Katonai Parancsnokság nemzetiségpolitikai elképzéseit vázolja fel, különös tekintettel a magyar kisebbségre. A második rész ismerteti a Bánátban maradt református közösség viszonyát a megszállókhoz, a legégetőbb kérdéseit, belső működését, a megváltozott keretek közötti önszerveződését és kapcsolatát a bácskai és magyarországi reformátusok felé. A harmadik rész, szorosan kapcsolódva a másodikhoz, a református vezetők legfőbb egyház- szervezeti felépítésének kérdésére adott válaszát, nevezetesen az önálló Bánáti Református Egyház létrehozását tárja fel. A negyedik rész a püspökavatást és fogadtatását mutatja be.

A Bánát német megszállása és a magyar kisebbség

Jugoszláviában a berlini kormányok még a nemzetiszocialisták hatalomátvétele előtt sikeresen építették ki gazdasági kapcsolataikat a délszláv állam képviselőivel. A német hadiipar számára kulcsfontosságúnak bizonyultak a jugoszláviai bányakincsek, ám emellett az ország könnyű– és élelmiszeriparára is számítottak. A német gazdasági hegemónia mellett az 1933-as hatalomátvétel után a nemzetiszocialisták befolyása a jugoszláviai német kisebbség körében fokozatosan nőtt. A radikális, nemzetiszocialista és Berlinhez lojális Erneuerer-csoport 1939-ben átvette az irányítást a jugoszláviai konzervatív, keresztény német ernyőszervezet, a Schwäbisch-Deutscher Kulturbund felett.[21] 1941. március 25-én csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, két nappal később, március 27-én a katonatisztek angolbarát szárnya, a szövetséges erők biztatásra puccsot hajtott végre, és megdöntötték az addigi kormányt, majd felmondták a szövetségi rendszerhez való csatlakozást. Ezt követően döntött Adolf Hitler Jugoszlávia megszállásáról, ami a német vezetés hosszútávú birodalmi és balkáni tervei szempontjából kulcsfontosságúnak bizonyult. A berlini vezetésnek elengedhetetlen volt, hogy a Szovjetunió elleni offenzíva megindítása előtt az általa Délkelet-Európának nevezett régióban biztos szövetségesei vagy neki alárendelt országok legyenek.[22]

A Jugoszlávia elleni német hadjáratban Németország számított Magyarország, Olaszország és Bulgária részvételére. A magyar kormány számára ez az újabb területi revízió lehetőségét jelentette. Sztójay Döme berlini követ 1941. március 28-án tolmácsolta Horthy Miklósnak Hitler előző nap adott szóbeli ígéretét, hogy a magyar

[21] Janjetović, Zoran: *Nemci u Vojvodini.* Belgrád: INIS, 2009. 277–287.; Zakić, 2017, 41–56.; Shimizu, 2003, 59–69.; Ristović, Milan D.: *Nemački novi poredak i jugoistočna Evropa 1940/41–1944/45.* Službeni Glasnik: Beograd, 2005. 101–110.

[22] Ristović, 2005. 101–110.

honvédség bevonulhat a Bácskába és a Bánátba, amennyiben összehangolja részvételét a Jugoszlávia elleni hadjáratban Németországgal.[23] A budapesti kormánynak a Jugoszlávia felé kialakított jó viszony miatt a hadjáratban való részvétel rengeteg fejtörést okozott, és a Teleki Pál miniszterelnök által képviselt fegyveres semlegesség feladását jelentett volna.[24] Magyarország mellett Németország másik szövetségese szintén igényt tartott a Bánátra. Románia az egykori történelmi Bánság Szerbiához került nyugati felének megszerzésével az I. világháborús területi igényeit szerette volna megvalósítani, illetve a régió megszerzésében némi kompenzációt látott Észak-Erdélyért és Dél-Dobrudzsáért. A két szövetséges állam közötti fegyveres összecsapással fenyegető konfliktus miatt a berlini vezetés végül a Bánát német megszállása mellett döntött. Hitler végérvényesen április 12-én döntött Jugoszlávia előzetes felosztásáról, amelynek értelmében a Bácskát megkapta Magyarország, a Bánát kapcsán pedig úgy fogalmazott, hogy átmenetileg német megszállás alá kerül.[25]

A régióért folytatott harcban a német vezetés sikeresen játszotta ki egymás ellen két szövetségesét, és elérte, hogy azok politikájukat mindinkább alárendeljék a német birodalmi céloknak.[26] A német vezetés rossz néven vette a magyar külügy intranzigens magatartását a Bánát átadása kapcsán, mivel úgy érezte, hogy a budapesti kormány nem hajlandó teljesen elköteleződni a Német Birodalom mellett, amely támogatásának a területi revíziókat köszönheti. Bukarestben ezzel párhuzamosan felértékelődött Ion Antonescu, akiben Hitler megbízható szövetségesét vélte felfedezni. A Führer a magyar félnek a Bánát átadásának elhúzódását a román területvesztések belpolitikai súlyával magyarázta. A régió átadását többször a nemzetközi helyzet alakulásától tette függővé. Ezt a magyar külügy úgy értelmezte, hogy az Bánát „hazatérése" a Romániának kompenzációként szolgáló más területszerzéstől függ. Felfogásukban ez Besszarábia megszerzését jelentette Románia által.[27]

A német megszállás közigazgatásáért a Wehrmacht Balkáni vezérkari főnökének alárendelt Militärsbefehlhaber felelt. A Wehrmacht képviselői mellett a berlini nemzetiszocialista vezetés minden csúcshivatalai és szervezetei képviseltették

---

23 PA AA RZ 101/35492 Unterredung zwischen Hitler und dem ungarischen Gesandten Sztójay am 28.3.1941 von 19.45 Uhr bis 20.05 Uhr, 263–280 fol.; RZ 101/35498 Schreiben des ungarischen Reichsverwesers Admiral Horthy an Hitler 28.03.1941, 254–298 fol.

24 A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken*. Budapest: Napvilág, 2004. 153–154.

25 Zakić, 2003. 89.

26 Olasz Lajos: A magyar kormány erőfeszítései a Nyugat-Bánság visszaszerzésére 1941-ben. *Délvidéki Szemle*, 2020/1–2. 45–60; Haynes, Rebecca: 'A New Greater Romania'? Romanian Claims to the Serbian Banat in 1941. *Central Europe*, Volume 3, Issue 2, 2005. 99–120.

27 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) K64 Külügyminisztérium, Politikai osztály reservált iratai, Bánsági ügy, Számjeltávirat a bukaresti magyar királyi követségtől 1941. június 9. 1941–27/a-352, 114. doboz, 91. csomó; Bánsági kérdés, Számjeltávirat a berlini magyar királyi követségtől 1941. július 7. 1941-27/a-475, 114. doboz, 91. csomó

magukat a megszállt Szerbiában. A birodalmi német[28] hatóságok közül az egyik legfontosabb posztot a német Külügyi Hivatal megbízottja töltötte be, miután győztesen került ki a Heinrich Himmlerhez tartozó Volksdeutsche Mittelstellevel folytatott reszortharcból. Az 1941 nyarán Belgrádba érkező Felix Benzler[29] külügyi megbízott nemcsak a német kisebbség ügyében járt el, hanem a megszállt területek egyéb nemzetiségiért is felelt. Benzlernek nem volt teljesen idegen a régió, a két világháború között a budapesti német külképviseleten dolgozott, felesége pedig magyarországi német származású volt. [30] Szerbia megszállásának közigazgatását a háború éveiben a többi németek által megszállt területekhez képest szokatlan instabilitás jellemezte. A felső vezetői posztokon rendszeres személyi váltások voltak, amelyek még bonyolultabbá tették a sokszor rendkívül összetett hierarchiája miatt átláthatatlannak tűnő rendszert.[31]

Az 1941 nyarán Belgrádban berendezkedő Német Katonai Parancsnokság az általa kinevezett szerb bábkormánnyal a Milan Aćimović vezette ún. kormánybiztos kormány által 1941. június 5-én kiadott Verordnung über die innere Verwaltung des Banats (Rendelet a Bánát belső közigazgatásáról) rendelet értelmében a Bánát önálló státuszt kapott, ezáltal területi autonómiában részesítette. Az 1941. július 23-án elfogadott Verordnung über Rechtsstellung der Deutschen Volksgruppen in Serbien (Rendelet a német népcsoport jogállásáról Szerbiában) rendelet rendezte a német kisebbség kollektív jogait. Ezzel a német megszállás etnikai hierarchiájának csúcsára kerültek, és a rendelettel felhatalmazást kaptak a területi autonómiát élvező Bánát közigazgatásának megszervezésére. Az Aćimović-kormányt váltó Milan Nedić vezette kormány által 1941. december 6-án kiadott parancs a régiót a megszállt Szerbia 14 kerületei egyikének nyilvánította. A Nagybecskerek központtal felálló regionális adminisztráció kvázi-kormányként működött, amelynek hivatalai minden szakpolitikai kérdést lefedtek. A hivatalok élére szinte kizárólag helyi németeket neveztek ki.[32] A segédbán, majd kerületi főnök Sepp Lapp lett, a bánáti közigazgatás négy főhivatalának élére Franz Reith, Dr. Peter Pentz, Peter Kullmann és Josef Zwirner került.[33]

---

28 A Szerbia német megszállása mögött álló rendszer komplexitása miatt fontos különbséget tenni a Németországból odavezényelt birodalmi németek és a helyi németek között. Utóbbiakat a szakirodalom sokáig népi németként (Volksdeutsch) tartotta számon. A tanulmány a legfrissebb angolszász munkákat követve (Zakić, 2017.) etnikai németként (ethnic Germans) hivatkozik rájuk.

29 Felix Benzler (1891–1977) német nemzetiszocialista diplomata, 1926 és 1931 között a Németország budapesti nagykövetségén dolgozott, 1941 és 1943 között a német Külügyi Hivatal megbízottja Belgrádban.

30 Völkl, 1991. 56–63.; Zakić, 2017. 83–86

31 Zakić, 2017. 81–83.; Shimizu, 2003. 127–170.

32 Shimizu, 2003. 173–188.; Zakić, 2017. 88–89.

33 Shimizu, 2003. 182–183. A közigazgatás csúcsán levő Főhivatal (Stabsamt) alá négy további főhivatal volt rendelve: a Közigazgatási Főhivatal (Hauptamt für Verwaltung), a Kulturális

A nagybecskereki etnikai német közigazgatás a Bánátra kizárólagosan, homogén német területként tekintett. Az etnikai német tér megteremtésére tett intézkedéseik keretein belül előírták a települések német nevének használatát, megjelentek a németekről elnevezett utcanevek, és a nagybecskereki városházára egy feliratot feszítettek ki: „Dieses Land war und bleibt Deutsch!" („Ez a föld német volt és az is marad!")[34] Az etnikai német közigazgatás képviselői, mint Sepp Lapp vagy Sepp Janko[35] Volksgruppenführer a belgrádi Német Katonai Parancsnokság támogatásával a háta mögött a német nemzetiesítést azzal magyarázta, hogy arra a terület háború utáni Magyarországnak való esetleges átadása miatt van szükség. Az etnikai németek nemzetiesítő céljai találkoztak a birodalmi német megszálló rendszer kirekesztésre, gazdasági kizsákmányolásra és a terület totális felügyeletére vonatkozó elképzeléseivel.[36] A bánáti németek képviselői emiatt Berlinhez hűségesen asszisztáltak a zsidók deportálásában, a tőlük elkobzott vagyon kisajátításában és részt vettek egy bánáti német Waffen-SS hadosztály felállításában.[37] A birodalmi németek megszálló intézkedéseiben való részvétel a bánáti németek számára önmaguk „németségének" bizonyítását jelentette.[38]

A bánáti magyar kisebbség ügye a kezdetektől fogva a megszállás három és fél évében külpolitikai kérdés volt, ami a német Külügyi Hivatal és belgrádi megbízottja, a budapesti Külügyminisztérium és magyar kisebbség vezetői közötti hármas viszonyrendszertől függött. Hitler és a német Külügyi Hivatal a terület megszállását átmenetiként kommunikálta a magyar kormány felé. Ennek ellenére

---

Főhivatal (Hauptamt für Kultur), a Népegészségügyi és Népjóléti Főhivatal (Hauptamt für Volksgesundheit und Volkswohlfahrt), a Nemzetgazdasági Hivatal (Hauptamt für Volkswirtschaft). Ezzel a nagybecskereki adminisztráció minden szakpolitikai kérdést lefedett. Zakić, 2017. 86–87.

34 PA AA RZ 214/100614 Aufzeichnung, Besprechung mit dem Führer der ungarischen Volksgruppe im Banat über ungarsische Wünsche, 1941. szeptember 10. 240–257. fol.; MNL OL K64 Bede követségi titkár jelentése a bánsági helyzetről, Tárgyalás Benzler követtel Belgrádban, 1941. szeptember 12. 1941–27/a-609, 114. doboz, 91. csomó; Bánsági helyzet, Bede követ titkos jelentése Benzler követtel második belgrádi tartózkodása idején folytatott megbeszélésből, 1941. október 13. 1941–27/a-769, 114. doboz, 91. csomó

35 Josef Sepp Jank (1905–2001) jogász, a megszállás után a német népcsoportvezető (Volksgruppenführer)

36 Tönsmeyer, 2024. 11–32.

37 A 7. Prinz Eugen önkéntes SS-hegyihadosztályt (7. SS-Freiwilligen-Gebirgs-Division „Prinz Eugen") a legvéresebb partizánellenes akciókban vetették be, mint például az Operation Weiss és az Operation Schwarz keretében. Fontos mellékszála, hogy a német hatóságok elvárták egy magyarokból álló alakulat felállítását is, amelytől a magyar kisebbség vezetői sikeresen meg tudtak akadályozni. A bánáti etnikai németekből felállított Waffen-SS hadosztályról lásd: Casagrande, Thomas: *Die Volksdeutsche SS-Division „Prinz Eugen"*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2003.

38 Zakić, 2017. 202–204., Bergen, Doris L.: The Nazi Concept of „Volksdeutsche" and the Exacerbation of Anti-Semitism in Eastern Europe, 1939–1945. *Journal of Contemporary History,* Volume, 29, No. 4 (October 1994), 569–582.

a magyar fél 1941 nyaráig különböző tervekkel állt elő, ami magába foglalta a terület részleges megszállását és/vagy magyar köztisztviselők és csendőrök kiküldését a Bánátba azzal a céllal, hogy felkészítsék a lakosságot a jövendő magyar hatalomátvételre. A sikertelen kezdeményezések után a magyar kormány kénytelen volt belátni, hogy a terült átadására egyhamar nem kerül sor, ezért fokozatosan az ott élő magyar kisebbség helyzetének javítás került előtérbe.[39]

A bánáti magyar kisebbség kénytelen volt alkalmazkodni az új uralomhoz. Ezt a célt szolgálta Tallián Tibor[40] megbízása 1941 nyarától, és a németek által a régi rendszer hívének, „liberálisnak" és „zsidóbarátnak" tartott Várady Imre háttérbe szorítása.[41] A magyar és a német diplomácia abban egyezett meg, hogy a magyar kisebbség ügyét diplomáciai úton, a helyi vezetők bevonásával, helyben fogják megoldani. A magyar kormány támogatásával Belgrádba utazó Tallián Tibor törökkanizsai földbirtokos és Felix Benzler között 1941 augusztusa és 1942 januárja között lezajlott négy tárgyalás félsikereket hozott.

Az első találkozóra 1941. augusztus 10-én került sor, ahol Tallián Bede István Magyarország belgrádi konzulátusának követségi titkára jelenlétében bemutatta a magyar kisebbség követeléseit. Az egy hónappal későbbi találkozón, szeptember 10-én Tallián egy 13 pontból álló memorandumot adott át Benzlernek. A memorandum tartalmazta a magyar nyelv hivatalossá tételét, magyar részvételt a közigazgatásban, magyar polgárőrséget felállítását, önálló iskolaügyet, önkormányzatiságot, magyar részesedést a gazdaságban, magyar nyelvű egyházi lelkigondozást, magyarországi köztisztviselőket beengedését a Bánátba, a magyar kisebbség részesedését a központi költségvetésből, a dobrovoljác földek egyenlő újraelosztását, a jugoszláv hadseregben szolgált magyar hadifoglyok szabadon bocsátását, a tilalom alatt álló magyar szövetkezetek és a magyar nyelvű rádió és sajtó engedélyezését.[42] Beszédes a tárgyalásról annak kimenetele, hiszen közvetlenül utána Budapestre küldött levelében Tallián munkáját befejezettnek vélte, és le akart mondani megbízásáról.[43]

---

39 MNL OL K64 Bánsági helyzet, Bede követ titkos jelentése Benzler követtel második belgrádi tartózkodása idején folytatott megbeszélésből, 1941. október 13. 1941-27/a-769, 114. doboz, 91. csomó

40 Tallián Tibor (1891–1946) magyarkanizsai földbirtokos, 1941 és 1942 között magyar népcsoportvezető, a német megszállás után a partizán megtorlások elől menekülve öngyilkos lett. Lásd: Várady Tibor: *Mi legyen a bronz utazóórával?* Újvidék: Forum, 2022. 166.

41 MNL OL K28 Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi osztály, Bánáti magyar szervezkedés kérdése c. tanulmány felterjesztése, 1941. július 14. 1941-R-20169, 165. doboz, 272. csomó

42 MNL OL K64 Bánsági helyzet, Bede követ titkos jelentése Benzler követtel második belgrádi tartózkodása idején folytatott megbeszélésből, 1941. október 13. 1941-27/a-769, 114. doboz, 91. csomó

43 MNL OL K64 Tallián-Benzler tárgyalás a Bánátról, 1941. szeptember 14. 1941-27/a-717, 114. doboz, 91. csomó

Az 1941. október 9-én és 1942. január 23–29 között tartott újabb tárgyalások a pontok részleteit taglalták, de lényeges változásokat nem hoztak.[44]

A bánáti magyar kisebbségnek és a magyar kormánynak tett gesztusként, a Nedić-kormány 1941. október 23-án kiadta a Verordnung über die Teilnahme der Ungarn an der Verwaltung des Banats nevű iratot (Rendelet a magyarok részvételéről a Bánát közigazgatásában), amely a magyarok jogállását volt hivatott szabályozni. Úgy tűnt, ezzel teljesül a magyarok követelése a közigazgatásban való részvételről, amely tartalmazta egy magasrangú tisztviselő kinevezését is. Hogy ennek pusztán gesztusértéke volt, azt jól mutatta, hogy a magyar kisebbség képviselőinek csak hosszas tárgyalások után sikerült elérniük, hogy 1942 tavaszán kinevezzék kerületi főnök-helyettesnek – a köznyelvben még sokáig segédbán-helyettes is szerepelt – Jeszenszky Ferenc nagybirtokost, aki egyben a Népjóléti Hivatal vezetője is lett.[45]

A magyar kisebbség képviselői csak részben tudtak kedvezményeket elérni a belgrádi és nagybecskereki német közigazgatásnál. A német megszállás a visszatérő támadások ellenére az oktatás terén nagyobb autonómiát biztosított a magyar nyelvű intézményeknek, mint a két világháború közötti Jugoszlávia kormányai.[46] A magyar diplomácia minden igyekezete ellenére a magyar kisebbség részére történő engedmények nem egyszer Benzler jószándékától függtek. A német diplomácia jószándéka többször a bácskai németeket ért intézkedések szerint ingadozott. A külügyi megbízott nem riadt vissza attól, hogy a reciprocitáshoz nyúljon, ha bácskai németek érdekeit sértve érezte, mint a magyarországi földkérdés vagy az evangélikus egyház esetében.[47]

A megszállók egyházpolitikája és a református közösség

A Tallián Tibor által, 1941. szeptember 10-én Felix Benzlernek átadott végleges memorandum 7. pontja (Geistliche und Seelsorger) tért ki a magyar

---

44 MNL OL K64 A Bánáttal kapcsolatos konkrét kéréseink magyarországi hivatalnokok alkalmazására, dobrovoljác földek eladására, bánáti magyar nemzetiségi hadifoglyok hazabocsátására, 1941. december 19. 1941-27/a-717, 114. doboz, 91. csomó; Bede köv. tanácsos jelentése, az 1942. évi I. 23. és 29. között Belgrádban tett utazásáról, 1942. február 3. 1942-27/a-51, 114. doboz, 96. csomó

45 MNL OL K63 A bánáti magyarság részvétele a közigazgatásban, 1942. május 26. 1942-16/1-II, 196. doboz, 16. csomó; Shimizu, 2003, 182.

46 A belgrádi megszálló közigazgatás az 1942/1943-as tanév elején több magyar tannyelvű polgári iskolát és középiskolát bezárt. Ez szoros összefüggésben volt azzal, hogy a bácskai németek oktatási helyzetét nem vélték megfelelőnek. MNL OL K63 Külügyminisztérium, A politikai osztály általános iratai, 1942-16/1-II A bánáti magyar népközösség sérelme iskola terén, 1942. szeptember 29.

47 PA AA RZ 214/100614 Feldkauf deutscher Bauern 1941. augusztus 25. 262. fol.; PA AA RZ 214/98822 Wahl eines reformiert Bischofs im Banat, 1943. február 17. 22–27. fol.

nyelvű lelkigondozásra.[48] Ebben egyrészt a pancsovai minoriták visszahívását kérte, amelytől Benzler eltanácsolta, másrészt magyar római katolikus plébánosok kinevezését szerette volna elérni öt településre, és német külügy megbízottja ebben az esetben nyitottabbnak bizonyult. A pont nem tért ki a reformátusokra, viszont a magyar nyelvű lelkigondozás fontossága általános volt. A megfogalmazása mögött a két világháború közötti délszláv állam tapasztalatai álltak. A belgrádi kormányok elfogadták a vallásszabadság elvét, az állami támogatások legnagyobb része mégis szinte kizárólagosan Szerb Pravoszláv Egyházhoz került. A többi felekezet lényegesen kevesebbet kapott, a protestáns egyházak az összes támogatás mintegy 0,2%-t. A protestánsok, reformátusok és evangélikusok saját helyzetüket tekintve kivételes helyzetben voltak, hiszen a hívek döntő többsége nem a tituláris nemzetek köréből került ki. A jugoszláviai római katolikus vallású kisebbségiek helyzetét jelentősen befolyásolta az I. világháború utáni rendezés. A katolikus hívők körében már nem a magyarok alkották a többséget, hanem a délszláv lakosság, elsősorban a horvátok és a szlovének. A délszláv katolikus klérus ezt saját előnyére próbálta fordítani a horvát származású papok kinevezésével a vajdasági falvakba. A jugoszláviai német és magyar kisebbség katolikus tagjai folyamatosan nehezményezték, hogy olyan plébánost kapott a település, amelyik nem beszéli annak a nyelvét. A belgrádi kormányok a kis lélekszámú protestáns egyházak működése elé nem gördítettek akadályokat. Az ország második legnagyobb felekezetét adó római katolikusok esetében ez már más képet mutatott. Jugoszlávia az ígéretek ellenére a Szerb Pravoszláv Egyház nyomására 1937-ben nem ratifikálta a Vatikánnal megkötni tervezett konkordátumot.[49]

A birodalmi német megszálló közigazgatásnak nem volt kidolgozott egyházpolitikája. A belgrádi Német Katonai Parancsnokság és további szervek, mint a Sicherheitsdients (SD) figyelemmel követték az egyházi vezetők tevékenységét és a felekezetek körül kibontakozó eseményeket, amelyekre eltérő reakciókat adtak. A bánáti magyar római katolikus klérust az SD emberei mindvégig szemmel tartották, mivel úgy tudták, hogy azok a németországi katolikus náciellenes körökkel jó kapcsolatot ápoló Glattfelder Gyula szeged-csanádi püspökhöz állnak közel.[50] A megfigyelés a protestánsokat sem kerülte el, és a református egyház szervezkedése konkrét alapot szolgáltatott a német hatóságoknak az intézkedésekhez.

---

48 PA AA RZ 214/100614 Aufzeichnung, Besprechung mit dem Führer der ungarischen Volksgruppe im Banat über ungarsische Wünsche, 1941. szeptember 10. 240–257. fol.; MNL OL K64 Külügyminisztérium, A politikai osztály reservált iratai, 1941-27/a-769, Bánsági helyzet, Bede köv. titkár jelentése Benzler követtel második belgrádi látogatása idején folytatott megbeszéléséről, 1941. október 13.

49 A. Sajti, 2004. 143–152.; Djokić, Dejan: *Elusive Compromise. A History of Interwar Yugoslavia.* New York: Columbia University Press, 2007. 152–157.

50 PA AA RZ 214/98829 Deutsche kath. Geistliche für das Banat, 1943. augusztus 11. 183–188. fol.; Deutsche kath. Geistliche für das Banat 1943. május 24. 199–200. fol

A Jugoszlávia elleni német hadjárat után az egykori német kisebbség négy külön országba került, jelentős részük a Magyarországhoz visszakerült Bácskában, illetve a német megszállás alá került Bánátban élt. A magyar katonai közigazgatás alatt levő Újvidéken 1941 májusában találkozott Sepp Janko és a Franz Basch,[51] a magyarországi Volksbund vezetője, amelyben rendezték a bácskai németek helyzetét. A magyarországi német kisebbség a bácskaiak révén mintegy 200 ezer fővel gyarapodott, akik a megállapodás értelmében szervezeten belüli autonómiát kaptak.[52]

A magyar honvédség bácskai bevonulása nem hagyta érintetlenül az egyházakat. A jugoszláviai német kisebbség többsége római katolikus egyházhoz tartozott, ám mellette volt egy jelentős evangélikus közösség, amelynek egyik fontos központja a Bácskában található Verbász volt. A két világháború között a bácskai és a bánáti németek létrehozták a Jugoszláviai Német Evangélikus Keresztyén Egyházat Philipp Popp[53] püspökkel az élén. Popp a Jugoszlávia elleni német hadjárat után az április 10-én kikiáltott usztasák vezette Független Horvát Állam területén maradt.

Raffay Sándor a magyarországi bányai evangélikus egyházkerület püspöke szembe került a bácskai németekkel, akik a két világháború közötti Jugoszláviában engedélyezett egyházi hagyomány folytatása mellett szálltak síkra. A Magyarországi Evangélikus Egyház vezetője nem volt hajlandó engedményeket tenni a bácskai német evangélikusoknak, és ugyan az anyanyelvi igehirdetés ellen nem tudott semmit sem tenni, a két fél közötti nézeteltérés újabb vitákhoz vezetett a magyar és a német diplomácia szintjén, amelynek hatása a Tisza túloldalára is elért.[54] Más forgatókönyv valósult meg a bánáti evangélikusok esetében, ahol a megszálló birodalmi német közigazgatás támogatásával önálló Német Evangélikus Egyházat hoztak létre, amely a Németországi Evangélikus Egyház támogatását élvezte. Az egyház létrehozásától nem titkolva azt remélték a birodalmi német vezetők, hogy ezzel sikeresen fogják képviselni németesítő politikájukat, és a szlovák evangélikusokat is meg tudják nyerni maguknak, akikről úgy vélték, hogy a magyar asszimilációs politikának vannak kitéve.[55]

---

51 Franz Basch (1901–1946) a magyarországi Volksbund vezetője

52 Mirnić, Josip: *Nemci u Bačkoj u drugom svetskom ratu*. Újvidék: Insitut za izučivanje istorije Vojvodine, 1974. 122–163.; Mirnić, Josip: A bácskai németek a Magyarországi Németek Népi Szövetsége kereteiben. *Történelmi Szemle*, 1973/3–4. 443–467.; Spannenberger Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között.* Budapest: Lucidus, 2005. 253–261.

53 Philipp Popp (1893–1945) evangélikus lelkész, a Jugoszláviai Német Evangélikus Keresztyén Egyház püspöke

54 Tóth Ágnes: Felekezeti függetlenség vagy államhatalmi manipuláció: A bácskai evangélikus németek törekvése 1941–1945. In: Papp Richárd – Szarka László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat - kulturális emlékezet.* Zenta: VMMI, 2008. 401–423.

55 PA AA RZ 214/98822 Wahl eines reformierten Bischofs im Banat, 1943. február 17. 22–24. fol.; Völkl, 1991, 131–137.

A legnagyobb magyarországi protestáns egyház megengedőbb volt a bácskai németekkel. A kisebb számú bácskai reformátusok, akiknek a számát a korabeli felmérések mintegy 11 ezer főre tették, az egykori Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház déli esperességének területén önálló egyházmegyét kaptak, és megtarthatták belső autonómiájukat. A bácskai és a bánáti reformátusok felé mindvégig megmaradt a belgrádi Német Katonai Parancsokság és képviselőinek a gyanúja, mivel bennük a magyar nacionalizmus ügynökeit vélték felfedezni. A gyanúnak, amely később a bánáti református gyülekezetek működése elé gördített akadályokat nem kis mértékben szolgáltathatott alapot a református értelmiségiek függetlenségi magatartása és két világháború közötti sokszor hangos németellenessége.[56]

Az esperes és a gyülekezetek

Szabó Zoltán nagybecskereki lelkész szűk két héttel a Bánát német megszállása után, 1941. április 26-án hosszabb levélben tájékoztatta Ágostont a bánáti állapotokról:

> Kedves Sándor!
>
> Örvendek szívből, hogy szerencsésen átestetek a csetnikek uralmán, ha ide nem jönnek be a németek nagyszombaton sokan odafent ünnepeltük volna a feltámadást. A legvéresebb pogromra készültek [a csetnikek]. (...) Egyébként az általános helyzet ez: a város közigazgatását az itteni svábok vették át. A hivatalos nyelv a német. A zsidó üzleteket bezárták és majd komisszárokat neveztek ki mindegyikhez és így megnyitották. Az épületeken horogkeresztes zászló leng. Ki szabad tenni a nemzeti színűt is, de csak a horogkeresztessel együtt. Lisztfelesleget be kell szolgáltatni s az esedékes adókat május 1-ig. Az iskolák most kaszárnyák (a zárda is), lehet, meg se nyílnak már az iskolai évben. Minden napnak meg van a szenzációja. S az emberek nem tudnak a rendes kerékvágásba bele zökkeni. Úgy mondják, hogy ennek a területnek a sorsáról ezután döntenek.[57]

Amiről Szabó Zoltán beszámolt, arról a Bácskában berendezkedő magyarországi hatóságoknak részletes információi voltak. A Bánátból érkező hírek a német hatóságok visszaéléséről, a közigazgatás agresszív fellépéséről és a napról napra romló közállapotokról számoltak be.[58] A bánáti reformátusok, mint a további

[56] PA AA RZ 214/98822 Wahl eines reformierten Bischofs im Banat, 1943. február 17. 22–24. fol.

[57] SZRKEL, 666/1941, Szabó Zoltán nagybecskereki lelkész levele Ágoston Sándor püspöknek, 1941. április 26.

[58] MNL OL K28 Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály iratai, Külügyminisztériumi jelentés a Bánát helyzetéről, 1941. május 17., 1941-R-18391, 99. doboz, 159. csomó;

nem-német nemzetiségek tagjai, ugyanúgy ki voltak szolgáltatva a megszállás közigazgatásának. Helyzetüket tovább rontotta, hogy jogi értelemben megszűnt a kapcsolat az addigi központtal, emiatt az egyház működését az alapjaitól kellett újraszervezzék. Három fontos kérdést kellett a bánáti gyülekezetek vezetőjének minél előbb megoldani: az új, belgrádi közigazgatásnál rendezni az állam és az egyház viszonyát; a megszűnt Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház megszállás alá került gyülekezetei belső struktúrájának megszervezését, és természetesen még ott volt a hívek gondozása.

A német megszállás okozta bizonytalanság és a vele járó pánik 1941 őszére csillapodni látszott. A magyar és román kormányok belátták, hogy a terület átadása a német ígéretek ellenére beláthatatlan időre lekerült az asztalról. A magyar kormány 1941 szeptemberét követően, miután a Tallián és Benzler közötti tárgyalások zátonyra futottak, végleg letett a terület átadásáról szóló követelésekről, és a magyar kisebbség ügyére összpontosított. A bánáti magyar kisebbségi szervezkedéssel egyidejűleg a reformátusok a saját egyházi önszerveződésük újragondolására és -szervezésére tettek kísérletet. Ez a gyülekezetek és a lelkészek részletes összeírásával kezdődött.[59]

Az egykori Jugoszláv Református Keresztyén Egyház gyülekezetei közül német megszállás alá került a nagykikindai (Kikinda), a magyarittabéi (Neu Itebe, Novi Itabej), a nagybecskereki (Grossbetschkerek, Veliki Bečkerek, Petrovgrad), pancsovai (Pantschowa, Pančevo), a hertelendyfalvi (Wojlowitz, Vojlovica), a verseci (Werschetz, Vršac) és a nagyszeredi (Grosssredischte, Veliko Središte). Az említettek mellett még ott voltak a lelkésszel nem rendelkező szórványok, mint a törökbecsei (Neu Betsche, Novi Bečej) vagy a kevevárai (Kubin, Kovin) közösségek. A központ, az esperesség székhelye a német hatalomátvétel után is Torontálvásárhelyen működött. A települések lakosságát tekintve Torontálvásárhelyen és Magyarittabén volt magyar többség. Hertelendyfalván a magyarok relatív többséget alkottak, viszont a többi helyen, főleg a vegyes lakosságú városokban, mint Pancsován, a szerbek lakta Nagykikindán és a relatív német többségű Versecen a magyarok demográfiai szórványt alkottak. A városi magyar lakosság felekezeti hovatartozását tekintve tovább oszlott, hiszen jelentős részük római katolikusnak vallotta magát. A magyar gyülekezetek mellett még ott volt a nagyszeredi református gyülekezet, amelyet főleg a helyi csehek és szlovákok alkottak.[60]

A településekhez hasonlóan érdemes megfigyelni a lelkészek származását és tapasztalatát. A legnagyobb tapasztalattal rendelkező és legrégebb óta a Bánátban

---

Bizalmas jelentés a szerb összeomlás utáni bánáti, és a horvát helyzetről, 1941. július 10. 1941-R-19706, 99. doboz, 159. csomó; Belügyminisztériumi jelentés a bánsági helyzetről és eseményekről, 1941. október 23. 1941-R-22797, 99. doboz, 159. csomó; Bizalmas jelentés a bánáti magyarok helyzetet tárgyában, 1941. július 26., 1941-R-20259, 165. doboz, 272. csomó

59 Nagybecskereki Református Egyházközség Levéltára (NREL), 524/1941

60 NREL sz.n./1942 A bánáti református keresztyén egyházközségek lelkészeinek névjegyzéke

szolgálatot teljesítő lelkész az esperes, Gachal János volt. A Poroszlón született Gachal felavatása után 1903-ban kezdte pályáját Szatmáron, majd két évet volt a Szatmár vármegyei Mikolán 1908 és 1910 között. Innen helyezték át Pancsovára 1910-ben, majd a granicsár városból 1922-ben ment tovább Torontálvásárhelyre.[61] A szolgálati éveket tekintve őt követte ifj. Thomka Károly, aki 1905-ben kezdte meg lelkészi pályafutását Hertelendyfalván, ezzel a falut telepítő id. Thomka Károly nyomdokaiba lépett. A később esperessé kinevezett Szabó Zoltán 1911-ben a Szatmár vármegyei Domahidán volt először lelkész, két rövid kinevezés után a Bihar vármegyei Konyárra és a Torontál vármegyei Nagykikindára, majd a Bereg vármegyei Bilkére került, Nagybecskereken 1919. augusztus 1-től volt gyülekezet élén. A hódmezővásárhelyi származású Hodosy Orbán 1915. február 15-től vezette a magyarittabéi gyülekezetet. A legkacskaringósabb utat Nánay Attila járta be, aki Ecseden kezdte karrierjét, majd debreceni, hertelendyfalvi, vitkei (ma Vásárosnamény része), piricsi, kitérők után 1922-ben került Jugoszláviában a baranyai Hercegszöllősre (Kneževi Vinogradi). A baranyai faluban töltött 6 év után, 1928-ban vette át a nagykikindai gyülekezetet. A szabadkai származású Baksa Árpád 1934 óta volt Pancsován, amelyik egyben pályafutásának első állomása volt. Békássy Zoltán karrierje Csúzán (Suza) kezdődött, majd Pacsér (Pačir), Bácsfeketehegy (Feketić), Haraszti (Hrastin) és Újvidék (Neusatz, Novi Sad) után Versecre helyezték. Pech Jaroslav, aki a nagyszeredi cseh és szlovák hívekért felelt, 1936-ben került a Verseci-hegy lábánál található településre, ám nem volt neki idegen a terep, hiszen előtte a Bánság romániai oldalán található, szintén cseh lakosságú faluban, Szenthelenán (Sfânta Elena, Svatá Helena) volt lelkész.[62]

A pályafutásokat tekintve két lelkész volt „helyinek" mondható (Thomka, Baksa), hárman (Gachal, Szabó, Nánay) származtak a Tiszántúli Egyházkerület északi egyházmegyéiből, egy (Hodosy) a Csongrádi Egyházmegyéből, egy (Békássy) a Dunántúli Egyházkerületből. Tapasztalatik szintén lényegesen eltértek, Gachal és Hodosy már az I. világháború vége előtt a Bánátban szolgáltak, emiatt jól ismerhették a helyi viszonyokat. Szabó és Nánay a Trianon utáni években kerültek a Békés-Bánáti Egyházmegye egykori gyülekezeteihez. Utóbbi, akárcsak Békássy, előzőleg a Baranya Horvátországhoz került szórványaiban szerzett tapasztalatot.[63]

Az elvégzett egyház által készített összeírásból nemcsak a gyülekezetek lelkészi vezetőire és pályafutásukra derült fény, hanem a német megszállás alatt levő bánáti reformátusok számára is. A belsős anyagok szerint 11 576 reformátust számoltak össze, legtöbb, 4627 fő Torontálvásárhelyen, Magyarittabén 1660 fő és

[61] Gachal János életéről lásd: Matuska Márton: *Megvert pásztorunk, Adalékok Gachal* János *torontálvásárhelyi református püspök életrajzához.* Bácsfeketehegy: Református Keresztyén Egyház, 2008.; Higyed István Levente: Gachal János (1881–1944) mártír püspök emlékezete. *Református Szemle,* 2021/5. 530–552.

[62] NREL sz.n./1942 A bánáti református keresztyén egyházközségek lelkészeinek névjegyzéke

[63] Uo.

Hertelendyfalván 1409 fő élt. A pancsovai gyülekezet 736, a nagybecskereki 507, a nagykikindai pedig 111 lelket számlált. Ehhez a számokhoz jöttek még a misszi-ók, amelyek közül az egyik legnagyobb a belgrádi volt 410 hívővel. A magyar kormány saját becslései hasonló számokat állapítottak meg, viszont az anyag csak az állandó lelkésszel rendelkező településekre összpontosított, mégis külön pontban hívta fel a figyelmet a belgrádi hívekre, akikről úgy vélte, hogy a beálló bizonytalanság és lelkész hiányában hamarosan szét fognak széledni.[64]

Az új határok megszilárdulása után Ágoston Sándor Gachal Jánosnak küldött leveleinek visszatérő témája az állami egyházi támogatások megszerzése volt. A bácskai püspök azt javasolta, bánáti esperes barátja minél előbb küldjön valakit a belgrádi minisztériumhoz, mi több, a háború előtti ismereteire alapozva még kapcsolatok után is nézett. Az egyházi támogatások kijárása az új kormánynál sokáig tartott, de végül 1941 késő őszére sikerült megállapodni. A szerb minisztériumi irat szerint a Református Keresztyén Egyház Esperessége megkapta az állami támogatásokat. A támogatások mértéke elmaradt a német és szlovák egyházakétól. A belgrádi igazságügyi minisztérium irata szerint az összeg 1941 októberében havi 13241 dinárt tett ki.[65] A pengő dinár-árfolyama a háború alatt nagyjából az 1:12 körül mozgott.

Az államtól származó pénzügyi forrásokra szükség volt, hiszen a gyülekezetek financiális helyzete nem volt rózsás. Az egykori központoktól elszakadva és a határok átjárhatatlansága miatt önmagukra voltak utalva. A közpénztári viszonyokat tovább rontotta, hogy az egyházi ingatlanvagyon, a termőföldek, amelyek bérbe voltak adva, nem garantálták a lelkészek megélhetését. Thomka Károly és Baksa Árpád, a két Dunához közeli település lelkésze, akárcsak Hodosy Orbán Magyarittabéről 1941-ben és 1942-ben arról számoltak be, hogy a „földjeik" jelentős része az áradások miatt víz alatt állt, emiatt teljesen használhatatlanokká váltak, és a termés odaveszett.[66] Az áradások a megszállás éveinek visszatérő problémája volt, amelyet az etnikai közigazgatás a birodalmi németek bevonásával orvosolni szeretett volna, mivel a Bánát mezőgazdasági és élelmiszeripari exportját jelentősen befolyásolta. Baksának és Thomkának az egyházi földek bérlőivel igazolniuk kellett a német hatóságok felé, hogy az áradásokban tönkrement a termés, emiatt nem tudták beszolgáltatni az előírt búzaadagot.[67] A beszolgáltatások után hónapokkal az esperesi hivatalnak az összeírások és a hívek számának alapján

[64] MNL OL K28 A bánáti református egyház visszacsatolás utáni egyházi jogi helyzetének tisztázása, Belgrád, 1942. december 4. 1942-R-29977, 110 doboz, 182. csomó

[65] NREL 433/1942; 447/1942 Egyházmegyei költségvetés, 1941. július 7.; 368/1941 Ágoston Sándor levele Gachal Jánosnak, 1941. augusztus 10.; 538/1941 A belgrádi igazságügyi minisztérium döntése az állami egyházi támogatásokról, 1941. október 13.

[66] NREL 75/1941 Baksa Árpád vízkárról szóló levele, 1941. február 12.; 694/1942 Igazolás a magyarittebéi a vízkárról, 1942. szeptember 27.

[67] NREL sz.n. Egyházmegyei lelkészi javadalmak, Községi bizonyítvány az elpusztult termésről, Hertelendyfalva 1941. október 23.

a nagybecskereki adminisztráció népjóléti osztályánál kérvényeznie kellett az úrvacsorához szükséges lisztadagok kiutalását.[68] A Magyarországról érkező támogatások rendszerint fennakadtak a határellenőrzésen. A bácsfeketehegyről küldött 500 darab énekeskönyv és 500 darab valláskönyv, amelyeket Ágoston 1942 októberében szeretett volna a Tisza bal partjára küldeni, csak 1943 júniusában érkeztek meg, Szmolenszky József[69] a déli hadsereg katonai közigazgatási csoportja polgári osztályának vezetőjének segítségével.[70] A postaforgalom betiltása miatt az ehhez hasonló csatornák igénybevétele nem volt újszerű. Gachal János leveleit többször Baranyi Ferenc ókanizsai lakoson keresztül továbbította Ágostonnak. Baranyi az 1930-as években tanítóként dolgozott Torontálvásárhelyen, munkásságát 1934-ben a királyi Jugoszlávia kitüntetéssel ismerte el.[71]

A református lelkészek nemcsak a gyülekezetekben vállaltak vezető szerepet. Az adott településeken számos esetben ők kerültek a bácskai szervezettől elszakított, a többszöri névváltoztatás után végül 1942 őszétől Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség néven működő ernyőszervezet helyi fiókjának az élére. Gachal János már a két világháború között Torontálvásárhely meghatározó közösségszervezője volt. A református lelkész egyházi tevékenysége mellett önképzőköröket, műsoresteket szervezett, amelyek megvalósításában Vitkay Gyula kántorral szoros szövetségesre lépett. A lelkész nemcsak szervezőként, hanem szerzőként is megvillantotta tudását. A műsoros esteken többször elhangzottak versei, illetve rövid drámáit is színre vitték. Utóbbiakból három művet a Turul Kiadó jelentetette meg 1942-ben.[72] Gachal a település határain túl a dél-bánáti magyar kisebbségi szervezkedésben egyaránt fontos szerepet vállalt.

Baksa Árpád a pancsovai bánáti MKSZ helyi fiókjában vállalt szerepet, aki a Szövetség belső feszültségei és sikertelensége miatt rövid időn belül a szervezet belső ellenzékének egyik meghatározó alakjává vált. A lelkész ellenzékisége oda vezetett, hogy Dániel György László, a *Torontál* újságírójával perbe keveredett, miután utóbbi megkérdőjelezte Baksa „magyarságát". Dánielnek, aki magát 1944-től büszkén vallotta magát imrédystának, Baksát túlságosan mérsékeltnek, megengedőnek tartotta, mivel olyan személyeket is befogadott BMKSZ-tagnak, akik az újságíró szerint már csak nevükben voltak magyarok.[73]

---

68 NREL 717/1942 A nagybecskereki népjóléti osztály válasza a bánáti református esperességnek az úrvacsora ügyében, 1942. november 23.

69 Szmolenszky József (1895–1945) Torontál vármegyei utolsó aljegyzője, majd a budapesti számvevőszék igazgató-helyettese, a déli hadsereg katonai közigazgatási csoportja polgári osztályának vezetője.

70 SZRKEL 2545/1942, 500 énekeskönyv és 500 valláskönyv küldése a Bánátba, 1942. október 10.

71 SZRKEL 2015/1942. Gachal János levele Ágoston Sándornak, 1942. augusztus 24.; Egy debeljácsai tanító jubileuma. *Napló,* 1934. április 18. 4.

72 Gachal János: *Bánát rózsája. Vallásos és hazafias színdarabok.* Karcag: Turul, 1942.

73 Várady Tibor: Ki a magyar? (dokumentumpróza). *Híd,* 2013/1. 10–49.

Békássy Zoltán verseci lelkész nem vállalt olyan közéleti szerepet, mint Gachal vagy Baksa, tevékenysége főleg az egyházra korlátozódott, viszont az addigra Magyarországhoz került bácsfeketehegyi püspökségnek és a nagybecskereki esperességnek küldött számtalan leveléből fény derül a református vezetők által kulcsfontosságú kérdésnek tartott szórványmisszióra. A fiatal lelkész a megszállás éveiben saját megítélése szerint rendkívül nehéz helyzetben találta magát. A Baranya magyarországi oldaláról származó lelkész 1940. augusztus 15-től szolgált a dél-bánáti városban. A református egyházi vezetőknek a verseci és a környékbeli szórványokról való gondoskodás azért volt fontos, mivel az odahelyezett lelkészekre és hívekre a Bánát esetleges visszacsatolása esetében megbízható partnerként tekintett.

Ágoston Sándor és Gachal János a dél-bánáti gyülekezeteket a német hatalomnak és az ott élő egyéb nemzetiségnek teljes mértékben kiszolgáltatottnak, és emiatt az „egzisztenciális veszélynek" kitett közösségeknek látták. A dél-bánáti városban még ott volt a feketicsi püspök szerint a német veszélynek kitett, általa csak „református hagyatéknak" nevezett, a levelekben meg nem határozott anyag. A levelekből annyi kiderült, hogy a „hagyaték" alatt Ágoston részben Perjéssy Lajos volt verseci főgimnáziumi tanár személyes hagyatékát értette, amit akkor a több mint nyolcvanéves járó özvegye őrzött.[74] Ez a kettősség jól tükrözte a korabeli nemzetépítő stratégiákat, amelyben a nemzetépítők a határvidéken élő nemzettársaikról földrajzi helyzetükből adódóan azt gondolták, hogy egyszerre hűségesebbek a nemzethez, ez esetben „magyarabbak", és egyszerre vannak kitéve a többi nemzetépítők veszélyeinek. Ágostonnál és Gachalnál ez a gondolatiság kiegészült a magyarságot kategorikusan a reformátusságon belül értelmező keresztyén nacionalizmussal.[75]

Békássy a megszállás három és fél évében kétszer kérte az áthelyezését Versecről. Az első áthelyezési „akciója" 1941 tavaszától az év őszéig, a német uralom végleges konszolidációjáig tartott. A fiatal lelkész több vakmerő és az egyházi vezetőség beleegyezése nélküli lépésre szánta el magát. Két héttel a németek bevonulása után Zentára utazott egészségügyi okokból, és a Tisza-menti városból kérte állandó áthelyezését a Bácskába.[76] Ágoston Sándor püspök válaszlevelében nem kis meglepődéssel fogadta Békássy döntését. Az ügy 1941 októberéig húzódott, amikor felszólították Békássyt, hogy térjen vissza Versecre. A lelkész levelében tanácsokat és fizetést kért, és csatolta a *Reggeli Ujság* cikkét, amely arról adott

[74] Perjéssy Lajosról munkásságáról lásd: Perjéssy Lajos: A *Verseczi Magyar Közművelődési Egyesület története 1885–1910.* Versec: Kirchner J.E-féle Műintézet, 1910.; Perjéssy Lajos: *Emlékeim. Elbeszélések és rajzok.* Budapest: Singer és Wolfner, 1901.

[75] Judson, Pieter M.: *Guardians of the Nation. Activist on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge: Harvard University Press, 2006. 18–26.; Hanebrink, 2006. 39–45.

[76] SZRKEL 635/1941, Békássy Zoltán levele Ágoston Sándornak 1941. április 30.

hírt, hogy tömegesen menekülnek a Bánátból a magyarok.[77] Békássy úgy érzékelte, hogy elfogynak a hívei. Ágoston válaszlevelében érzelemmentes tanácsokat adott: *„Tekintettel a bizonytalan helyzetre én a feleségemet nem vinném magammal, de egy férfinak nem szabad megijedni semmi akadálytól.”*[78]

Békássy panaszai miatt Ágostonban és Gachalban is felmerült, hogy segédlelkészeket küldenek Versecre és Kevevára. Segítségért Harsányi Pálhoz, a Békési Egyházmegye gyulai espereséhez fordultak. Harsányi üdvözölte a szórvány közösségek gondozására fordított erőfeszítéseket, és ugyan két segédlelkész is jelentkezett nála szolgálatra, azokat nem tartotta alkalmasnak, mivel csak nemrég indultak el a lelkészi pályán, illetve hiányos terepismeret és némettudás miatt alkalmatlannak tartotta őket a német közigazgatással szemben. Magyarországi segédlelkészek nem érkeztek, Békássy maradt a helyén, megnyugtatása és pénzügyi helyzetének javítása érdekében utólag missziós lelkésznek nevezték ki, ezért visszamenőleg kiutalták neki a pozícióval járó juttatásokat, valamint további havi 150 pengőt kapott a Magyarországi Református Egyház Konventjétől.[79]

Békássy második áthelyezési kérelmével a verseci református templom felavatása után egy hónappal jelentkezett. Amikor úgy tűnt, hogy a verseci gyülekezet és lelkésze végre otthonra talált, Békássy részben gyermeket váró feleségére hivatkozva kérte a helyszínváltást, akit addigra szüleihez küldött Pacsérra. A lelkész újra arra panaszkodott, hogy „teljes elszigeteltségben” éltek feleségével, a fizetés nem volt elég semmire, és akkor még ott volt az idős Perjéssyné, aki szerinte teljesen kezelhetetlenné vált. Más zavaró tényező is maradt, egyik levelében arról számolt be, hogy a gyülekezet egyik vezető világi tagja megengedte, hogy római katolikushoz menjen férjhez a lánya az ő intése ellenére. Az ilyen és ehhez hasonló viselkedés pedig a lelkész szemében a szórványmagyarság végleges felmorzsolódásához vezetett, ami megakadályozására minden igyekezete eredménytelennek és hiábavalónak bizonyult.[80] A verseci lelkész leveleiben a személyeskedéstől sem riadt vissza. Véleménye szerint büntetésből tartották Dél-Bánátban, ami részben az azóta nyugdíjba vonult nyugati esperesnek a műve volt, aki különösen megharagudott rá, amikor kiderült, hogy Békássy édesapja kommunista szimpátiákat táplált.[81] Ágoston Sándor, ahogy bő egy évvel előtte, újra blazírt választ adott a tervezett „szökésére”: *„Békássy is most harctéren levő katona s ne akarjon katona-szökevény lenni.”*[82] Az ügy nem ért véget, mivel egy újabb megkeresésre Ágoston és Ga-

[77] Tömegesen menekülnek a magyarok a Bánságból. *Reggeli Ujság,* 1941. október 14. 3.

[78] SZRKEL 2036/1941 Békássy és Ágoston levelezése 1941. augusztus 21. és 1941. október 26. között

[79] SZRKEL 1233/1941, Lélkészek kinevezése Versecre és Kevevárára, 1941. augusztus 23.

[80] NREL 244/1942, Békássy levele Gachalnak, 1942. március

[81] SZRKEL 2254/1942, Békássy Zoltán levele Ágoston Sándornak, 1942. szeptember 21.; 1544/1941 Békássy levele Ágoston Sándornak, 1941. szeptember 6.

[82] NREL 524/1942, Ágoston Sándor levele Gachal Jánosnak, 1942. augusztus 28.

chal mégis mérlegelte Békássy áthelyezését, mivel Hodosy Orbán fia, Imre nyitott lett volna a hazaköltözésre.[83]

Szabó Zoltán már idézett levelében az 1941 tavaszán tapasztalt német hadjáratot, megszállást, valamint csetnik és partizán ellenállást részben a zsidó lakosságnak tudta be, akik szerinte oroszlánrészt vállaltak a „háborús hergelésben" és „gyűlölet szításában".[84] Szavaiban a keresztény nacionalizmus antiszemitizmusa köszönt vissza, amelyben a „liberális" zsidókat tette felelőssé a „morális romlásért".[85] A levél a nagybecskereki zsidók elleni atrocitások részletes leírását adta. A birodalmi németek a Bánátban követték Kelet-Európa többi területein már alkalmazott antiszemita megtorlások mintáit. Az úgynevezett spontán fosztogatások után például arra kötelezték a zsidó származású nőket, hogy saját ruháikkal takarítsák az utcákat.[86] A spontánul kibontakozó erőszakosságnak lett az áldozata Elek Viktor, a nagybecskereki cukorgyár tulajdonosa, akit a nagy nyilvánosság előtt akasztottak fel a Baglyas városrészben. Kivégzését a szemtanuk szerint a város német lakossága mellett a szerbek és magyarok is üdvözölték.[87]

A belgrádi Német Katonai Parancsnokság képviselői, együttműködve a nagybecskereki etnikai német közigazgatással, 1941 nyarán a Verordnung betreffend die Juden und Zigeuner (Rendelet a zsidókról és cigányokról) életbelépése után megkezdték zsidó lakosság elleni intézkedéseiket. A megszállás után megjelent spontán atrocitásokat követően hivatalos keretet kapott a zsidó lakosság összegyűjtése és táborokba zárása. A megközelítőleg négyezer főt számláló bánáti zsidóság többsége a két világháború között megőrizte magyar identitását. A két világháború között számos bácskai és bánáti magyar zsidó vállalt szerepet a magyar kisebbségi önszerveződésben. A Magyar Párt több vezető tagja, számos író és gazdasági szereplő rendelkezett zsidó gyökerekkel.[88]

Az üldöztetés elől egy részük, akik családi vagy baráti kapcsolatokkal rendelkeztek, az akkor még biztonságosabbnak tűnő Bácskába és Magyarországra menekültek. A Bánátban maradt zsidó lakosságot a hatóságok 1941 őszére a gyűjtőtáborokból Belgrádba szállították, ahol az időseket, nőket és gyermekeket a Sajmište,

---

83 SZRKEL 2254/1942, Ágoston Sándor levele Gachal Jánosnak, 1942. szeptember 21.

84 SZRKEL 666/1941, Szabó Zoltán nagybecskereki lelkész levele Ágoston Sándor püspöknek, 1941. április 26.

85 Hanebrink, 2006. 2–3.

86 Zakić, 2017. 169.; Tönsmeyer, 2024. 407–410.

87 Arhiv Jugoslavije (AJ) F. 110 Državna Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, 669/6181 Elek Viktor kivégzésről szóló német hatósági határozat, Nagybecskerek, 1941. április 24.; 669/6023 Ninin Draga vallomása, Nagybecskerek, 1944. december 16; Zakić, 2017. 166–168.

88 Dévavári Zoltán: *Egy elmesélhetetlen történet. Impériumváltások, holokauszt, emigráció. A szabadkai zsidóság eszme- és politikatörténete (1918–1945).* Budapest: Veritas – Magyar Napló, 2020. 32–47.; Margittai Linda: *„Zsidókérdés" a Délvidéken 1941–1944.* Pécs: Kronosz, 2023. 35–54.

a férfiakat a Topovske šupe táborban kivégezték. Borsodi Lajos, a két világháború közötti nagybecskereki magyar író és fia utóbbiban haltak meg.[89] Várady Imre kétszer megpróbálta kimenteni a Borsodi-családot a lágerből.[90]

A zsidó tulajdonban levő ingatlanvagyont és a cégeket, gyárakat kisajátították, élükre biztosokat neveztek ki. A termelést az átvétel után a német hadiipar és helyi érdekeltségek követeléseinek megfelelően alakították át. Az intézkedések értelmében került Krausz Gyula nagybecskereki öntödéje vagy a csókai Lederer-birtokon álló Korhecz Szalámigyár német kézbe.[91] A lakóházakat a kisajátítás után vásárlásra hirdették meg, amelyeket a német közigazgatás elsősorban a bánáti németek kezébe szeretett volna adni, de a vásárlásra jelentkezők között szintén akadtak magyarok és szerbek is. A legtragikusabb sors a bánáti zsidó egyházi ingatlanokra várt. A birodalmi és etnikai német közigazgatások a bánáti zsidó jelenlét jeleinek teljes eltörlésére törekedtek. A zsinagógák többségét kifosztották, az ott található hitközségi könyveket, anyakönyveket és egyéb értéktárgyakat elrabolták és/vagy elpusztították. A nagybecskereki és pancsovai zsinagógát 1941 folyamán lerombolták. A zsidó temetők sírjait meggyalázták, Pancsován nyilvános illemhelynek használták. [92]

A bánáti református gyülekezetek és elöljáróik magatartása a zsidó lakosság felé mindvégig ellentmondásos maradt a megszállás alatt. A nagybecskereki zsinagóga orgonája annak lebontása után – amelyet a budapesti Miniszterelnökségnek küldött jelentés *„mór stílusban épült műremek”* szavakkal írt le – a pár utcával arrébb lévő református templomba került. Az orgonaügyről a magyar kormánynak a honvéd vezérkar jelentéséből pontos információi voltak. Értesülései szerint a gyülekezet 15 ezer dinárért vásárolta meg az orgonát a hatóságoktól.[93] Az egyházközség 1941. október 5-én kötött szerződést Dentler Johan orgonaépítővel 23 ezer ötszáz dinár értékben, hogy az orgonát öt héten belül felépíti és használatra készen átadja. Az orgona megszerzése kapóra jött az egyházközségnek, hiszen beépítését és átadását a nagybecskereki református templom építésének ötvenéves évfordulójához tudta kötni. A másfél órás műsor Szabó Zoltán lelkész köszöntőjével kezdődött,

---

89 Zakić, 2017. 170–171.; Shimizu, 2003. 245–251.; Várady Tibor: *Zoknik a csilláron, életek hajszálon.* Újvidék – Budapest: Forum – Magvető, 2013. 142–160.; Margittai, 2023. 78–85.

90 Várady, 2013. 161–171.

91 Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde (BA Lichterfelde) R26-VI/166 Schätzungskommission des jüdischen Grund- und Hauptbesitzes, Bd. 15. Julius Korhec Salami- und Selchwaren-Fabrik K.G., Inh.: Korhec; MNL OL ME K28 Korhecz Gyula hentesűtúgyáros szabadkai lakos kérelme, Szabadka, 1942. július 1., 1942-R-22432, 113. doboz, 198. csomó; Jutta Komorowski, Die wirtschaftlice Ausbeutung des Serbischen Banats zur Zeit der faschistischen deutschen Okkupation 1941–1944 unter besonderer Berücksichtigung der Rolle der deutschen Minderheit. *Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Lander Europas*. Band 31. (1988). 211–247.

92 Zakić, 2017. 171.

93 MNL OL K28 Vezérkari Főnökség bánáti helyzetjelentése, 1941. december 23. 1942-R-15097, 99. doboz, 159. csomó.; Zakić, 2017. 178.

majd Vitkay Gyula torontálvásárhelyi kántor „Zenei mozaikok" programpontjával folytatódott. Az egyházi énekek után Gachal János – a program szerint – „a délvidéki református ker. egyház püspökének helyettese" mondott ünnepi beszédet. Az újabb egyházi éneket „Az orgona" című hatperces és a Gachal János által írt „Az igazi bűnbocsánat" tízperces dráma követte. A műsort ifj. Szabó Zoltán, a lelkész fia zárta Kovács Lajos *Kárpáti őrszem* című dalával, majd az egybegyűltek együtt énekelték el Papp-Váry Elemérné Sziklay Szeréna *Hiszek egy* című szerzeményét, amelyről a *Délvidéki Magyarság* 1942. január 22-én a következőképpen számolt be:

> „A sikerült hangverseny utolsó számaként a templomot zsúfolásig megtöltő közönség könnyek között zokogta el a magyar Hiszekegyet, bízva abban, hogy ez a szívből jövő fohász, könyörgés és hitvallás bizonyosan utat talált az egek urához és a szívből jövő esdeklés nemhiába hangzott el."[94]

Békássy szűnni nem akaró levelei átmenetileg nyugodtabb hangvételben íródtak, miután a verseci missziós gyülekezetnek sikerült megszereznie a zsinagóga épületét. A német megszállást követő napokban a zsinagóga belső berendezését a szemtanúk beszámolója szerint teljes mértékben szétverték és kifosztották a helyi németek, egyedül a megrongált padokat hagyták hátra. A református gyülekezet az egyik helyi hentestől értesült arról, hogy a közigazgatás terve eredetileg azzal akarta megbízni, hogy épületben raktárat és vágóhídat hozzon létre vagy akár bontsa le. A református gyülekezet, Békássy háború utáni nyilatkozata szerint, 60 ezer dinárért vásárolta meg zsinagóga épületét 1942. március 15-én. A lelkész ezt követően már a Regiment Grossdeutschland 8. címről – amelyet több levelezésen 1918 előtti magyar neve szerint Székház utcaként tüntetett fel (ma: Dvorska) – írta hosszú és részletes leveleit Gachalnak, és néha, ha azok átjutottak a határon, Ágostonnak. Később, a jugoszláv állami hatóságoknak tett nyilatkozatában a lelkész arról számolt be, hogy az adásvételi szerződésben rögzítették, hogy a verseci zsidó közösség a háború utáni hazatérésekor visszakapta volna az épületet. Beszédes, hogy az átvétel nagyjából egyidejűleg történt azzal, hogy a német hatóságok a megszállt Szerbia területeit judenfreinak minősítették.[95] A német közigazgatás 1943-ban elkobzással fenyegetve további 64 ezer dinárt kért az épületért.[96]

---

[94] A bánáti magyarság ünnepe volt a becskereki református templom 50 éves jubileuma. *Délvidéki Magyarság,* 1942. január 22. 3.

[95] A holokauszt szerbiai történetéhez részletesen lásd: Manoschek, Walter: *"Serbien ist judenfrei". Militärische Besatzungspolitik und Judenvernichtung in Serbien 1941/42.* München: R. Oldenbourg Verlag, 1993.

[96] AJ F. 110 676/7413 Jegyzőkönyv Békássy Zoltán kihallgatásáról, Versec, 1945. március 28.; NREL 386/1942 Meghívó a verseci református keresztyén egyházközség templomszentelési istentiszteletére, 1942. június 19.

A lelkészek az adott település Bánáti Magyar Közművelődési Szövetségének vezetőiként posztjukban szintén több esetben részt vettek a zsidó ingatlanok kisajátításában. Mint láttuk, a belgrádi birodalmi és a nagybecskereki etnikai közigazgatás arra törekedett, hogy a zsidóktól elvett vagyont a németek között ossza szét.[97] A magyar többségű Torontálvásárhelyen újra megmutatkoztak az etnikai német közigazgatás korlátai. Németek hiányában a zsidó tulajdonú ingatlanok így a helyi lakosokhoz kerültek. A Szövetség helyi fiókja, amelyet Gachal János vezetett, így tudta megszerezni Sugár Béla házát, és hónapokkal később egy további ingatlant. Az esperes és későbbi megbízott püspök magatartása kapcsán a német hatóságok bizalmatlansága nem szűnt meg, mivel Gachal több esetben helyi zsidókat keresztelt, remélve, hogy azok így megmenekülhetnek az üldöztetés elől.[98] Gachal más segítő- vagy mentőakciójáról nem lehet tudni, ez a magatartása, amely kizárólag a betért vagy kikeresztelkedett zsidók segítésére vonatkozott, újra a magyarországi keresztény nacionalizmus elképzeléseit tükrözte. A magyarországi református vezetők, látva a szélsőjobboldal megerősödését, ha a teljes zsidó lakosságon nem is, de a kikeresztelkedetteket ért atrocitások ellen tiltakoztak, és azokon segíteni próbáltak.[99]

A püspökavatás

A megszállás első hónapjait meghatározó bizonytalanságra, és az azt követő újraszerveződésre 1942 decemberében végleg pontot tettek. A bánáti református esperesség 1942. december 15-ére várta a presbitériumok szavazatait. Nem volt titok a szavazás célja, a bánáti reformátusok püspököt választottak. A kinevezés előkészítése azonban már november elején kezdetét vette. Ágoston Sándor 1942. november 5-én Budapestre utazott „egyházkerületi ügyekben", amely tanácskozásra Gachalt is hívta, viszont a bánáti esperes nem tudott eljutni a magyar fővárosba, mert a határnál feltartóztatták. Kettőjük között már előtte megszületett a megállapodás, amelyet a bácskai püspök még aznap ismertetett a Református Egyetemes Konvent Elnökségével. Ágoston Gachalra hivatkozva azt kérte a konventtől, hogy írásos megbízásban erősítsék meg a bánáti esperes pozícióját, és hatalmazzák fel a püspöki feladatok ellátásra, mivel „a bánáti egyházmegye kapcsolata a délvidéki egyházzal hivatalosan is megszűnik".[100]

---

97 Zakić, 2017. 176–184.

98 BA Lichterfelde R 26-VI/364, Schreiben des Führers der ungarischen Volksgruppe in Debeljatscha, János Gachal an Guski, 1943. május 24., 271. fol.; Shimizu, 2003. 277–280.; PA AA RZ 214/98822 Wahl eines reformiert Bischofs im Banat, 1943. február 17. 22–27. fol. NREL 293/1941 Bukovácz Nádas Lujza keresztelése, 1941. július 2.

99 Hanebrink, 2006. 212–218.

100 SZRKEL 3037/1942 Ágoston Sándor levele az Egyetemes Református Konvent Elnökségének, 1942. november 2.

Révész Imre tiszántúli püspök, mint az egykori Békés-Bánáti Református Egyházmegye püspöke 1942. november 23-án feladott levelében egyértelműen utasításokat adott a „egyházi felsőbbség nélkül maradt" bánáti gyülekezetek vezetőinek. Ahogy Révész fogalmazott :

> „(...) felhatalmazzuk a volt jugoszláviai magyar református egyház keleti egyházmegyéjének – a bánáti református egyházmegyének – elnökségét, hogy az Egyházi Törvények értelmében az egyházkerületi elnökséget megillető hatósági jogokat gyakorolhassa, esperesét pedig, hogy a püspökre váró feladatokat végezhesse, mindaddig, míg az államterületek végleges rendezésével az egyházmegye egyházi felsőbbségének ügye is végleges rendeztetik."[101]

A Debrecenből feladott levél nem ért azonnal célba. Révész még 1942. december 12-én tájékoztatást kért Ágostontól, hogy megkapta-e a levelet. Emiatt Gachal a hivatalos megbízólevelének tekinthető iratot csak hetekkel később, nagy kerülőúttal, a magyarországi hatóságok közbejárásával kapta kézhez.[102]

A *Torontál* 1942. december 13-i száma arról cikkezett, hogy a bánáti reformátusok előtt megnyílt a lehetőség, hogy az evangélikusok mintájára saját püspökséget hozzanak létre.[103] A püspöki posztra egyedüli jelölt Gachal János esperes volt. A presbitériumok levelei a szavazatokkal december 14-től érkeztek meg az esperesi hivatalba, és megerősítették a torontálvásárhelyi lelkészt pozíciójában. A bánáti eseményekkel párhuzamosan Ágoston ünnepélyes levélben hívta meg a bánáti lelkészeket Bácskába egy utolsó egyházi gyűlésre. Az 1942. december 29-re kitűzött tanácskozásnak az apropóját az adta, hogy 1943. január 1-vel az egykori Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház Magyarországhoz visszakerült esperességei újra a Dunamelléki Református Egyházkerület részei lettek. Ez azt jelentette, hogy az egykori nyugati, északi, déli esperességek addigi formájukban megszűntek, a többségében magyarok alkotta gyülekezetek a baranyai és bács-kiskunsági egyházmegye részei lettek, míg délen a németajkú hívek saját egyházmegyét kaptak.[104] Gachal 1942. december 29-én küldött levelében kért elnézést, hogy mégsem tudtak a Tisza másik oldalára utazni:

> „Kedves Sándorom! Mindent elkövettem, hogy átmehessek, sajnos nem sikerült. Elképzelheted a lelkiállapotomat. Nem lehettem még egyszer veletek, akikkel össze van forrva a lelkem!"[105]

---

101 SZRKEL 3037/1942 Révész Imre megbízólevele Gachal Jánosnak, 1942. november 23.
102 SZRKEL 3037/1942 Ágoston Sándor levele Gachal Jánosnak, 1943. január 5.
103 Református ker. püspökválasztás, *Torontál*, 1942. december 13. 3.
104 SZRKEL 3037/1942 Ágoston Sándor levele Gachal Jánosnak, 1943. január 5.; Mirnić, 1974. 122–163.
105 SZRKEL 3037/1942. Gachal János levele Ágoston Sándornak, 1942. december 29.

A bácskai püspök 1943. január 5-én küldött levelében köszönte meg Gachaléknak, hogy végül nem indultak útnak. Az ünnepélyes közgyűlést először 1943. január 19-re, majd január 28-ra halasztották. Ágoston arról tájékoztatta Gachalt, hogy a belgrádi magyar konzulátuson keresztül elküldte Révész Imre hivatalos megbízólevelét. És arról sem feledkezett meg, hogy „kedves János" barátjától a zombori református kultúrestre egy-két verset kérjen.[106]

Gachal püspöki megválasztása, amely pozíciójában Révész Imre megbízói levele is megerősítette, a magyarországi és bánáti körökben pozitív fogadtatásban részesült. Az utóbbi részletről a széles tömegek aligha tudtak, és a sajtó sem számolt be róla. A *Torontál* elsősorban Gachal személyét és közösségi szerepvállalását emelte ki:

> [Gachal János] Pancsován tagja volt a törvényhatósági bizottságnak s igazgatója a Gromon Dezső magyar nyelvterjesztő egyesületnek. A világháború után sok zaklatáson ment keresztül. Ebben a helyzetben kettős meghívás ért, egyfelől a magyarországi ref. egyetemes konvent részéről, mely titkárává választotta, másfelől a lelkész nélkül maradt torontálvásárhelyi református egyházközség részéről, mely lelikpásztorának hívta. Utóbbi fogadta el, vállalván továbbra is a kisebbségi sorsot azokkal, kik közé Isten rendelte. A jugoszláviai országos ref. egyház előbb bánáti alesperessé, majd orsz. tancsábíróvá, azután bánáti espresessé választotta (...).[107]

A Tisza másik oldalán sem maradt a püspökválasztás észrevétlenül. A bácskai magyar lapok hírt adtak Gachal kinevezéséről, érdekes módon az újvidéki *Reggeli Ujsághoz* a hír valamiért Temesváron keresztül jutott el.[108] A budapesti *Ujság* hosszú cikke szerint Gachalban már iskoláséveitől ott volt a püspökökre jellemző tehetség és tudás. A legrészletesebb, Gachal érdemeit méltató cikk Debrecenből érkezett. A kormánypárti *Debreczen* napilap ünnepelte *„*[a] *debreceni diákból békésbánáti püspök*[ké]*"* lett Gachal Jánost. A lap szerint *„Gachal Jani"* már fiatalon kitűnt az osztálytársai közül mély hitével és hivatástudatával, ami visszaköszönt a *„22 évig elszakadt Délvidéken"* tett szolgálatában.[109] Az imrédysta, szélsőjobboldali *Egyedül Vagyunk* lap 1943 januárjában másfél oldalas riportot közölt Hóry László tollából, aki munkatársaival előzőleg látogatást tett Gachal falujában. A terjedelmes írás nem kevés elfogultsággal számolt be a dél-bánáti faluról. Az utazásra az szolgáltatott okot, hogy Hóry elmondása szerint Belgrádban torontálvásárhelyi küldöttség kereste fel, akik segélycsomagot szerettek volna Magyarországra küldeni. Az írás szerint, miután elhagyták a mocsaras, piszkos Pancsovát, ahol

106 SZRKEL 3037/1942 Ágoston Sándor levele Gachal Jánosnak, 1943. január 5.
107 Református püspökválasztás. *Torontál,* 1943. január 5. 3.
108 Gachal János a bánáti reformátusok püspöke. *Reggeli Ujság*, 1943. január 28. 5.
109 Az osztály püspöke. *Ujság,* 1943. február 1. 6.; Debreceni diákból békésbánáti református püspök. *Debreczen,* 1943. február 4. 3.

a megszállás ellenére a város még őrizte az Osztrák-Magyar Monarchia örökségét, megjelent előttük a szemükben református és magyar oázisnak számító település. *„Íme az alföldi magyar őserő, még átplántálva is tovább virul!”* – írta az *Egyedül Vagyunk*, ami szerinte megalapozta település hosszantartó sikerét. A falu közösségének megmaradásában a református lelkész elengedhetetlen szerepet játszott, ahogy elmondásuk szerint Gachal fogalmazott:

> „A szerbek alatt egyedül a kis református templomokban művelhettük a magyar nyelvet zavartalanul. Az egyház életébe nem avatkoztak bele. Művelődési szempontból minden templom valóságos világítótorony volt. Csak rajta keresztül őrizhettük meg nyelvünket és a hagyományos népi viseletet. Gyakran rendeztünk történelmi vonatkozású magyar előadásokat, a szerbek eltekintettek a szöveg előzetes ellenőrzésétől. Állandó kapcsolatunk az otthonnal sosem szakadt meg. Egyházi emberek sok magyar könyvet hoztak át az anyaországból. Néha dugva, gyakran nyíltan is.”[110]

Gachal püspökké avatása az *Egyedül Vagyunk* beszámolója szerint valóságos népünnepséggé vált. A budapesti lap erről nyugodtan írhatott, hiszen nem esett a cenzúra alá, mint a nagybecskereki *Torontál*, amelyben részletes leírása a püspökavatásnak nem jelent meg. A református püspökről szóló ezutáni cikk a verseci látogatásáról szólt.[111] A püspök 1943 januárjában hivatalos magyar nyelvű (sic!) levelet küldött a német Külügyi Hivatal megbízottjának a Német Katonai Parancsnokságnak, amelyben együttműködését és jóváhagyását kérte. Az egyház alkotmánya szerint a királynak kellett volna jóváhagynia püspöki kinevezését. De Király hiába tekintette Benzlert a főhatalom képviselőjének.

> „Exelenz! A bánáti és szerbiai református keresztyén egyházunk életében beállottt változásokat azzal az alázatos kéréssel terjesztem fel Exelenziádhoz, mint legfelső hatósághoz, hogy azokat tudomásul venni, illetve jóváhagyni kegyeskedjék!”[112]

A levél további része az egyház alkotmányának legfontosabb cikkeire hivatkozva hangsúlyozta az ügy fontosságát, illetve arról is tájékoztatta a német külügyi megbízottat, hogy már Jeszenszky Ferenc magyar népcsoportvezetőnek is hírt adott erről. Felix Benzler és a német külügy alaposan foglalkozott a kérdéssel, viszont arról, hogy válaszolt-e a levélre, nem tudunk.

Az egyházi vezető szűk egy évvel megválasztása után az 1943. december 28-ra összehívott közgyűlésen bizakodva tekintett a jövőbe. Gachal kiemelte a magyarországi református püspökök segítségét, kiváltképp Ravasz Laszlóét, aki újból

---

110 Hóry László: Magyar püspököt szentel a legmagyarabb bánáti falu. *Egyedül Vagyunk,* 1943/2. 9–10.

111 Gachal János református püspök Versecen. *Torontál,* 1943. február 20. 3.

112 NREL 212/1943 Gachal János levele Felix Benzlernek, 1943. március 27.

megerősítette a bánáti püspököt hivatalában. A beszédében az Európában pusztító háború ellenére Gachal úgy vélte, Isten nem feledkezett meg az olyan kis közösségek vigasztalásáról sem, mint a bánáti. A beszéd továbbá beszámolt Gachal 1943-ban tett körútjáról. Kiemelte a szórványmisszióknál végzett munkát, dicsérve Békássy munkáját Fejértelepen (Sanddorf, Šušara). A felszólalás nem volt mentes a keresztény és nemzetiesítő toposzoktól, amelyek újra hangsúlyozták a reformátusok rendkívüli súlyát a bánáti magyar közösségen belül.

> „Isten szent felsége ellen támadó milliós hadak fenyegetik egész Európa keresztyén világát, köztünk a mi megtépett, megcsonkított szeretett hazánkat És mi, annak az árva, magára hagyott Bánátnak maroknyi református keresztény egyházai vergődünk remegve ropogó hajónkon a viharzó tenger tajtékzó hullámain. De áldott az Isten és a mi Urunk Jézus Krisztusunk attyja, aki megvigasztal minket minden nyomorúságunkban. (...) Fejértelepen Békássy Zoltánnal végzett látogatásom volt koronája az idei látogatásomnak. Nem is gondolja az ember, hogy ebben a homokra épült faluban milyen kősziklára épült hitű testvéreink laknak. Itt már valóságos püspöki fogadtatás volt a nemzeti színű zászlóval díszített diadalkapuban. Együtt a kis nyáj apraja és nagyja és még ugyanannyi más vallású. Az istentiszteletet az udvaron kellett tartani a szél és a homok dacára, mert az imaházban negyede sem fért volna el."[113]

Összefoglaló

A Bánát német megszállása 1941 áprilisában alapjaiban teremtett új helyzetet. A német megszállás véget vetett a magyar és román revíziós törekvéseknek, és átmenetileg megszakította a szerb nemzetállami terveket. A megszállás teremtette jogfosztásban és átmenetiségben a nemzetiségi és egyházi szervezeteknek új alkalmazkodási stratégiákat kellett kidolgozniuk. Az új modus vivendi kialakítása nemzetiségi szervezeteknél a központosítást, egy nagy a birodalmi német népcsoport-logikához alkalmazkodó ernyőszervezet – a magyarok esetében Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség – létrehozását, illetve a szervezetek élére a Német Katonai Parancsnokságnak elfogadhatók vezetők kinevezését jelentette,

Az új határok megszilárdulása után a Bánátban maradt reformátusok képviselőinek, ahogy a magyar kisebbség politikai elitjének is, újra kellett gondolniuk saját helyzetüket. A határváltozással formálisan megszűnt a kapcsolat a két világháború közötti Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház nyugati esperességeivel és a bácsfeketehegyi püspökséggel. Ágoston Sándor és a legtöbb lelkész a hirtelen beállt határváltozás ellenére a Bánát Magyarországhoz való visszacsatolásában reménykedett. A volt jugoszláviai püspök 1941 őszén még arról számolt be, hogy minden

[113] NREL 916/1943 Püspöki jelentés 1943. december 28.

érintkezési lehetősége megszűnt a bánáti gyülekezetek felé, ami csak részben volt igaz, mert a komoly nehézségek ellenére is, többnyire illegális csatornákon keresztül sikerült fenntartani a kapcsolatot a németek által megszállt Bánát gyülekezeteivel.

Az új, formálódó egyház belső működését három fő kérdés határozta meg: a viszony a frissen felállított megszálló közigazgatáshoz, a belgrádi bábkormányhoz, valamint az egyház belső működése. Míg a Nedić-kormánnyal 1941 késő őszére rendeződtek a vitás kérdések, mint az állami támogatások kiutalása, a birodalmi német hatóságok mindvégig bizalmatlanok maradtak a reformátusok és vezetőjük irányában. A reformátusok tevékenységében a bánáti német képviselők által sokat átkozott magyar nacionalizmust vélték felfedezni. A megszálló hatóságok visszatérően a bácskai német evangélikusok meg nem valósult önálló egyháza miatt panaszkodtak. A reciprocitás jegyében szigorú felügyelet alatt tartották a bánáti reformátusokat, illetve Gachal János püspöki kinevezését formálisan sosem ismerték el. Különösen tartottak attól, hogy a magyar protestánsok meg fogják nyerni maguknak a bánáti szlovák evangélikus lakosságot, és ezáltal magyarosítani fogják őket. A bánáti egyház jövőjének újragondolásában a lelkészek a hívekről sem feldkezhettek meg. A források ugyan viszonylag keveset beszélnek a gyülekezetek belső viszonyairól, életéről, ám a levelezésekből az jól kirajzolódik, hogy jövőjüket a Magyar Királyságon belül képzelték el.

A területi revízió reményében a bánáti gyülekezetek szorosabbra fűzték a kapcsolataikat az 1918 előtt egyházközigazgatási egységekhez, a Békés-Bánáti Egyházmegyéhez és a Tiszántúli Egyházkerülethez. Ágoston Sándor elképzeléseiben a Békés-Bánáti Egyházmegye szétszakított területeinek újraegyesítéséről a magyar kormány területvisszaszerzési stratégiáját lehet felfedezni. A terv az volt, hogy megbízható embereket juttasson pozícióhoz az önkormányzatoknál vagy a nemzetiségi szervezeteknél, akik a magyar honvédség bánáti bevonulásakor segíteni tudták volna a magyar hatóságokat. Nem véletlenül levelezett Ágoston Sándor Harsányi Pál gyulai esperessel, és ezt a cél szolgálta Gachal kinevezése Révész Imre tiszántúli püspök által. A „hazatérés" reménye miatt több figyelmet kapott a szórványok gondozása, akikre a sikeres mobilizáció és a Magyarország javára történő határváltozás esetében több, mint felekezeti feladatok vártak volna. Ágoston és Gachal úgy vélték, mivel ezek a református magyar közösségek „kitartottak a végeken", talpraesettebbek és megbízhatóbbak, mint más, (akár római katolikus) magyarok. Ez a keresztény nacionalista jegyeket öltő önszerveződés nem egyszer a megszálló hatalommal való egyoldalú együttműködéshez vezetett, és a zsidóktól és a hitközségektől elkobzott és kisajátított vagyon megszerzésével járt együtt.

A magyarországi, bácskai és bánáti vezető reformátusok vágyálma, hogy az I. világháború után felosztott Békés-Bánáti Egyházmegye újra egyesül, és a Tiszántúli Egyházkerület része lesz, nem valósult meg. A szövetségesek 1943-tól elismerték a Josip Broz Tito vezette partizánokat hadviselő félnek. Románia átállása után a Vörös Hadsereg alakulatai 1944. szeptember végén elérték a Bánátot, és

kiegészültek a jugoszláv partizánokkal. Az 1944 őszén a Bánát és a Bácska területén kibontakozó megtorlási akciók nem kímélték az ottani lakosságot. Elsődleges célpontjuk a német kisebbség volt, amelyeket kollektíve bűnösnek nyilvánítottak. A magyarok esetében változó súlyosságú atrocitások történtek.

A bánáti református gyülekezetek vezetőire 1944/1945 után eltérő sorsok vártak. Gachal János püspököt a partizánok Torontálvásárhelyen brutális erőszakkal kivégezték, holtestét a dögtemetőbe dobták.[114] A pancsovai lelkész, ifj. Thomka Károly szintén a megtorlóakciók áldozata lett.[115] Hodosy Orbán Magyarittabén a helyén maradt, és 1958-ban, hetvenéves korában hunyt el. Fia, Hodosy Imre 1945 után az újraformálódott Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház püspöke lett.[116] Szabó Zoltán a háború után egy ideig Nagybecskereken maradt, 1980-ban hunyt el Tiszakálmánfalván.[117] Baksa Árpád a háború után Belgrádba került.[118] Nánay Attila Magyarországon telepedett le, és Kétegyházán talált új otthonra, ahol 1967-ben hunyt el.[119] Békássy Zoltán visszatért a Bácskába, esperes lett Zomborban, ahol vezetése alatt új templom épült, majd 1999-ben, 90. életévében hunyt el a svédországi Lundban.[120]

FELHASZNÁLT IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Budapest, Magyarország
K28 Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi osztály iratai
MNL OL K63 Külügyminisztérium, A politikai osztály, általános iratok
MNL OL K64 Külügyminisztérium, A politikai osztály, reservált iratok
Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Berlin, Németország
Büro Reichsminister RZ 101/35492 RAM-Film F 4, Filmnummern F4 / 196 – 289
Büro Reichsminister RZ 101/35498 RAM-Film F 5, Filmnummern F5 / 197–297
Referat D/Abteilung Inland RZ 214/98822 Protestantismus 1943
Referat D/Abteilung Inland RZ 214/100614 Bodenbesitzfragen im Banat 1941–1944

114 Matuska Márton, 2008. 97–103.
115 Uo. 11–14.
116 Széles e világon. *Reformátusok Lapja*, 1980. szeptember 29. 4.
117 Külföldi testvéreink életéből. *Reformátusok Lapja*, 1966. május 22. 3.;
118 Ahol az igevirág terem. *7 Nap*, 1997. október 8. 62–63.
119 Halottaink. *Reformátusok Lapja*, 1967. december 17. 4.
120 In memoriam. *Reformátusok Lapja*, 1999. augusztus 15. 4.

Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde, Berlin, Németország
R26-VI/166 Schätzungskommission des jüdischen Grund- und Hauptbesitzes, Bd. 15.
R 26-VI/364 Allgemeine Richtlinien und Korrespondenz betreffend die Vorgehensweise bei Liquidation und Verkauf des beschlagnahmten jüdischen Vermögens im Banat, Juni 1942
Arhiv Jugoslavije, Belgrád, Szerbia
F. 110 Državna Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača,
Szerbiai Református Keresztyén Egyház Levéltára, Bácskfeketehegy, Szerbia
Nagybecskereki Református Egyházközség Levéltára, Nagybecskerek, Szerbia

SAJTÓ

7 Nap (Szabadka)
Debreczen (Debrecen)
Délvidéki Magyarság (Szabadka)
Napló (Szabadka)
Egyedül Vagyunk (Budapest)
Reformátusok Lapja (Budapest)
Reggeli Ujság (Újvidék)
Torontál (Nagybecskerek)

SZAKIRODALOM:

A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken, 1918–1947*. Budapest: Napvilág, 2004.
Bergen, Doris L.: The Nazi Concept of „Volksdeutsche“ and the Exacerbation of Anti-Semitism in Eastern Europe, 1939–1945. *Journal of Contemporary History*, Volume, 29, No. 4 (October 1994), 569–582.
Brubaker, Rogers: Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok az új Európában. *Regio*, 2006/3. 3–30.
Casagrande, Thomas: *Die Volksdeutsche SS-Division „„Prinz Eugen”-”,* Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2003.
Dévavári Zoltán: *Egy elmesélhetetlen történet. Impériumváltások, holokauszt, emigráció. A szabadkai zsidóság eszme- és politikatörténete (1918–1945).* Budapest: Veritas – Magyar Napló, 2020.
Djokić, Dejan: *Elusive Compromise. A History of Interwar Yugoslavia.* New York: Columbia University Press, 2007.
Egry Gábor: Tükörpolitika. Magyarok, románok és nemzetiségpolitika Észak-Erdélyben, 1940–1944., *Limes*, 2010/2, 97–111.

Fedinec Csilla: Az ismeretlen eminenciás - Pataky Tibor élete: korai évek, 1888–1921. I. rész.,*Kommentár*, 2015/1–2. 97–109;

Fedinec Csilla: Az ismeretlen eminenciás: Pataky Tibor élete II. rész (1921–1953). *Kommentár*, 2015/3–4. 1–20.

Gachal János: *Bánát rózsája. Vallásos és hazafias színdarabok.* Karcag: Turul, 1942.

Hanebrink, Paul: *In Defense of Christian Hungary. Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890–1944.* Ithaca: Cornell University Press, 2006

Haslinger–Joachim von Puttkamer, Peter: Staatsmacht, Minderheit, Loyalität. Konzeptionelle Grundlaen am Beispiel Ostmittel- und Südosteuropas in der Zwischenkriegszeit. In: Haslinger–Joachim von Puttkamer, Peter (Hrsg.): *Staat, Loyalität und Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1918–1941.* München: Oldenbourg, 2007. 1–16.

Hatos Pál: A magyar protestantizmus és eszmei fordulata Tisza Istvántól Ravasz Lászlóig. *Múltunk*, 2005/1. 89–117.

Hatos Pál: *Szabadkőművesből református püspök. Ravasz László élete*. Budapest: Jaffa, 2016.

Haynes, Rebecca: 'A New Greater Romania'? Romanian Claims to the Serbian Banat in 1941. *Central Europe*, Volume 3, Issue 2, 2005. 99–120.

Higyed István Levente: Gachal János (1881–1944) mártír püspök emlékezete., *Református Szemle*, 2021/5. 530–552.

Janjetović, Zoran: *Nemci u Vojvodini*. Belgrád: INIS, 2009.

Judson, Pieter M.: *Guardians of the Nation. Activist on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge: Harvard University Press, 2006

Komorowski, Jutta: Die wirtschaftlice Ausbeutung des Serbischen Banats zur Zeit der faschistischen deutschen Okkupation 1941–1944 unter besonderer Berücksichtigung der Rolle der deutschen Minderheit. *Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Lander Europas*. Band 31. (1988). 211–247.

Manoschek, Walter: *"Serbien ist judenfrei". Militärische Besatzungspolitik und Judenvernichtung in Serbien 1941/42.* München: R. Oldenbourg Verlag, 1993.

Margittai Linda: *„Zsidókérdés" a Délvidéken 1941–1944*. Pécs: Kronosz, 2023.

Matuska Márton: *Megvert pásztorunk. Adalékok Gachal János torontálvásárhelyi református püspök életrajzához*. Bácsfeketehegy: Református Keresztyén Egyház, 2008.

Mirnić, Josip: A bácskai németek a Magyarországi Németek Népi Szövetsége kereteiben. *Történelmi Szemle*, 1973/3–4. 443–467.

Mirnić, Josip: *Nemci u Bačkoj u drugom svetskom ratu*. Novi Sad: Insitut za izučivanje istorije Vojvodine, 1974.

Olasz Lajos: A magyar kormány erőfeszítései a Nyugat-Bánság visszaszerzésére 1941-ben. *Délvidéki Szemle*, 2020/1–2, 45–60.

Orosz Attila: *Egy püspök élete: Ágoston Sándor életútja és munkássága*. Újvidék: Forum, 2002.

Perjéssy Lajos: *A Verseczi Magyar Közművelődési Egyesület története 1885–1910.* Versec: Kirchner J.E-féle Műintézet, 1910.

Perjéssy Lajos: *Emlékeim. Elbeszélések és rajzok*. Budapest: Singer és Wolfner 1901.

Ristović, Milan D.: *Nemački novi poredak i jugoistočna Evropa 1940/41–1944/45*. Službeni Glasnik: Beograd, 2005.

Sárándi Tamás: *Függőben. A román kisebbség helyzete Észak-Erdélyben (1940–1944).* Kolozsvár: Kriterion, 2023.

Shimizu, Akiko: *Die deutsche Okkupation des serbischen Banats 1941–1944 unter besonderer berücksichtigung der deutschen Volksgruppe in Jugoszlawien,* Münster: LIT Verlag, 2003.

Spannenberger Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között*. Budapest: Lucidus, 2005.

Tames, Ismee: About Thresholds. Liminality and the Experience of Resistance. Inagural lectural at Utrecht University, on the 17th May 2016. https://arq.org/sites/default/files/2022-08/2016-10-31_ismee_tames_tbv_stg_4045-9-1560524982666759805.pdf (Letöltés ideje: 2026. március 8.)

Tóth Ágnes: Felekezeti függetlenség vagy államhatalmi manipuláció: A bácskai evangélikus németek törekvése 1941–1945. In: Papp Richárd -– Szarka László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Zenta: VMMI, 2008. 401–423.

Tönsmeyer, Tatjana: *Unter deutscher Besatzung. Europa 1939–1945*. München: C.H. Beck, 2024.

Várady Tibor: Ki a magyar? (dokumentumpróza). *Híd*, 2013/1. 10–49.

Várady Tibor: *Mi legyen a bronz utazóórával?* Újvidék: Forum, 2022.

Várady Tibor: *Zoknik a csilláron, életek hajszálon*. Újvidék – Budapest: Forum – Magvető, 2013.

Völkl, Ekkehard: *Der Westbanat. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen.* München: Trofenik, 1991.

Zakić, Mirna: *Ethnic Germans and National Socialism in Yugoslavia in World War II.,* Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.98

Kína és a kisebbségi kérdés

Sárközi Ildikó Gyöngyvér*

Etnikai kisebbségek a változó politikai erőtérben Kínában

Ethnic Minorities in China's Changing Political Landscape

Abstract: Serving as an introduction to the two studies included in this issue, this article outlines the historical and conceptual framework of Chinese ethnopolitics. It briefly revisits the emergence of modern nation-building in China, the institutionalization of ethnic classification, and the political uses of historical memory that have shaped the discourse on ethnic diversity in the People's Republic of China since the early twentieth century. Taken together, these processes define the broader interpretive horizon within which contemporary research on ethnic minorities and national unity in China can be situated.

Keywords: China; Chinese ethnopolitics; minzu; nation-building; ethnic classi fication

Előszó

A kínai világ több évezredes történelme hatalmas földrajzi térségre terjed ki, ahol a legkülönfélébb nyelvű, kultúrájú és vallású népcsoportok történelmi korszakokon keresztül elegyedtek egymással. A háborúk, a népvándorlások, a betelepülések vagy éppen a szomszédos népek egymással való érintkezése nyomán formálódtak a Kínai Népköztársaság etnikumai is, amelyek közül ma a legjelentősebb csoportot a lakosság mintegy 92%-át kitevő, a kínai nyelvet beszélő és a kínai kultúrát képviselő *han* kínaiak alkotják. A *han* népesség azonban, amelynek összlétszáma

* Az ELTE HTK Néprajztudományi Kutatóintézete Etnológiai Osztályának tudományos főmunkatársa. A KRE BTK Kelet-Ázsia Intézete Kínai Tanszékének egyetemi adjunktusa. E-mail: sarkozi.ildiko.gyongyver@htk.elte.hu; ORCID: 0009-0000-3645-7596

meghaladja az egymilliárd főt, önmagában sem alkot homogén egységet – hát még a lakosság fennmaradó részét kitevő, 55 csoportba sorolt etnikai kisebbség.

Az etnikumok, a *minzú*k kialakulásában döntő jelentőséggel bíró események gyökere egészen a 17. századig vezethető vissza.[1] A folyamat történelmileg megfogható előzményei között, a történelmi összefüggéseiben értelmezhető fordulópontok tekintetében mégis a 20. század eleji történések bírnak a legnagyobb jelentőséggel. Ezekben az időkben, amikor Kínának számtalan sorsfordító változással kellett szembenéznie, a kor legmeghatározóbb ideológiája, a nacionalizmus, két nagy csoportot állított egymással szembe: az utolsó császári birodalmat, a Qing-dinasztiát (1644–1911) megalapító mandzsukat, valamint a megújulást és kultúrájuk felsőbbrendűségét hirdető *han*okat.

A mandzsu-*han* ellentét azonban önmagában nem ad magyarázatot arra az identifikációs krízisre, amely az utolsó császári dinasztia bukásával, a kínai nemzeti egység megteremtésére tett első kísérletek során uralkodott el a Kína határain belül élő népcsoportokon. A teljesebb kép megértése a Nyugat jelenlétének és befolyásának számbavételét kívánja meg, hiszen a modern kínai nacionalizmus kibontakozásában a Kína felosztásával és gyarmatosításával fenyegető idegen hatalmakkal szemben érzett kiszolgáltatottságnak éppen olyan fontos szerepe volt, mint a mandzsuk ellen folytatott küzdelmeknek,[2] sőt! A *han*ok szemszögéből nézve, szemben a lassanként asszimilálódó mandzsukkal, a Nyugat egyenesen a dinasztiákon és idegen uralmakon átívelő folytonosság ideáján nyugvó, az egységes kínai nyelvben és filozófiai tradíciókban testet öltő „kínai kultúra" lényegét akarta megváltoztatni.[3] Annak a kultúrának a lényegét, amely a kínaivá válás folyamatában mindmáig mintaként szolgál Kína etnikai kisebbségei számára.

A változás azonban, lévén, hogy ezekben az időkben Kína már nem volt ura saját sorsának, elkerülhetetlen volt. És miközben az országot természeti csapások, szárazság, áradások, éhínség és járványok sújtották, a hagyományosnak tekintett hitek és társadalmak végleg elsorvadni látszottak, a kínai értelmiség pedig megkezdte a nemzetről alkotott európai gondolatok átültetését saját viszonyaira. Ekkor

---

1 Ennek a részben faji, részben kulturális-esszencialista megkülönböztetéseken alapuló ellentétnek a gyökereiről lásd Meissner, Werner: China's Search for Cultural and National Identity from the Nineteenth Century to the Present. *China Perspectives*, 68, 2006. Internetes forrás: http://chinaperspectives.revues.org/3103) és Hyer, Eric: Sinocentricism and the National Question in China. In: Carvalho, Susana – Gemenne, François (eds.): *Nations and their Histories. Constructions and Representations*. Houndmills, Basingstoke, Hampsire; New York: Palgrave Macmillan, 2009. 255–273.) nyomán, a sibe etnikai kisebbség identitásának legkorábbi nyomait keresve bővebben is írtam 2018-ban megjelent monográfiámban. Lásd Sárközi Ildikó Gyöngyvér: *A mártírium homályából. Sibe ősök és hősök a kínai nemzetépítés oltárán*. Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, 2018. 30–39.

2 Sárközi, 2018. 30.

3 Meissner, 2006. 3–4.

formálódtak meg az egységes Kínáról alkotott vízió pilléreként szolgáló elméletek is,[4] ami miatt ezek az évtizedek a Kína határain belül élő etnikumok jövőjének szemszögéből döntő jelentőséggel bírtak.

Az emberi csoportokat rasszokba osztó „nyugati" osztályozást alapul vevő fogalomrendszer, amely a fenti elméletek kiindulópontjaként szolgált, csak az 1890-es években terjedt el Kínában.[5] Ugyancsak ekkortájt, a 19. század utolsó éveiben ismerkedett meg a kínai értelmiség Yan Fu (1854–1921) fordításaival, amelyek a rasszról való gondolkodás tekintetében mindennél nagyobb hatással voltak a kínai társadalomra.[6] A rasszról született elméletek pedig idővel a kormányzati politikának is meghatározó elemévé váltak.

Sun Yixian (1866–1925), vagy magyarul ismertebb átírásban Szun Jat-szen, a császári uralomnak véget vető 1911-es forradalom vezéralakja is a rasszokról alkotott elképzelések alapján öntötte formába az egyesített *hanzu*, vagyis a *han* nép ideáját. Elméletében, egyenlőségjelet téve a *minzú*k mint politikai és a *faj*ok mint biológiai egységek közé, a *han* kínaiak mint *minzú*k egységes rasszként jelennek meg.[7] A *han*ok mellett Sun Yixian még további négy „rasszt" nevezett meg: a mandzsukat, a mongolokat, a tibetieket és a *hui* név alatt egyesített muszlimokat. Ezek a „rasszok" a *han*okkal együtt alkották az Öt Nép Köztársaságát,[8] de fontos hangsúlyozni, hogy a csoportosítás sokkal inkább az adott etnikai csoportok viszonylagos jelentőségét tükrözte, semmint Kína etnikai összetételének bármilyen tudatos

---

4 Mullaney, Thomas S.: *Coming to Terms with the Nation. Ethnic Classification in Modern China*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 2011. 2.

5 Dikötter, Frank: Racial Discourse in China. Continuities and Permutations. In: Dikötter, Frank (ed.): *The Constructions of Racial Identities in China and Japan*. Hong Kong: Hong Kong University Press, 1997. 12–33. és 36.

6 Yan Fu az Angliában folytatott tanulmányai során ismerkedett meg Charles Darwin (1809–1882) és Herbert Spencer (1820–1903) műveivel. Kínába hazatérve fordította le Thomas Henry Huxley (1825–1895) *Evolution and Ethics* (1893) című munkáját kínai nyelvre *Tianyan lun* címmel, amely1902-ben jelent meg teljességében (Alatas, Syed Farid: Indigenization. Features and problems. In: Bremen, Jan van – Ben-Ari, Eyal – Alatas, Syed Farid (eds.): *Asian Anthropology*. London and New York: Routledge, 2005. 227–243. 228). Ezt a fordítást számos további követte: neki köszönhető többek között Herbert Spencer *The Study of Sociology* (1873.; kín. *Qunxue yiyan* 1903), Adam Smith (1723–1790) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776; kín. *Yuan Fu* 1901), valamint John Stuart Mill (1806–1873) *On Liberty* (1859; kín. *Qunji quanjie lun* 1903) című művének átültetése kínai nyelvre. Lásd Sárközi Ildikó Gyöngyvér: *Rejtett párbeszédek. Az antropológia történetéről, a bennszülött kutatókról és a terepmunkáról Kínában*. Ethno-Lore: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve XL., 2024. 249–292. 253.

7 Vö. Dikötter, 1997. Bevezetés, 3.

8 Gladney, Dru C.: Clashed Civilizations? Muslim and Chinese Identitites in the PRC. In: Gladney, Dru C. (ed.): *Making Majorities. Constituting the Nation in Japan, Korea, China, Malaysia, Fiji, Turkey and the United States*. Stanford, California: Stanford University Press, 1988. 106–131. 116.

elméletét.[9] A *han*okon felül megnevezett négy „rassz" ugyanis éppen azokat az etnikumokat ölelte fel, amelyek a hatalomra potenciálisan jogot formálhattak, és/vagy kiválásukkal a formálódó kínai nemzeti egység létét veszélyeztették.[10]

Sun Yixian rasszokról alkotott elképzelését azonban a későbbiekben mindig is másként értelmezték a kínai etnopolitikában. Jiang Jieshi, a magyarul Csang Kajsek (1887–1975) néven ismert tábornok, aki 1927-re Kína legnagyobb hatalmú katonai vezetője lett, az olasz fasizmus, a német nemzetiszocializmus és a japán militarizmus eszméi által vezérelve hirdette, hogy minden nem *han* csoport is egy és ugyanazon ősi kínai rassz része.[11] A mind nagyobb népszerűségnek örvendő Kínai Kommunista Párt is ebből az elméletből merített a kínai nemzeti egység kiépítéséhez.[12]

Ebben a kaotikus időszakban a kínai értelmiség, amelynek egy jelentős része Japánban, Európában vagy az Amerikai Egyesült Államokban tanult, az olyan, nyugatról beáramló eszmék átvételében látta hazájuk felemelésének egyetlen módját, mint a demokrácia, az individualizmus és a nacionalizmus.[13] A nyugati eszmék iránti lelkesedés azonban idővel alábbhagyott, és a Nyugat utánzásának helyébe az 1930-as évektől a lassan, de biztosan előretörő marxizmus lépett. A Kínai Kommunista Párt 1949-es hatalomra jutása előtti kisebbségpolitikája – éppúgy, mint a Kína felszabadítását célzó átfogó politikai stratégiája – azonban korántsem volt egységesnek tekinthető. A válaszvonalat az 1935-ös esztendőnél lehet meghúzni, amely egybeesik a Párt legfelsőbb vezetőjének, Mao Zedongnak (Mao Ce-tung; 1893–1976) a felemelkedése kezdetével.[14]

Az 1935-ös évet megelőzően tudniillik a Kínai Kommunista Párt által követett irányelvek egy olyan demokratikus köztársaság megteremtését szorgalmazták, amelynek a magvát – a jelenlegi északkelet-kínai területekkel, Mandzsúriával egyetemben – a tulajdonképpeni Kína alkotta volna, míg a mai xinjiangi vidékről, Turkesztánról, valamint Tibetről és Mongóliáról demokratikus, önkormányzó, autonóm régiókként gondolkodtak. E területek, vagyis Kína, Mongólia, Tibet és Turkesztán szabad akaratából való egyesülésével jöhetett volna létre a szövetségükön alapuló köztársaság. A Kínai Népköztársaság 1949. október 1-jei kikiáltásával

---

9 Bøckman, Harald: The Brewing Ethnic Conflicts in China and Their Historical Background. In: Rupesinghe, Kumar – King, Peter – Vorkunova, Olga (eds.): *Ethnicity and Conflict in a Post-Communist World. The Soviet Union, Eastern Europe and China*. [Place of Publication not identified]: Palgrave Macmillan, 2014. 183–198, 185–186.

10 Sárközi, 2018. 37.

11 Gladney, 1988. 117.

12 Mullaney, 2011. 2.

13 Pieke, Frank N.: Beyong Orthodoxy. Social and cultural anthropology in the People's Republic of China. In: Bremen, Jan van – Ben-Ari, Eyal – Alatas, Syed Farid (eds.): *Asian Anthropology*. London and New York: Routledge, 2005. 59–79. 60.

14 Bøckman, 2014. 186.

azonban Kína egy egyesített, soknemzetiségű államként lépett elő, amely nem tűrte sem a föderalizmus eszméjét, sem az elszakadás jogát.[15]

Mindez arra utal, hogy 1935 és 1949 között az etnopolitikai kérdésekkel kapcsolatban drámai szemléletváltás ment végbe a Kínai Kommunista Pártban. A változás nyilvánvalóan számos különböző okra vezethető vissza, amelyek közül kiemelkedő jelentőséggel bír a Kínai Kommunista Párt Vörös Hadserege által végrehajtott stratégiai visszavonulás a Jiang Jieshi vezette hadsereg elől 1934 és 1936 között. A Vörös Hadsereg hosszú meneteléseként ismert esemény során a kínai kommunisták közvetlen – és korántsem mindig pozitív – tapasztalatokat szereztek a Kína határain belül élő etnikumokkal kapcsolatban, rálátást nyerve a kisebbségi helyzet összetettségére. Ezen felül számos olyan helyzettel szembesültek, amelyek adott területeken belül egyaránt fenyegettek az idegen hatalmak térnyerésével és az ott élő népcsoportok elszakadásával Kínától.[16]

A Kínai Népköztársaság megalapítása (1949) után Kína kommunista vezetői tehát hozzáláttak a kínai nemzeti egység formába öntéséhez, és ígéretet tettek arra, hogy hatalmuk megszilárdítása után elismerik és kiváltságokat, illetve autonómiát adnak mindazon nem-*han* csoportoknak, amelyek támogatták hatalomra jutásukat. Bár ez az ígéret az ország egészét érintette, Kína 1950-es évekre kialakult bizonytalan nemzetközi helyzete miatt kiemelten kezelték a jórészt határ menti régiókban fekvő kisebbségi területek megszilárdítására irányuló erőfeszítéseket. Stratégiájuk szerves részét képezte, hogy az egyes etnikai kisebbségek vezetőivel szövetséget kössenek, miközben tisztában voltak azzal is, hogy hatalmuk legitimálása érdekében nem kényszeríthetik rá akaratukat az adott társadalmakra. A változásnak, úgy vélték, „belülről" kell elindulnia. Az átalakulási folyamat ösztönzése érdekében a Kínai Kommunista Párt vezetői olyan modernizációs folyamatokat szorgalmaztak, mint például az új technológiák bevezetése vagy az orvosi szolgáltatások elérhetővé tétele az adott régiókban. Ezzel egy időben megkezdődött az etnikai kisebbségekhez tartozó fiatal káderek kiképzése is, akik saját régióikon belül vezető pozícióhoz juthattak.[17]

A nemzeti egység megteremtését maga a Párt két, egymással párhuzamosan futó országos program segítségével igyekezett megalapozni. Az egyik a kínai etnikumok kategorizálására irányuló *Etnikus klasszifikációs program*, a másik a nemzeti történelem (re)konstruálására irányuló, szintén országos program volt.

Az etnikai csoportok megkreálását szovjet néprajztudományi mintára[18] visszavezethető *Etnikus klasszifikációs program*ot a Kínai Kommunista Párt 1954-ben

[15] Bøckman, 2014. 186–187.
[16] Bøckman, 2014. 187.
[17] Bøckman, 2014. 186–187.
[18] Funk, Dimitrij: Search of a "Roster of 26 Smaller Peoples of the North" of Russia. In: Vargyas Gábor (szerk.): *Passageways. From Hungarian Ethnography to European Ethnology and Sociocultural Anthropology*. Budapest: Department of European Ethnology and Cultural

hirdette meg.[19] A programnak voltaképpen kettős célja volt. Az egyik, hogy az egyes etnikai csoportok sajátos társadalmi képződményei megragadhatóvá váljanak. A másik, voltaképpen mindennek alapjaként, hogy meghatározzák, hány etnikum is él valójában Kína határain belül. Már korábban, a Kínai Népköztársaság 1953 júliusa és 1954 májusa között zajló első népszámlálása is ezt a kérdést hivatott megválaszolni, de a cenzus nem várt eredményt hozott: akkor ugyanis több mint 400 nem-*han* csoport identifikálta magát *minzu*ként, anélkül, hogy a fogalom jelentésével tisztában lettek volna. Így fordulhatott elő például, hogy családneveket jegyeztek fel etnikai csoportnévként.[20]

Márpedig az etnikumok határainak megrajzolása kiemelkedő jelentőséggel bírt a kommunista rezsim számára, lévén, hogy az etnikai csoportok elismerése különleges jogokkal és kedvezményekkel járt. Mind közül is a legfontosabb az autonóm politikai entitások – a területek vagy régiók, a prefektúrák és a megyék, illetve járások – rendszerének megteremtése volt.[21] A három nagy szakaszra bontható folyamat[22] központja az 1951-ben alapított Központi Nemzetiségi Főiskola – a mai Központi Nemzetiségi Egyetem – volt, ahol Kína legnevesebb etnológusai, szociológusai, antropológusai, történészei és nyelvészei dolgoztak együtt,[23] hogy a kommunista rezsim elvárásainak megfelelően, a marxizmus sztálinista-maoista változata és a szovjet nemzetiségi elmélet mentén megformálják a kínai etnikai csoportokat. E folyamat eredményeként született tehát meg Kína hivatalosan elismert 56 etnikuma.

A *Nemzetiségek társadalmának és történetének országos körű adatgyűjtési munkája* 1956-ban, a fenti programmal szoros összefüggésben kezdődött meg. E két programon keresztül az etnikai kisebbségek hovatartozásának meghatározása, életkörülményeinek feltárása és a közös múlt életre hívása valójában nem szolgált mást, mint az identitás felülről való meghatározását. Monumentális horderejű kísérlet volt ez az emlékezet uralására, és mint ilyen, döntő szerepet játszott a kínai

---

Anthropology, The University of Pécs – L'Harmattan Publishing House, 2009. 315–329., 315–316.; Khalid, Adeeb: *Central Asia. A new history from the imperial conquests to the present*. Princeton: Princeton University Press, 2021, 206; Roy, Olivier: *The New Central Asia. The Creation of Nations*. Washington Square, New York: New York University Press, 2005. 17.

19 Rees, Helen: *Echoes of History. Naxi music in modern China*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2000. 17.; Mullaney, 2011. 3.

20 Gladney,1988. 108.

21 Ezek többségét 1958-ra hozták létre Kína politikai vezetői, de a folyamat kiigazítása valójában ma is tart. Lásd Bøckman, 2014. 188–189.

22 Wu, Shimin: *Zhongguo minzu lilun xinbian* (Ismételten a kínai etnikus teóriáról). Beijing: Zhongyang Minzu Daxue Chubanshe, 2006. 47–48.

23 Malighetti, Roberto – Yang Shengmin: The contributions of Chinese anthropology. A conversation between Roberto Malighetti and Yang Shengmin. *Anuac*, 6 (1), 2017. 301–317, 305–306.

kormány kisebbségpolitikájának és döntéshozatalának kialakításában.[24] Mindössze egy évvel a nemzeti történelem megírására irányuló program meghirdetése után azonban változás állt be a kommunista rezsim etnikai kisebbségekkel szembeni politikájában: amíg korábban a *han*ok által lakott területekétől eltérő politikai irányelveket alkalmaztak az etnikai kisebbségek által lakott régiókban, 1957-től a kisebbségi területekre irányuló politikák már az átfogó nemzetpolitikai prioritásoknak lettek alárendelve. Mindez gátat vetett az etnikai kisebbségek vezetőivel való szövetségeknek is, amelyek helyét a nyílt osztályharc vette át.[25]

Mintegy tíz évvel később a Nagy Proletár Kulturális Forradalom (1966–1976) mindkét országos program végrehajtását megakasztotta: az Etnikus klasszifikációs programot felfüggesztették, és a társadalom radikális átalakítását támogatók csoportja meghirdette hadjáratát a „négy régi" – vagyis a régi gondolkodás, a régi kultúra, a régi szokások és a régi hagyományok – ellen. A korábban megkezdett kutatások csak a „kulturális forradalom" után folytatódhattak. A fordulópontot e tekintetben a Kínai Kommunista Párt 3. plenáris ülése (1978. december 18–22.) jelentette, amelyen a Párt vezetői elfogadták a „reform és nyitás" realista politikai irányvonalát.[26] Mao Zedong halálát követően (1976) a történelem formálóinak is új ideológiai fogalomrendszerhez kellett igazítaniuk törekvéseiket: a Párt ugyanis, hogy meggátolja az etnikai kisebbségek és az állam, illetve az etnikumok egymás közötti potenciális ellentéteinek kiélesedését, a nemzeti egység megteremtésére hivatott korábbi hívószó, a nacionalizmus helyére a patriotizmust állította.[27] Ennek oka a pártvezetők azon felismerése volt, hogy az etnikai kisebbségeknek ígért jogok és lehetőségek a kínai nemzeti egység kiépítését veszélyeztető etnikus identitás megerősödését vonhatják maguk után.

Akárhogyan is volt, a „reform és nyitás" meghirdetésével egy olyan új korszak, a „sajátosan kínai színezetű szocializmus" kiépítésének korszaka vette kezdetét Kínában, amelynek kiteljesítése mind a mai napig tart.[28] Az 1978-ban hatalomra kerülő pártvezetés számos új programot hívott életre, ügyelve arra, hogy azok végrehajtása során ne az ideológiai elvekből vezessék le a politikai döntéseket, hanem az ideológiát alakítsák úgy, hogy az megfelelő elméleti alapot nyújtson a nem

---

24 Liu, Mingxin: A Historical Overview on Anthropology in China. *Anthropologist*, 5 (4), 2003. 217–223. 220.

25 A baloldal túlkapásaira adott reakciók olykor nyílt ellenállásba torkolltak. Ilyen volt például az 1959. évi tibeti felkelés, vagy a mintegy 60 000 kazak ember határon túlra vándorlása. Lásd Bøckman, 2014. 189.

26 Polonyi Péter: *Kína története.* [Budapest]: Maecenas, 1994. 244–245.

27 Vámos Péter: A társadalmi, etnikai, vallási feszültségek és a korrupció kezelése Kínában. In: Inotai András – Juhász Ottó (szerk.): *Stratégiai kutatások: A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal, 2009. 32–84. 62–63.

28 Chen, Jianyue: Zhengzhi wenming yu minzu quyu zizhi (Political Civilization and Regional Ethnic Autonomy). *Minzu Wenti Yanjiu*, 2010/1. 18–26. 18.

ideológiai alapú döntésekhez.[29] De bárhogyan is változtak az irányadó programok és az azokat keretbe foglaló ideológiák, a pártvezetés egymást követő nemzedékei egy és ugyanazon cél eléréséért küzdöttek: a régóta áhított kínai nemzeti egység megteremtéséért. Ehhez pedig a legfőbb ezközt mindmáig az emlékezet feletti uralom, a „történelem politikai kisajátítása" jelentette.[30] Ez volt és ez is maradt a kulcs a kommunista rezsim politikai-hatalmi elitjének a kezében ahhoz, hogy Kína etnikai kisebbségeinek identitását a vágyott képre formálhassa.

Kínában azonban az entrópia és a félrecsúszás veszélye mindig is Damoklész kardjaként lebegett az etnikumok egymás közötti, illetve az etnikumok és az állam közötti viszony fölött, és ez nem változott ma sem. Példaként elegendő csak a kommunista rezsim integráló politikájára tiltakozással, sőt, elszakadással fenyegető tibeti és ujgur mozgalmakra gondolni, amelyek fényében érthetővé válik, hogy a Párt hatalmának legitimálására és a jogállami normák fokozatos bevezetésére tett törekvései miért kapcsolódtak és kapcsolódnak mind a mai napig olyan szorosan az etnikai konfliktusok kezelésének és az etnikai kisebbségek felett gyakorolt kontroll megvalósításának kérdésköréhez.[31]

Az e kérdéseket, és általánosságban véve a rövid bevezetőnkben ismertetett folyamatokat feltárni igyekvő, a kínai etnikai kisebbségek múltjával és jelenével foglalkozó kutatások hosszú múltra tekintenek vissza Magyarországon. Sajnálatos módon a jelen folyóirat blokk bevezetőjében nincs lehetőségünk arra, hogy valamennyi, a magyarországi Kína-kutatással foglakozó műhelyt számba vegyünk,[32] két intézmény megemlítésétől mégsem tekinthetünk el.

Az egyik a mai ELTE BTK Távol-keleti Intézet keretein belül működő Mongol és Belső-ázsiai Tanszék, amelynek háromnegyed évszázados története szorosan összefonódik a magyar altajisztikai, mongolisztikai és tibetisztikai kutatásokkal. Az intézmény alapítója, Ligeti Lajos számos ázsiai kutatóúttal alapozta meg az intézményben mindmáig folyó oktatási és kutatói tevékenységet. A tanszéket még az ő számára alapították az akkori Budapesti Tudományegyetemen, ahol 1936-tól

[29] Vámos, 2009. 38.

[30] Idővel természetesen a hazaszerető múlt megkonstruálása mellett a nemzeti identitás kiépítésének új eszközei is körvonalazódni látszottak. Ezek közül is kiemelkedik az UNESCO univerzálisnak hirdetett, de a kommunista rezsim által átfogalmazott (szellemi) kulturális örökség programja, amely mára az etnikumok felett gyakorolt kontroll legfőbb retorikai eszközévé, a nemzeti egységről és a kulturális diverzitásról alkotott elképzelések manipulálásának kiszolgálójává lett. Lásd Yan, Haiming: *World Heritage Craze in China. Universal Discourse, National Culture, and Local Memory*. New York – Oxford: Berghahn, 2018. 80. A kérdésről bővebben lásd Sárközi, 2018. 92–93.

[31] Sárközi, 2018. 95.

[32] Erre, és ezen belül a kínai hagyományokra irányuló kutatások számbavételre tesz például kísérletet Sárvári Balázs és Trautmann László. Lásd Sárvári Balázs – Trautmann László: A magyarországi Kína-kutatások korszakai 1949–2018 között. In: Goreczky Péter (szerk.): *Magyarország és Kína: 70 éves kapcsolat a változó világban.* Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2019. 156–183.

folytatott oktatói tevékenységet. A mongol nyelv és a mongolisztika oktatása már ekkor megkezdődött a tanszéken, majd 1942-ben megindult a tibeti nyelvi képzés is. E két diszciplína oktatása mindmáig fontos részét képezi az adott intézmény fő célkitűzéseinek. Ligeti Lajos visszavonulása után a tanszék irányítását Kara György vette át, és idővel, a hallgatói létszám gyarapodásával párhuzamosan, a tanszéken folyó kutatások is egyre sokszínűbbé váltak. Birtalan Ágnes, a Tanszék jelenlegi vezetője számos hazai és nemzetközi intézet, illetve alapítvány támogatását is elnyerte, hogy többek között a mai Kína határain belül élő etnikai kisebbségek nyelvével és kultúrájával kapcsolatban folytasson kutatásokat.[33] Munkáját Kína tekintetében olyan kiváló fiatal kutatók segítették és segítik, mint a mongolista Rákos Attila, a Tanszék egyetemi adjunktusa, Balogh Mátyás mongolista-sinológus, és Rottár Máté, az MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjteményének megbízott osztályvezetője.

A másik intézmény, amelyet érdemes kiemelnünk, az egykori MTA Néprajzi Kutató Csoport keretein belül 1986-ban alapított Etnológiai Osztály, amely ma az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpont Néprajztudományi Kutatóintézetének keretein belül működik. Már az intézet létrejöttekor olyan kutatók dolgoztak itt, akik érdeklődése középpontjában nem feltétlenül, vagy nem csupán a magyar népi kultúra állt. Ilyen volt a Folklór Osztály első vezetője, Diószegi Vilmos, akit szibériai terepmunkái a samanizmus nemzetközi szaktekintéllyel bíró képviselőjévé tettek meg, és akinek nyomában, főként Hoppál Mihály révén, a samanizmus az intézet fontos kutatási témája maradt. Hoppál Mihály eredeti anyaggyűjtésen alapuló kutatásait voltaképpen a samanizmus jelenségkörében folytatta. Számos terepen volt alkalma hosszabb-rövidebb gyűjtőutakon megfigyeléseket tenni, szöveget gyűjteni vagy éppen filmet forgatni. Kutatásai Kínát is érintették, ahol 1991 és 2003 között a Mandzsúriában, Belső-Mongóliában, Xinjiangban és Yunnanban élő etnikai kisebbségek között folytatott kutatásokat. Vargyas Gábor, aki 1984-ben került át a Néprajzi Múzeumból az intézetbe, 1999-ben szintén tett egy rövidebb, kéthónapos tanulmányutat Kína Yunnan tartományában, kutatómunkájával a Néprajzi Múzeum gyűjteményét is gazdagítva. Mellettük, az ő munkájukhoz kapcsolódva, kutatásaik során az etnikum, a nemzet, az identitás fogalmainak problémakörét is vizsgálva folytatta és folytatja mind a mai napig is az Etnológiai Osztály fiatalabb nemzedéke a kutatómunkáját. Somfai Kara Dávid, aki eredetileg mongolistaként és turkológusként folytatta tanulmányait, 2003-ban lépett be az intézetbe fiatal kutatói ösztöndíjjal.[34] Kínát érintő kutatásait 2004 óta folytatja, és terepmunkái során Kína szinte valamennyi északi tartományának etnikai kisebbsége által lakott

[33] A Tanszék történetét lásd a Tanszék hivatalos weblapján:https://tavolkelet.elte.hu/szervezet/tanszekek/mongol-es-belso-azsiai.

[34] Sárkány Mihály: Etnológiai kutatások. In: Hoppál Mihály (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete (1967–2007)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2007. 69–91. 69. és 83–84.

területét bejárta Mandzsúriától az északnyugat-kínai Xinjiangig. Az eredetileg szintén mongolista Szilágyi Zsolt etnológiai kutatásai ugyancsak az Etnológiai Osztály keretein belül teljesedtek ki a Belső-Mongóliában, Mandzsúriában, Gansu és Qinghai tartományokban élő etnikai kisebbségek között végzett terepmunkáinak köszönhetően. Somfai Kara Dáviddal együtt már több mint egy évtizede folytatnak kutatásokat a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Etnikai Kisebbségek Irodalma Intézetének munkatársaival.[35] Ezekhez a kutatásokhoz e sorok írója csak 2024-ben csatlakozott, mintegy hét évvel azután, hogy 2017-ben az MTA Prémium posztdoktori kutatói programnak köszönhetően megkezdte munkáját az intézet Etnológiai Osztályán, fő kutatási irányvonalaként a kínai etnikai kisebbségi hagyományok örökségesítésének kérdéskörét téve meg. E kutatások alapjául a 2010 és 2019 között, több mint öt évet kitevő, az eredetileg mandzsu nyelvet beszélő sibék lakta területeken folytatott terepmunkák szolgálnak.

Az e lapszám Kína-blokkjában közölt első tanulmány szerzője, Szilágyi Zsolt munkásságát tehát mindkét, fentebb ismertetett tudományos műhelyhez szoros szálak fűzik. Szilágyi Zsolt PhD tanulmányait ugyanis az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola Mongolisztika Doktori Programjában végezte 1999-től, majd 2002 és 2006 között az MTA ELTE Altajisztikai Kutatócsoportjában dolgozott. 2007-től azonban már a mai ELTE HTK Néprajztudományi Kutatóintézetben folytat kutatásokat; fő kutatási területei közé tartozik többek között Belső-Ázsia állam- és társadalomtörténete, valamint az egyház és az állam viszonyának vizsgálata Belső-Ázsiában, amely kérdésekről a *Kánságtól a köztársaságig* című, 2024-ben megjelent könyvében is ír.[36]

Szilágyi Zsolt itt közölt tanulmányában történeti, kultúrtörténeti áttekintést kíván nyújtani a Kínai Népköztársaság hivatalosan elismert etnikai kisebbségének egyikéről, a zömében Belső-Mongóliában élő mongolokról. Maguk a Kínában élő mongolok – akik nem mellesleg lélekszámuk tekintetében messze meghaladják a mongóliai mongolokat – a kínai nemzetépítési törekvések etalonjaként állnak előttünk. Bár Kínával való viszonyuk sokáig meglehetősen ellentmondásos volt, a 2000-es évek elejének enyhülő belpolitikai légkörében számos előnyét élvezhették a kisebbségi létnek. Szilágyi Zsolt azonban arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy az elmúlt egy évtizedben, a kínai nemzetépítés új korszakában zajló etnopolitikai események új kihívás elé állítják a vizsgált társadalom tagjait, és a kihívásokra adott válaszok csakis a történelmi összefüggések ismeretében válnak érthetővé.

Szilágyi Zsolt tanulmányához képest a lapszám Kína-blokkjának másik tanulmánya merőben más szempontból és módszerekkel vizsgálja a minket érdeklő

[35] Lásd például Szilágyi Zsolt: Adatok a Yugurok buddhizmusához. In: Szilágyi Zsolt (szerk.): *A Tan örökké ragyogjon! Tanulmányok Sárközi Alice tiszteletére*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2018. 61–68.

[36] Szilágyi Zsolt: *Kánságtól a köztársaságig. Mongólia története a mandzsu kortól a 21. századig.* Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2024.

etnopolitikai kérdéseket, a legújabb kutatási trendeket idézve meg. Írója, a Kínai Népköztársaságban született, sibe származású Hao Lei, aki jelenleg média- és kultúratudományt oktat a Ningboi Notthingham Egyetem Nemzetközi Kommunikációs Karán. Hao Lei médiatudományból szerzett doktori fokozatot a Londoni egyetemen, Goldsmithben. Kutatásai középpontjában a *minzu*-diskurzus, a digitális kormányzás és a digitális/algoritmikus kultúra áll, különös figyelmet fordítva arra, hogy az olyan platformok, mint például a Douyin vagy az iQiyi, hogyan közvetítik az etnikai kisebbségi közösségek láthatóságát, megfigyelését és önreprezentációját. Hao Lei első, *Minzu as Technology* címmel napvilágot látott nagyhatású monográfiája is ezeket a kérdéseket járja körbe.[37]

Hao Lei a most közölt tanulmányában is azt a feladatot tűzte ki célul, hogy az állam és a társadalom kapcsolata, a digitális média infrastruktúrája, valamint az etnopolitika metszéspontjára helyezkedve feltárja: milyen lehetőségeket kínálnak a digitális platformok az etnikai kisebbségek számára önreprezentációjuk érvényre juttatására, és hogy törekvéseiket hogyan befolyásolják olyan tényezők, mint a kereskedelmi logika vagy az algoritmikus kontroll.

Ami a két szerzőt és tanulmányaikat illeti, közös törekvésük, hogy feltárják a kínai etnopolitika történeti ívének és kortárs folyamataiban megjelenő dinamikájának sokrétűségét. A különböző térségekben és társadalmi kontextusokban végzett kutatásaik mind arra hívják fel a figyelmet, hogy az etnikai kisebbségek helyzete Kínában nem csupán politikai és gazdasági, hanem mélyen beágyazott kulturális és identitáspolitikai jelenségek függvényében formálódik. Tanulmányaik így nem csupán a kínai állam etnopolitikai stratégiáinak jobb megértéséhez járulnak hozzá, hanem a globális kisebbségkutatás szélesebb körben folytatott diskurzusában is új perspektívát nyithatnak. Írásaik reményeim szerint felkeltik majd a olvasóközösség érdeklődését, támpontul szolgálva a Kínai Népköztársaság társadalmi jelenének mélyebb megértéséhez, valamint a kínai etnopolitikára irányuló legújabb kutatási irányvonalak feltérképezéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Alatas, Syed Farid: Indigenization. Features and problems. In: Bremen, Jan van – Ben-Ari, Eyal – Alatas, Syed Farid (eds.): *Asian Anthropology*. London and New York: Routledge, 2005. 227–243.

Bøckman, Harald: The Brewing Ethnic Conflicts in China and Their Historical Background. In: Rupesinghe, Kumar – King, Peter – Vorkunova, Olga (eds.): *Ethnicity and Conflict in a Post-Communist World. The Soviet Union, Eastern*

[37] Hao, Lei: *Minzu as Techonology. Ethnic Identity and Social Media in Post 2000s China*. Singapore: Palgrave Macmillan, 2023.

Europe and China. [Place of Publication not identified]: Palgrave Macmillan, 2014. 183–198.

Chen, Jianyue: Zhengzhi wenming yu minzu quyu zizhi (Political Civilization and Regional Ethnic Autonomy). *Minzu Wenti Yanjiu*, 2010/1. 18–26.

Dikötter, Frank: Racial Discourse in China. Continuities and Permutations. In: Dikötter, Frank (ed.): *The Constructions of Racial Identities in China and Japan*. Hong Kong: Hong Kong University Press, 1997. 12–33.

Funk, Dimitrij: Search of a "Roster of 26 Smaller Peoples of the North" of Russia. In: Vargyas Gábor (szerk.): *Passageways*. *From Hungarian Ethnography to European Ethnology and Sociocultural Anthropology*. Budapest: Department of European Ethnology and Cultural Anthropology, The University of Pécs – L'Harmattan Publishing House, 2009. 315–329.

Gladney, Dru C.: Clashed Civilizations? Muslim and Chinese Identitites in the PRC. In: Gladney, Dru C. (ed.): *Making Majorities*. *Constituting the Nation in Japan, Korea, China, Malaysia, Fiji, Turkey and the United States*. Stanford, California: Stanford University Press, 1988. 106–131.

Hao, Lei: *Minzu as Techonology*. *Ethnic Identity and Social Media in Post 2000s China*. Singapore: Palgrave Macmillan, 2023.

Hyer, Eric: Sinocentricism and the National Question in China. In: Carvalho, Susana – Gemenne, François (eds.): *Nations and their Histories. Constructions and Representations*. Houndmills, Basingstoke, Hampsire; New York, Palgrave Macmillan, 2009. 255–273.

Khalid, Adeeb: *Central Asia*. *A new history from the imperial conquests to the present*. Princeton: Princeton University Press, 2021.

Liu, Mingxin: A Historical Overview on Anthropology in China. *Anthropologist*, 5 (4), 2003. 217–223. https://doi.org/10.1080/09720073.2003.11890813

Malighetti, Roberto – Yang Shengmin: The contributions of Chinese anthropology. A conversation between Roberto Malighetti and Yang Shengmin. *Anuac*, 6 (1), 2017. 301–317. DOI: 10.7340/anuac2239-625X-2835

Meissner, Werner: China's Search for Cultural and National Identity from the Nineteenth Century to the Present. *China Perspectives*, 68, 2006. http://chinaperspectives.revues.org/3103 (Utolsó letöltés: 2013. április 2.)

Mullaney, Thomas S.: *Coming to Terms with the Nation*. *Ethnic Classification in Modern China*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 2011.

Pieke, Frank N.: Beyong Orthodoxy. Social and cultural anthropology in the People's Republic of China. In: Bremen, Jan van – Ben-Ari, Eyal – Alatas, Syed Farid (eds.): *Asian Anthropology*. London and New York: Routledge, 2005. 59–79.

Polonyi Péter: *Kína története.* [Budapest]: Maecenas, 1994.

Rees, Helen: *Echoes of History*. *Naxi music in modern China*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2000.

Roy, Olivier: *The New Central Asia*. *The Creation of Nations*. Washington Square, New York: New York University Press, 2005.

Sárkány Mihály: Etnológiai kutatások. In: Hoppál Mihály (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete (1967–2007)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2007. 69–91.

Sárközi Ildikó Gyöngyvér: *A mártírium homályából*. *Sibe ősök és hősök a kínai nemzetépítés oltárán*. Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, 2018.

Sárközi Ildikó Gyöngyvér: *Rejtett párbeszédek. Az antropológia történetéről, a bennszülött kutatókról és a terepmunkáról Kínában*. Ethno-Lore: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve XL., 2024. 249–292.

Sárvári Balázs – Trautmann László: A magyarországi Kína-kutatások korszakai 1949–2018 között. In: Goreczky Péter (szerk.): *Magyarország és Kína: 70 éves kapcsolat a változó világban.* Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2019. 156–183.

Szilágyi Zsolt: Adatok a Yugurok buddhizmusához. In Szilágyi Zsolt (szerk.): *A Tan örökké ragyogjon! Tanulmányok Sárközi Alice tiszteletére*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2018. 61–68.

Szilágyi Zsolt: *Kánságtól a köztársaságig. Mongólia története a mandzsu kortól a 21. századig.* Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2024.

Vámos Péter: A társadalmi, etnikai, vallási feszültségek és a korrupció kezelése Kínában. In: Inotai András – Juhász Ottó (szerk.): *Stratégiai kutatások: A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal, 2009. 32–84.

Wu, Shimin: *Zhongguo minzu lilun xinbian* (Ismételten a kínai etnikus teóriáról). Beijing: Zhongyang Minzu Daxue Chubanshe, 2006.

Yan, Haiming: *World Heritage Craze in China*. *Universal Discourse, National Culture, and Local Memory*. New York – Oxford: Berghahn, 2018.

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.111

Szilágyi Zsolt*

Pásztorok és letelepültek

Hogyan lett a mongol hódítókból a kisebbségek mintapéldája a mai Kínában

Herders and Settlers: How Mongol Conquerors Became the "Model Minority" in Modern China

Abstract: The Mongols are one of the most significant ethnic group among the 55 officially recognized minorities in China. They typically reside in the Inner Mongolian Autonomous Region in northern China, but smaller communities are also found in Gansu, Qinghai, and Xinjiang. In terms of population, they are more numerous than in neighboring Mongolia. Their prominence can be attributed to their historical background and to the fact that, in recent years, they have become one of the "models" of China's evolving minority policies and nation-building efforts.

In previous centuries, the Mongols had an ambivalent relationship with China and the dynasties that ruled the country. In 1271, they founded the Yuan Dynasty, which was forced to abdicate after barely a century of rule. A significant Mongolian population settled in the Mongol-Chinese border regions and south of the Gobi Desert. Their representatives successfully resisted the Ming dynasty in the 16th century but eventually came under the control of China's last imperial dynasty, along with much of Inner Asia. The Mongols entered the 20th century under Manchu Qing rule, and the territories south of the Gobi have remained part of China ever since.

During the founding of the People's Republic of China, there were attempts by Mongol groups to gain independence, but these efforts soon faded. Subsequently, the only viable option for the Mongols was integration into the Chinese state. During the Cultural Revolution (1966–1976), they suffered severe repression. After this period, the situation of the Mongolian minority somewhat improved. In the early 2000s, as China's domestic political environment gradually stabilized, the Mongolian minority received significant support to preserve its unique

* Szilágyi Zsolt, tudományos főmunkatárs, ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja, Néprajztudományi Kutatóintézet, e-mail: szilagyi.zsolt@htk.elte.hu; ORCID: 0000-0003-0804-3657

culture and language. This period saw a brief expansion of minority rights.

However, over the past decade, China has entered a new phase of nation-building aimed at creating a "united" Chinese identity composed of diverse elements. Since 2020, the Mongolian minority has been subjected to the effects of this process. Their role as a "model" minority should be understood within this specific context.

This article provides an overview of these processes, emphasizing the historical and cultural background.

Keywords: China, Inner Mongolia, minorities, language policy, assimilation, acculturation

Bevezetés

Kína gazdasági erejének, és politikai befolyásának növekedésével párhuzamosan az utóbbi egy, másfél évtizedben tanúi lehetünk egy egyre határozottabban körvonalazódó törekvésnek, ami az „új" kínai nemzet megteremtését tűzte zászlajára. A folyamat nem elkülöníthető az utóbbi csaknem nyolcvan év politikai célkitűzéseitől, így Mao Zedong (1893–1976) „új nemzet" elképzelésétől, ami a Kínai Népköztársaság megalapításához köthető, egészen Xi Jinping új nacionalizmusáig, ami már azoknak a gazdasági folyamatoknak eredményeire épít, amik Deng Xiaoping (1904–1997) reform és nyitás programjának,[1] illetve az azt követő gazdasági fellendülésnek köszönhetők.[2]

Ez a gazdasági siker a központi kormányzat számára a császárkor óta nem látott legitimációt biztosított, és segítségével megkezdődött a korábban kialakult belpolitikai status quo bizonyos elemeinek megváltoztatása, legyen szó a KKP politikai pozíciójáról,[3] a pártfőtitkárok mandátumáról,[4] vagy épp a többségi *han* népesség és a nemzeti kisebbségek viszonyáról.

---

1 Salát Gergely: Kína az új centrum. *Eurázsia Szemle,* 2021/1. 8–25.

2 Pachi, Aggarwal: Rising Chinese Nationalism: Analysis of the Political-Economic Structure. *Modern diplomacy.* 2025. május 20. https://moderndiplomacy.eu/2025/05/20/rising-chinese-nationalism-analysis-of-the-political-economic-structure/ (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

3 Horsley, Jamie. P.: Party Leadership and Rule of Law in the Xi Jinping Era. What does an Ascendant Chinese Communist Party Mean for China's Legal Development? *Global China.* 2019. szeptember 30. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/09/FP_20190930_china_legal_development_horsley.pdf (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

4 Grünberg, Nis – Drinhausen, Katja – Davey, Alexander: *Serving the people by controlling them: How the party is reinserting itself into daily life.* 2025. augusztus 20. https://merics.org/en/report/serving-people-controlling-them-how-party-reinserting-itself-daily-life#:~:text=The%20party%20should%20occupy%20the%20%E2%80%9Ccontrolling%20heights%E2%80%9D,True%20hegemony%20requires%20popular%20acceptance%20and%20support. (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

A mai Kína 1,4 milliárdos lakosságát a többséget alkotó han etnikum, az 55 államilag elismert és számos, ezt a státuszt nem birtokló kisebbség alkotja. Viszonyukat a Xi kormányzat igyekszik átalakítani, ebből a rendkívül színes, multietnikus népességből megszervezve a kínai „nemzetet".[5] A célok elérése érdekében alkalmazott egyes intézkedések és a kormányzat kisebbségpolitikája azonban gyakran kiváltja a nemzetközi közvélemény figyelmét, kritikáját. Ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy a Deng-i reformok bevezetése óta eltelt csaknem öt évtizedben Kína a nemzetközi ellátási láncokban, gazdasági- és politikai téren is olyan pozíciókat szerzett, hogy a külvilág nagyon nehezen tudja érdemben befolyásolni a Xi kormányzat belpolitikáját.[6]

A kínai kisebbségpolitikával foglalkozó elemzések gyakran hasonlítják össze a három nagy északi és nyugati autonóm régiót, Xinjiang, Tibet, illetve Belső-Mongólia problémáját,[7] lévén mindhárom területen felvethetők olyan kérdések, amik az ott élő kisebbség és a központi kormányzat viszonyában hasonlóságot mutatnak. Az ilyen összehasonlítás azonban csak részben releváns, tekintettel a régiók népességeloszlására, nemzetközi kapcsolatokban játszott szerepére, vagy épp nemzetbiztonsági szempontú megítélésére. Belső-Mongóliában a lakosság több mint 80%-a már a többségi han népességhez tartozik, míg arányuk Xinjiangban alig 50%, Tibetben pedig még kevesebb. Ugyanakkor a tibeti és xinjiangi függetlenségi és jogvédő mozgalmak nemzetközi ismertsége, jelentősége messze túlmutat a hasonló belső-mongóliai kezdeményezéseken, annak ellenére, hogy léteznek a belső-mongolok függetlenségéért – elsősorban külföldön – küzdő politikai aktorok,[8] akikkel szemben a kínai kormányzat természetesen rendszeresen megfogalmazza

---

5 Sárközi Ildikó Gyöngyvér: *Merre tovább? Hagyomány, örökség és örökségesítés Északnyugat-Kínában.* In: Gulyás Csenge – Szilágyi Zsolt (szerk.): *Kultúrdiplomácia Ázsiában*. Summa Ethnographica, 4. Budapest: ELKH BTK Néprajztudományi Intézet – L'Harmattan Kiadó, 2019. 99–220.

6 A Xi-éra első tíz évének, a kormányzat politikai és gazdasági döntéseinek kiváló összefoglalását adja Salát Gergely cikksorozata. Salát Gergely: Challenges for China in the Xi jinping Era. The first the years of Xi Jinping. Part 1–3. *KKI Policy Brief.* 2023. https://hiia.hu/wp-content/uploads/2023/04/KKIElemzesek.KE-2023.14_EN.pdf; https://hiia.hu/wp-content/uploads/2023/04/KKIElemzesek.KE-2023.15_EN.pdf; https://hiia.hu/wp-content/uploads/2023/04/KKIElemzesek.KE-2023.16_EN.pdf (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

7 Han, Enze – Paik, Christopher: Ethnic Integration and Development in China. *World Development,* 2017/93. 31–42; Clarke, Michael: Ethnic Separatism in the People's Republic of China History, Causes, and Contemporary Challenges. *European Journal of East Asian Studies,* 2013/12. 109–123.; China: Minority Exclusion, Marginalization and Rising Tensions. *Minority Rights Group International* 2007. https://minorityrights.org/resources/china-minority-exclusion-marginalization-and-rising-tensions/#:~:text=Minority%20languages%20are%20largely%20being%20phased%20out,blatantly%20discriminated%20against%20in%20the%20job%20market. (Letöltés ideje: 2025. október 29.)

8 Southern Mongolian Human Rights Information Center https://www.smhric.org/news_39.htm (Letöltés ideje: 2025. december 7.)

a szeparatizmus vádját.[9] Azt nem állíthatjuk, hogy ilyen irányú kezdeményezések, megmozdulások ne lettek volna Belső-Mongóliában,[10] de az kétségtelen, hogy ezek hatása kevésbé jelentős.

Ebben a cikkben nem célunk összehasonlítani az egyes régiókat. Itt kifejezetten a Belső-Mongol Autonóm Területre és az itt élő mongolokra koncentrálunk. A mongol kisebbség helyzetének rövid áttekintése is jó lehetőséget ad számunkra arra, hogy megvizsgáljuk, hogyan lett az egykor egész Kínát meghódító népesség örököseiből mára az asszimiláció és a kínai kisebbségek „mintája", illetve 2020 után hogyan kellett a mongoloknak is szembesülniük a kormányzat „új nacionalizmusával", azzal, hogy a kínai kormány „komolyan gondolja" a nemzetépítést.

Az összefoglalást nem haszontalan egy rövid történeti áttekintéssel kezdeni. Egyrészt azért, mert ez alapvetően meghatározza a mongol és kínai népesség egymáshoz való viszonyát, egyúttal bizonyos értelemben hatással lehet a mai Mongólia és Kína kapcsolatára is. Ezután a kisebbségi létet alapvetően meghatározó két kérdéssel, a nomád életmóddal és földhasználattal, illetve a kisebbségi nyelvhasználattal foglalkozunk.

Történeti előzmények

A Kínában élő mongol kisebbség más kínai etnikai csoportoktól eltérő, sajátos helyzete több kiindulópontból eredeztethető. Egyrészt, jelen van az a történeti örökség, amely a nomádok és a letelepültek, a mongolok és kínaiak történetét évszázadok óta összekapcsolja. A történelem bizonyos korszakában a mongolok képesek voltak uralni a mai Kína egész területét, beleértve Tibetet is.[11] A ma Észak-Kínában élő

---

9 Mongols in China. *Minority Rights Group.* 2017. november. https://minorityrights.org/communities/mongols/ (Letöltés ideje: 2025. október 29.)

10 1995 végén a belső-mongóliai hatóságok letartóztattak mongolokat, akik több demokráciát és nagyobb autonómiát követeltek. 1996 decemberében Kína két mongolt 15 év börtönbüntetésre ítélt szeparatizmus és kémkedés vádjával. Peoples republic of China. Wave of arbitrary detentions in Inner Mongolia. *Amnesty International*, 1996. március. 7. https://www.amnesty.org/es/wp-content/uploads/2021/06/asa170221996en.pdf (Letöltés ideje: 2025. október 29.); 2011-ben zavargások törtek ki, amikor egy bányának dolgozó han sofőr halálra gázolt egy, a legelői védelmében tüntető mongol pásztort. https://www.theguardian.com/world/2011/jun/08/chinese-trucker-killing-mongolian-herder; https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-15428590 (Letöltés ideje: 2025. október 29.)

11 A Kínai Yuan dinasztia uralmára való hivatkozás még az ország feletti kínai befolyás, illetve a tibeti függetlenség körüli vitákban is hivatkozási alapot jelent. Ugyanakkor a 20. század elején Tibet körül kibontakozott konfliktus, a brit betörés, és az 1911-es kínai forradalom következményei tekintetében is szoros a kapcsolat Mongólia és Tibet között. Ez utóbbi, az 1913-as mongol-tibeti szerződés épp a tibeti függetlenség melletti érv szokott lenni. Szilágyi Zsolt: Some Remarks about Mongol-Tibetan Treaty. In: Sárközi, Alice – Rákos, Attila (eds.): *Altaica Budapestinensia MMII: proceedings of the 45th Permanent International Altaistic*

mongolok részben a Yuan-kor (1271–1368) mongol népességének leszármazottai – illetve ők annak tekintik magukat –, így kisebbségi identitásukat mai napig meghatározza ez a történeti örökség.

Ugyanakkor a mongolok nem csak a Yuan-korban, de a 16. században is sikereket értek el a Kínával szemben. A 16. század második felében a tümet-mongol Altan kán (1507–1582) jelentős győzelmeket aratott a Ming dinasztia (1368–1644) felett, a belső-ázsiai területek meghatározó hatalmi központját építette ki a mai Észak-Kínában,[12] tevékenysége a dalai láma cím létrehozásával és a buddhizmus támogatásával nem csak történeti, de kultúrtörténeti jelentőséggel is bír.[13] Emellett ő alapította Hohhotot (mongolul: Köke qota), a mai Belső-Mongol Autonóm Tartomány központját is. A mai mongoloknak tehát van elég hivatkozási pontjuk ahhoz, hogy önmagukat ne „átlagos" kisebbségi közösségnek tekintsék, arról nem is beszélve, hogy szerepük a Kínai Népköztársaság létrehozásában is meghatározó volt, amire később még visszatérünk.

A Kína elleni mongol sikereket ellenpontozza, hogy a mandzsu korban a kínai császárság uralta egész Belső-Ázsiát, így a mongolok lakta területeket is. A 17. században a térség feletti fennhatóság megszerzéséért az oroszok, mongolok, mandzsuk – és bizonyos értelemben a tibeti teokrácia – részvételével zajlott küzdelemből a Qing-dinasztia (1644–1911) alapítói kerültek ki győztesen. Értelemszerűen a „kínaiak" ma ebből az alapállásból tekintenek a két ország és nép viszonyára. A történelem sajátos fintora, hogy ez a korszak egy külső, betolakodó uralom időszaka, hiszen Kína utolsó császári dinasztiájának alapítói, a mandzsuk maguk is hódítók voltak Kínában. 1644-ben foglalták el a császári trónt, és hosszú harcok árán hajtották fennhatóságuk alá az egész országot. Más kérdés, hogy a kínai történelemértelmezés szerint a Kínai Népköztársaság és a császárkor között kontinuitás van, és a KKP, illetve vezetőjének mai gesztusaiban is fellelhető ez a folytonosság.

A Qing fennhatóság vezette be az országot a 20. századba, és épp a központi hatalom meggyengülése okozta egyrészt a perifériák fokozatos leszakadását a 19. század második felétől, másrészt a „nemzeti megaláztatás évszázadának" elérkezését. Ez közrejátszott abban, hogy a mai mongol-kínai határ kialakítása, de a belső-mongol tartomány létrehozása is olyan politikai folyamatok következménye volt, amelyekben – akár a Qing, akár a köztársasági – Kína csak az egyik szereplő volt.

Conference (PIAC), Budapest: Research Group for Altaic Studies, Hungarian Academy of Sciences – Department of Inner Asian Studies, Eötvös Loránd University, 2003. 312–318.

12 Szilágyi Zsolt: *Kánságtól a köztársaságig. Mongólia története a mandzsu kortól a 21. századig.* Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2024. 13.

13 1577-ben adományozta a dalai láma címet a buddhista gelugpa rend akkori vezetőjének, létrehozva ezzel egy mai napig meghatározó intézményt. Szilágyi Zsolt: Legitimáció. A mongol buddhista egyház szerepe a világi hatalom konszolidációjában. *Ethno-Lore XXV.* 2008. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 58.

Ma Kína északi határán a független Mongólia található, amelynek formálódása, a mai határainak kialakulása során meghatározó volt az orosz, a mongol és a kínai állam egymáshoz való viszonya. Még a 20. század közepén is voltak próbálkozások arra, hogy a Góbi sivatag északi és déli oldalán található, mongolok lakta területeket, ha csak részben is, de egyesítsék, ami nem meglepő módon a ma oly sok kérdést felvető Xinjiang tartományt is érintette.[14] Bár nem a mongol az egyetlen olyan kínai kisebbség, amely más országban államalkotó, de a kínai-mongol viszony, a két önálló állam kapcsolata hosszú évszázadokra tekint vissza, meglehetősen ambivalens, így a Kínában élő mongol kisebbség helyzetét érintő intézkedések adott esetben sajátos fénytörésbe kerülhetnek.

A császárságot megdöntő 1911-es forradalom és a hatalomátvétel után a köztársasági Kína új kormányzata nem távolította el magától a „nacionalista", mandzsuellenes forradalom narratíváját. Ebben a kontextusban értelmezve egy soknemzetiségű államot „örököltek", amely nem volt hajlandó lemondani a perifériáiról, még akkor sem, ha ott egyes népek saját államiságuk hagyományára hivatkozva függetlenedni akartak.[15] A köztársasági kormányzat a Qing korszakban létrejött területi integritás fenntartását célozta, a vezetők elkötelezték magukat a volt Qing-dinasztia területei feletti ellenőrzés helyreállítása mellett. Ezt azonban gyorsan kellett volna végrehajtani, mivel az 1911-es forradalom etnikai és területi következményei hamar nyilvánvalóvá váltak.

Erőfeszítéseiket nem koronázta siker. Az 1910-es évek közepén egyértelművé vált, hogy Kína nem képes egyedül dönteni az északi, a nyugati, és északkeleti perifériák helyzetéről. Mongólia és Tibet is következetesen ragaszkodott függetlenségéhez, de ennek – ha csak korlátozott mértékű – megvalósítása csak a mongoloknak sikerült – a cári Oroszország hathatós és nem önzetlen támogatásának köszönhetően. Tibet nem tudhatott maga mögött hasonló szövetségest, ennek köszönhetően elszakadási törekvései később kudarcot is vallottak. A 20. század második évtizedének közepén a köztársasági Kína kormányának szembe kellett néznie azzal a ténnyel, hogy az északi peremvidékek – teljes – elszakadása nem tőlük függ, hanem külső hatalmi érdekek mentén dől el.[16]

A köztársasági Kína tehát egy számos etnikai csoportot magában foglaló országot „örökölt", amely azonban kénytelen volt a perifériákon jelentős területi veszteségeket elszenvedni.[17] Ezekkel a kudarcokkal szembesülve az új rezsim a központi területek egységesítését, a nagyobb befogadást kezdte támogatni, Kínát az

[14] Radchenko, Sergey: Choibalsan's Great Mongolian Dream. *Inner Asia.* Vol. 11 No. 2. 2009. 231–258.

[15] Szilágyi, 2024. 62–78.

[16] Szilágyi, 2024. 74–79.

[17] A Qing kormányzat uralma utolsó évtizedeiben nem csak az orosz befolyás belső-ázsiai erősödést, az angolok tibeti próbálkozásait volt kénytelen elszenvedni, de jelentős vereségeket szenvedett a japánok koreai és szárazföldi expanciója következtében is.

„öt nép köztársaságaként" definiálva, amely magában foglalja a hant, a tibetieket, a mongolokat, a mandzsukat és az iszlám hitű huikat is. Ez a többnemzetiségű unió egy átmeneti kompromisszum volt a kínai nacionalisták számára egy „kínai" nemzetállam létrehozására, azzal az elképzeléssel, hogy a nemzet és az állam kölcsönösen kompatibilisek. A korai értelmezés szerint a Kína területén élő népek egysége hozza létre a kínai államot, ezt azonban fokozatosan felváltotta egy – han – nacionalista koncepció, amelyben a köztársasági kormányzat már nem követte a több *minzuval* – nemzetiséggel – rendelkező Kína koncepcióját.[18]

A polgárháború időszakában fokozatosan előtérbe került az elképzelés, ami a nem han kínai etnikai csoportokat megpróbálta han kínaiakká alakítani. A váltásnak sajátos politikai következménye volt, hogy az 1930-as években a japánok Kína elleni támadásuk során a kínai kormányzat asszimilációs elképzeléseit megpróbálták saját hasznukra fordítani a központi hatalommal szembeni kisebbségi fellépés támogatásával. Ösztönözték a nem han etnikai csoportok etnocentrizmusát. Ez a kínai polgárháború időszakára is hatással volt, és rákényszerítette a szembenálló feleket, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzanak.

A Kuomintang és a nem han kisebbségi csoportok közötti konfliktus fokozatos kialakulását a Kínai Kommunista Párt (KKP) is igyekezett kihasználni. Kereste az etnikai kisebbségek (*shaoshu minzu*, 少数民族) támogatását.[19] A KKP már az 1922-es, második kongresszusán foglalkozott a nemzeti kisebbségek kérdésével, a legnagyobb kisebbségek, tibetiek, mongolok, az ebben az értelmezésben egységesnek tekintett muszlimok számára ekkor még demokratikus önigazgatást tervezett.[20]

A KKP kezdetben az etnikai kérdésnek is egyfajta társadalmi „osztály" értelmezést adott, a Kínában élő etnikai kisebbségeket a Kuomintang-rezsim által kizsákmányolt közösségként jellemezte. A koncepció sikeres volt abban a tekintetben, hogy a kommunisták a hosszú menetelés (1934 és 1935 októbere közötti)[21] időszakában természetes szövetségesekre találtak a nem-han etnikai csoportokban, miközben tibeti és muszlim területeken vonultak át. A kommunisták szövetkeztek a nem han csoportok politikai vezetőivel, megígérve, hogy segítenek nekik közös ellenségük elleni harcban, és támogatják autonómiájukat.[22] Ezeknek a politikai

[18] Zheng, Dahua: Modern Chinese nationalism and the awakening of self-consciousness of the Chinese Nation. *International Journal of Anthropology and Ethnology,* 2019/3. https://ijae.springeropen.com/articles/10.1186/s41257-019-0026-6 (Letöltés ideje: 2025. november 22.)

[19] Bulag, Uradyn E.: Nationality. In: Sorace, Christian – Francaschini, Ivan – Loubere, Nicholas (eds.): *Afterlife of Chinese Communism: Political Concepts from Mao to Xi.* Canberra: Australian Naional University Press, 2019. 149–154.

[20] Jordán Gyula: A kínai nemzetiségi politika egyes kérdései. *Valóság*, 1996/3, 82–94.

[21] Long March. Chinese History. *Britannica.* https://www.britannica.com/event/Long-March (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

[22] Mullaney, Thomas S.: *Coming to Terms with the Nation*. *Ethnic Classification in Modern China*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 2011. november 27.

együttműködéseknek jó példája az, ami az északi, belső-mongol területeken történt, aminek egyrészt a sajátos státusszal rendelkező tartomány megszervezése, másrészt egy nem han nemzetiségű pártfunkcionárius felemelkedése lett a következménye. Mindkettő nagyban hozzájárult a KKP győzelméhez és az új állam, a Kínai Népköztársaság megalapításához.

Belső-Mongólia létrejötte

Ahogy korábban már utaltunk rá, a Qing dinasztia 1911-es megdöntése nem csak a perifériák elszakadási törekvéseinek felerősödését eredményezte, de a mandzsu birodalom alatti államfelfogás változását is. Sajátos módon ez a kiindulópontja annak a folyamatnak is, amely során a külső- és belső-mongol területek egymástól való elszakadása lezajlott. Külső-Mongólia 1911 decemberében kikiáltotta függetlenségét, és a káni trónra emelte a mongol buddhista kolostori rendszer 8. főlámáját.[23] Elszakadási törekvéseiket nem koronázta teljes siker, és az autonómmá váló mongol államnak sem sikerült magához kapcsolni a Góbitól délre eső mongol területeket.[24] A következő évtizedekben a Mongóliából induló pán-mongol mozgalom további próbálkozásai sem jártak sikerrel. A mozgalmat a térség feletti fennhatóság megszerzésére törekvő japánok is támogatták, aminek nem csak Észak-Kínában, de Mongóliában is komoly belpolitikai következményei lettek.[25]

Belső-Mongólia története így szorosan összefonódott a kínai politikai fejleményekkel, a mongol egyesítési törekvések kudarca, Pekinghez való földrajzi közelsége, és a térségben működő intervenciós politika miatt. A belső-mongol vezetők a japán terjeszkedés, valamint a Kuomintang (KMT) és a Kínai Kommunista Párt (KKP) közötti hatalmi harcok közé kerültek. 1937-ben Mandzsukuo mintájára a japánok egy bábállamot is szerveztek Mengkukuo (Mengjiang 蒙古國) néven, amelyet egy csahar előkelő, Demchugdongrub (1902–1966) vezetésére bíztak, így kialakított befolyásuk a II. világháború végéig meg is maradt.[26]

---

23 Szilágyi, 2024. 67–70.

24 Boldbaatar, J. – Sanddorj, M. – Shirendev, B. (eds.): *Mongol Ulsiin Tüükh. V. bot'.* [Mongólia története. V. kötet.] Ulaanbaatar: Mongol Ulsiin Shinjlekh Ukhaani Akademi, Tüükhen Khüreelen, 2004. 66–67.

25 Az 1921-es forradalmat követően a több hullámban zajló politikai leszámolások egyik visszatérő vádja „a japán kém" megjelölés volt. Ezt előszeretettel alkalmazták a kiépülő személyi kultusz időszakában is. Choibalsan az 1937–1939 között zajló utolsó politikai leszámolás, a „nagy tisztogatás" idején is gyakran nyúlt ehhez a koholt vádhoz politikai ellenfelei, de a buddhista kolostori rendszer lámái tekintetében is. Szilágyi Zsolt: Egy 20. századi mongol diktátor, Khorloogiin Choibalsan reprezentációja : a mongol emlékezetpolitika mint konstrukció. *Ethno-Lore, XXXVI.* 2019. 277–302.

26 Britannica.com History of Kalgan. https://www.britannica.com/place/Kalgan#ref218325 (Letöltés ideje: 2026. március 4.)

A következő politikai változást a világháború lezárulása és a japán kapituláció hozta. A háború utáni rendezés véglegesen lezárta a Góbi két oldalán elhelyezkedő mongol területek egymáshoz való viszonyával kapcsolatos kérdéseket. Az egykori Külső-Mongólia, az 1921-es forradalom óta szoros orosz befolyás alatt álló, majd 1924-ben államformát váltó Mongol Népköztársaság (a világ második szocialista országa) egyértelmű szovjet befolyás alá került.[27] A „fojtogató baráti ölelés" végül csak az 1990-es rendszerváltással zárult le.

A világháború utáni politikai alkuk Belső-Mongólia helyzetét is rendezték. A KKP sikeresen alakított ki szövetséget az itt élő mongolokkal, ami jelentős segítség volt a terület stabilizálása és a kommunisták észak-kínai pozícióinak biztosítása érdekében. A politikai rendezésben kiemelt szerepet játszott, egy 1906-ban Yun Ze néven anyakönyvezett tümet-mongol, aki sinizálódott családban született nem messze Hohhottól. Később felvette az Ulanhu (khalkha Ulaankhu 1906–1988) nevet, és így vált a térség, illetve a Kínai Kommunista Párt egyik legfontosabb káderévé. Életpályája jól modellezi a KKP és a Kínai Népköztársaság mongol – és más etnikai kisebbséghez – való ciklikusan változó viszonyát.[28]

Ulanhu a pekingi Mongol-Tibeti Akadémián tanult, és 1925-ben lett a KKP tagja, ideológiát a Komintern által szervezett Sun Yat-Sen Egyetemen tanult. A világháború alatt harcolt a japánok ellen, 1941-ben csatlakozott a KKP yan'ani bázisához, és hamarosan közvetlenül bekapcsolódott a KKP azon stratégiáiba, hogy a kommunisták mellé állítsa a különböző kisebbségi csoportokat. 1945-re Ulanhu a KKP Központi Bizottságának póttagja lett. Az együttműködéseknek köszönhetően létrejött szövetség és politikai alkuk tették lehetővé, hogy 1947. május 1-én, gyakorlatilag két évvel a KKP teljes győzelme és a Kínai Népköztársaság megalakulása előtt létrejött a belső-mongol autonóm kormány, amelynek vezetője Ulanhu lett.

A Kínai Népköztársaság korai éveiben Ulanhunak sikerült egyensúlyt teremtenie a mongol nacionalista és a Kínai Kommunista Párt tagjaként ráruházott bonyolult szerep között.[29] A központi politikai irányelveket sikerült a Belső-Mongólia sajátos körülményeihez és a pásztorközösségek sajátos termelési módjához igazítania, így az 1960-as évek közepéig ő lett a legsikeresebb kisebbségi származású politikus a KKP-ben.

---

[27] Az 1945. október 20-án tartott mongol népszavazás az ország Kínától való függetlenedése mellett döntött, amit a kínai kormányzat 1946. január 5-én kénytelen volt szentesíteni. Ezzel jogi értelemben is létrejött a független mongol állam, amivel 1949-től kezdődően előbb a szocialista blokk országai vették fel a diplomáciai kapcsolatokat, majd 1961-ben az ENSZ is tagjai közé emelte.

[28] David Sneath: The Impact of the Cultural Revolution in China on the Mongolians of Inner Mongolia *Modern Asian Studies* , Vol. 28, No. 2 (1994/May), 413–414.

[29] Han, Enze: The dog that hasn't barked: assimilation and resistance in Inner Mongolia, China, *Asian Ethnicity*, 2011/12:1. 55–75.

A kulturális forradalom

Az 1966–1976 között Kínában lezajlott kulturális forradalom alapvetően változtatta meg a KKP és a kínai kormányzat kisebbségekhez fűződő viszonyát. A korábban létrejött konszolidáció, a politikai együttműködés szinte nyomtalanul eltűnt. Az elsősorban Mao politikai hatalmának megerősítését (visszaszerzését), a konkurenseivel való leszámolást célzó, 1966. május 16-án indult politikai mozgalom a hangzatos irányelvek mellett alapvetően a belpolitikai harc eszköze volt, Mao riválisaival kívánt leszámolni, amit a párt és a vörösgárdisták aktivizálásával kívánt elérni.[30]

A kulturális forradalom (1966–1976) komoly hatással volt a kisebbségi politikára is. Véget vetett annak a status quonak, amit Ulanhu képes volt a Belső-Mongol régióban kialakítani, és ami a mongolok regionális érdekei és a KKP, illetve a kínai központi kormányzat közötti céljai közötti egyensúly kialakítását célozta. A kulturális forradalom a mongol kisebbség számára elsősorban pusztítást és erőszakot hozott. A kínai kádereknek pedig lehetőséget adott arra, hogy leszámoljanak Ulanhuval is. A mongolokkal kapcsolatban előkerült a szeparatizmus vádja. A mongol vezető körül koncentrálódott komoly hatalmi központ szétverése érdekében a kulturális forradalom alatt a Teng Haiqing tábornok vezette Belső-Mongóliai Forradalmi Bizottság Ulanhut és mongol támogatóit megvádolta azzal, hogy egy új Belső-Mongóliai Néppártot (Nei Ren Dang) szerveztek, azzal a céllal, hogy Belső-Mongóliát elszakítsák Kínától.[31]

A kulturális forradalom ideje alatt általánossá vált gyakorlatnak megfelelően nem válogattak az eszközökben annak érdekében, hogy akár bármi valóságalapot nélkülöző vallomásokat csikarjanak ki a gyanúsítottakból. A koholt vádak alapján lefolytatott eljárások elsősorban a kisebbségi mongolok még megmaradt társadalmi struktúráinak szétzilálását célozták, miközben a vélt vagy valós politikai ellenfelek ellehetetlenítését, megsemmisítését is eredményezték.[32] Az 1979-es hivatalos adatok szerint 346 000 embert vádoltak meg a szeparatista mozgalomban való részvétellel, 16 222 embert öltek meg, 120 000-et megsebesítettek vagy megnyomorították, és több mint egymillió embert érintett a forradalom. Nem hivatalos statisztikák szerint körülbelül 100 000 ember halt meg közvetlenül vagy közvetve

[30] Li, Xing: The Chinese Cultural Revolution Revisited. *China Review*, 2001/Fall, Vol. 1, No. 1; 137–165; Lamb, Stephanie: Introdiction to the Cultural Revolution. *Spice Stanford.* 2007/Fall. https://fsi9-prod.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/CRintro.pdf (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

[31] White, Thomas: Pastoralism and the State in China's Inner Mongolia. *Current History.* (2021) 120 (827): 227–232. https://online.ucpress.edu/currenthistory/article/120/827/227/118337/Pastoralism-and-the-State-in-China-s-Inner (Letöltés ideje: 2025. január 21.); Han, 2011, 58.

[32] Han, 2011, 55–75.

a Nei Ren Dang-ellenes mozgalom következtében, és 350 000 és 500 000 közötti embert tartóztattak le.[33]

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kulturális forradalom eseményei elsősorban a városokra koncentrálódtak, a vidéki tradicionális életmódra kevéssé voltak hatással. A mongol kisebbséggel szembeni fellépés is elsősorban a hagyományos társadalmi struktúrák, a mongol elitek ellen irányult, illetve a kultúra olyan elemei, például a buddhizmus ellen, vagy a hagyományos ünnepek ellen, amelyek identitásképző erővel is bírnak. A cél a mongol nacionalizmus, a sajátos kulturális hagyomány megtörése volt. A mongol kultúra fontos elemeinek látszólagos elvesztése azt eredményezte, hogy a buddhista vallási gyakorlat megszűnt, a hagyományos viselet eltűnt Belső-Mongóliából, a mongol nemzeti önkifejezés lehetetlenné vált. A korábban már hivatkozott, a központi kormányzat mongol kisebbségekkel kapcsolatos politikájának ciklikussága azonban a kulturális forradalom után is megmutatkozott, és a kétségtelenül brutális elnyomás után jelentősen enyhült.

A kulturális forradalom után Belső-Mongólia a rehabilitáció és a korábbi kormányzati politika újraértékelésének időszakát élte át, de az intenzív etnikai konfliktus és elnyomás öröksége továbbra is érezhető volt. A Kínai Kommunista Párt hibának ismerte el az erőszakot, rehabilitálta az áldozatokat. Az események újraértékelése egyes elkövetők letartóztatásához vezetett, bár a mongol kisebbség ellen elkövetett jogtalanságok legmagasabb rangú érintettjét, Teng tábornokot nem büntették meg. Az események jelentős traumához és társadalmi konfliktushoz vezettek, ugyanakkor az események ismeretében a mongolok elleni jogsértések mellett a politikai szándékot is ki kell emelnünk, amelynek célja egyértelműen az volt, hogy eltörölje annak lehetőségét, hogy a mongolok később kulturális alapon képesek legyenek a régió önállóságának érdekében fellépni.

A kulturális forradalom után Belső-Mongóliában is megkezdődött a kisebbségi jogok bővítése, amely a határ menti régiókban korlátozott mértékben, de próbálta a korábban támadásoknak kitett etnikai kisebbségek helyzetét konszolidálni. 1979-ben azokat a területeket is visszacsatolták, amiket a kulturális forradalom idején, 1969-ben Belső-Mongóliáról leválasztva a szomszédos tartományokhoz kapcsoltak. Számos új törvényt és rendeletet fogadtak el a névleges kisebbségek autonóm jogainak megerősítése érdekében.

1980-ban Hu Yaobang párfőtitkár ellenőrző körútra Tibetbe utazott, és megdöbbent a kulturális forradalom által okozott következményeken, ami alapján egy alapos vizsgálatot rendelt el, aminek eredményét a Központi Bizottság 28. számú,

[33] David Sneath: The Impact of the Cultural Revolution in China on the Mongolians of Inner Mongolia *Modern Asian Studies* , Vol. 28, No. 2 (1994/May), 409–430. A témával részletesen foglalkozik Bulag, Cheng és Mark Shelden 2023-ban megjelent könyve is. Cheng, Tj. – Bulag, Uradyn E. – Shelden, Mark: *A Chinese Rebel beyond the Great Wall: The Cultural Revolution and Ethnic Pogrom in Inner Mongolia.* Silk Roads Series. Chicago: University of Chicago Press, 2023.

1981-ben napvilágot látott dokumentuma összegezte. A feltárt bizonyítékoknak köszönhetően mind Tibetben, mind a Belső-Mongol Autonóm Tartományban a kormányzat engedélyezett némi enyhítést. A kormányzat konszolidációs programjának legjelentősebb eredménye, az 1984-es regionális nemzetiségi autonómia törvénye volt,[34] amelyet az akkorra már rehabilitált Ulanhu, Kína legmagasabb politikai pozíciót elért kisebbségi politikusának felügyelete alatt fogalmaztak meg.[35] Az 1982-ben életbe lépett módosított kínai alkotmány előszava azt is kimondta, hogy a Kínai Népköztársaság az ország valamennyi nemzetisége által alkotott, soknemzetiségű, egységes állam, amelynek polgárai egyenrangúak, bármely nemzeti kisebbséghez tartoznak is.[36]

Bár a jelentés megdöbbentő részleteket tartalmazott az 1967–1969 között Belső-Mongóliában történtekről, a mongol kisebbség egy része manipulációt sejtett, és nyilvánvalóan eltussolásnak tekintette az összegzést, illetve az utána hozott intézkedéseket. Határozottan kifogásolták azt is, hogy az intézkedések nem korlátozták szigorúan a további han bevándorlást a régióba. A jelentés elleni tiltakozás a kínai kormányzattal szembeni, illegálisnak minősített, és fentebb már lábjegyzetben hivatkozott belső-mongóliai mozgalmak kiindulópontja lett a nyolcvanas évek elején.

A hagyományos életmód visszaszorulása, a kultúraváltás és a fokozatos asszimiláció

A mai Belső-Mongol Autonóm Tartományban élő mongol – nomád pásztorkodást folytató – népesség ma fokozott mértékben találja szembe magát azzal a dilemmával, hogy hogyan alkalmazkodjon az őt körülvevő többségi társadalom kultúrájához, mennyiben kövesse hagyományos kultúráját és életmódját, illetve milyen mértékben vegye fel a harcot annak megtartása érdekében. A kérdés különösen hangsúlyos itt, hiszen ez a terület hagyományosan is a két kultúra, a nagyállattartó nomád életmód és a letelepült gazdálkodás között kialakult konfliktuszóna már évszázadok óta. Ráadásul a nagyjából a 20. század második felében megindult, és az utóbbi két-három évtizedben látványosan felgyorsult modernizáció nem csak Észak-Kínában, de a központi mongol területeken is a hagyományos életmód visszaszorulásával jár, gyakran annak feladását eredményezi. A folyamat kulturális értelemben azonban sajátos következményekkel párosul a Góbi sivatag két oldalán. Míg Mongóliában a nomád életmód visszaszorulása, radikális átalakulása mellett a nomád kulturális hagyomány képes volt megőrizni kiemelt szerepét a 20–21.

[34] A helyi nemzetiségi autonómia megvalósításának alapelvei a KNK-ban. Jordán 1996, 87.

[35] Bulag, Uradyn E.: From Yeke-juu league to Ordos municipality: settler colonialism and alter/native urbanization in Inner Mongolia. *Provincial China*, Vol. 7, No. 2, (2002/October). 196–234

[36] Vajda Gyula: Nemzet, nemzetiségek, nemzetiségi politika Kínában. *Korunk*, 1998/8. 8–12.

század fordulóján újrafogalmazott nemzeti identitás konstrukcióban, addig Belső-Mongóliában az életmód esetleges feladása akár a teljes asszimilációval, a kisebbségi identitás teljes elvesztésével is járhat.

A Belső-Mongóliában szemünk előtt zajló folyamat, a mongol-han viszony, a nomádok és letelepültek évezredes interakciójának sajátos mai lenyomata. A kínai kormányzat a modernizációt és az urbanizációt, a nomádok letelepítését, a legelőterületek visszaszorítását különböző társadalompolitikai, gazdasági, környezeti okokkal magyarázza. Ugyanakkor ezeknek a szabályozásoknak egyenes következménye a kulturális asszimiláció felgyorsulása is, hiszen nagyon nehéz városi keretek között fenntartani a hagyományos, nomád alapokon nyugvó kultúrát. Az utóbbi évtizedekben a hagyományos nomád gazdálkodás élettere jelentős mértékben visszaszorult, ez együtt járt a nomádok „letelepedésével", ami szükségképpen a mongol kisebbség körében a hagyományos nomád gazdálkodás feltételeinek visszaszorulását, illetve markáns kultúraváltást is eredményezett. A folyamatot alapvetően három okra lehet visszavezetni, ezek az urbanizáció, a bányászati beruházások – mindkettő összekapcsolható a kínai kormányzat modernizációs célkitűzéseivel –, illetve az ökológiai jellegű intézkedések, amik a globális felmelegedés, illetve az elsivatagosodás miatti kialakított új kormányzati álláspontok következményei.

A modernizáció és az urbanizáció egyértelmű következménye Kína gazdasági megerősödésének. Ugyanakkor nem elvitatható a kormányzat azon elképzelése sem, hogy felszámolja a szegénységet, erősítse a kínai középosztályt, ami a gazdaságilag elmaradottabb rurális területek visszaszorításával jár együtt.[37] Ehhez kapcsolódik az a tény is, hogy a nomád életmód következtében hagyományosan ritkán lakott területek jelentős kontrasztban álltak Kína sűrűn lakott központi és tengerparti régióival, nem véletlen, hogy a legelőterületnek, mint gazdasági erőforrásnak a birtoklásának a kérdése a népköztársaság formálódásának időszakában éppúgy terítékre került, mint a kulturális forradalom idején, vagy a mai kínai kormányzat asszimilációs politikájának fényében.

A belső-mongol területek megkülönböztetett státuszának első próbája a KKP földreform-politikája volt az 1940–1950-es évek fordulóján. Kína agrárrégióiban meghatározó fontosságú volt, hogy a parasztokat megnyerjék a Kínai Kommunista Párt támogatóinak. Mint ahogyan fentebb utaltunk rá, a KKP az etnikai kisebbségek helyzetét kezdetben úgy kezelte, hogy az átfedésbe került az osztálykülönbségek kérdésével. Az északi füves pusztán, illetve ezeken a „mezőgazdasági területeken" a „földbirtokosok" gyakran mongolok voltak, míg a „szegény parasztok" kínai telepesek. A Belső-Mongol Autonóm Tartomány kialakításakor, kihasználva azt, hogy a KKP-nak nagy szüksége volt a régió támogatására, Ulanhunak sikerült

[37] Wang, Ju – Han, Zoe – Roche, Gerald: Urbanizing Minority Minzu in the PRC: Insights from the Literature on Settler Colonialism. *Mondern China*, 2021/March. 1–24. https://www.researchgate.net/publication/350130206_Urbanizing_Minority_Minzu_in_the_PRC_Insights_from_the_Literature_on_Settler_Colonialism (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

egyfajta kivételt létrehoznia az északi területekre vonatkozóan a Kína mezőgazdasági régióira kidolgozott KKP-politikával szemben. Ez akkor segített megóvni a nomád életformát mint a mongol nemzetiség kulcsfontosságú jelzőjét. A kínai tisztviselők között elterjedt evolucionista állásponttal szemben azzal érvelt, hogy a pásztorkodást nem szabad „elmaradott" termelési módnak tekinteni az intenzív növénytermesztéshez képest.

Az 1960-as évek közepére a KNK létrejöttekor kialakított status quo felbomlott. A kínai kormányzat és a mongol kisebbség viszonyára jellemző ciklikusság alapján, a korábbi, inkább pozitív előjelű viszony az ellentétébe fordult. Ennek jól körvonalazható bel- és külpolitikai okai voltak. A belpolitikai okot a korábban már tárgyalt kulturális forradalom jelentette, ahol ideológiai alapon bélyegezték meg a mongol kisebbséget. A külpolitikai ok a Szovjetunió és a KNK az ötvenes évektől tapasztalható és 1969-re fegyveres összecsapásig jutó konfliktusa volt.[38] A kínai-szovjet szakadás nyomán a Belső-Mongóliában élő mongolok és a szovjet pártfogású Mongol Népköztársaságban élők kulturális és nyelvi kapcsolatai veszélyes politikai megvilágításba kerültek. A vidéket járó vörösgárdisták nem csak a hagyományos mongol kultúra fontos elemeit, buddhista kolostorokat, szakrális helyeket pusztították el, hanem sokakat – gyakran hamisan – szeparatista törekvésekkel és azzal vádoltak, hogy a „Belső-Mongol Néppárthoz" tartoznak. A mongol kisebbséggel szemben megfogalmazott kritikák kézzelfogható következménye volt a tartomány területi egységének megbontása is. 1969-ben a kulturális forradalom következtében zömében mongolok által lakott területeket vágtak le Belső-Mongóliáról, és csatolták a szomszédos kínai tartományokhoz.

A mongol pásztorok ideológiailag is kompromittálódtak, ennek eredményeként az „osztályharc" etnikai konfliktus formájában öltött testet. A legelőterületek használatának szabályozása, az állatállomány felosztása több háztartás között, csökkentve a nyájak szaporodási képességét, megbontotta az évszázadok gyakorlatán alapuló gazdálkodás egységét, és egyértelműen a mongol kisebbség hagyományos életmódja ellen hatott. Az intézkedések gyakran szélsőséges válaszokat is kiváltottak. Sok esetben a pásztorok levágták az állataikat, hogy megakadályozzák az elkobzásukat. Ezek mind a hagyományos nomád pásztorkodás, ezzel együtt a mongol kulturális hagyomány gyors visszaszorulását eredményezték.

Az 1970-es évek végétől gyakorlatilag a napjainkig tartó folyamatos modernizáció és urbanizáció jellemzi a régiót. Ez a kormányzat és a mongol kisebbség viszonyában a legutóbbi időkig egyfajta konszolidációt jelentett, ami azonban nem feltétlenül bírt pozitív hatással a mongol kisebbség kulturális önállóságának tekintetében. Az utóbbi negyven évben Belső-Mongóliában – az egész Kínára jellemző mintázatot követve – jelentősen nőtt a városias települések száma és szerepe. A rurális területekről a városok felé irányuló belső migráció meghatározó annak

[38] Szilágyi, 2024. 149–156.

ellenére is, hogy alapvetően ez nem a kisebbségi közösségek érdeke.1976-ben a tartományban két jelentősebb város volt, Baotou és Hohhot. A kétezres évek elejéig azonban újabb öt központ jött létre, vagy érte el a milliós lélekszámot, és váltak regionális központokká. 1976-ban a Wuhai, majd Chifeng (1983), Tongliao (1999), illetve Ordos (2001) és Hulunbuir (2002).[39]

A bányászati beruházások Kína északi régióiban is hasonló következményekkel járnak, mint a Góbitól északra eső területeken. A határ menti régió, amely körülbelül 24 millió embernek ad otthont, nagy jelentőséggel bír Peking számára többek között a ritkaföldfémek hatalmas lelőhelyei miatt. Kína tartalékainak több mint 80 százaléka itt található, az ásványkincseket főként a Baotou környéki régióban bányásszák.[40] A bányaberuházások nem csak a legelőterületek elfoglalásával csökkentik a hagyományos nomád gazdálkodás lehetőségét, de a ritkaföldfémek feldolgozása komoly környezeti kockázatokkal is jár, ami közvetett módon is érinti a területen élő lakosságot.[41] Ugyanakkor a létrejövő új ipari központok a mongol kisebbség szempontjából még egy negatív hatással járnak, mivel az ott foglalkoztatott munkások szinte teljes egészében más tartományokból érkeznek, jellemzően han kínaiak, akik magukkal hozzák saját kulturális mintáikat, életmódjukat. A hanok tömeges betelepedése miatt a mongolok ma már a tartomány lakosságának alig 17 %-át alkotják. Ez a migráció összhangban van a kormányzati törekvésekkel, és igazán újkeletűnek sem mondható. Már a kulturális forradalom idején is állami programok keretében telepítettek fiatal hanokat a rurális területekre, így Belső-Mongóliába is,[42] de hasonló folyamatokat látunk ma is a kisebbségi konfliktusoktól terhelt peremterületeken, Xinjiangban és Tibetben is.[43]

Az utóbbi évtizedben egy másik, a hagyományos nomád állattartás szempontjából rendkívül aggasztó kormányzati kezdeményezés indult, ami szintén a nomád állattartás lehetőségeit szűkíti. Az Észak–Kínát rendszeresen sújtó homokviharok, a fokozott elsivatagosodás okaiként a kormányzat nem csak a klímaváltozást említi, de a legelőterületek felparcellázását és a túllegeltetést is az okok közé sorolja. A nomádokkal szemben ismét előkerült a tartomány létrejöttekor még sikeresen kezelt vád, miszerint a nomád állattenyésztés elmaradott földhasználati forma, amit meg kell reformálni. A nomadizmus stigmatizációja is hozzájárult ahhoz, hogy a kínai kormányzat útjára indította az „állatállomány nyugdíjazását" és

[39] Bulag, 2002. 1197.

[40] Bayan Obo Rare Erth Mine. *NS Eenergy.* 2020. május 10. https://www.nsenergybusiness.com/projects/bayan-obo-rare-earth-mine/ (Letöltés ideje. 2025. november 23.)

[41] Liu, Lee – Liu, Jie – Zhang, Zhengou: Environmental Justice and Sustainability Impact Assessment: In Search of Solutions to Ethnic Conflicts Caused by Coal Mining in Inner Mongolia, China. *Sustainability*, 2014/6, 8756–8774

[42] Pan, Yihong: Revelation of the grassland: The Han sent-down youths in Inner Mongolia in China's Cultural Revolution. *Asian Ethnicity.* Vol. 7. No. 3. (2006). 225–241.

[43] Hasmath, R.: What Explains the Rise of Majority-Minority Tensions and Conflict in Xinjiang? *Central Asian Survey,* 2019/38. 1–16

a gyepterületek regenerációját (*tuimu huancao program*) célzó programját nem csak Belső-Mongóliában, de a Tibeti-fennsík hagyományos pásztorterületein is.[44]

A program bevezetésének következtében több százezer mongol pásztort és családjukat távolították el hagyományos legelőikről. A pásztorok ezután olyan kifizetéseket kapnak, amelyek a csorda méretének csökkenésével arányosak. Bizonyos esetekben a pásztorok juttatásokat kaptak a városba költözésért, azzal a feltétellel, hogy a füves területen lévő korábbi szállásaikat teljesen elhagyják, lerombolják, így téve lehetetlenné a visszatérést.[45]

Mivel a – főként han gazdáktól származó – mezőgazdasági gyakorlatok, az intenzív növénytermesztés okolható a területen megfigyelhető környezeti stressz nagy részének kialakulásáért, ami egyre kopárabb földekhez vezetett, a kínai hatóságok népességáttelepítési programba kezdtek, amelynek során főként mongol pásztorokat távolítanak el Belső-Mongólia száraz területeiről. Ezek a száraz füves területek voltak az utolsó bástyák, ahol az etnikai mongolok helyi többséget alkottak.

A túlnyomórészt han városok és a mongolok új települések külterületére történő letelepítése általában azt eredményezi, hogy már nem férnek hozzá a mongol nyelvű iskolákhoz, mivel új lakókörnyezetükben általában csak kínai nyelvű iskolák működnek. A legfrissebb jelentések szerint ennek eredményeként sok mongol általános iskolát megszüntetnek, és a közigazgatási szintű mongol középiskolák nagy részét han iskolákba olvasztják be, ahol a mongol diákoknak mandarin nyelven kell tanulniuk, azaz nem biztosított számukra az anyanyelvi oktatás.[46]

Azokat a pásztorokat, akik továbbra is a füves területeken maradnak, arra ösztönzik, hogy állataikat istállókban neveljék, ami egyrészt eltávolítja őket hagyományos életmódjuktól, másrészt kiszolgáltatottabbá teszi őket a piaci viszonyokkal szemben. Egyes területeken a pásztorok támogatást kapnak, hogy legelőjüket feláldozva fákat ültessenek. Ez az intézkedés annak a tervnek a része, ami Belső-Mongóliát az északi porviharoktól Pekinget védő hatalmas védőövezetté alakítaná. A legelők egyes területeit „közhasznú erdőkké" nyilvánították, és bekerítették, hogy megakadályozzák a legeltetést. [47] A program kevés sikert hozott, a monokul-

[44] Yeh, Emily: Restoring the Grasslands? *Dialogue Earth*, 2010. január 26. https://dialogue.earth/en/climate/3470-restoring-the-grasslands/ (Letöltés ideje: 2025. november 23.); Wang, Yingshing et al.: Grazing management options for restoration of alpine grasslands on the Qinghai-Tibet Plateau. *Ecosphere* (2018. november 17) https://esajournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ecs2.2515 (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

[45] Han, 2011, 60–62.

[46] Mongols in China. *Minority Rights Group,* 2017. november. https://minorityrights.org/communities/mongols/ (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

[47] Li, Wenjiun – Gongbuzeren: Pastoralism: the custodian of China's grasslands. *International Institute for Environment and Development*, 2013. április. 1. https://www.jstor.org/stable/resrep01241 (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

túrás gazdálkodás ökológiai szempontból egészen biztosan nem segíti a legelőterületek rehabilitációját.[48]

A kultúra piacosítása és anonimizálása

Vannak azonban olyan területek, ahol a kormányzat kifejezetten ösztönzi a kisebbségi kultúrák egyedi elemeinek megtartását, hangsúlyozását, akár piacosítását is. Egyúttal a kisebbségpolitika okozta fokozott nemzetközi figyelem és kritikák csillapítása érdekében a kínai kormányzat szívesen költ olyan programokra, amelyek a kisebbségi kultúrák védelmét hivatottak biztosítani, még ha ezek gyakran nincsenek is teljes összhangban más kormányzati intézkedésekkel.

Az utóbbi évtizedek kínai gazdasági fejlődésének köszönhetően egyre erősödő belső vásárlóerő, a felső- és középosztály látványos gyarapodása, a belső fogyasztás növekedése lökést ad a szolgáltatóipar és turizmus fejlődésének is. Ma már a világ bármely pontján mindennapos jelenség egy kínai turistacsoport, ugyanakkor ezek a turisták nem csak a határokon túl költik a pénzüket. Mára meghatározó lett a Kínán belüli turizmus gazdasági szerepe is, ami visszahat a nemzeti kisebbségek közösségeire is.

A turizmus által biztosított bevételek arra ösztönzik a közösségeket, a helyi adminisztráció vezetőit, hogy a régióra jellemző egyedi kulturális elemek segítségével generáljanak érdeklődést, ezzel „reklámozzák" az adott régiót. Szívesen népszerűsítik a helyi kulturális eseményeket, ünnepeket, hogy felkeltsék a turisták és a befektetők figyelmét. Így válnak az adott régióra jellemző életmód egyes elemei, csak az adott területre jellemző állattartás, az „üüshin lovaskultúra", Alashaa, mint „Kína teveországa",[49] az üzümchin (üjümchin) területek, mint „Kína fehérló országa", olyan kulturális „termékké", amelyek már nem a helyi közösség identitását szolgálják. Ennek köszönhetően a kisebbségi kultúra közösségalkotó szerepe egyre inkább háttérbe szorul, a hivatalos diskurzusban inkább Kína kulturális sokszínűségének bizonyítéka lesz.

Az új szolgáltatás, Kína „kisebbségi turizmusa" az ország ötvenöt államilag elismert kisebbségi csoportjának, így a miao, ujgur, tibeti és mongol népek kultúrájának és hagyományainak felfedezését kínálja olyan úti célokon keresztül, mint Guizhou,

[48] Sharifian, A. – Gantuya, B. – Wario, H. T. – Kotowski, M. A. – Barani, H. – Manzano, P. – Molnár, Z.: Global principles in local traditional knowledge: A review of forage plant-livestock-herder interactions. *Journal of Environmental Management*, Vol. 328, (2023. február 13.) 116966.; Batdelger, G. – Oborny, B. – Batjav, B. – Molnár, Zs.: The relevance of traditional knowledge for modern landscape management: Comparing past and current herding practices in Mongolia. *People and Nature*, 2025/7(5), 1056–1072.

[49] T.S.: Constructing a De-Ethnicised Inner Mongolia. *Made in China Journal.* (2024. december 3.). 16. https://madeinchinajournal.com/2024/12/03/constructing-a-de-ethnicised-inner-mongolia/ (Letöltés ideje: 2025. október 3)

Yunnan, Xinjiang és a Tibeti-fennsík. Népszerű látnivalók közé tartoznak a miao falvak, a Longji rizsteraszok, Kasgar ősi városa és a belső-mongol füves puszták, a turizmus pedig gyakran a kulturális cserére, a hagyományos kézművességre, a helyi fesztiválokra és a különleges természeti jelenségekre, tájakra összpontosít. Az utazók ezeket a regionális kultúrákat a közösségek felkeresésével, az adott területet, kultúrát ismerő idegenvezetők, utazásszervezők segítségével ismerhetik meg.

A belső turizmus szervezésében a kisebbségi közösségek kulturális elemei olyan célpontokká válnak, amelyek bemutatására dedikált utazási irodák jöttek létre.[50] Ezek azonban ritkábban a kisebbségek érdekeit, sokkal inkább a kulturális beolvadást szolgálják. A kisebbségi közösségek ebben a kontextusban már a kínai nemzet egy speciális kisközösségeként funkcionálnak, a helyi kulturális sajátosságok közösségalkotó szerepe fokozatosan eltűnik, az asszimiláció felgyorsul.

Bizonyos értelemben hasonló folyamat körvonalazódik az UNESCO szellemi kulturális örökség kezdeményezés körül is. Bár az egyezmény megalkotóit kétség kívül az a cél vezette, hogy a helyi kisközösségek sajátos kulturális hagyományainak fontos elemei egy meghatározott, jól szabályozott, a világ bármely pontján hasonló feltételeket biztosító folyamat keretein belül kapják meg azt a kiemelt státuszt, amely nem csak az örökségelem megismerésében, megóvásában segít, de a helyi közösség számára is fontos viszonyulási pontként is szolgálhat. A felterjesztés folyamata és az adott kulturális elem jelentőségének bizonyítása a közösségre is visszahat,[51] segítheti a regionális identitás megerősítését. Azonban azzal, hogy ezeket az örökségelemeket egy adott ország terjeszti fel, a kezdeményezések kikerülnek a helyi közösség kezéből, és állami irányítás mellett valósulnak meg, sajátos következményeket tapasztalhatunk. A kínai reprezentatív listát böngészve több olyan példát is találunk, amely nem a szorosan vett han kulturális hagyományhoz köthető (ujgur muqam, kirgiz Manas, mongol khöömei, tibeti-mongol Geser).

Kína a kezdeményezés 2003-as elfogadása után csatlakozott a programhoz, és komoly állami forrásokat, kutatási infrastruktúrát, kutatókat biztosított a reprezentatív listára kerülésre érdemes kulturális elemek felkutatására.[52] Az állami szintű intézmények munkájához egyetemi,[53] akadémiai szintű intézmények is csatlakoztak,

---

50 China Minority Travel. *China Discovery.* https://www.chinadiscovery.com/ethnic-minority-culture-tour.html (Letöltés ideje: 2025. november 24.)

51 Jakab Albert Zsolt – Vajda András: Örökség: *etnicitás, regionális identitás és territorialitás. https://real.mtak.hu/89660/1/2018_Orokseg%20etnicitas%20regionalis%20identitas%20es%20territorialitas.pdf* (Letöltés ideje: 2025. december 7.)

52 Dang, Qiong et al.: Intangible Cultural Heritage in China: A Visual Analysis of Research Hotspots, Frontiers, and Trends Using CiteSpace *Sustainability*, 2021/13 (17). https://www.mdpi.com/2071-1050/13/17/9865?utm_source=researchgate.net&medium=article (Letöltés ideje: 2025. november 24.)

53 School of International Chinese Studies, Research Center for China Intangible Cultural Heritage Protection. https://chinese.ecnu.edu.cn/sicsenglish/ResearchCenterforChinaIntangibleCulturalHeritageProtection/list.htm (Letöltés időpontja: 2025. november 24.)

és a munkának köszönhetően Kína a kétezres évek első évtizedének végéig már több kulturális elemet is sikeresen jelölt a reprezentatív listára.[54]

A 2012 után fokozatosan átalakuló kínai kisebbségpolitika, a kínai „nemzet" létrehozásának egyre határozottabb célkitűzése, a megvalósítás különböző lépéseinek tükrében azonban a program sajátos színezetet kapott. A kidolgozott folyamat értelmében a listára mindig egy adott állam terjeszt fel elemeket, és azok elfogadásuk után az adott országhoz kötődnek. Így fordulhat elő, hogy a kínai reprezentatív listán olyan elemek is szerepelnek, amelyek egyes Kínában élő kisebbségek, vagy adott esetben azok „anyaországai" számára meghatározó identitáselemek, mégis a kínai listát erősítik. Ilyen a tibeti-mongol *Geser* hagyomány, a tibeti opera, a mongol torokének, vagy a mongolok *oboo* kultusza,[55] illetve a kirgizek hőseposza, a *Manas*, ami ma a kirgiz kulturális identitás egyik meghatározó eleme Kirgizisztánban (is). Ebben a megközelítésben a lista sajnos hasonló szerepet játszik, mint a turizmus. Miközben ezek a kulturális elemek a helyi közösségek identitásképző elemei (is) lehet(né)nek, amik az adott közösség azonosságtudatát, önmeghatározását segíthetik, az etnikai hovatartozás legitimálásának tereivé vál(hatná)nak, ugyanakkor a puzzleszerűen megalkotott kínai nemzet multietnikus dimenziójának narratíváját is erősítik. Ezzel részben vagy teljesen eltűnik annak esélye, hogy a kulturális elemekhez kapcsolódó narratívákat a helyi közösségek irányítsák.

A legutóbbi időszakban a kínai tudományos és a hétköznapi diskurzusban egyaránt megjelent egy olyan új értelmezései keret, amely a kínai határvidék és az északi régió kultúráját kívánja egy, az eddigiektől eltérő fogalmi közegbe emelni. A fordulat csak látszólag retorikai, bár a nyelvi megfogalmazások változtatása, a kisebbségi nyelvekkel kapcsolatos kínai politika mindig is fontos eleme volt a többségi társadalom és a kisebbségek viszonyának, amit később még tárgyalunk. Az új fogalmi keret meghatározása azt eredményezi, hogy az értelmezés kikerül a kisebbségi közegből, átemelődik egy szélesebb, országos szintű, az egész „sokszínű kínai kultúrát" határozó térbe, ezzel megerősítve a domináns han kultúra hegemóniáját.

Az „északi határvidék kultúrája" kifejezés először 2023-ban jelent meg a szélesebb nyilvánosság előtt.[56] Ez az új elnevezés anonimizálja az itteni kisebbségeket, a kulturális elemeket már nem feltétlenül „mongol" jelzővel említi, hanem a birodalmi szemlélet alapján a „Központi Birodalom", illetve az általa birtokolt határvidék kultúrájaként. Ebben az értelmezési keretben például a *naadam*, az évente

---

54 UNESCO. Elements of the List of Intangible Cultural Heritage. https://ich.unesco.org/en/state/china-CN?info=elements-on-the-lists (Letöltés időpontja: 2025. november 24.)

55 Dumont, Aurore: Turning Indigenous Sacred Sites into Intangible Heritage: Authority Figures and Ritual Appropriation in Inner Mongolia. *China Perspectives*. 2021/3. 19–28.

56 T.S.: Constructing a De-Ethnicised Inner Mongolia. *Made in China Journal.* (2024. december 3.) https://madeinchinajournal.com/2024/12/03/constructing-a-de-ethnicised-inner-mongolia/ (Letöltés ideje: 2025. október 3)

megrendezésre kerülő nyári ünnep,[57] vagy a hozzá kapcsolódó versenyek már nem a mongolok, hanem az „északon élő kínaiak" ünnepévé válhatnak.

Ehhez kapcsolható, hogy az utóbbi egy-két évben Kínában, vagy a kínaiak által szervezett nemzetközi tudományos konferenciákon is megjelenik a Nagy Fal új értelmezési kerete, miszerint az egykor – az eddig érvényben lévő narratívák szerint – a nomádok támadásai ellen épített fal nem a letelepült és nomád kultúrák közötti határvonalként jött létre, és azokat nem elválasztani hivatott, hanem épp ellenkezőleg, a Nagy Fal kapui például a gazdasági cseréken keresztül a kultúrákat kapcsolják össze.[58] Ezen érvrendszer mentén a „Nagy Fal kultúrák" kifejezés is[59] új értelmezést nyerhet. Olyan kultúraként jelenik meg, ami nem etnikai csoportokhoz, hanem A régióhoz kapcsolódik, a térségre jellemző kulturális elemeket interetnikus kapcsolatok rendszerében vizsgálja. Nem akarunk túl messzire kanyarodni a cikk fókuszától, de talán érdemes megjegyezni, hogy hasonló fogalmi keretezés zajlik a 2013-ban meghirdetett Övezet és Út kezdeményezés (OBOR, később BRI, köznyelvi nevén Új Selyemút) kulturális megközelítéseinél is. A legutóbbi években a kínai kormányzat már itt is a fenti megközelítéseket használja, amikor a Selyemút kultúráiról, civilizációiról beszél.[60]

Hasonló értelmezési keretet nyújt a „sztyeppei kultúra" vagy „pásztorkodás kultúra" (草原 文化) kifejezés is, amit a kínai állam az „északi határvidéki kultúra" kifejezés megjelenése előtt használt, ami a mongol fennsíkon élő, vagy korábban itt megjelent nomád népcsoportok kultúrájára vonatkozott. Itt is egy gyűjtőfogalmat használnak, a korai nomád államok, például a xiongnu, xianbei, türk, kitan (kitaj) és természetesen a mongol nomád kultúra leírására, miközben anonimizálják azt.[61]

---

57 Mongóliában július 11–13. között tartják a *Naadam*ot, ami az ország legnagyobb nemzeti ünnepe.

58 Nicola di Cosmo tartott erről előadást a 2025. szeptember 9–10-én az ANSO, az ATES, A Magyar Tudományos Akadémia, az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja, és a Kínai Tudományos Akadémia Tibeti-plató Kutatóintézete által Budapesten rendezett konferencián. Az előadás címe: *Befor the Silk Road: Climates variability and economic exchange in the Great Wall Region in the Warning States period.*

59 T.S., 2024, 15.

60 Ide kapcsolódó példa a 2019-ben létrehozott Association for Trans-Eurasia Exchange and Silk Road Civilization Developement (ATES) szervezet, amely az Alliance of National and International Science Organisations for Belt and Road Region (ANSO) keretein belül jött létre. Itt kell megjegyeznünk hogy mindenképp releváns kutatói megközelítés lehet, hogy az ilyen nagyobb, összefüggő rendszereket egységként kezeljük, a fenti értelmezések elsősorban a kisebbségi értelmezések szempontjából jelent(het)nek problémát.

61 Érdekes, hogy ezzel a párhuzamosan a határtól északra, Mongóliában épp egy olyan folyamat zajlik, amely ezeket a pre-mongol nomád birodalmakat és kultúrákat egy olyan fogalmi keretbe helyezi, ami csökkenti a mongol kultúrától való eltéréseik, sajátosságaik jelentőségét, bizonyos tekintetben uniformizálja őket annak érdekében, hogy az általuk képviselt, és ilyen formán „egységesített" nomád hagyomány legitim örökösévé a mongolokat tegye.

A nyelvkérdés

A 2020 óta eltelt öt évben a mongol kisebbség helyzetével kapcsolatban leggyakrabban emlegetett intézkedések a központi kormányzat mongol nyelvet korlátozó lépései voltak. A nyelvkérdés azonban nem újkeletű. A probléma jóval távolabbra nyúlik vissza a kínai kormányzat és a mongol kisebbség viszonyában, hiszen a KNK megalakulása óta fel tudunk idézni olyan központi intézkedéseket, amelyek a kulturális homogenitás kialakítására és nem a kulturális autonómia, a sokszínűség megteremtésére törekednek. Ennek egyik kulcsfontosságú eszköze a mongol nyelv használatának fokozatos korlátozása, az oktatási rendszerben korábban kiharcolt pozícióinak gyengítése.[62]

A kínai nyelv természetéből adódóan az idegen kifejezéseket, személy és helyneveket jellemzően át kell írni, hogy megfeleljenek a kínai kiejtésnek és nyelvtani szabályoknak megfelelő formáknak. Ennek következtében a tulajdonnevek átalakítása szükségképpen a nyelvi identitás részbeni feladását jelenti egy Kínában élő kisebbségi számára, hiszen elveszít valamit abból, ami őt más kínai állampolgároktól elválasztja. Ilyen helyzetekre példákat nem csak a személynevek tekintetében találunk. A hagyományos mongol közigazgatási rendszer elnevezéseinek átalakítása, a mongolok által lakott terület településneveinek mongolról kínaira változtatása, fordítása (Ulaankhad vs. Chifeng), átírása (Köke qota vs. Hohhot vs. Huhehaote) mind-mind hasonló következményekkel jár.[63] Ugyanakkor a kínai nyelv dominanciája a kormányzatban, az üzleti életben és más foglalkoztatási területeken azt jelenti, hogy a mongol etnikai csoport gyakran hátrányos helyzetbe kerül vagy kirekesztődik, mivel vagy nem, vagy nem megfelelő szinten beszélik folyékonyan a mandarin nyelvet. Azok a munkavállalók, akik jellemzően az urbanizált környezetben, a han többség irányítása alatt álló vállalatokban végeznek munkát, gyakran szenvednek hátrányos megkülönböztetést eltérő nyelvi kompetenciáik miatt.

Bár a hétköznapokban a nyelvi diszkrimináció ritkábban érhető tetten, a középületek, üzletek, intézmények neve kínaiul és mongolul is ki van írva, elérhetőek mongol nyelvű kiadványok, újságok, könyvek, sőt, tudományos publikációk is, a mongol nyelv háttérbe szorulásának folyamata vitathatatlan. Ezt a folyamatot gyorsította fel a kínai kormányzat mongol nyelvhasználatra vonatkozó 2020-ban bevezetett új intézkedése.

A központi kormányzat 2020 augusztusában hozott rendelkezései értelmében az év szeptemberétől a belső-mongóliai általános és középiskolákban a történelmet, a jog- és erkölcstant, valamint a kínai nyelvet csak mandarin kínai nyelven

---

62 Atwood, Christopher P.: Bilingual Education in Inner Mongolia: An Explainer. *Made in China Journal,* 2020. augusztus 30. https://madeinchinajournal.com/2020/08/30/bilingual-education-in-inner-mongolia-an-explainer/ (Letöltés ideje 2026. március 4.)

63 Bulag, 2002, 205–206.

lehet tanulni.[64] Ezzel a felnövekvő mongol generációk anyanyelvi kompetenciái nagyban sérülnek. Bár a kormányzat a továbbiakban is engedélyezi a mongol nyelvű kulturális tevékenységeket, a közösségi nyelvhasználatot, a kínai nyelv hegemóniájának erősítésével kétség kívül visszaszorul az anyanyelv használata.

Az intézkedések hosszú idő óta nem látott felháborodást váltottak ki. A mongol kisebbség képviselői a legkülönbözőbb fórumon protestáltak az intézkedések ellen.[65] A megmozdulások hasonló méreteket öltöttek, mint a 2011-es tiltakozások, amik egy mongol pásztor halálát okozó incidens után robbantak ki. Az állam a bírálatokra 2020-ban is letartóztatásokkal, online cenzúrával és elbocsátásokkal válaszolt, illetve egy 2022-es alkotmánymódosítást is végrehajtott a hivatalos álláspont erősítésének érdekében.[66]

2023 végén a regionális belső-mongóliai hatóságok kiadtak egy átfogó irányelvet, amely előírja a kormányzat minden szintjének, hogy integrálja a kínai nemzeti közösség fogalmát a mindennapi tevékenységekbe. Az irányelv következetes intézkedéseket és határozott fellépést is szorgalmaz minden olyan tevékenységgel szemben, amely ellenvéleményt fogalmaz meg az új kormányzati direktívával kapcsolatban. Az intézkedések következménye tehát az, hogy az állam bizonyos terekben engedélyezi a kisebbségi nyelvhasználatot, de ez mindenképp az oktatási rendszeren kívülre esik, és a hivatalos kommunikációban is igyekeznek korlátozni azt. A gyerekeket a legkisebb kortól kezdve a mandarin nyelvhasználat felé terelik, aminek következtében a legtöbben ma már a standard kínai nyelven kommunikálnak, mongol nyelvi kompetenciáik fokozatosan visszaszorulnak.

Összefoglalás

A mai kínai kormányzat Belső-Mongóliát, illetve az itt élő mongol kisebbséget a kínai etnopolitika példaképének tekinti. Xi Jinping több alkalommal kifejezetten pozitívan nyilatkozott a régióról, mint az erős kínai nemzeti közösség példájáról.

---

64 Estrom, Marin: Language Policy in Inner Mongolia and its Implications for Chinese and International Human Rights *China Current,* Vol. 22. No. 1. 2023. https://www.chinacenter.net/2023/china-currents/22-1/language-policy-in-inner-mongolia-and-its-implications-for-chinese-and-international-human-rights/ (Letöltés ideje: 2025. november 26.)

65 China: Mongolian Mother-Tongue Classes Curtailed. New 'Bilingual' Policy Threatens Children's Education. *Human Rights Watch.* (2020. szeptember 4.) https://www.hrw.org/news/2020/09/04/china-mongolian-mother-tongue-classes-curtailed; https://www.reuters.com/world/china/ethnic-mongolians-china-protest-removal-traditional-language-schools-2020-09-02/ (Letöltés ideje: 2025. november 26.)

66 Grey, Alexandra: China's official common language gains further strength against minority languages. *Melbourne Asia Review*. (2025. március 3.) https://www.melbourneasiareview.edu.au/chinas-official-common-language-gains-further-strength-against-minority-languages/ (Letöltés ideje: 2025. november 26.)

Ugyanakkor azt, hogy ebben a viszonyban milyen előjelű folyamatok működnek, hogy az utóbbi évtizedben a mongol kisebbség asszimilációjának érdekében hozott intézkedések milyen reakciókat váltottak ki, azt jellemzően elhallgatják.

Ahogyan láthattuk, a Belső-Mongóliában élő mongolok és a többségi társadalom – illetve a mindenkori kínai kormányzat – viszonyára egyfajta ciklikusság jellemző. A központi kormányzat, vagy a párt az adott időszakban meghatározott érdekei mentén viszonyul a helyi nemzeti kisebbségekhez, adott esetben szövetségesként használja őket, máskor fokozza az asszimilációs nyomást. Ma a régióban élő városi és vidéki lakosság nagyon eltérő kulturális mintákat követ, és a vidéki mongol népesség folyamatos csökkenésével, letelepítésével a hagyományos kulturális elemek, életmódjuk fokozatosan visszaszorul. Ahogyan láthattuk, ennek a folyamatnak a felgyorsítására a kínai kormányzat az asszimilációs nyomás kialakításának „hagyományos" eszközeit használja, a han lakosság betelepítését, a kisebbségi nyelvhasználat korlátozását, de a hagyományos nomád gazdálkodás környezeti feltételeinek korlátozását is. Ehhez a globális felmelegedés, a felgyorsuló ökológiai változások adják a hátteret. Az ezekkel a folyamatokkal szemben megfogalmazott kormányzati intézkedések össztársadalmi igények figyelembevételére hivatkoznak, a nomád gazdálkodás által használt területekre nem mint lokális erőforrásra, hanem mint az állam, a „kínai nemzet" közös vagyonára. Ahelyett, hogy a mongol nomád kultúrát őriznék meg, ezek a természetvédelmi kezdeményezések a globális ökológiai diskurzusból fakadó újszerű értékfelfogásokhoz kötődnek, és újfajta kultúrát testesítenek meg. Ha a hagyományos nomád kultúrát, az ehhez kapcsolódó földhasználatot és a nyelvet tekintjük a Kínában élő mongolok nemzetiségi autonómiája pilléreinek, akkor azt kell látnunk, hogy ezek egyre inkább az állami asszimilációs politika célpontjaivá válnak, amely hajlandó felülírni a kisebbségi nemzetiségek által még mindig élvezett nagyon korlátozott autonómiaformákat.

Ahogyan a fenti szövegben már utaltunk rá, a kínai kormányzat az erős asszimilációs nyomás mellett nem gördít akadályokat a helyi kulturális elemek hangsúlyozása elé, ha azok kikerülnek a mongol kisebbség kontra kínai nemzet diskurzusának teréből. Ha a helyi kulturális sajátosságok értelmezhetők a „soknemzetiségű kínai társadalom" narratívájában, akkor ezek még támogatást is kapnak. A turizmus tipikus példája ennek, de bármilyen meglepő, ilyen lehet a napjainkban jelentős nemzetközi sikereket elérő, hagyományos mongol hangszereket használó *Nine Treasures* folkrock együttes is, amely dedikáltan mongol kisebbségi identitással rendelkezik. Hasonló példa a social media felületeken egyre gyakrabban megjelenő, a hagyományos mongol életmódot, étkezést bemutató tartalom. Ezek keretezése azonban sajátos, hiszen a kisebbségi kultúra elemeit már kínai narrációval és felirattal mutatják be, mintegy beemelve ezeket a kulturális mintákat a „kínai" kulturális térbe. Sajnálatos módon ezek kevésbé a mongol autonómia megmaradását, mint inkább az asszimilációt segítik.

A mongol kultúra hagyományos elemeinek fennmaradása, megtartása (nomád ünnepek, *naadam*, mongol birkózás, lótartás hagyománya) a mongol közösségen belül erősítheti az összetartozás érzését, az identitást, de csak abban a keretben, ami nem veszélyezteti a kínai kormányzat aktuális politikai célkitűzéseit. Ezért tapasztalható, hogy a markánsabb kulturális elemek alapvetően csak abban a térben értelmezhetők, amely nem hangsúlyozza túl az adott kisebbség különállását, így válik egy „befelé" identitásteremtő kulturális elem például „kifelé" eladható kulturális (turisztika) termékké. Erre fentebb adtunk példákat.

Ahogyan utaltunk rá, ma Kína tudományos intézményrendszerében jelen vannak a kisebbségi kultúrákkal foglalkozó oktatási, tudományos intézetek, de az is tapasztalható, hogy ezek fokozatosan a többségi társadalmat reprezentáló vezetők irányítása alá kerülnek. Kérdés, hogy ez a változás átalakítja-e tevékenységüket, változtat-e a tudományos megközelítéseken, fokozódik-e a kormányzati befolyás? Jelen sorok szerzője évtizedes kapcsolatokat ápol a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Kisebbségi Irodalmak Intézetének munkatársaival. Az intézetben külön osztály foglalkozik a mongol folklór kutatásával, de esetenként jelentős, önálló kutatócsoport szervezését lehetővé tevő kormányzati támogatást kaptak olyan kiemelt projektekre, mint a Geser eposzok kutatása, szövegváltozatainak kiadása, a Manas eposz kutatása, az eposzéneklés még fennmaradt hagyományának kutatása, xinjiangi nyugati-mongol nyelvemlékek kiadása.[67] Ez a munka nélkülözhetetlen a mongol kulturális hagyomány elemeinek megismerése, megőrzése szempontjából, de kérdés, hogy tekinthető-e olyan programnak, amely szabadon értelmezhető a Kínában élő mongol kisebbség identitásépítésének terében. Talán az értelmezési keret lehetőségeit mutató indikátor lehet az a tény, hogy az intézet kínai kisebbségekhez (mongol, kirgiz) tartozó korábbi vezetőinek helyét az elmúlt időszakban han nemzetiségű kutatók vették át.

Kérdés az is, hogy a kormányzati politika változására a kisebbségi közösségek, és az egyének milyen válaszokat adnak. Hogyan reagál erre egy ma még kisebbségi közösségben élő, de az általános iskolában már kínai nyelven tanuló diák? Követi-e annak a kutatónak az útját, akinek családját a kulturális forradalom idején érték olyan atrocitások, amik következtében pályája során teljesen háttérbe szorította mongol identitását, de nyaranta a pekingi hőség elől mégis Belső-Mongóliába „menekül"? Kialakulhat-e egy olyan helyzet, amikor a kínai kormányzat valóban egy sokszínű, többféle kulturális identitással rendelkező társadalom kialakításában

[67] A forráskiadások munkálataiba olyan magyar tudományos és felsőoktatási intézmények is bekapcsolódtak, mint az MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjteménye, vagy az ELTE Mongol- és Belső-Ázsiai Tanszék. A kétoldalú kapcsolatok és a tudományos együttműködés kereteit az MTA és a Kínai Társadalomtudományi Akadémia közötti keretszerződés adja, melyen belül a hazai partner a jelenleg az ELTE (korábban MTA) Néprajztudományi Kutatóintézete, amelynek munkatársai több kínai kisebbség (sibe, mongol, yugur, kazah, kirgiz) kutatásával is foglalkoznak.

lesz érdekelt, vagy mindenképp az egységes kínai nemzet megteremtése marad a végső cél? Ezekre a kérdésekre csak a jövő adhat választ.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Atwood, Christopher P.: Bilingual Education in Inner Mongolia: An Explainer. *Made in China Journal,* 2020. augusztus 30.
https://madeinchinajournal.com/2020/08/30/bilingual-education-in-inner-mongolia-an-explainer/ (Letöltés ideje: 2026. március 4.)

Atwood, Christopher P.: *Young Mongols and Vigilantes in Inner Mongolia's Interregnum Decades, 1911–1931*. 2 vols. Leiden and Boston: Brill 2002.

Batdelger, G. – Oborny, B. – Batjav, B. – Molnár, Zs.: The relevance of traditional knowledge for modern landscape management: Comparing past and current herding practices in Mongolia. *People and Nature*, 2025/7(5). 1056–1072.

Bayan Obo Rare Erth Mine. *NS Eenergy.* 2020. május október https://www.nsenergybusiness.com/projects/bayan-obo-rare-earth-mine/ (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

Boldbaatar, J. – Sanddorj, M. – Shirendev, B. (eds.): *Mongol Ulsiin Tüükh. V. bot'.* [Mongólia története. V. kötet.] Ulaanbaatar: Mongol Ulsiin Shinjlekh Ukhaani Akademi, Tüükhen Khüreelen, 2004. 66–67.

Bulag, Uradyn E.: From Yeke-juu league to Ordos municipality: settler colonialism and alter/native urbanization in Inner Mongolia. *Provincial China*, Vol. 7, No. 2, (2002/October). 196–234

Bulag, Uradyn E.: Nationality. In: Sorace, Christian – Francaschini, Ivan – Loubere, Nicholas (eds.) *Afterlife of Chinese Communism: Political Concepts from Mao to Xi.* Canberra: Australian Naional University Press, 2019. 149–154.

Cheng, Tj. – Bulag, Uradyn E. – Shelden, Mark: *A Chinese Rebel beyond the Great Wall: The Cultural Revolution and Ethnic Pogrom in Inner Mongolia.* Silk Roads Series. Chicago: University of Chicago Press, 2023.

China Minority Travel. *China Discovery.* https://www.chinadiscovery.com/ethnic-minority-culture-tour.html (Letöltés ideje: 2025. november 24.)

China Mongols protest in Xilinhot over shepherd's death. *BBC,* (2011. május 25.) https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13547933 (Letöltés ideje: 2025. november 26.)

China: Minority Exclusion, Marginalization and Rising Tensions. *Minority Rights Group International* 2007. https://minorityrights.org/resources/china-minority-exclusion-marginalization-and-rising-tensions/#:~:text=Minority%20languages%20are%20largely%20being%20phased%20out,blatantly%20discriminated%20against%20in%20the%20job%20market. (Letöltés ideje: 2025. október 29.)

China: Mongolian Mother-Tongue Classes Curtailed. New 'Bilingual' Policy Threatens Children's Education. *Human Rights Watch,* 2020. szeptember 4. https://www.hrw.org/news/2020/09/04/china-mongolian-mother-tongue-classes-curtailed;

Ethnic Mongolians in China protest removal of traditional language in Schools. *The Reuters.* 2020. szeptember 2. https://www.reuters.com/world/china/ethnic-mongolians-china-protest-removal-traditional-language-schools-2020-09-02/ (Letöltés ideje: 2025. november 26.)

Chinese trucker convicted of killing Mongolian herder to be executed. *The Guardian,* 2011. június 8. https://www.theguardian.com/world/2011/jun/08/chinese-trucker-killing-mongolian-herder (Letöltés ideje: 2025. október 29.)

Clarke, Michael: Ethnic Separatism in the People's Republic of China History, Causes, and Contemporary Challenges. *European Journal of East Asian Studies,* 2013/12. 109–123.

Dang, Qiong et al.: Intangible Cultural Heritage in China: A Visual Analysis of Research Hotspots, Frontiers, and Trends Using CiteSpace. *Sustainability*, 2021/13 (17). https://www.mdpi.com/2071-1050/13/17/9865?utm_source=researchgate.net&medium=article (Letöltés ideje: 2025. november 24.)

David Sneath: The Impact of the Cultural Revolution in China on the Mongolians of Inner Mongolia. *Modern Asian Studies* , Vol. 28, No. 2 (1994/May), 409–430.

Di Cosmo, Nicola: *Before the Silk Road: Climates variability and economic exchange in the Great Wall Region in the Warring States period.* ANSO – MTA Silk Road Forum and The 3rd ATES Open Science Conference. Budapest, 2025. szeptember 9-október (előadás, absztrakt)

Dumont, Aurore: Turning Indigenous Sacred Sites into Intangible Heritage: Authority Figures and Ritual Appropriation in Inner Mongolia. *China Perspectives*, 2021/3. 19–28.

Estrom, Marin: Language Policy in Inner Mongolia and its Implications for Chinese and International Human Rights *China Current* Vol. 22. No. 1. 2023. https://www.chinacenter.net/2023/china-currents/22-1/language-policy-in-inner-mongolia-and-its-implications-for-chinese-and-international-human-rights/ (Letöltés ideje: 2025. november 26.)

Grey, Alexandra: China's official common language gains further strength against minority languages. *Melbourne Asia Review*, 2025. március 3. https://www.melbourneasiareview.edu.au/chinas-official-common-language-gains-further-strength-against-minority-languages/ (Letöltés ideje: 2025. november 26.)

Grünberg, Nis – Drinhaousen, Katja – Davey, Alexander: *Serving the people by controlling them: How the party is reinserting itself into daily life.* 2025. augusztus 20. https://merics.org/en/report/serving-people-controlling-them-how-party-reinserting-itself-daily-life#:~:text=The%20party%20should%20occupy%20the%20%E2%80%9Ccontrolling%20heights%E2%80%9D,True%20

hegemony%20requires%20popular%20acceptance%20and%20support. (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

Han, Enze – Paik, Christopher: Ethnic Integration and Development in China. *World Development,* 2017/93. 31–42.

Han, Enze: The dog that hasn't barked: assimilation and resistance in Inner Mongolia, China, *Asian Ethnicity*, 2011/12:1. 55–75.

Hasmath, R.: What Explains the Rise of Majority-Minority Tensions and Conflict in Xinjiang? *Central Asian Survey,* 2019/38. 1–16

Horsley, Jamie. P.: Party Leadership and Rule of Law in the Xi Jinping Era. What does an Ascendant Chinese Communist Party Mean for China's Legal Development? *Global China,* 2019. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/09/FP_20190930_china_legal_development_horsley.pdf (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

Jakab Albert Zsolt – Vajda András: Örökség: *etnicitás, regionális identitás és territorialitás. https://real.mtak.hu/89660/1/2018_Orokseg%20etnicitas%20regionalis%20identitas%20es%20territorialitas.pdf* (Letöltés ideje: 2025. december 7.)

Jordán Gyula: A kínai nemzetiségpolitika egyes kérdései. *Valóság,* 1996/3. 82–94.

Lamb, Stephanie: Introdiction to the Cultural Revolution. *Spice Stanford*, 2007/Fall. https://fsi9-prod.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/CRintro.pdf (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

Li, Wenjiun – Gongbuzeren: Pastoralism: the custodian of China's grasslands. *International Institute for Environment and Development*. 2013. április. 1. https://www.jstor.org/stable/resrep01241 (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

Li, Xing: The Chinese Cultural Revolution Revisited. *China Review*, 2001/Fall, Vol. 1, No. 1; 137–165.

Liu, Lee – Liu, Jie – Zhang, Zhengou: Environmental Justice and Sustainability Impact Assessment: In Search of Solutions to Ethnic Conflicts Caused by Coal Mining in Inner Mongolia, China. *Sustainability* 2014/6, 8756–8774

Long March. Chinese History. *Britannica.* https://www.britannica.com/event/Long-March (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

Mongols in China. *Minority Rights Group.* 2017. november. https://minorityrights.org/communities/mongols/ (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

Mullaney, Thomas S.: *Coming to Terms with the Nation*. *Ethnic Classification in Modern China*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 2010. Pachi, Aggarwal: Rising Chinese Nationalism: Analysis of the Political-Economic Structure. *Modern diplomacy*, 2025. május 20. https://moderndiplomacy.eu/2025/05/20/rising-chinese-nationalism-analysis-of-the-political-economic-structure/ (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

Pan, Yihong: Revelation of the Grassland: The Han sent-down youths in Inner Mongolia in China's Cultural Revolution. *Asian Ethnicity.* Vol. 7. No. 3. (2006). 225–241.

Peoples Republic of China. Wave of arbitrary detentions in Inner Mongolia. *Manesty International,* 1996. március. 7. https://www.amnesty.org/es/wp-content/uploads/2021/06/asa170221996en.pdf (Letöltés ideje: 2025. október 29.)

Radchenko, Sergey: Choibalsan's Great Mongolian Dream. *Inner Asia*, Vol. 11 No. 2. 2009. 231–258.

Salát Gergely: Challenges for China in the Xi jinping Era. The first the years of Xi Jinping. Part 1. *KKI Policy Brief.* Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2023. https://hiia.hu/wp-content/uploads/2023/04/KKIElemzesek.KE-2023.14_EN.pdf (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

Salát Gergely: Challenges for China in the Xi jinping Era. The first the years of Xi Jinping. Part 2. *KKI Policy Brief.* Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2023. https://hiia.hu/wp-content/uploads/2023/04/KKIElemzesek.KE-2023.15_EN.pdf (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

Salát Gergely: Challenges for China in the Xi jinping Era. The first the years of Xi Jinping. Part 3. *KKI Policy Brief.* Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2023. https://hiia.hu/wp-content/uploads/2023/04/KKIElemzesek.KE-2023.16_EN.pdf (Letöltés ideje: 2025. november 21.)

Salát Gergely: Kína az új centrum. *Eurázsia Szemle*, 2021/1. 8–25.

Sárközi Ildikó Gyöngyvér: *Merre tovább? Hagyomány, örökség és örökségesítés Északnyugat-Kínában.* In: Gulyás Csenge – Szilágyi Zsolt (szerk.): *Kultúrdiplomácia Ázsiában*. Summa Ethnographica, 4 . Budapest: ELKH BTK Néprajztudományi Intézet – L'Harmattan Kiadó, 2019. 199–220.

School of International Chinese Studies. Research Center for China Intangible Cultural Heritage Protection. https://chinese.ecnu.edu.cn/sicsenglish/ResearchCenterforChinaIntangibleCulturalHeritageProtection/list.htm (Letöltés időpontja: 2025. november 24.)

Sharifian, A. – Gantuya, B. – Wario, H. T. – Kotowski, M. A. – Barani, H. – Manzano, P. – Molnár, Z.: Global principles in local traditional knowledge: A review of forage plant-livestock-herder interactions. *Journal of Environmental Management*, Vol. 328, (2023. február 13.) 116966. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301479722025397 (Letöltés időpontja: 2025. november 24.)

Szilágyi Zsolt: Egy 20. századi mongol diktátor, Khorloogiin Choibalsan reprezentációja : a mongol emlékezetpolitika mint konstrukció. *Ethno-Lore, XXXVI.* 2019. 277–302.

Szilágyi Zsolt: *Kánságtól a köztársaságig. Mongólia története a mandzsu kortól a 21. századig.* Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2024.

Szilágyi Zsolt: Legitimáció. A mongol buddhista egyház szerepe a világi hatalom konszolidációjában. *Ethno-Lore, XXV.* 2008. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 58.

Szilágyi Zsolt: Some Remarks about Mongol-Tibetan Treaty. In: Sárközi, Alice – Rákos, Attila (eds.): *Altaica Budapestinensia MMII: proceedings of the 45th Permanent International Altaistic Conference (PIAC)*, Budapest: Research Group for Altaic Studies, Hungarian Academy of Sciences – Department of Inner Asian Studies, Eötvös Loránd University, 2003. 312–318.

T.S.: Constructing a De-Ethnicised Inner Mongolia. *Made in China Journal,* 2024. december 3.) https://madeinchinajournal.com/2024/12/03/constructing-a-de-ethnicised-inner-mongolia/ (Letöltés ideje: 2025.október 3)

Truck kills herder in Inner Mongolia China.. *BBC,* 2011. október 24. https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-15428590 (Letöltés ideje: 2025. október 29.)

UNESCO: *Elements of the List of Intangible Cultural Heritage.* https://ich.unesco.org/en/state/china-CN?info=elements-on-the-lists (Letöltés időpontja: 2025. november 24.)

Vajda Gyula: Nemzet, nemzetiségek, nemzetiségi politika Kínában. *Korunk.* 1998/8. 8–12.

Wang, Ju – Han, Zoe – Roche, Gerald: Urbanizing Minority Minzu in the PRC: Insights from the Literature on Settler Colonialism. *Modern China*, (2021/March) 1–24. https://www.researchgate.net/publication/350130206_Urbanizing_Minority_Minzu_in_the_PRC_Insights_from_the_Literature_on_Settler_Colonialism (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

Wang, Yingshing et al.: Grazing management options for restoration of alpine grasslands on the Qinghai-Tibet Plateau. *Ecosphere*, 2018. november 17. https://esajournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/október1002/ecs2.2515 (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

White, Thomas: Pastoralism and the State in China's Inner Mongolia. *Current History,* (2021) Vol. 120 Issue 827. pp. 227–232. https://online.ucpress.edu/currenthistory/article/120/827/227/118337/Pastoralism-and-the-State-in-China-s-Inner (Letöltés ideje: 2026. január 21.)

Yeh, Emily: Restoring the Grasslands? *Dialogue Earth,* 2010. január 26. https://dialogue.earth/en/climate/3470-restoring-the-grasslands/ (Letöltés ideje: 2025. november 23.)

Zheng, Dahua: Modern Chinese nationalism and the awakening of self-consciousness of the Chinese Nation. *International Journal of Anthropology and Ethnology*, 2019/3:november https://ijae.springeropen.com/articles/október1186/s41257-019-0026-6 (Letöltés ideje: 2025. november 22.)

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.140

Hao, Lei*

Az algoritmus által generált valóság és a megfigyelés technológiai működéslogikája a Douyinnon

A *minzu* identitás újraértelmezése a kínai etnikai kisebbségek *wanghong*jai körében**

Algorithmic imaginary in surveillance technicity: The renegotiation of minzu identity among China's ethnic minority wanghongs on Douyin

Abstract: This study investigates the role of Douyin, internationally known as TikTok, in shaping the presentation and perception of minzu (ethnicity) among ethnic minority wanghongs (internet celebrities) in China. It examines how Douyin's techno-social environment, particularly the "surveillance technicity" embedded within its algorithms, interacts with the content production and engagement practices of ethnic minority creators, thereby co-constructing their self-perception and expression of ethnic identity. The paper emphasizes how wanghongs navigate both technology and identity, strategically crafting and materializing their minzu narratives within the constraints and opportunities of this digital platform. It highlights the complex interplay between Douyin's algorithmic mechanisms and the emergent ethnic narratives of wanghongs, illustrating how Douyin is instrumental in the visibility, and renegotiation of ethnic identities among ethnic minority wanghongs. This analysis provides critical

* A szerző Lei Hao a University of Nottingham Ningbo China Nemzetközi Kommunikáció Karának oktatója. ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6722-0989 Kutatásai arra fókuszálnak, hogy a digitális platformok miként befolyásolják az etnikai kisebbségek reprezentációját és identitásformálását a kortárs Kínában. A *Minzu as Technology: Ethnic Identity and Social Media in Post-2000s China* című kötet szerzője, amely a médiatechnológiák szerepét vizsgálja a kulturális kifejezés és a közösségi kötődés újrarendeződésében.

** A tanulmány eredeti címe és megjelenése: Algorithmic imaginary in surveillance technicity: The renegotiation of minzu identity among China's ethnic minority wanghongs on Douyin Global. *Media and China*, 2024, 1–22

insights into the multifaceted impact of Douyin's algorithms on the cultivation and transformation of ethnic identities within China's digital spaces.

Keywords: Douyin, minzu, wanghong, ethnic minority, algorithm

Bevezető

2020 novemberében felkerült a Douyinra, a TikTok kínai megfelelőjére egy han nemzetiségű fotós által készített videó, amelyben egy fiatal tibeti pásztor, Tenzing Tsondu (mandarin nevén Dingzhen) szerepelt. A Douyin egy videómegosztó közösségi hálózat és napi aktív felhasználóinak száma meghaladja a 600 milliót,[1] így jelentős eléréssel és befolyással bír Kína digitális médiaterében. A videó, amely Dingzhen rusztikus báját és az autentikus tibeti pásztoréletet mutatta be, mélyen rezonált a nézőkkel: ritka és magával ragadó betekintést nyújtott egy etnikai kisebbség kultúrájába.

Dingzhen etnikai hovatartozása döntő szerepet játszott abban, hogy ilyen gyorsan ismertté vált. A Douyin algoritmikus szerkezete ráerősített a friss virális videóra, és az első nap folyamán több millió lájkig emelte annak elérését. Ez a vizuális narratíva, amelyet az etnikai különlegesség és a kulturális hitelesség tett vonzóvá, hamar felkeltette a kínai mainstream média figyelmét is. Olyan médiumok, mint a Központi Kínai Televízió édes vad fiúként/甜野男孩[2] emlegették, a *South China Morning Post* pedig Kína legjóképűbb férfijának nevezte. Ezek a címkék nemcsak a nagyközönség képzeletét ragadták meg, hanem Dingzhen láthatóságát is messze a Douyin algoritmikus keretein túlra emelték.

A médiavisszhangot követően Dingzhen Douyin-mutatói – a lájkok, kommentek és megosztások – példátlan mértékben megugrottak, ezzel végleg megszilárdítva *wanghong*-státuszát. A *wanghong* kifejezés Kínában azokra az internetes hírességekre vagy influenszerekre utal, akik közösségi médiaplatformokon keresztül érnek el hírnevet és befolyást. Abidin szerint az angol dominanciájú világban működő tartalomgyártókkal ellentétben a kínai *wanghong*ok elsődleges célja a figyelem pénzzé tétele.[3] Ez egybecseng azokkal a kutatásokkal, amelyek rámutatnak, hogy a kínai internetes közvetítéseknek otthont adó platformok alapvetően úgy vannak megtervezve, hogy ösztönözzék a felhasználók részvételét és anyagi hozzájárulását.

---

1 Xinhuanet, 2021.

2 Az édes vad fiú, kínaiul 甜野男孩 elnevezés egy nyelvi rezonanciára épít. A 甜野 tianye, vagyis az édes vad kínai kiejtése erősen hasonlít a szántóföld vagy mező kifejezésre, így vidéki, rusztikus képzettársításokat kelt. Ennek eredményeként a *tianye nanhai* megnevezés finoman ragadja meg a közönség figyelmét, és megidézi egy autentikus vidéki bájjal rendelkező fiú alakját.

3 Abidin 2018

A *wanghong*okra folyamatos nyomás nehezedik, hogy ösztönözzék a virtuális ajándékozást, és bevételt termeljenek azáltal, hogy megszakítás nélkül vonzó tartalmat állítanak elő.[4] Ez a jelenség az utóbbi években jelentős tudományos figyelmet kapott, mivel komoly hatást gyakorol Kína digitális kultúrájára és társadalmára.[5]

Dingzhen *wanghong*gá válása rávilágít az etnikai hovatartozás meghatározó szerepére a digitális korban: az etnikai kisebbségi kultúrák reprezentációja a közösségimédia-platformokon rendkívüli láthatóságot és befolyást nyerhet. Ez a jelenség indokolttá teszi annak mélyebb vizsgálatát, hogy a *wanghong*ok, különösen az etnikai kisebbségekből érkezők, miként alakítják és definiálják újra a kínai digitális tér kulturális narratíváit.

A *wanghong*ok megjelenésének és a kulturális értelmezésekre gyakorolt hatásuknak a kontextualizálásához elengedhetetlen Abidin[6] a láthatósági munka (*visibility labour*) fogalmának megértése. Abidin rámutat, hogy a közösségi médiaplatformok olyan rendszert hoznak létre, amelyben a hitelesség és a kereskedelmi életképesség hegemónná válik. Az influenszerek személyes narratívákon és stratégiai önreprezentáción keresztül alakítják ki online személyiségüket, miközben a platform funkcióit a láthatóságuk növelésére használják. Ezt a folyamatot nevezi Abidin láthatósági munkának: az internetes hírességek önmaguk kurátoraiként dolgoznak annak érdekében, hogy fenntartsák a felhasználói elköteleződést, és pénzre tudják váltani online jelenlétüket.[7] E dinamika megértése alapvető ahhoz, hogy elemezzük, milyen szerepet játszanak a *wanghong*ok a kínai etnikai kisebbségek kultúrájának értelmezésében és alakításában.

A Douyinon működő *wanghong*ok a platform technológiai korlátai és saját cselekvőképességük között mozognak. Noha a Douyin algoritmikus lehetőségei meghatározzák, hogy az influenszerek milyen stratégiákat alkalmaznak láthatóságuk növelésére és a tartalom árucikké tételére, a *wanghong*ok egyben érdemi kulturális termékeket is létrehoznak. Feenberg és Latour azon megközelítésére támaszkodva, miszerint a technológia olyan hálózatban működik, ahol emberi és nem emberi szereplők egyaránt rendelkeznek cselekvőképességgel, felmerül egy központi kérdés: hogyan használják a *wanghong*ok a Douyin működését?[8]

A Douyin nemcsak a kreatív önkifejezés platformja, hanem az állami narratívák felerősítésének eszköze is.[9] Ebben a keretrendszerben működve a *wanghong*ok hozzátesznek a szélesebb kulturális és politikai diskurzusokhoz, amelyeket egyszerre alakítanak a kereskedelmi elvárások és a platformnak a nemzeti identitás

4 Zhang et al., 2019..
5 Abidin, 2018; Craig et al., 2021; Fung et al., 2022; Li, 2019; Sullivan – Wang, 2024; Zhang et al., 2019.
6 Abidin 2016. és 2020.
7 Abidin, 2016. és 2021.
8 Feenberg 2002. és Latour 2005.
9 Chen et al., 2021; Fung et al., 2022.

erősítésében betöltött szerepei. Ez a dinamika rávilágít arra, ahogy a kínai *wanghong*ok kreatívan alkalmazkodnak a Douyin kínálta lehetőségekhez: kihasználják azokat saját sikerük építésére, miközben hozzátesznek az etnikai kisebbségek reprezentációjával és identitásformálásával kapcsolatos diskurzusokhoz.

Kulcsfontosságú megérteni, hogy a *wanghong*ok etnikai identitásának kialakítása a Douyin korának új társadalmi normái és hatalmi dinamikái között történik. Ezt különösen jól lehet elemezni azon keresztül, ahogyan a *minzu* fogalmához viszonyulnak, amikor etnikai identitásukat kifejezik. Kínában a *minzu* kifejezés hagyományosan az etnikai kisebbségeknek a nemzetbe való besorolására szolgált. A korábbi szakirodalom részletesen tárgyalta, hogy az állam és a piac által meghatározott társadalmi és politikai narratívák az etnikai kisebbségeket egyetlen *minzu* kategóriába kényszerítik.[10] Mindez felveti a kérdést: miként befolyásolhatja a Douyin ezt a szubjektumképző folyamatot, és hogyan tárgyalják újra etnikai identitásukat a *wanghong*ok Kína gyorsan bővülő digitális ökoszisztémájának új társadalmi normái és hatalmi viszonyai között?

Esettanulmányomban azt mutatom be, hogy az etnikai kisebbségek *wanghong*jai miként tárgyalják újra etnikai identitásukat a Douyin változó társadalmi normái és hatalmi dinamikái között. Elsőként áttekintem, hogyan fejlődött és hogyan konceptualizálható az a mód, ahogyan a kínai etnikai kisebbségek a médiatartalmakhoz viszonyulnak és értelmezik azokat. Vizsgálom továbbá azt is, hogy a Douyin miként befolyásolja a szubjektivitás alakulását. Ezt követően a tanulmány a *minzu* tartalmak láthatóságát vizsgálja a Douyinon, különös tekintettel a megfigyelés technológiai működéslogikájára: arra az algoritmikus működésmódra, amely az etnográfiai kutatásom során azonosítottam, és amely meghatározza a *minzu* tartalmak láthatóságát. E technikai és strukturális tényezők fényében elemzem a kisebbségi *wanghong*ok performatív *minzu* identitásaktusait, különösen azokét, akik a legnagyobb láthatósággal rendelkező *minzu* tartalmakat hozzák létre a platformon. Célom a *minzu* hegemón konstrukció észlelésének és újrateremtésnek feltárása. Összességében, a tanulmány arra ösztönöz, hogy kritikusan gondoljuk újra a *minzu* jelentését a digitalizált kínai társadalomban. Arra biztatja a kutatókat és a szakmai közösséget, hogy vizsgálják felül, milyen jelentéssel bír a *minzu* a közösségi médiában, és hogyan támogatja a kulturális sokszínűséget és az interkulturális párbeszédet.

Etnikai kisebbségek a Douyinon

A kínai etnikai kisebbségi felhasználókról készített tanulmányok arra utalnak, hogy a figyelem eltolódott annak megértése felé, miként viszonyulnak ezek a közösségek

[10] Gladney, 1994; Harrell, 1998; Harris, 2004; Litzinger, 2000; McCarthy, 2009; Oakes, 2006; Schein, 2000, 2006.

a médiatartalmakhoz, és hogyan értelmezik azokat saját, egyedi kulturális kontextusukban.[11] Ez a fejlődő kutatási irány túllép a korábbi megközelítéseken, amelyek elsősorban a médiaábrázolásokra és azoknak a nemzeti identitás, illetve az államilag kontrollált narratíva megformálásában betöltött szerepére összpontosítottak. A jelen kutatás ezzel szemben arra helyezi a hangsúlyt, hogy az etnikai kisebbségek miként tárgyalják újra identitásukat a médiabeli reprezentációkra adott válaszaikkal és az új technológiákban történő aktív részvételük során.

A terület egyik meghatározó vizsgálata a dulong etnikum körében történt, amelyben Guo bevezeti a *locatedness* (lokalitáshoz kötött tapasztalat) fogalmát.[12] Ezen keresztül vizsgálja, hogy a médiafogyasztás miként ágyazódik bele az etnikai közösségek kulturális és társadalmi kontextusába. Guo érvelése szerint a médiatartalmak fogyasztása ezeknél a kisebbségeknél nem pusztán az állami narratívák passzív befogadása, hanem egy kulturálisan meghatározott gyakorlat, amely szorosan összefonódik a fizikai és társadalmi környezetükkel.

Guo értelmezési keretére építve kutatók széles köre vizsgálta, hogy az etnikai kisebbségek miként artikulálják *minzu* identitásukat sajátos társadalmi és térbeli helyzetük fényében.[13] Sun például arra mutat rá, hogy a pumi falusiak miként használják a WeChatet kulturális identitásuk kifejezésére egyfajta kettős artikuláció révén, amely a helyi közösségeket szélesebb társadalmi struktúrákhoz kapcsolja.[14] Ezek a kutatások azt hangsúlyozzák, hogy az etnikai kisebbségek újraértelmezik a domináns állami narratívákat, és aktívan részt vesznek saját identitásuk alakításában.

Ezek a kulturális determinációra épülő megközelítések az etnikai identitásformálás dinamikus jellegét emelik ki, viszont azt is elismerik, hogy ezt a folyamatot szélesebb ideológiai keretek határozzák meg. A tibeti újhullám, például Pema Tseden és Sonthar Gyal filmjei jól példázzák a rugalmas identitásépítést, miközben az állami és globális erők által kifejtett ideológiai nyomással küzdenek. Ezek az alkotók egyszerre utasítják el az egzotizáló és az államilag előírt reprezentációkat azáltal, hogy a helyi társadalmi környezetből ihletődnek és neorealista stílusokat alkalmaznak. Ugyanakkor, ahogyan Berry és Ding rámutat, identitásértelmezéseiket erősen meghatározzák a külső ideológiai erők, beleértve Kína modernizációs diskurzusát és a globalizáció hatásait.[15] A helyi identitásformálás és a szélesebb ideológiai nyomások közötti feszültség párhuzamba állítható azzal a kihívással, amellyel az etnikai kisebbségek a korai internet korszakában szembesültek.

A platformok előtti internet idején a korai online terek lehetővé tették az etnikai identitások bizonyos fokú újrarendeződését, jóllehet mindez az állami kontroll és

[11] Guo, 2005., 2008. és 2015; Hao, 2023; Li – Kang, 2024; Sun, 2016; Yao, 2009; Ze, 2015.
[12] Guo 2008.
[13] Ba, 2013; Jin, 2012; Sun, 2016; Xiao – Li, 2017; Yao, 2009.
[14] Sun 2016.
[15] Berry 2016. és Ding 2017.

a piaci erők korlátai között történt. Yao és Lo amellett érvelnek, hogy bár megjelent az önkifejezés nagyobb lehetősége, az etnikai kisebbségek online identitását gyakran továbbra is az államilag jóváhagyott narratívák és a neoliberális médiagazdaság formálták.[16] Ez az árucikké válás a kisebbségi kulturális termékeket a mainstream narratívák szolgálatába állította, és a sztereotípiákat inkább felerősítette, mintsem megkérdőjelezte.[17]

Noha a kulturális determinációra épülő megközelítések hangsúlyozzák a *minzu* identitásformálás dinamikus jellegét, amelyet térbeli és társadalmi kontextusok alakítanak, gyakran figyelmen kívül hagyják a médiatechnológia elengedhetetlen szerepét ezeknek az identitásoknak a kialakításában. A Douyinhoz hasonló platformok új hatalmi dinamikákat vezetnek be olyan algoritmikus rendszereken keresztül, amelyek meghatározzák a tartalmak láthatóságát és a felhasználói elköteleződést.[18] Ezek a rendszerek jelentős mértékben befolyásolják az etnikai identitások konstruálását és értelmezését. Bár a kulturális determinációra épülő megközelítések vizsgálták a médiatartalmak társadalmi és kulturális dimenzióit, nagyrészt elhanyagolták annak feltárását, hogy a Douyin technikai lehetőségei miként határozzák meg, milyen tartalmakkal találkoznak az etnikai kisebbségek, illetve azok hogyan formálják identitásukat.

A platform-alapú kutatások hatására a tudósok egy része elkezdte feltárni ezt a hiátust és a média technológiai működésmódjára koncentrált, különösen azokra az algoritmikus folyamatokra, amelyek átrendezik a kulturális és társadalmi gyakorlatokat. Ez a kutatási irány arra világít rá, hogy a digitális platformok az algoritmikus irányítás és a megfigyelési kultúra folyamatai révén átalakítják a tartalom előállítását és felbukkanását, illetve formálják a felhasználók szubjektivitását.[19] A kínai médiarendszerben a Douyinhoz hasonló platformok kiemelt példái ennek a folyamatnak: fejlett algoritmikus infrastruktúrákat alkalmaznak nemcsak a felhasználói tevékenység optimalizálására, hanem a kulturális fogyasztás rendszerszintű irányítására is. A kulturális gyakorlatoknak ez a platformalapú, adatgyűjtésre és személyre szabott újrarendezése összhangban áll az algoritmikus közönségmérés és közönségirányítás általános trendjeivel.[20]

Prey az algoritmikus individuumképzést emeli ki: azt a folyamatot, amelynek során a hagyományos demográfiai kategóriákat felváltják a platformok valós idejű viselkedési adatok alapján konstruált felhasználói identitások. A Douyinhoz hasonló platformok ezeket az adatokat használják fel arra, hogy tartalmaikat a felhasználói interakciók alapján dinamikusan igazítsák, személyre szabva a hírfolyamot

---

16 Yao 2008. és Lo 2016.

17 Gong – Yang, 2017; Harrell, 1998.

18 Chen et al., 2021; Lin et al., 2023; Zhao, 2023.

19 pl. Ai et al., 2023; Chen et al., 2021; Fung et al., 2022; Huang – Ye, 2024; Wang – Cao, 2024; Wang – Zhou, 2022; Zhang et al., 2019..

20 de Kloet et al., 2019; Zhao, 2023..

az elköteleződés és a profitmaximalizálás érdekében.[21] Ez az elmozdulás lehetővé teszi, hogy a platformok az identitásformálást is alakítsák azáltal, hogy olyan viselkedéseket és tartalmakat erősítenek, amelyek megfelelnek kereskedelmi prioritásaiknak.[22]

A kutatások egyre növekvő számban vizsgálják, hogy az algoritmusok miként befolyásolják a felhasználói viselkedést és az identitásformálást a digitális platformokon.[23] Zulli és Zulli például az imitation public (imitációs nyilvánosság) fogalmát vezetik be, amely azt írja le, hogy a TikTok ajánlórendszerei megerősítik a kulturális normákat a népszerű tartalmak utánzásának ösztönzésével.[24] Hasonlóképpen Abidin *templatability*-nek nevezi azt a jelenséget, amikor a felhasználók az algoritmus által preferált tartalmi formákat veszik át, ez pedig az identitáson alapuló performanszok árucikké tételéhez vezet. Ezek az algoritmikus hatások a felhasználói interakciókat mérhető és értékesíthető árucikké alakítják.[25] Ez az átalakulás a Douyin platformgazdaságának központi eleme, ahol a felhasználói elköteleződést a gazdasági célokhoz igazítják, és a hiteles társas kapcsolatokkal szemben a profit maximalizálása élvez elsőbbséget.[26] Ebben a kontextusban az identitásperformanszok áruba bocsátása úgy valósul meg, hogy a felhasználók önreprezentációjukat az algoritmus által favorizált mintákhoz igazítják, így a személyes és kulturális önkifejezés árucikké válik. Ugyanezen a nyomon haladva Bhandari és Bimo az algoritmizált én fogalmát vizsgálják, rávilágítva arra, hogy a felhasználói identitás és önprezentáció az algoritmikus hatások mentén formálódik.[27] Az etnikai kisebbségi felhasználók, különösen a *wanghong*ok számára ez a dinamika különösen összetett kihívásokat jelent: kulturális önkifejezésüknek nemcsak a személyes és közösségi identitásokhoz kell igazodnia, hanem a Douyin algoritmikus rendszerei által kialakított kereskedelmi elvárásokhoz is, amelyek a profitorientált mintákat részesítik előnyben. Ezt a folyamatot tovább vizsgálva Kaye et al. bemutatják, hogy a Douyin dinamikusan igazítja a tartalmakat a felhasználói interakciók alapján, ezzel is befolyásolva a felhasználói elköteleződést és az identitásformálást.[28]

Összességében, e kutatások azt szemléltetik, hogy az algoritmikus rendszerek nemcsak a tartalomismétlést ösztönzik, hanem aktívan alakítják a felhasználói identitásokat és interakciókat is, miközben olyan online közösségeket hoznak létre, amelyek közös minták és trendek köré szerveződnek. Ez az egymásra hatás lényegében sztenderdizálja a kulturális önkifejezést a platformon, és árucikké teszi

---

21 Prey, 2018; Bhandari – Bimo, 2022; Kaye et al., 2021; Zhao, 2023.
22 Bucher, 2018; Gillespie, 2014.
23 Abidin, 2021; Bhandari – Bimo, 2022; Kaye et al., 2021; Prey, 2018; Zulli – Zulli, 2022.
24 Zulli és Zulli 2022
25 Abidin, 2021; Couldry – Mejias, 2019.; Flyverbom – Murray, 2018.
26 Zhang et al., 2019.
27 Bhandari – Bimo (2022.)
28 Kaye et al. (2021.)

a felhasználói elköteleződést. Mindezekre építve jelenik meg a megfigyelés technológiai működéslogikájának fogalma, amely arra utal, hogy a platformok valós időben, folyamatosan monitorozzák és igazítják a tartalmakat annak érdekében, hogy maximalizálják a felhasználói elköteleződést és megfeleljenek a kereskedelmi céloknak. Ez a fogalom kiemeli, hogy az algoritmikus rendszerek nem csupán adatot gyűjtenek, hanem aktívan formálják a felhasználói interakciókat és a tartalomelőállítást, visszacsatolási hurkot hozva létre a felhasználói viselkedés és a közönségirányítás között.

Az algoritmus által generált valóság (*algorithmic imaginary*) koncepciójára építve – amely szerint a felhasználók az algoritmusokat olyan erőteljes tényezőként érzékelik, amelyek meghatározzák online tapasztalataikat – a megfigyelés technológiai működéslogikája azt hangsúlyozza, hogy az algoritmusokról alkotott felhasználói képzetek valamiképp befolyásolják a viselkedést.[29] A Douyinon a felhasználók tisztában vannak a platform algoritmusát működtető rendszerekkel, és láthatóságuk növelése érdekében stratégiákat alakítanak ki, ezzel igazodva az algoritmikus preferenciákhoz.[30] Ez a gyakorlat lényegében a felhasználókat a platform közönségirányításának résztvevőivé teszi,[31] mivel tartalmaikat úgy alakítják, hogy megfeleljenek az algoritmikus elvárásoknak, tovább erősítve a platform kereskedelmi és ideológiai céljait.

A kutatások összességében arra mutatnak rá, hogy a hagyományos közönségmérésről a valós idejű adatgyűjtő rendszerek felé történik elmozdulás, amelyek lehetővé teszik a tartalmak dinamikus igazítását. Zhao megjegyzi, hogy ez a trend különösen jelentőssé vált a kínai képernyőiparban, ahol a Douyinhoz hasonló platformok hasonló algoritmikus stratégiákat alkalmaznak a felhasználóik bevonására.[32]

A kínai képernyőiparban az etnikai kisebbségek ábrázolását hosszú ideje állami narratívák formálták, amelyek a nemzeti egységet és kohéziót hangsúlyozzák, gyakran statikus, esszencializált szerepekbe helyezve az etnikai kisebbségeket.[33] A nacionalista diskurzusokhoz illeszkedve ezek az ábrázolások sokszor a kulturális harmónia jelképeiként jelenítik meg az etnikai kisebbségeket. Ugyanakkor a Douyin és más digitális platformok egyre nagyobb befolyásra tesznek szert, ezáltal az etnikai reprezentáció egyre összetettebbé és rétegzettebbé válik. A legújabb kutatások rámutatnak, hogy e platformok technikai infrastruktúrái befolyásolják a kulturális produkciót. Az algoritmikus irányítás és a felhasználói elköteleződés

[29] Beer, 2017; Bishop, 2020; Bucher, 2017.
[30] Craig et al., 2021; Lin, 2019.
[31] Bishop, 2020.,
[32] Zhao 2023.
[33] Berry, 2006. és 2016; Clark, 1987; Gladney, 1994; Zhang, 1997.

árucikké tétele például jelentős mértékben alakítja a tartalom létrejöttét, forgását és fogyasztását a Douyinon.[34]

A Douyin megfigyeléstechnológiai működéslogikája a platformizáció és irányítás összefonódását is tükrözi:[35] a Douyin egyszerre teret ad az alulról szerveződő kulturális produkció terének és szolgálja az állami identitásnarratívák megerősítését. Ezek a dinamikák új keretet adnak az etnikai identitás digitális térben történő reprezentációjának, amikor az influenszereknek olyan algoritmusok között kell mozogniuk, amelyek a kereskedelmi céloknak és a nemzeti narratíváknak megfelelő tartalmat részesítik előnyben. Az etnikai kisebbségek *wanghong*jai kulturális alkotókként részt vesznek abban, amit Abidin[36] láthatósági munkának nevez: tudatosan formálják online személyiségüket és tartalmaikat annak érdekében, hogy növeljék láthatóságukat és digitális jelenlétükből anyagi hasznot termeljenek.

Ennek eredményeként a Douyin megfigyelés-technológiai működéslogikája nemcsak a tartalom koncepcionális kialakításában játszik alapvető szerepet, hanem abban is, ahogyan a platformon az etnikai identitásokat ábrázolják és hasznosítják. A felhasználói elköteleződés árucikké tétele határozza meg, hogy az etnikai felhasználók miként lépnek interakcióba a platformmal: részvételük egyszerre kitett az algoritmikus irányításnak és a platform profitvezérelt céljainak.[37] Bár a Douyin teret nyújt az etnikai identitás kifejezésére, mindezt olyan keretrendszeren belül teszi, amely a felhasználói elköteleződést teszi árucikké és a profittermelés logikájához igazítja, így korlátozza a kulturális önkifejezés hitelességét.

Összegzésképpen, a szakirodalom utal arra, hogy a *minzu* identitáskonstrukció vizsgálata új szakaszba lépett, amelyben egyre fontosabb szerephez jut az algoritmikus irányítás és a média technológiai működésmódja. Bár a kulturális determinációra épülő megközelítések hangsúlyozzák a közösségi média kulturális önkifejezési tereit, a média működéslogikája rávilágít arra, ahogy a Douyin technikai lehetőségei alakítják az etnikai identitás kifejezését. A felhasználók és a platform megfigyelési mechanizmusai közötti kölcsönhatás nemcsak a tartalom előállítását és fogyasztását befolyásolja, hanem az identitáskonstrukciót meghatározó szélesebb kulturális normákat is. Ez a fejlődő dinamika hangsúlyozza annak szükségességét, hogy mélyebben megértsük, miként tárgyalják újra az etnikai identitást a digitális korszakban, ahol a platformok egyszerre működnek a domináns ideológiák megerősítésének eszközeként és az etnikai hovatartozás újraértelmezésének terepeként.

[34] Zhao, 2023; Zulli – Zulli, 2022.
[35] Fung – Hu, 2022.
[36] Abidin 2016.
[37] Ai et al., 2023; Zulli – Zulli, 2022.

Kutatásmódszertani keret

A Douyin algoritmusa és az etnikai kisebbségi *wanghong*ok tartalomelőállítási gyakorlatai közötti kölcsönhatás megértésére etnográfiai megközelítést alkalmaztam. Ez a megközelítés elsősorban a platform ajánlási rendszerén belül a tartalmak láthatóságára koncentrált, valamint arra, hogy az algoritmus miként dobja fel a *minzu*-val kapcsolatos tartalmakat.

A kutatás a Christin által megfogalmazott *algorithmic ethnogrphy* (algoritmikus etnográfia) alapelveire épült, és kritikusan vizsgálta a Douyin algoritmusai és a *minzu* identitások reprezentációja közötti kapcsolatot.[38] A kutatás három fő kérdés köré szerveződött. Először a felhasználói elköteleződést elemeztem, hogy megértsem, mely tartalomtípusok érnek el magas interakciót a Douyinon, és ezek hogyan tükrözik a *minzu* identitás kulturális kifejezésmódját. Ezt követően a kutatás feltárta a *wanghong*ok tartalomelőállításának stratégiai gyakorlatait, vagyis azt, ahogyan a Douyin algoritmikus elvárásainak próbálnak megfelelni, miközben igyekeznek fenntartani a *minzu* identitásuk hitelességét. A kutatás harmadik szakaszában ezeket a stratégiákat és felhasználói interakciókat a kortárs kínai társadalom tágabb szociokulturális kontextusában elemeztem.

Etnográfiai megfigyeléseimet a tartalmak láthatóságának vizsgálatával kezdtem. A Douyin keresősávjába beírtam a a *minzu* kifejezést. Ez az etnikai kisebbségek platformon való reprezentációjának megértéséhez kulcsfontosságú. A kezdeti szakasz 2023. február 3. és július 3. között zajlott, és a *minzu* kulcsszó segítségével gyűjtöttem adatokat arról, hogy az algoritmus miként helyezi előtérbe a kisebbségekkel kapcsolatos tartalmakat. Öt felhasználói fiókot hoztam létre kifejezetten azzal a céllal, hogy azok a *minzu* tartalmakkal interakcióba lépjenek. Miután a *minzu* kifejezésre rákerestem a Douyinon, minden fiók interakcióba lépett a legelső videóval a *General* oldalon,[39] a Douyin elsődleges felületén. Mindegyik fiók lájkolta, megosztotta és kommentálta a számára megjelenő top videót.

A kezdeti interakciók után a kutatás fókuszát áttettem a *For You* oldalra, amely a Douyin tartalomfelfedési mechanizmusának kulcseleme. Ez a szakasz a tartalomláthatóságra és a Douyin algoritmusára helyezte a hangsúlyt. Képernyőfotókat készítettem arról, hogy a *minzu* tartalmakkal való interakciók idővel miként befolyásolják a személyre szabott ajánlásokat. A vizsgálatban huszonkét olyan *wanghong* alkotót választottam ki részletes elemzésre, akiknek a tartalma elérte a legmagasabb felhasználói interakciós mutatókat a *For You* oldal algoritmikus ajánlásai alapján. Ezek az interjúk mélyebb megértést nyújtottak arról, hogy az alkotók miként alkalmazkodnak az algoritmushoz annak érdekében, hogy maximalizálják tartalmaik láthatóságát. 2023 júliusa és 2024 márciusa között félig strukturált

[38] Christin, 2020.

[39] A *General* oldal célja, hogy a keresett kifejezéshez kapcsolódó legrelevánsabb és legnépszerűbb tartalmakat jelenítse meg.

interjúkat készítettem személyesen, telefonon vagy videóhíváson keresztül. Egy-egy interjú hossza 30 és 90 perc között mozgott. Az etikai szempontoknak megfelelően a kutatás anonimizálta a interjúalanyokat, és a résztvevők beleegyezésüket adták a kutatásban való részvételhez. A körülbelül 29 órányi hangfelvételből készült jegyzetek és leiratok több mint 80 300 szó elemzését tették lehetővé. A *Grounded Theory* (Corbin − Strauss, 1990.) megközelítését alkalmazva a témák természetes módon bontakoztak ki az adatokból és kiemelték a résztvevők tapasztalatainak kontextusfüggő jellemzőit.[40]

Eredmények

Az alábbiakban bemutatom a kutatás eredményeit, amelyek a *minzu* tartalmak Douyinon való láthatóságára és az etnikai kisebbségi *wanghong*okhoz köthető performatív identitásaktusokra vonatkoznak. A szakasz két fő részre tagolódik. Először a Douyin *minzu* tartalmainak láthatóságát tárgyalom a megfigyelési technika működésmechanizmusának összefüggésében. Ez az a mechanizmus, amelyet etnográfiai kutatásom során azonosítottam, és amelyben a felhasználói elköteleződés adatai táplálják azt az ajánlórendszert, amely kifejezetten az interakció maximalizálására szolgál. Ezt követően a leglátható bb *minzu* tartalmakhoz kapcsolódó performatív identitásaktusokat vizsgálom az etnikai kisebbségi *wanghong*ok körében.

A Douyin algoritmusának hatása és a minzu tartalmak láthatósága

A Douyinon megjelenő tartalommal szembeni elköteleződés és láthatóság elemzése során azt vizsgáltam, hogyan növeli a platform algoritmusa azon *minzu* tartalmak láthatóságát, amelyekkel az öt felhasználói fiókom a leggyakrabban lépett interakcióba. Az 1. táblázat kategorizálja azokat a *minzu* tartalmakat, amelyeket ezek a fiókok először kaptak meg, miután mindegyikük a *minzu* tárgyszóra keresett rá a Douyin keresősávjában. A táblázat azt is bemutatja, hogy ezek a tartalmak miként alakultak két intervallum során, 2023. február 3. és július 3. között.

Azt találtam, hogy azok a fiókok, amelyek gyakran léptek interakcióba egy-egy meghatározott *minzu* tartalomtípussal, jelentős növekedést tapasztaltak a hasonló tartalmak láthatóságában a *For You* oldalon. Ez a minta világosan mutatja, hogy a Douyin algoritmusa a felhasználói preferenciákat helyezte előtérbe azáltal, hogy azokat a tartalomtípusokat részesítette előnyben, amelyek magas interakciót generáltak.

[40] Charmaz, 2006.

A *minzu* tartalmakkal kapcsolatban került öt Douyin-fiók tartalmi elköteleződésének és láthatóságának alakulását vizsgálva az derült ki, hogy a Douyin megfigyelési technikái dinamikus információs eszközként működtek: folyamatosan gyűjtötték és elemezték a felhasználói interakciók (lájkok, megosztások, kommentek, megtekintési idő) adatait. Ezen adatok felhasználásával a Douyin algoritmusa előre jelezte, hogy valószínűsíthetően mely tartalomtípusok érnek el magas elköteleződést, és ezeket a videókat kiemelten jelenítette meg a *For You* oldalon. Az 1. táblázatban szereplő tartalomláthatósági elemzés alátámasztja ezeket a megfigyeléseket. Bemutatja, hogy a konkrét *minzu* tartalomtípusokkal való kezdeti interakciók miként eredményezték hasonló, magas elköteleződésű tartalmak algoritmikus előtérbe helyezését.

1. táblázat

A tartalmi elköteleződés és láthatóság alakulása az egyes Douyin-fiókokon

Fiók	*Kezdeti minzu tartalom*	*február – április*	*május – július*
fiók	ujgur táncelőadás	az ujgur táncot globális zenei stílusokkal ötvöző videók láthatóságának növekedése	a hibrid ujgur táncvideók dominanciája, magas elköteleződéssel
fiók	mongol torokéneklés	a népzenét kortárs műfajokkal ötvöző videók láthatóságának növekedése	a hibrid mongol zenei videók dominanciája, magas elköteleződéssel
fiók	Dingzhen és tibeti tájak	tibeti mindennapokat bemutató videók láthatóságának növekedése	tibeti kultúrát és globális trendeket ötvöző videók (leginkább zenék) dominanciája, magas elköteleződéssel
fiók	yao népviselet átalakulása	a délnyugat-kínai kisebbségek kulturális örökségét és szokásait bemutató videók láthatóságának növekedése	a népviselet átalakulását bemutató videók dominanciája, magas elköteleződéssel
fiók	ujgur rappelés	az ujgur rapvideók láthatóságának növekedése	népzenei elemeket globális zenei trendekkel ötvöző videók dominanciája, magas elköteleződéssel

Például az ujgur táncvideókkal való interakció növelte azoknak a videóknak a láthatóságát, amelyek az ujgur táncot modern zenei stílusokkal ötvözik. Ez a tendencia fennmaradt, és végül az ujgur tánc hibrid, magas elköteleződést kiváltó tartalmai kerültek túlsúlyba. Hasonlóképpen, a mongol zenével kapcsolatos kezdeti interakciók a mongol népzene és a kortárs műfajok kombinációját bemutató videók láthatóságának növekedéséhez vezettek. Az algoritmus ezt a mintát erősítette, így a hibrid mongol zenei videók váltak dominánssá. A tibeti tájakat és Dingzhent

bemutató videókkal való interakció elősegítette a tibeti mindennapi életet bemutató videók láthatóságának növekedését. Idővel a tibeti kulturális elemeket globális trendekkel, különösen zenével ötvöző videók kerültek előtérbe, amelyek magas elköteleződést értek el. A hagyományos yao népviselet átalakulását bemutató videókkal való interakció kezdetben a délnyugat-kínai etnikai kisebbségek kulturális örökségét és szokásait bemutató videók megjelenéséhez vezetett. Később azonban azok a tartalmak váltak dominánssá és kaptak magas interakciós mutatót, amelyek az etnikai viselet átalakulását mutatták be. Végül az ujgur rapvideókkal (@白子杭 Yldr) való interakció az ujgur rap láthatóságának növekedését eredményezte, és tartós trendként a kisebbségi kulturális elemeket globális zenei stílusokkal ötvöző tartalmak kerültek előtérbe, amelyek magas elköteleződést értek el.

A fenti elemzés alapján megállapítható, hogy a Douyin *For You* oldala dinamikus információs rendszert alkalmazott annak érdekében, hogy a leginkább releváns és legmagasabb elköteleződést kiváltó tartalmakat részesítse előnyben. Ez a folyamat a tartalomelőállítást is a felhasználói érdeklődéshez igazította, maximalizálva a platformon belüli aktivitást. A Douyin algoritmusa így aktívan formálta a *minzu* tartalmak láthatóságát, ösztönözve a hibrid tartalmak létrehozását, amelyek a hagyományos etnikai elemeket kortárs trendekkel ötvözik.

A platformmegfigyelés technológiája és a minzu identitás árucikké tétele

Az etnográfiai megfigyelések és a *minzu* tartalmak láthatóságának elemzése a Douyinon (különösen a lájkok, megosztások és kommentek mutatói alapján) egyértelműen kimutatta, hogy szisztematikusan növekedett azoknak a *minzu* tartalmaknak a láthatósága, amelyek az etnikai kisebbségi kultúrát globális trendekkel ötvözik. Az adatok azt mutatják, hogy az ilyen tartalmak következetesen magasabb felhasználói interakciót érnek el. Ez arra utal, hogy a Douyin *For You* oldalának algoritmusa az elköteleződési mutatók alapján privilegizálja ezeket a tartalomtípusokat. Ez a jelenség összhangban áll Stiegler[41] *grammatised information* (formalizált és mérhetővé tett információ) fogalmával, amely szerint a lájkok, megosztások és kommentek strukturált adatai kulcsfontosságúak a platformon való rangsorolás és prioritás megállapításában.[42]

A Douyin megfigyelési technológiája dinamikus információs eszközként működik, amely a technikai emlékezet ezen rendszerét használja fel a tartalmak kiemelésére. A platform a nem emberi megfigyelőrendszerekből származó valós idejű, formalizált és mérhetővé tett információkat jeleníti meg, és ezáltal aktívan

[41] Stiegler, 2011.
[42] Douyin, 2023.

alakítja a tartalomelőállítás irányát. Ezt a mechanizmust nevezi jelen tanulmány a megfigyelés technológiai működésmódjának, amely a megfigyelési kapitalizmus biopolitikai összefüggéseit vizsgálja a *minzu* tartalmak előállításának kontextusában. Azzal, hogy a Douyin a konkrét elköteleződési mutatókat teljesítő tartalmakat helyezi előtérbe, a *For You* oldal aktívan alakítja a platform tartalomkínálatát.

Az 1. táblázatban látható, hogy az öt Douyin-fiókból származó adatok betekintést nyújtottak abba a folyamatba, ahogy az algoritmus formálja a *minzu* kifejezési formák kulturális láthatóságát és reprezentációját. Az adatok azt mutatják, hogy az etnikai kultúrát globális trendekkel ötvöző tartalmak szignifikánsan magasabb elköteleződést értek el, amit a lájkok, megosztások és kommentek számai is tükröznek. Például az ilyen hibrid tartalmak következetesen 150%-os lájknövekedést és 200%-os megosztásnövekedést mutattak más tartalomtípusokhoz képest. Ezek az eredmények a felhasználói interakciók hat hónapon keresztül történő elemzéséből származnak (2023. február 3. és július 3. között). Ez idő alatt minden videó elköteleződési mutatóit folyamatosan nyomon követtem és elemeztem, hogy azonosítsam a láthatósági és interakciós trendeket.

Nem véletlenszerű, hanem inkább tudatos tervezés eredménye, hogy az algoritmus ezeket a tartalomtípusokat részesítette előnyben. Az etnikai kisebbségi tartalomgyártók kifejezetten arra kaptak ösztönzést, hogy olyan videókat hozzanak létre, amelyek megfelelnek az algoritmus preferenciáinak, amit jól mutat a *minzu* tartalmak következetes kiemelése és magas interakciós aránya, ha azok a globális trendekkel ötvöződtek. A Douyin megfigyelés-technológiai működéslogikája – vagyis az a képessége, hogy monitorozza és előtérbe helyezze a magas elköteleződést elérő tartalmakat – vezérelte ezt az előnyben részesítést, biztosítva, hogy a platform a leginkább releváns és legnagyobb aktivitást kiváltó tartalmakat népszerűsítse. Ez a dinamikus intelligencia formálta a tartalomelőállítás folyamatát, a felhasználói érdeklődéshez igazítva azt és maximalizálva az összesített platformaktivitást.

Az öt Douyin-fiókban megfigyelt mintázatok arra mutatnak rá, hogy a platform algoritmusa úgy lett kialakítva, hogy azokat a tartalmakat részesítse előnyben, amelyek szélesebb körű vonzerőt és erősebb elköteleződési mutatókat képesek generálni. Azzal, hogy a Douyin az etnikai kultúrát globális trendekkel ötvöző *minzu* tartalmakat priorizálta, nemcsak ezeknek a tartalmaknak a láthatóságát növelte, hanem arra is ösztönözte az alkotókat, hogy még több ilyen hibrid tartalmat állítsanak elő. Egy mongol tartalomgyártó így fogalmazott:

> „Amikor elkezdtem tartalmat gyártani, az első dolgom az volt, hogy tanulmányozzam a Douyin algoritmusát. A Douyinon nagyon fontos, hogy az ember nézettséget szerezzen. Ha nem jössz rá, hogyan szerezz nézettséget, senki nem fogja látni a videóidat. Azt vettem észre, hogy azok a videók, amelyek magas nézettséget értek el, mind erős helyi jelleggel és etnikai sajátosságokkal rendelkeztek, ugyanakkor belekevertek némi nemzetközi elemet is, és trendinek tűntek. Például az ujgur street dance videók, a mongol

torokéneklés-videók vagy a népviselet átalakulását bemutató videók. Ezért elkezdtem új elemeket hozzáadni a saját videóimhoz, különösen a háttérzene válogatásánál. Rájöttem, hogy a népszerű külföldi zene nagyon meg tudja dobni a nézettséget a Douyinon, ezért elkezdtem nyugati popzenét használni a videóimban. Ez tényleg működött, és a Douyin elkezdte promotálni a tartalmaimat. A videóim statisztikái ezt követően jelentősen javultak." (L., mongol, 25 éves, 2023. augusztus 24.)

A Douyinon kulcsszerepet játszott az algoritmus által generált valóság a *minzu* hírességek identitással kapcsolatos diskurzusának alakulásában. A wanghongokkal készített interjúim feltárták, hogy a láthatóság a tartalomelőállítási stratégiáik elsődleges fókusza. Mivel az alkotók arra törekedtek, hogy maximalizálják saját láthatóságukat és elérésüket a platformon, tartalmaikat a Douyin által preferált mintázatokhoz igazították. Ez a stratégia irányt mutatott számukra abban, hogyan pozícionálják etnikai önkifejezésüket egy olyan digitális környezetben, amelyben a láthatóság a siker egyik alapfeltétele.

Ennek következtében a Douyin algoritmusa, összekapcsolódva a *wanghong*ok algoritmusok által generált valóságával, a tartalmak olyan konvergenciáját eredményezte, amely a kisebbségi kultúra és a globális trendek ötvözését helyezi előtérbe. Az algoritmus kifejezetten kedvez az ilyen típusú tartalmaknak, és növeli gyakoriságukat és láthatóságukat a platformon.

A minzu láthatósága a figyelemgazdaság logikájában

A Douyin figyelemgazdasági rendszerében a *minzu* láthatóság monetizálódik (pénzé válik): a kulturális kifejezésmódok árucikké tehető digitális tartalommá alakulnak. A magas elköteleződési mutatók közvetlenül gazdasági értékké válnak a tartalomgyártók számára. A *wanghong*okkal készített interjúimban ezt a dinamikát jól példázza a D.-vel készített interjú, aki a yao etnikumhoz tartozó *wanghong*, és aki a yao népviselet átalakulását bemutató videókat oszt meg a Douyinon. Elmondása szerint, miután egyik videója virálissá vált, számos márka – helyi kulturális egyesület, országos turisztikai kampány, sőt nemzetközi divatmárka – kereste meg, és ajánlott együttműködést. Ennek eredményeként jelenleg több helyi turisztikai látványossággal és rendezvénnyel is együttműködik, hogy a Guangxi tartománybeli turizmust, az etnikai kultúrát és a yao hagyományokat idéző termékeket népszerűsítse.

„Amikor a hagyományos ruháinkat bemutató videóim virálissá váltak a Douyinon, egyre több márka keresett meg együttműködési ajánlattal. Minél több megtekintést és lájkot kapok, annál több szponzorációs lehetőség érkezik." (D., yao, 2023. szeptember 23.)

Nem csupán azt fontos vizsgálni, hogy milyen márkák lépnek együttműködésre a *wanghong*okkal, hanem azt is, hogy ezek a partnerségek miként befolyásolják a kulturális identitás újraértelmezését. D. tapasztalatai azt mutatják, hogy az együttműködések széles skálán mozognak a helyi kormányzati kezdeményezésektől az életmód-márkákig, és mindegyik igyekszik hasznot húzni a yao hagyományhoz kapcsolható hamisítatlan érzésből. Az egyik együttműködés során például egy város kulturális, rádiós, televíziós és turisztikai hivatala kereste meg, hogy videóit felhasználva népszerűsítse a yao kultúrát mint turisztikai látványosságot, ezzel ösztönözve a látogatókat, hogy tapasztalják meg a „vidéki élet autentikus élményét" Guangxiban. Egy másik partnerség egy nagy divatmárkával valósult meg, amely a yao szövési technikák által inspirált sálkollekciót dobott piacra, míg egy kozmetikai cég D. etnikai örökségét használta marketingkampányában, a „természetes" címkével ellátott termékvonalát a yao nők hagyományos szépségápolásának tisztaságával társítva.

Az olyan *wanghong*ok számára, mint D., a márkakapcsolatok növekvő komplexitása megköveteli az identitásperformansz határainak gondos újraértelmezését. A vele készült interjú során D. kifejtette, hogy bár nagyra értékeli az anyagi előnyöket, tart attól, hogy tartalmai túlságosan árucikké válnak. Elmondta, hogy visszautasított olyan ajánlatokat, amelyek egzotikus, ám a yao kultúrától idegen öltözetek viselésére kérték, mivel ez szerinte félrevezetően ábrázolta volna örökségét. Ehelyett igyekezett megtartani a hagyományos yao népviselet bemutatását, ugyanakkor olyan elemeket is beépített, amelyek rezonálnak a Douyin fiatalabb, divatérzékeny közönségével. Ilyen volt például a kortárs zene vagy a letisztult videószerkesztési technika.

Ez az újraértelmezési folyamat azt mutatja, hogy bár a wanghongok rendelkeznek bizonyos fokú cselekvőképességgel a márkakapcsolatok alakításában, gondosan kell egyensúlyozniuk az etnikai kultúra reprezentációja és a kereskedelmi piac elvárásai között. Ahogy D. fogalmazott:

> „Szeretném bemutatni a hagyományainkat, de nem úgy, hogy azok árucikknek tűnjenek. Visszautasítottam néhány márkát, mert az elképzelésük túl messze állt attól, amit képviselni szerettem volna." (D., yao, 2023. szeptember 23.)

Ez az egyensúly egy árnyalt identitástárgyalási folyamatot jelez, amelyben a kulturális reprezentáció egyszerre őrződik meg és válik áruvá.

Az árucikké válás és a kulturális hitelesség közötti feszültség azt is befolyásolja, hogy a közönség miként érzékeli az olyan *wanghong*okat, mint D. Követői közül néhányan, különösen a yao közösség tagjai, aggodalmukat fejezték ki amiatt, hogy egyre több szponzorált tartalom jelenik meg D. videóiban. Kérdésként merült fel, hogy a kereskedelmi partnerségek nem hígítják-e fel a yao kultúra hiteles bemutatását, mivel D. tartalmaiban egyre gyakrabban jelentek meg életmódelemek,

például modern szépségápolási termékek a hagyományos viselet mellett. D. azonban úgy látta ezeket a kritikákat, mint az etnikai kisebbségi alkotókat érintő szélesebb dilemmák megnyilvánulását a digitális gazdaságban:

> „Mindig van egyfajta megalkuvás. Szeretném szélesebb közönség számára bemutatni a kultúránkat, de ahhoz, hogy ezt megtegyem, együtt kell dolgoznom a márkákkal. Igyekszem hű maradni önmagamhoz, de azt is megértem, hogy ebben a térben alkalmazkodni kell a fennmaradáshoz." (D., yao, 2023. szeptember 23.)

A kritikák ellenére a yao közösségen kívüli követői közül sokan értékelték tartalmaiban a hagyományos és modern elemek ötvözését; többen autentikusnak és trendinek nevezték videóit, ami tovább erősíti a hitelesség ambivalens szerepét a figyelemgazdaság logikájában. Ez a kettősség rávilágít arra, hogy a digitális korban a hitelességet milyen összetett módon érzékelik és értelmezik újra a közönségek. Míg egyes nézők az autenticitást a hagyományos kulturális normákhoz való szigorú ragaszkodással azonosítják, mások egy rugalmasabb értelmezést fogadnak el, amely teret enged a kereskedelmi együttműködéseknek és a tartalombeli alkalmazkodásnak is.

Ahogy a Douyin alkotói tartalmaikat a platform algoritmikus preferenciáihoz igazítják, etnikai önkifejezésüket is módosítják annak érdekében, hogy olyan piacosítható keretrendszerbe illeszkedjenek, amely maximalizálja a láthatóságot és az elköteleződést. Ez az alkalmazkodási folyamat gyakran oda vezet, hogy a tartalom közelít az algoritmus által preferált formák felé, különösen a globális trendeket és az etnikai kisebbségi kultúrát ötvöző *minzu* tartalmak irányába.

A *wanghong*ok algoritmusok által folyamatosan generált valóságának narratívája nemcsak a láthatóságot részesíti előnyben a *minzu* identitás kifejezésével, hanem egyben árucikké is teszi. Az etnikai önkifejezést olyan formába csomagolja, amely fogyasztható a piacorientált digitális ökoszisztémában. Ez az átalakulás rávilágít arra a szélesebb tendenciára, amelyben az etnikai identitások mindinkább a piaci dinamika mentén formálódnak, és ahol a láthatósági és elköteleződési mutatók vezérlik a *minzu* tartalom előállítását és promotálását.

Fuchs amellett érvel, hogy a közösségimédia-platformok a felhasználók által létrehozott tartalmakból termelnek profitot azáltal, hogy a magas elköteleződési arányokat pénzügyi lehetőségekké alakítják.[43] Hangsúlyozza, hogy a felhasználói interakció és az árucikké tétel közötti összefüggés az a központi mechanizmus, amelyen keresztül e platformok bevételt generálnak. Ez az érvelés összhangban van kutatásom megállapításaival, amelyek azt mutatják, hogy a Douyin algoritmikus tervezése ösztönzi a magas elköteleződést kiváltó tartalmak előállítását, és ezzel együtt a pénzügyi megtérülést.

[43] Fuchs 2014.

Fontos azonban felismerni, hogy D. és a hozzá hasonló *wanghong*ok ebben a technikai rendszerben is rendelkeznek bizonyos fokú cselekvőképességgel. A technológia nem determinisztikus, hanem egy olyan hálózat része, amelyben emberi és nem emberi szereplők egyaránt hatást gyakorolnak a folyamatokra. Éppen ezért kulcsfontosságú annak vizsgálata, hogy az etnikai kisebbségi *wanghong*ok milyen performatív aktusokon keresztül alakítják *minzu* identitásukat.

D. esetében az identitásnak a márkakapcsolatok és algoritmikus nyomás miatti újraértelmezése jól mutatja, hogy stratégiailag miként igazította kulturális önkifejezését, miközben megőrizte saját cselekvőképességét az etnikai identitás reprezentációjának megválasztásában. D. elmondta, hogy bár az algoritmus a yao kultúrát kortárs trendekkel ötvöző tartalmakat részesítette előnyben, tudatosan törekedett arra is, hogy kevésbé ismert kulturális elemeket mutasson be, mint például a regionális hímzéstechnikák.

Az identitás felépítésében megnyilvánuló cselekvőképesség lehetővé tette számára, hogy bizonyos mértékig irányítsa a kulturális narratívát még akkor is, ha egy olyan rendszerben működött, amely az elköteleződési mutatókat előrébb helyezte, mint a kulturális hagyományainak hiteles bemutatását.

Önreprezentáció a minzu kontextusban: hitelesség és globális trendek

Az alábbiakban azokat a *minzu* identitáshoz kapcsolódó performatív aktusokat elemzem, amelyeket az etnikai kisebbségekhez tartozó *wanghong*ok alkalmaztak a Douyinon megjelenő *minzu* tartalmakban. Az elemzés interjúkra épül, és feltárja, hogy ezek az alkotók stratégiailag építették be személyes narratíváikat és kulturális hitelességüket a tartalmaikba, miközben globális trendeket ötvöztek etnikai kultúrájukkal annak érdekében, hogy egyszerre rezonáljanak közönségükre és a Douyin algoritmusára. Ez a megközelítés azonban nem pusztán egy algoritmikus nyomás miatti stilisztikai kompromisszum volt, hanem tudatos törekvés arra, hogy megváltoztassák alárendelt helyzetüket Kína domináns kulturális és politikai narratívájában. Az identitás ilyen módon történő használatával és újraértelmezésével a kisebbségi *wanghong*ok célja az volt, hogy kifejezzék saját cselekvőképességüket és átalakítsák marginalizált helyzetüket, ezáltal elősegítsék a *minzu* identitás inkluzívabb és dinamikusabb reprezentációját a Douyinon.

A kutatás rávilágított arra, hogy a kisebbségi *wanghong*ok stratégiailag alkalmazták az autenticitást a tartalomelőállítás során, amit az algoritmus által generált valóság, a platform tartalmi működéséről alkotott felhasználói percepció és reakció formált.[44] Az alkotók a hiteles kulturális önkifejezést a láthatóság igényével

[44] Beer, 2017; Bishop., 2020; Bucher, 2017.

ellensúlyozták, és aktívan részt vettek etnikai identitásuk formálásában azáltal, hogy tudatosan felépített önreprezentációt alkalmaztak.

A *wanghong*ok tudatosan integrálták személyes narratíváikat és kulturális hitelességüket a tartalmaikba, így egyszerre rezonáltak közönségükre és a Douyin algoritmusára. A kutatás megállapította, hogy a kisebbségi *wanghong*ok mindennapi életének elemei zökkenőmentesen integrálódtak a *minzu* narratívájába. Valós tapasztalataiknak a digitális jelenlétükbe való beépítésével olyan tartalmakat hoztak létre, amelyek autentikusnak hatottak, és amelyeket a kisebbségi *wanghong*ok kulcsfontosságúnak tartottak az online forgalom generálásában és a láthatóságuk növelésében a Douyin algoritmikus ökoszisztémáján belül.

A hibrid identitásból fakadó felhatalmazás

A kisebbségi *wanghong*okkal készített interjúim során többen is elmondták, miért döntöttek úgy, hogy hibrid identitást hoznak létre, amikor globális trendeket ötvöztek saját etnikai kultúrájukkal. Ennek a stratégiai összeolvasztásnak az okai több rétegből álltak, és mélyebb betekintést adtak arról a digitális és kulturális térszerkezetről, amelyben mozognak.

Először is, mivel a hagyományos kulturális elemek és a globális modernitás keverése egy széles körben elterjedt diskurzus volt a Douyinon, a *wanghong*ok közül sokan azt hangsúlyozták, hogy a hagyományos kulturális szimbólumok modern trendekkel való összekapcsolása nagyobb kontrollt biztosított az etnikai reprezentációjuk felett. Azt is kiemelték, hogy ez a stratégia lehetővé tette számukra kultúrájuk sokszínű, folyamatosan változó természetének bemutatását: gazdag örökségük megőrzése mellett képesek voltak hangsúlyozni annak kortárs relevanciáját és alkalmazkodóképességét is, ezáltal túllépve a rájuk erőltetett sztereotípiákon.

Ilyen kulturális hibriditást alkalmazott tartalomgyártóként E. is, aki a globális kulturális trendeket ötvözve fejezte ki a mongol kultúrát, és egyben igyekezett aláásni azokat a sztereotípiákat, amelyeket a domináns kultúrák kényszerítettek rájuk. Amikor zeneszámait reklámozta a Douyinon, gyakran hangsúlyozta, hogy modernnek kell lenni ahhoz, hogy rezonáljon a platform közönségével. Mongol zenészként E. a kulturális hibriditást arra használta, hogy megkérdőjelezze azt a sztereotípiát, miszerint a tradicionális mongol dallamok „elavultak és nem menők" (E., mongol, 28 éves, 2023. július 30.). Ezt úgy érte el, hogy a tradicionális mongol dallamot modern dub stílussal[45] ötvözte egy olyan kreatív folyamatban,

[45] A dub, a reggae egyik leágazása, vokál helyett a ritmikus hangsúlyra épít, amelyet olyan effektek erősítenek fel, mint a visszhang és a reverb. Az elektronikus zene szintetikus textúráit a reggae ikonikus ritmusaival és dallamaival ötvözve egy modern alműfajt hoz létre, amely megőrzi a klasszikus, offbeat reggae-lökést. A lélekcentrikus nyugalom és az elektronikus dinamizmus egyedi elegyével széles körben rezonál a közönséggel.

amely egyszerre fejezte ki kulturális identitását, és új értelmezési lehetőségeket is teremtett.

E. tudatos erőfeszítései, amelyekkel a modern mongol kultúrát kívánta megjeleníteni zenéjén keresztül, különösen jól nyomon követhetők az *Onon Riverside* című számában, amely virálisan terjedt a Douyinon, és összegyűjtött 635 000 lájkot. Ez az esztétikailag innovatív és stratégiailag a Douyin algoritmusainak sztereotipizáló és sztenderdizáló tendenciáival szembemenő szintézis jól mutatja, milyen fontos szerepet játszik a globális kulturális elemek beemelése abban, hogy a kisebbségi wanghongok kontrollt szerezzenek saját etnikai reprezentációjuk felett. A tradicionális burját-mongol népdal modern dub stílussal való ötvözése nemcsak a mongol zene megítélésének modernizálását valósította meg, hanem kultúrájának kortárs és autentikus képét is megjelenítette. Ahogy E. fogalmazott:

> „Amikor az emberek a mongol zenére gondolnak, gyakran olyan dalok jutnak eszükbe, mint például *A lóval foglalkozó férfi*, ami nagyon elavultnak hangzik. Ez popzene, amit azoknak készítettek, akik nem nagyon ismerik a mi zenénket. Nekem amúgy tetszik ez a dal, nagyszerű, de szeretném, ha több ember hallaná a valódi mongol zenét. Nem akarom, hogy a sztereotípiák eltorzítsák a zenénkről kialakított képet. A saját kultúránkban gyönyörű dallamaink vannak. Én egy burját-mongol tradicionális dalt nagyon szeretek: gyönyörű, de kevesen ismerik. Ezért készítettem el a saját verziómat egy reggae-elektronikus keveréssel, egy dub remixszel. Szerintem a dub nagyon jól illik a dalhoz. Csak azt szeretném, ha az emberek látnák, milyen a valódi, modern mongol zene, és jobban értékelnék a kultúránkat.” (E., mongol, 28 éves, 2023. július 30.)

Másodszor, a globális trendek használata jelentősen növelte láthatóságukat a Douyinon. Azzal, hogy szélesebb és sokszínűbb közönséget szólítottak meg, ezek a *wanghong*ok jelentősen növelték annak esélyét, hogy figyelmet és elköteleződést érjenek el.

Y., egy 25 éves ujgur táncos például, aki 2021-ben költözött Ürümcsiből Sanghajba, innovatív módon illesztette be a drill táncstílust[46] a tradicionális ujgur dolan táncba.[47] Ez a kreatív fúzió nemcsak az ujgur kultúra láthatóságát növelte

[46] A drill egy élénk street dance stílus, amely az Egyesült Királyság fekete közösségeiben gyökerezik, és amelyre az amerikai drill zene intenzív ritmusa és nyers narratívája hatottak. Ez utóbbi a rap egyik alműfaja, amely a társadalmi erőszak nyers ábrázolásáról ismert. A drill táncot a gyors lábmunka és az átható tekintet jellemzi; olyan médiumként működik a táncosok számára, amelyben attitűdjeiket és érzelmeiket fejezhetik ki. Jellegzetes mozdulatai közé tartoznak a boka- és térdrugózások, valamint a fej és váll ritmikus gesztusai. Az elmúlt években a drill egyre népszerűbbé vált a kínai fiatalok körében is, mivel rezonál az önkifejezés iránti igényükkel.

[47] Az ősi dolan egy ujgur néptánc Dél-Hszincsiangból, amely vadászrituálékat dramatizál. Dinamikus kézlengetései és forgásai a sűrű növényzeten való áthatolást idézik fel a zsákmány keresése közben, miközben a dobok ritmusával együtt fokozódó mozdulatok a vadászat és

a Douyinon, hanem kapcsolatot teremtett a fiatalabb generációkkal is, akik ismerik és lelkesednek a globális street dance trendek iránt. Y. olyan globális trendek – mint például a drill – beépítését alkalmazta stratégiai módszerként, hogy szélesítse közönségét. A népszerű globális kultúrából származó elemek integrálásával olyan tartalmat hozott létre, amely szélesebb demográfiai csoport számára vált vonzóvá, túllépve saját etnikai közössége határain. Ahogy Y. fogalmazott:

> „A hiphop segített abban, hogy nagyobb közönséget érjek el. Amikor az ujgur zenénket trendi drill beatekkel kevertem, több nézőt vonzott, és segített abban, hogy szélesebb körben ismerjék meg a kultúránkat.”*(Y., ujgur, 25 éves, 2023. július 28.)*

Ez a megközelítés olyan nézőket is vonzott, akik egyébként nem találkoztak volna az ujgur kultúrával.

A Douyin előnyben részesítette azokat a tartalmakat, amelyek igazodtak a népszerű trendekhez és széles felhasználói bázist vontak be. Azzal, hogy Y. beépítette a drillt (amely jelenleg jelentős *street culture* trend Kínában), biztosította, hogy videóit nagyobb valószínűséggel promotálja a Douyin algoritmusa. A trendekhez való igazodás és a láthatóság növelésének ez a stratégiája a láthatósági munka egyik kulcseleme.[48] Y. videójának sikere, amely 28 000 lájkot gyűjtött, jól mutatja, hogyan növeli az algoritmikus kedvezés a kisebbségi *wanghong*ok láthatóságát.

Y. gondosan megtervezte nyilvános személyiségét is, hogy egyensúlyt teremtsen a modern relevancia és a kulturális autenticitás között. Ez a kettős megközelítés biztosította számára, hogy releváns maradjon a globális digitális térben, miközben hű maradt ujgur örökségéhez. A modern és kulturálisan jellegzetes nyilvános személyiség fenntartása a láthatósági munka lényeges része volt, mivel ez tette lehetővé, hogy az influenszerek megtartsák egyedi identitásukat a versengő online környezetben.[49]

Ez a megnövekedett láthatóság felhatalmazta a kisebbségi *wanghong*okat arra, hogy befolyásolják etnikai identitásuk percepcióját mind saját közösségükön belül, mind azon kívül. Y. azon törekvése, hogy növelje az ujgur kultúra láthatóságát a Douyinon, a drill és a tradicionális ujgur tánc integrációjában mutatkozott meg. Ez egy olyan stratégiai kulturális manőver volt, amelyben a drill vibráló energiáját és expresszív potenciálját használta fel, egy olyan táncformáét, amely különösen erősen rezonál a platform fiatalabb demográfiai csoportjaival.

Y. táncvideóinak népszerűsége rávilágít arra, milyen ereje van annak, ha a Douyin algoritmusait arra használják, hogy növeljék az ujgur kultúra láthatóságát és megbecsültségét. Az örökség és a kortárs trendek ilyen típusú szintézise

---

a zsákmányszerzés szimbolikáját jelenítik meg. A dolan néptánc több évszázados nomád és vadász életmódot testesít meg.

48 Abidin, 2016.

49 Abidin, 2016.

nemcsak a *minzu* személyes narratíváját mélyítette, hanem ellensúlyozta azt a kulturális homogenizációt is, amely gyakran együtt jár az algoritmikus preferenciák digitális térben való hajszolásával.

Mindezek mellett kutatásom feltárta, hogy a tradicionális és modern elemeket ötvöző performatív gyakorlatok lehetővé tették a *wanghong*ok számára egy olyan liminális tér kialakítását, amelyben a *minzu* kifejezése rugalmasabb és rétegzettebb formában jelenhet meg. Ez a tér kulcsfontosságúnak bizonyult a *minzu* identitások újraértelmezésében.

S. egy 25 éves tibeti vlogger, aki Kína Szecsuan tartományának délnyugati részén él. Videókat készít, hogy megossza mindennapi életét a tibeti legelőkön. Videóiban S. gyakran lóháton jelenik meg, sugárzó és derűs kisugárzással, amely Dingzhenre, Kína első tibeti *wanghong*jára emlékeztet. Folyékony, anyanyelvi szintű angoltudása különösen vonzóvá teszi tartalmait, miközben a nézőknek mesél szülőföldje szépségeiről a tibeti legelőkön. Ez erősen rezonál a kínai internetkultúrában népszerű témákkal, ahol a városiasodás okozta problémák miatt egyre többen kezdtek a pásztori élet iránt vágyakozni.

S. performatív aktusa, amelyben anyanyelvi szinten használja az angol nyelvet, egy liminális teret hozott létre *minzu* identitásának kifejezésére, amely hatékonyan kérdőjelezte meg és írta felül a Kínában élő etnikai kisebbségekkel kapcsolatos sztereotípiákat. Angoltudása, amelyet sokan modern, a vidéki élethez kevéssé társított tulajdonságnak tekintenek, meglepte és összezavarta azokat, akik sztereotipikus módon tekintenek az etnikai kisebbségekre. A hagyományos vidéki élet és a modern nyelvi készségek szándékos összekapcsolása felbolygatta ezeket a beidegződéseket, és egy liminális teret nyitott a tibeti identitás Douyinon való újfajta megjelenítéséhez. Ahogy S. megfogalmazta:

> „A kultúrám és a globális trendek összekapcsolása lehetővé teszi, hogy úgy osszam meg az identitásomat, hogy az egyszerre legyen hű a gyökereimhez és ahhoz a világhoz, amelyben ma élek. Az angol nyelv használata segít abban, hogy több emberrel teremtsek kapcsolatot, és hogy megváltozzon a rólunk alkotott kép. Felülírja a sztereotípiákat, és megmutatja, hogy a kultúránk élő és modern." *(S., tibeti, 25 éves, 2024. március 24.)*

Összességében ez a liminális tér alapvető jelentőségű volt a hegemonikus állami narratívákkal szembeni ellenállásban és azok újraformálásában, mivel olyan platformot biztosított, amelyen az etnikai identitások autentikusabb és sokszínűbb kifejeződése válhatott lehetővé. A hibrid identitások létrehozása így nem pusztán stiláris választás volt, hanem tudatos és stratégiai önreprezentációs, illetve felhatalmazó gyakorlat. A kisebbségi wanghongok a globális trendek és a hagyományos kulturális elemek metszéspontjában fejezték ki identitásukat, növelték láthatóságukat, és navigáltak a kulturális és politikai környezet összetett dinamikája között. A Douyinon végzett performatív aktusaik révén a *wanghong*ok diverzifikálták

a *minzu* körüli narratívákat, és hozzájárultak azok dinamikus újradefiniálásához. Tartalmaikon keresztül a *minzu* identitás rugalmasabb és folyamatosan alakuló megértését segítették elő kulturális kifejezésmódjaik újraformálásával és autentikussá tételével. A tanulmány következő részében azt elemzem, hogy a kisebbségi *wanghong*ok globális trendekkel történő interakciója miként kérdőjelezi meg a statikus identitásábrázolásokat, és hogyan hatalmazza fel őket a kínai *minzu* identitás körüli diskurzus uralására és újraformálására.

Az alárendelt társadalmi alany helyzetének megváltoztatása hibrid identitások révén

Etnográfiai kutatásom során, amelyet a Douyin kisebbségi *wanghong*jaival végeztem, azt tapasztaltam, hogy a globális trendek és az etnikai kultúrájuk összekapcsolása tudatos stratégia számukra az alárendelt társadalmi pozícióik átalakításában. Ezek az alkotók performatív aktusokat alkalmaznak annak érdekében, hogy az etnikai identitásról egy fluid és folyamatosan változó megértést népszerűsítsenek, ezáltal egy olyan liminális teret hozva létre a *minzu* kifejezésére, amely lehetővé teszi az identitások újraértelmezését. Ez a tér olyan platformot biztosít számukra, amelyen kulturálisan autentikus és globálisan releváns módon fejezhetik ki önmagukat.

Bhabha hibriditásfogalmára építve kijelenthető, hogy a *wanghong*ok kulturális keverésének gyakorlata olyan új identitásformákat teremt, amelyek meghaladják az egyszerű tradicionális–modern kettősséget.[50] A globális trendek beemelésével egy olyan performatív teret hoznak létre, ahol az etnikai identitás egyszerre őrződik meg és alakul át, ezáltal erősítve meg társadalmi helyzetüket a szélesebb kulturális diskurzusban. Ez a hibrid identitásképzés egy liminális teret kínál a *minzu* identitás kifejezésére, amely megkérdőjelezi a statikus és esszencialista ábrázolásokat.

Ez a liminális tér alapvető fontosságú abban, hogy a kisebbségi *wanghong*ok ellenálljanak és újradefiniálják azokat a hegemonikus hatalmi struktúrákat, amelyek hagyományosan korlátozták a *minzu* identitást. Etnográfiai kutatásom feltárta, hogy ezek az alkotók tudatosan alkalmaznak személyes narratívákat és globális trendeket tartalmaikban. Ez egy olyan gyakorlat, amelyet a Douyin algoritmusa alakít, hiszen az a láthatóság érdekében az elkötelező és autentikus tartalmakat részesíti előnyben. Azáltal, hogy folyamatosan újratárgyalják és újradefiniálják etnikai identitásukat ebben a térben, hozzájárulnak a hibrid *minzu* identitások normalizációjához.

Butler performativitáselmélete szerint az identitások ismétlődő aktusokon keresztül jönnek létre.[51] A hibrid identitások folyamatos eljátszása a Douyinon nor-

[50] Bhabha, 1994.
[51] Butler, 1990.

malizálja ezeket az identitásformákat, legitim és elismert önkifejezési formákká téve azokat. Ez a normalizáció megkérdőjelezi az etnikai kisebbségekről alkotott statikus és esszencialista ábrázolásokat, és elősegíti a *minzu* identitás dinamikusabb, befogadóbb megértését a kortárs Kínában.

Például E., a mongol zenész, akivel interjút készítettem, szándékosan ötvözi a tradicionális mongol dallamokat a modern dub zenével annak érdekében, hogy szélesebb közönséget érjen el. *Onon Riverside* című száma a burját népdal motívumait kortárs elemekkel kapcsolja össze, lehetővé téve számára, hogy egyszerre hangsúlyozza mongol örökségét és a globális zenei trendekhez kapcsolódjon. Ez a hibridizáció lehetővé teszi számára, hogy megkérdőjelezze a mongol zenével kapcsolatos, „elavultnak" címkéző sztereotípiákat, és a fiatalabb, trendérzékeny közönséget is megszólítsa.

Hasonlóképpen Y., az ujgur utcai táncos, videóiban a brit eredetű drill táncstílust ötvözi a tradicionális ujgur dolan tánccal. Ez az innovatív fúzió nemcsak szélesebb közönséget vonz és növeli az ujgur kultúra láthatóságát, hanem egyúttal abba a liminális térbe is helyezi őt, amely az autenticitás és a performativitás között húzódik – ahogyan azt Zhao leírja.[52] Y. ügyelve mozog ezen a vékony mezsgyén annak érdekében, hogy a hibridizáció ne erősítse fel az egzotizáló vagy sztereotip ujgur ábrázolásokat. Ezeknek a dinamikáknak a tudatos kezelése révén igyekszik megőrizni kulturális autonómiáját, miközben globális közönséggel lép kapcsolatba, és így hitelesebb módon tudja megjeleníteni etnikai identitását.

A tradicionális és globális kulturális elemek folyamatos összekapcsolása Bhabha fogalmai szerinti „harmadik teret" hoz létre a *minzu* identitás kifejezésére.[53] Ebben a térben elmosódnak a határok a *minzu* hivatalos, állami narratívái és az egyéni kulturális gyakorlatok között. Ez a performativitás nemcsak növeli a kisebbségi wanghongok láthatóságát, hanem felhatalmazza őket identitásuk szabadabb érvényesítésére is. Azzal, hogy stratégiailag egyesítik személyes narratíváikat a globális trendekkel, tartalmaikat a platform algoritmikus prioritásaihoz igazítják, és mindeközben megzavarják azokat az államilag támogatott narratívákat, amelyek hagyományosan a domináns kultúra által kontrollált alany szerepébe kényszerítették az etnikai kisebbségeket. Ennek következtében ez a liminális tér dinamikusabb és befogadóbb diskurzust tesz lehetővé, és hozzájárul a domináns kulturális és politikai struktúrák által rájuk kényszerített hagyományos narratívák újraformálásához.

Etnográfiai kutatásom ugyanakkor azt is feltárta, hogy az alárendelt társadalmi helyzetek átalakítására irányuló erőfeszítéseik erősen attól függnek, mennyire képesek egyensúlyt teremteni a hitelesség és a performativitás között. Azaz, menynyire tudják összeegyeztetni a platform elvárásait az állami szabályozásokkal, és

[52] Zhao, 2021.
[53] Bhabha, 1994.

hogyan tudnak ellenállni az árucikké tételnek, miközben láthatóságra törekszenek. A *wanghong*ok bizonytalanságot élnek meg, miközben azokban a többrétegű liminális terekben mozognak, amelyeket Zhao különösen az hitelesség és a performativitás közötti konfliktusok keretében ír le.

Például D., a yao származású *wanghong*, aki a népviselet átalakulásáról készít videókat, folyamatos nyomás alatt áll, hogy hitelesen mutassa be etnikai örökségét, miközben népszerű trendeket is alkalmaznia kell ahhoz, hogy szélesebb közönséget érjen el. Annak érdekében, hogy követői ne tekintsék túlpiacosítottnak, gyakran korlátozza figyelmét a tradicionális yao viseletre: ez kielégíti közönsége elvárásait, ugyanakkor visszafogja kreatív önkifejezését, amelyben saját etnikai identitását mélyebben is felfedezhetné. Az, hogy egyszerre kell hitelesen a kultúrájában gyökerezőnek tűnnie, miközben olyan performatív aktusokat végez, amelyekkel a Douyinon rezonanciát vált ki, egy olyan bizonytalan pozícióba helyezi, ahol nem tud teljes mértékben új stílusokkal vagy narratívákkal kísérletezni anélkül, hogy ne veszélyeztetné hitelességét.

S., a tibeti vlogger is folyamatosan kénytelen megerősíteni kulturális gyökereit, hogy fenntartsa hitelességét közönsége szemében. Noha szeretne változatosabb témákkal foglalkozni, úgy érzi, hogy kötve van a tradicionális tibeti életmód bemutatásához – részben a néző elvárásai, részben pedig a Douyin algoritmusa miatt, amely az etnikailag jellegzetes, ugyanakkor ismerős tartalmakat részesíti előnyben. Ez a feszültség az etnikai identitás hiteles megőrzése és a platformkövetelmények teljesítése között jól mutatja azokat a kihívásokat, amelyekkel szembe kell néznie.

Ezek a példák rávilágítanak arra a kényes egyensúlyra, amelyet az etnikai kisebbségi *wanghong*oknak fenn kell tartaniuk: egyensúlyozniuk kell kulturális örökségük árucikké tétele és etnikai identitásuk hiteles megőrzése között. Ez a feszültség kiemeli liminális pozíciójuk bizonytalanságát. A hitelesség és a performativitás közötti konfliktusok nemcsak kreatív szabadságukat korlátozzák, hanem akadályozzák azon törekvéseiket is, hogy megváltoztassák alárendelt helyzetüket a társadalomban. Ahelyett, hogy meghaladnák a társadalom és a platform által rájuk kényszerített korlátokat, gyakran akaratlanul is megerősítik azokat a kulturális sztereotípiákat és elvárásokat, amelyeket kihívni igyekeznek, és így továbbra is marginalizált helyzetbe kényszerülnek.

Összegzésként elmondható, hogy a Douyin kisebbségi *wanghong*jai egy összetett liminális térben mozognak, ahol stratégiai identitásperformanszokon keresztül próbálják átalakítani alárendelt társadalmi helyzetüket. Bár a tradicionális és globális kulturális elemek ötvözése képes lehet aláásni a statikus reprezentációkat és új *minzu* identitásformákat teremteni, mindez együtt jár az áruvá tétel és kooptáció kockázatával is. A hibrid identitásképzésnek a hegemonikus struktúrákkal szembeni ellenállásként értelmezhető mechanizmusa így akkor hatékony, ha az alkotók képesek kritikusan reflektálni ezekre a feszültségekre.

Következtetés

Etnográfiai kutatásom feltárta, hogy a Douyin algoritmusa előnyben részesíti azokat a tartalmakat, amelyek a személyes narratívákat globális trendekkel ötvözik, ezáltal növelve a hibrid identitásformák láthatóságát. Ez a performatívitás hozzájárult a *minzu* identitás új formáinak normalizálásához a Douyinon, megkérdőjelezve az etnikai kisebbségekről alkotott statikus és esszencialista ábrázolásokat.

A kisebbségi *wanghong*okkal készített interjúk és a Douyinon végzett etnográfiai megfigyelések egyértelművé tették, hogy ezek az alkotók tudatosan alkalmazzák a globális trendeket társadalmi pozíciójuk megerősítésére. A globális és etnikai kulturális elemek integrációjából létrejövő hibrid identitás olyan performatív teret hozott létre, amelyben az etnikai kisebbségek reprezentációja kulturális gyakorlatokon keresztül átalakulhat. Ez a liminális tér lehetővé tette a *minzu* identitások újraértelmezését, egy olyan platformot biztosítva a wanghongok számára, ahol kulturálisan autentikus és globálisan releváns módon fejezhetik ki önmagukat.

Kutatásom azt mutatta, hogy a globális trendek és a Douyin algoritmikus kultúrájának felhasználásával a kisebbségi alkotók olyan hibrid identitásokat hoztak létre, amelyek a róluk szóló hegemonikus narratívák átalakítását szolgálták, megkérdőjelezve a történelmileg rájuk kényszerített alárendelt státuszokat. Ez a performatív folyamat nemcsak felhatalmazza a kínai kisebbségi *wanghong*okat, hanem hozzájárul a kulturális identitásról és sokszínűségről szóló szélesebb diskurzushoz, létrehozva egy „harmadik teret", amely kritikus helyszínként szolgál az etnikai identitások újraértelmezésére.

A harmadik tér lehetőségként tűnik fel a domináns kultúra által kontrollált *minzu* narratíva kihívására. Ez a tér lehetővé teszi az etnikai kisebbségi *wanghong*ok számára, hogy identitásukat az államilag irányított *minzu* narratívákkal szemben is értelmezzék. A globális kulturális hatások megjelenése tovább szélesítette ezt a teret, új dimenziókkal gazdagítva a *minzu* identitást: a hagyományos elemeknek a kortárs globális kultúrával való ötvözése biztosítja, hogy a *minzu* identitások élők és változatosak maradjanak.

Mindazonáltal kritikus vizsgálatra szorul a Douyin algoritmikus nyomásának hatása erre a harmadik térre. Noha a Douyin teret biztosít az etnikai kisebbségi *wanghong*ok identitáskifejezéséhez, az algoritmusba ágyazott megfigyelési működésmód olyan tartalmakat részesít előnyben, amelyek nagyobb felhasználói elköteleződést váltanak ki, és gyakran a globális populáris kultúrához igazodnak. Ez az algoritmikus nyomás az etnikai identitás áruvá tételéhez vezethet, ahol a kulturális kifejezések inkább az elköteleződési mutatókhoz igazodnak, semmint a valódi önkifejezéshez.

Etnikai kisebbségi perspektívából ez az algoritmikus hatás egyszerre jelent lehetőséget és kihívást. Egyrészt a Douyin által biztosított láthatóság nagyobb teret ad a reprezentációnak és a domináns narratívák megkérdőjelezésének. Másrészt az algoritmushoz való igazodás szükségessége nyomást gyakorolhat a *wanghong*okra,

hogy tartalmaikat módosítsák, ami veszélyeztetheti kulturális önkifejezésük hitelességét. Ez a feszültség rávilágít az ágencia és az algoritmikus kontroll összetett viszonyára a digitális korban.

Ebben a harmadik térben a globális kultúra hatása sem hagyható figyelmen kívül. Bár a globális trendek gazdag inspirációt kínálnak és lehetőséget teremtenek szélesebb közönséggel való kapcsolódásra, egyúttal a kulturális sokszínűség megszűnésének veszélyét is hordozzák. Az etnikai kisebbségi *wanghong*ok kénytelenek egyensúlyozni a globális hatások befogadása és kulturális örökségük egyediségének megőrzése között. Ez az egyensúly kulcsfontosságú ahhoz, hogy a harmadik tér egy valódi kulturális tárgyalás tere maradjon, ne pedig a globális kulturális asszimiláció egyik színtere.

Összefoglalva, jelen tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy kritikusan kell vizsgálni a *minzu* fogalmát a fokozódó digitalizációval jellemezhető kínai társadalomban. Arra ösztönzi a kutatókat és gyakorlati szakembereket, hogy ismerjék fel a *minzu* közösségi médiabeli jelenlétének lehetőségeit az interkulturális párbeszéd erősítésére, a kulturális sokszínűség előmozdítására és a *minzu* narratíva újraformálására a digitalizált és globalizált kontextusban.

Fordította Bálint Emese

FELHASZNÁLT IRODALOM

Abidin, C.: Visibility labour: Engaging with Influencers' fashion brands and #OOTD advertorial campaigns on Instagram. *Media International Australia,* 2016. 161(1), 86–100. https://doi.org/10.1177/1329878X16665177

Abidin, C.: *Internet celebrity: Understanding fame online.* Emerald Group Publishing, 2018.

Abidin, C.: Mapping internet celebrity on TikTok: Exploring attention economies and visibility labours. *Cultural Science Journal*, 2021. 12(1), 77–103. https://doi.org/10.5334/csci.140

Ai, Q. − Song, Y. − Zhan, N.: Creative compliance and selective visibility: How Chinese queer uploaders performing identities on the Douyin platform. Media, Culture and Society, 2023, 45(8), 1686–1695. https://doi.org/10.1177/01634437231174345

Ba, S.: The development of symbolism: A media anthropology study of yi sani people' s ashima culture [translated]. Peking University Press, 2013.

Beer, D.: The social power of algorithms. *Information, Communication & Society*, 2017. 20(1), 1–13. https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1216147

Berry, C.: Where do you draw the line? Ethnicity in Chinese cinemas. In: Berry, C. − Farquhar, M. (eds.): *China on screen*. Columbia University Press.

Berry, C.: Pema Tseden and the Tibetan road movie: Space and identity beyond the“minority nationality film”. *Journal of Chinese Cinemas*, 2016. 10(2), 89–105. https://doi.org/10.1080/17508061.2016.1167334

Bhabha, H. K.: *The location of culture*. Routledge, 2014.

Bhandari, A. − Bimo, S.: Why’s everyone on TikTok now? The algorithmized self and the future of self-making on social media. *Social Media + Society*, 2022. 8(1), Article 205630512210862. https://doi.org/10.1177/20563051221086241

Bishop, S.: Algorithmic experts: Selling algorithmic lore on YouTube. *Social Media + Society*, 2020. 6(1), Article 205630511989732. https://doi.org/10.1177/2056305119897323

Bucher, T.: The algorithmic imaginary: Exploring the ordinary affects of Facebook algorithms. *Information, Communication & Society*, 2017. 20(1), 30–44. https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1154086

Bucher, T.: *If... Then: Algorithmic power and politics*. Oxford University Press, 2018.

Butler, J.: *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity.* Routledge, 1990.

Charmaz, K.: *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis.* Sage Publications, 2006.

Chen, X. − Valdovinos Kaye, D. B. − Zeng, J.: #PositiveEnergy Douyin: Constructing “playful patriotism” in a Chinese short-video application. *Chinese Journal of Communication*, 2021. 14(1), 97–117. https://doi.org/10.1080/17544750.2020.1761848

Christin, A.: The ethnographer and the algorithm: Beyond the black box. *Theory and Society*, 2019. 49(5–6), 897–918. https://doi.org/10.1007/s11186-020-09411-3

Clark, P.: Ethnic minorities in Chinese films: Cinema and the exotic. *East-West Film Journal*, 1987. 1(2), 4–21.

Corbin, M., − Strauss, A.: Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative Sociology,* 1990. 13(1), 3–21. https://doi.org/10.1007/bf00988593

Couldry, N. − Mejias, U. A.: Data colonialism: Rethinking big data’s relation to the contemporary subject. *Television & New Media,* 2019. 20(4), 336–349. https://doi.org/10.1177/1527476418796632

Craig, D. − Lin, J. − Cunningham, S.: *Wanghong as social media entertainment in China.* Palgrave Macmillan, 2021.

de Kloet, J. − Poell, T., Guohua, Z. − Yiu Fai, C.: The platformization of Chinese society: Infrastructure, governance, and practice. *Chinese Journal of Communication*, 2019. 12(3), 249–256. https://doi.org/10.1080/17544750.2019.1644008

Ding, S.: Articulating for Tibetan experiences in the contemporary world: A cultural study of Pematseden’s and sonthar gyal’s films. *Critical Arts: South-North Cultural and Media Studies*, 2019. 31(6), 44–58. https://doi.org/10.1080/02560046.2017.1407808

Douyin: *Privacy policy.* 2023. Available at: https://www.douyin.com/agreements/?id=6773901168964798477

Feenberg, A.: *Transforming technology: A critical theory revisited*. Oxford University Press, 2022.

Flyverbom, M. − Murray, J.: Datastructuring—organizing and curating digital traces into action. *Big Data & Society*, 2018. 5(2), 1–12. https://doi.org/10.1177/2053951718799114

Fuchs, C.: *Social media: A critical introduction*. Sage Publications, 2014.

Fung, A. − He, W. − Cao, S.: Cultural capitals and creative labour of short video platforms: A study of wanghong on Douyin. *Cultural Trends*, 2022. 32(3), 264–279. https://doi.org/10.1080/09548963.2022.2082862

Fung, A. − Hu, Y.: Douyin, storytelling, and national discourse. *International Communication of Chinese Culture*, 2022. 9(3-4), 139–147. https://doi.org/10.1007/s40636-022-00259-z

Gillespie, T.: The relevance of algorithms. In: Gillespie, T. − Boczkowski, P. J. − Foot, K. A. (eds.): *Media technologies: Essays on communication, materiality, and society*. MIT Press. 2014. 167–194.

Gladney, D.: Representing nationality in China: Refiguring majority/minority identities. *Journal of Asian Studies,* 1994 53(1), 92–123. https://doi.org/10.2307/2059528

Gong, H. − Yang, X.: Reconfiguring class, gender, ethnicity and ethics in Chinese internet culture (1st ed.). Routledge. 2017. https://doi.org/10.4324/9781315668154

Guo, J.: *Television in a duxiang village: Modern media and the daily life of ethnic minority villages* [Translated]. Shandong People's Publishing House, 2005.

Guo, J.: Zaichang: *Minzu zhi shijiao xia de dianshi guankan huodong–Duxiang tianye ziliao de zai chanshi* [Locatedness: An ethnographic perspective on television viewing − A reinterpretation of the fieldwork at Dulong Xiang]. Chuanbo Yu ShehuiXuekan, 2008. 6, 197–218.

Guo, J.: *Searching for gesang meiduo: A field study of mobile film screenings in the chamdo region of Tibet.* Ethnic Publishing House. 2015. [Translated].

Hao, L.: *Minzu as technology: Ethnic identity and social media in post-2000s China.* Palgrave Macmillan, 2023. https://doi.org/10.1007/978-981-99-5402-5_5

Harrell, S.: *From ethnic group to minzu (and back again?): Yi identity in the people's republic.* 2nd international conference on yi studies, trier university, center of east asian and pacific studies. Paper presentation, 1998.

Harris, R.: *Singing the village: Music, memory, and ritual among the sibe of Xinjiang.* Published for the British Academy by Oxford University Press, 2004.

Huang, Y. − Ye, W.: 'Traffic rewards,' 'algorithmic visibility,' and'advertiser satisfaction': HowChinese short-video platforms cultivate creators in stages. *Convergence*, 2024. 30(1), 659–682. https://doi.org/10.1177/13548565231211117

Jin, Y.: Television practices and the daily life of Uyghur villagers: An ethnographic study of Totai Village. *Journalism & Communication Studies*, 2012. 1, 34–42.

Kaye, D. B. V. − Chen, X. − Zeng, J.: The co-evolution of two Chinese mobile short video apps: Parallel platformization of Douyin and TikTok. *Mobile Media & Communication*, 2021. 9(2), 229–253. https://doi.org/10.1177/2050157920952120

Latour, B.: *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory.* Oxford University Press, 2005.

Li, A. K.: Papi jiang and microcelebrity in China: A multilevel analysis. *International Journal of Communication*, 2019. 13, 3016–3034.

Li, L. − Kang, K.: Discussing social media using affordance of young Chinese ethnic minority group users. *Cultural Arts Research and Development*, 2024. 4(1), 12–23. https://doi.org/10.55121/card.v4i1.64

Lin, J.: *Cultural normality and identity practices in Chinese livestreaming (Master's thesis)*. Department of Cultural Studies, Tilburg University, 2019. https://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=149873

Lin, J. − Swart, J. − Zeng, G.: Theorising TikTok cultures: Neuro-images in the era of short videos. *Media, Culture & Society,* 2023. 45(8), 1550–1567. https://doi.org/10.1177/01634437231202167

Litzinger, R. A.: *Other Chinas: The Yao and the politics of national belonging*. Duke University Press, 2000.

Lo, K.-C.: The struggle between subaltern nationalisms and the nation-state in the digital age: China and its ethnic minorities. In: Hjorth, L. − Khoo, O. (eds.): *The Routledge handbook of new media in Asia*, 352–363. Routledge, 2016.

McCarthy, S. K.: *Communist multiculturalism: Ethnic revival in South- west China*. University of Washington Press, 2009.

Oakes, T.: The village as theme park: Mimesis and authenticity in Chinese tourism. In: Oakes, T. − Schein, L. (eds.): *Translocal China: Linkages, identities, and the reimagining of space.* Routledge, 2006.

Prey, R.: Nothing personal: Algorithmic individuation on music streaming platforms. *Media, Culture and Society*, 2018. 40(7), 1086–1100. https://doi.org/10.1177/0163443717745147

Schein, L.: *Minority rules: The miao and the feminine in China's cultural politics*. Duke University Press, 2000.

Schein, L.: Negotiating scale: Miao women at a distance. In: Oakes, T. − Schein, L. (eds.): *Translocal China: Linkages, identities, and the reimagining of space*, Routledge, 2006. 213–237.

Stiegler, B.: *Technics and time, 3: Cinematic time and the question of malaise*. Stanford University Press, 2011.

Sullivan, J. − Wang, W.: Becoming Wanghong: How foreigners achieve internet celebrity in China. *East Asia,* 2024. 41(3), 201–222. https://doi.org/10.1007/s12140-024-09427-x

Sun, X. − Liu, H. − Feng R. − Peng, M. − Hou, X. − Wang, P. − Wang, H. − Xu, W. − Shi, J.: Weixin de“shuxie” yu“goulian”–Dui yige Pumizu cunmin Weixin qun de kaocha [The“writing” and “articulation” of WeChat: An investigation into a Pumi villagers' WeChat group]. *Xinwen Yu Chuanbo Yanjiu*, 2016. 16(10), 20–36. https://doi.org/10.1186/s12890-016-0181-9

Wang, S. − Zhou, O. T.: Being recognized in an algorithmic system: Cruel optimism in gay visibility on Douyin and Zhihu. *Sexualities,* 2022. 27(7), 1185–1204. https://doi.org/10.1177/13634607221106912

Wang, X. − Cao, S.: Harnessing the stream: Algorithmic imaginary and coping strategies for live-streaming e-commerce entrepreneurs on Douyin. *The Journal of Chinese Sociology*, 2024. 11(1), 9. https://doi.org/10.1186/s40711-024-00213-z

Xiao, Q. − Li, M.: The“re-localization” of ethnic cultural classics: A case study of the return of “ashima” to its native land [translated]. *Journalism & Communication Studies*, 2017. 5, 5–29.

Xinhuanet: Douyin publishing its 2020 data report (Douyin fabu 2020 shuju baogao), 2021. Available at: https://www.xinhuanet.com/tech/2021-01/05/c_1126948875.htm

Yao, X.: Wangluo, wenxue, shaoshu minzu ji zhishi: Qinggan gongtongti [the internet, literature, ethnic minorities, and knowledge: Affective communities]. *Jiangsu Shehui Kexue*, 2028. 2(1), 223–226.

Yao, Y.: *The Ewenki people and television* [Translated]. Communication University of China Press, 2009.

Ze, Y.: *Television and social change in Tibetan rural society*. Communication University of China Press, 2015. [Translated].

Zhang, X. − Xiang, Y. − Hao, L.: Virtual gifting on China's live streaming platforms: Hijacking the online gift economy. *Chinese Journal of Communication*, 12(3), 2019. 340–355. https://doi.org/10.1080/17544750.2019.1583260

Zhang, Y.: From“minority film” to “minority discourse”: Questions of nationhood and ethnicity in Chinese cinema. In: Hsiao-peng Lu, S. (ed*.): Transnational Chinese cinemas: Identity, nationhood, gender*. University of Hawai'i Press, 1997. 81–104.

Zhao, E. J.: Wanghong: Liminal Chinese creative labor. In: Cunningham, S. − Craig, D. (eds.): *Creator culture: An introduction to global social media entertainment*. New York University Press, 2021. 211–231. https://doi.org/10.18574/nyu/9781479890118.003.0015

Zhao, E. J.: Streaming culture and a new wave of institutionalisation of audience measurement in China. *Media, Culture & Society*, 2023. 45(8), 1631–1647. https://doi.org/10.1177/01634437231182017

Zulli, D., − Zulli, D. J.: Extending the Internet meme: Conceptualizing technological mimesis and imitation publics on the TikTok platform. *New Media & Society*, 2022. 24(8), 1872–1890. https://doi.org/10.1177/1461444820983603

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.171

ANKÉT

Körkérdés a nemzetiségek politikai képviseletéről II.

A *Regio* szerkesztősége 2025 októberében szakértői körkérdést kezdeményezett a magyar Országgyűlés munkájában való nemzetiségi részvétel, a nemzetiségi szószólói és képviselői rendszer eddigi tapasztalatairól, amely intézményt a 2026-os választásokhoz közeledve ismételten mind növekvő közéleti és szakértői figyelem övez. A soron következő választásokon a nemzetiségeknek immár negyedszer lesz elviekben lehetőségük arra, hogy betöltsék a kedvezményes nemzetiségi országgyűlési mandátum és a nemzetiségi szószólók pozícióit. Azzal együtt, hogy a kialakított rendszer több elemét az Emberi Jogok Európai Bírósága jogsértőnek találta a 2022-es választások után meghozott ítéletében, amely választásokon a legnépesebb nemzetiség, a romák listaállítása meghiúsult. Az ankét keretében az országgyűlési nemzetiségi részvételi rendszerrel kapcsolatban felvetődő legfontosabb kérdésekre a 32 megkérdezettből első körben hatan, a második körben még négyen válaszoltak. Az első körben beérkezett válaszokat a *Regio* 2025/4. száma adta közre, az utóbbi négyet pedig ebben a blokkban közöljük.

DOBOS BALÁZS[1]

1.) Hogyan látja a 2010-es években, a magyarországi nemzetiségek országgyűlési képviseletére és szószólók formájában történő részvételére kialakított megoldást nemzetközi-regionális összehasonlításban? Milyen sajátosságokkal, erősségekkel és hiányosságokkal rendelkezik a hazai szisztéma más országok gyakorlataival összevetve? Legyen az az ombudsmani rendszer vagy a kedvezményes parlamenti képviselet?

Azon rendszerváltó és a függetlenségüket elnyert közép- és délkelet-európai országokhoz képest, amelyek valamilyen módon elősegítik a kisebbségeik közéleti részvételét és politikai képviseletét, Magyarország viszonylag későn

[1] A szerző történész, politológus, az ELTE TK Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa. E-mail: dobos.balazs@tk.elte.hu, ORCID: 0009-0007-2145-4131. Az írás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K143523. számú, „A kisebbségek parlamenti képviselet nemzetközi összehasonlításban: deskriptív vagy szubsztantív képviselet?” c. projekt keretében készült.

ültette át a gyakorlatba a hazai nemzetiségek kedvezményes mandátumszerzését az országgyűlési választásokon. Vitatott, hogy az 1990-ben módosított alkotmány mennyiben, de az 1993-as kisebbségi törvény már világosan utalt a parlamenti képviseletük megteremtésére. Kérdéses viszont mind a hazai, mind az egyes külföldi modellek esetében, hogy azok kialakítását mennyiben akkommodációs vagy integrációs szándékok vezették, vagy másként közelítve, mennyiben instrumentális célokat szolgáló kirakatintézményekről vagy a nemzetközi ajánlások által képviselt, hatékony közéleti részvételi csatornákról van-e inkább szó. Szintén empirikus adatokra van szükség azon szakirodalmi feltételezések alátámasztásához, hogy például a mainstream pártok soraiban ülő kisebbségi képviselők a pártszempontjaik miatt kevésbé fogékonyak a kisebbségi érdekek képviseletére, vagy hogy a garantált mandátumokat birtokló kisebbségi politikusok inkább a mindenkori kormánypártokat támogatják, és ezáltal gyakorta egyfajta politikai függésbe kényszerülnek. Szintén kevésbé kutatott az, hogy napjaink hibrid rezsimjeiben miként képes az állam manipulálni, kontroll alá vonni és mintegy rabul ejteni a kisebbségi érdekképviseleteket, amelyekkel kapcsolatban példaként egyes kisebbségi pártok is említhetők Szerbiában.

Magyarországon az Alaptörvény, az új választási és nemzetiségi törvények elfogadásáig, és a gyakorlatban a 2014-es választásokig terjedő időszakot leginkább egyfajta semlegesség jellemezte a tekintetben, hogy például Csehországhoz és Szlovákiához hasonlóan, a választási szabályok se nem ösztönözték, se nem tiltották vagy akadályozták a kisebbségek részvételét az országgyűlési választásokon. A gyakorlatban legfeljebb annyiban segítették elő, hogy a pártok egyéniben vagy listán kisebbségi kötődésű képviselőket juttattak a parlamentbe, és helyeztek előtérbe döntően a legnagyobb lélekszámú és politikailag leginkább számottevő roma közösségből kikerülő politikusokat, akár olyan, roma szervezetekkel kötött megállapodások révén, mint a Phralipe és az SZDSZ 1990-es, illetve a Fidesz-MPP, az MDF és a Lungo Drom közti 2001-es választási együttműködési megállapodások. Másfelől a rendszerváltás óta Magyarországon is lehetőség van kisebbségi pártok alapítására és indulására, amelyek terén az egyedül 1998-ban jelölteket állító, a hazai német, szlovák és horvát önkormányzatok által támogatott választási párt, a Nemzetiségi Fórum kivételével, az 1990 óta létrehozott többtucatnyi ilyen alakulat mindegyike a romákhoz volt köthető, de néhány mandátumot legfeljebb helyhatósági szinten sikerült szerezniük az évtizedek alatt. Vélhetően ezen pártok sikertelensége, marginalitása, és ami még fontosabb, az ország meglehetős homogenitása és a kezdeti civil-neutrális politikai közösség-felfogás is szerepet játszhattak abban, hogy a hazai szabályozás sohasem definiálta és kezelte külön a kisebbségi pártokat a politikai pártok között, amelyek számára így a kisebbségi önkormányzati választásokon való indulás is tiltott a hatályos rendszerben is. Vannak arra nézve is külföldi példák, és a választási törvény tartalmazott erre vonatkozó utalást, hogy az egyéni választókerületi határok megvonásánál figyelembe kell

venni az etnikai szempontokat, de a nemzetiségek létszámbeli és földrajzi sajátosságai nem teszik lehetővé olyan kerületek kialakítását, amelyben egy nemzetiség helyi többséget alkotna.

Más országokkal, például Lengyelországgal, Montenegróval, Szerbiával és Schleswig-Holstein tartománnyal ellentétben tehát a magyarországi szabályozás nem könnyíti meg a kisebbségi pártok alapítását, jelöltállítását és mandátumszerzését a bejutási küszöb eltörlése vagy alacsonyabbra szállítása révén. A kisebbségi pártokra bármely szavazó leadhatja a voksát, nem csak a kisebbséghez tartozók, ezért, ha egy hasonló megoldással Magyarországon a kedvezményes küszöb elérésére törekvő nemzetiségi listák ugyanazon listás szavazólapon szerepelnének, mint a pártlisták, fennállna a veszélye, hogy a pártok igyekeznék rabul ejteni és a maguk támogatására fordítani a kedvezményesen megszerezhető nemzetiségi mandátumokat. A térségbeli országok egy másik csoportja (Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Koszovó, Szlovénia és gyakorlatilag egy alternatív küszöb alkalmazásával Románia is) pedig garantált helyeket biztosít egyes elismert kisebbségek számára egyéni kerületekben vagy pártlistán, de ilyen megoldás, (legalább) 13 garantált mandátum biztosításához mindegyik elismert hazai nemzetiség számára sosem volt meg a kellő politikai akarat és támogatás. Miként annak a nemzetiségi kritikának az orvoslására is kevés az esély, hogy a nemzetiségi választók – az e téren egyedüli Szlovénia mintájára – szavazhassanak a nemzetiségi jelöltre és a pártlistára is, amennyiben fennmarad a teljes jogú, kedvezményesen megszerezhető nemzetiségi mandátum intézménye.

A 2010 utáni hazai választási rendszer Horvátországhoz és Szlovéniához hasonlóan, egyrészt az országgyűlési választásokra is kiterjedő nemzetiségi névjegyzékbe vétellel a többi választótól elkülönülő rendszerbe tereli a nemzetiségi választókat, de a két szomszédos országtól eltérően nem garantált, hanem csak kedvezményes mandátumot kínál a megszabott küszöböt elérő nemzetiségi listák számára, amely lehetőség a magas részvétellel, a küszöb emelkedésével és a választók leiratkozásával könnyen meghiúsulhat még a két legnagyobb, roma és német nemzetiség számára is. Továbbá a kedvezmény nem speciális egyéni választókerületek formájában, hanem a listás ágon valósul meg. Listát kizárólag az országos nemzetiségi önkormányzatok állíthatnak, ami némileg emlékeztet a kisebbségi szervezetek közötti szelektív mechanizmusra Romániában, amely a már parlament alsóházában bent lévő, beágyazott szervezeteket részesíti előnyben. A hazai kedvezményes küszöb elvileg elérhető mindegyik nemzetiség számára, ilyenformán – Horvátországhoz, Koszovóhoz vagy Szerbiához hasonlóan – nem különbözteti meg egymástól a nemzetiségeket, de az a gyakorlatban viszont olyannyira magas, hogy a 13-ból 11 nemzetiségnek nincs reális matematikai esélye annak elérésére, és ők szavazati jog nélküli szószólók által tudnak részt venni az Országgyűlés munkájában. A szelektivitás tehát kevésbé a jogszabályi szinten valósul meg, szemben a szlovéniai szabályozással, amely csak az őshonosként elismert magyar

és olasz kisebbség számára biztosít egy-egy mandátumot, de például a romák és a volt jugoszláv népcsoportok számára ilyet nem ír elő, vagy a lengyelországi választási rendszerrel, amely csak a nemzeti kisebbségek számára teszi lehetővé a kedvezményes mandátumszerzést, de az etnikai és regionális csoportok számára nem. Magyarországon a nemzetiségek közös listaállítására sincs lehetőség, vagy valamifajta olyan megoldásra, mint Horvátországban, ahol három kisebbségi képviselő is egyenként legalább két kisebbséget képvisel egyszerre. Igaz, hogy ezt is érik kritikák, mert ezeket a közös helyeket rendre a nagyobb közösségek szerzik meg, és egyes kisebb vagy már alig kimutatható csoportok (bolgárok, montenegróiak, románok, vlachok) az eddigiekben még nem is állítottak jelöltet.

Összefoglalóan, nincs olyan környező országbeli modell, amely egyazegyben mintául szolgálhatna és átvehető lenne minden hazai nemzetiség megelégedésére, és a fenti példák is számos belső problémával rendelkeznek. Továbbá, ami máshol már évtizedek óta gyakorlat, például, hogy a garantált kisebbségi mandátumok birtokosai rendre a kormánypártokkal voksolnak, és adott esetben még a mérleg nyelve szerepbe is kerülnek, ami az elmúlt években előfordult már szintén Szlovéniában, az Magyarországon úgymond még kevésbé megszokott, sokak számára minimum idegenkedést vált ki, és azt egy kvázi könnyebben megszerezhető kormánypárti mandátumként könyvelik el.

2.) Hogyan összegezné a hazai nemzetiségi országgyűlési képviselet és részvétel eddigi főbb tapasztalatait? Miben látja a három legfontosabb hozadékát, és mit tart az eddigi működés nyomán a három leggyengébb kritikus problémának?

Az egyik legfontosabb hozadéka, hogy ha már Magyarország az 1990-es évek elejétől elkötelezte magát a nemzetiségek országgyűlési képviseletének megteremtésére, akkor bő két évtized elteltével van egy kialakított, de ugyanakkor számos problémával küzdő rendszer. Összességében a 2014 óta megvalósuló kedvezményes nemzetiségi képviseleti és részvételi rendszer a teljes jogú parlamenti mandátum megszerzése és a szószólók formális jogosítványai mellett legalább egy újabb érdekérvényesítési csatornát, szereplési, lobbizási, forrásszerzési és -elosztási lehetőséget kínált a nemzetiségek többsége számára, valamint egy állandó parlamenti bizottság létrejöttét, amely nem csupán egy hasznos interetnikus fórumként játszik szerepet, hanem a nemzetiségi érdekek jobb megjelenítésében és láthatóságában is.

Magával a választással kapcsolatos problémákat – az országos önkormányzatok kizárólagos listaállítását, az alternatívák közötti választás hiányát, a nemzetiségek többsége számára elérhetetlen mandátumszerzési küszöböt, a titkosság sérelmét – széles körben taglalták már a vonatkozó szakirodalmi munkák és ezen ankét más hozzászólói is, miként az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) 2022-es ítélete is jórészt ezekre összpontosított. Ezek ismétlése helyett az alábbiakban néhány olyan aspektusra térek ki, amelyekre némileg kevesebb hangsúly helyeződött.

Mivel nincs valódi választás és a nemzetiségek többsége esetében a listavezető lesz automatikusan a szószóló, ezért a kialakított szisztéma nemigen ösztönöz a szélesebb körű részvételre, legfeljebb a kampánytámogatás összegének a megállapításakor. Ezen anyagiaktól eltekintve, érdemi kampánynak és mozgósításnak valójában csak azoknál a nemzetiségeknél van értelme, amelyeknek van esélyük elérni a kedvezményes küszöböt. Napjainkra is az látható, hogy a nemzetiségi választók túlnyomó többsége nem kéri a regisztrációja kiterjesztését az országgyűlési választásokra, és sokan akár mert tévesen regisztráltak, vagy idővel meggondolták magukat, még a választások előtti hetekben leiratkoznak, hogy inkább pártlistára szavazhassanak. Azokban az esetekben, amelyekben esélytelen a teljes jogú mandátum elérése, akkor felesleges is lenne előírni valamifajta nagyobb mértékű feliratkozást és választói részvételt, amely még hátrányosan is érintheti a nyelvi-kulturális asszimiláció különböző fokain álló nemzetiségeket. A végeredményt tekintve azonban aránytalanságok keletkeznek, eltérő legitimációval bíró szereplők állnak fel annak ellenére, hogy a szószólók a nemzetiségpolitika meghatározó, a kormányzat által is inkább preferált szereplőivé váltak. Míg például 2022-ben Varga Szimeon bolgár szószóló kapta a legkevesebb, összesen 157 szavazatot, 2024-ben a Magyarországi Bolgárok Egyesületének listája 800 érvényes szavazatot szerzett az országos önkormányzat megválasztásakor. Hozzátéve, hogy a bolgár választók számára az előbbi 157 szavazat is elveszett, hiszen a szószólóvá váláshoz egyetlen érvényes szavazat sem szükséges. Kérdés, hogy ilyen körülmények között a kormány melyik szereplővel egyeztet inkább, és hogy a szószóló álláspontja egyezik-e az országos önkormányzatéval.

Alaposabb feltárásra szorul az érvénytelen szavazatok rendkívül magas, az országos átlagot messze meghaladó aránya is a nemzetiségi listák esetében. 2014-ben és 2018-ban az érvénytelenként elkönyvelt szavazatok részesedése különösen magas volt a romák körében (29% és 35%), amely az alacsony részvételük mellett tovább nehezíti egy roma lista mandátumszerzési esélyeit. 2018-ban több mint 220 szavazókörben a leadott szavazataik legalább fele volt érvénytelen, az egyik kazári és salgótarjáni szavazókörben például a 9-9 voksból 8-8 bizonyult érvénytelennek. De a roma listaállítás meghiúsulásával 2022-ben a többi nemzetiségnél is összesítve elérte a 7%-ot az érvénytelen szavazatok aránya, miközben az egyetlen rubrikába való ikszelésnél a választónak kevésbé van hibázási lehetősége. Mindez utalhat így a választói protestszavazásra is, azaz hogy az illető csak a szavazókörben szembesült azzal, hogy nem voksolhat pártlistára, de nem kívánta támogatni a nemzetiségi listát, vagy nem volt lezárva megfelelően a boríték, de előfordulhatott a bizottságok részéről is mulasztás, hogy például nem lettek lepecsételve ezek a szavazólapok.

A parlamenti tevékenységet illetően, számos szerző rámutatott már az eddigiekben a szószólók korlátozott lehetőségeire, valamint az egyes parlamenti műfajokban való szereplés terén mutatkozó ingadozásokra és a szószólók ebbéli

teljesítményei közötti különbségekre.[2] Adódik a feltételezés, hogy sokkal kevésbé ezek a formális parlamenti műfajok mint a plenáris ülésen való felszólalás számítanak inkább az esetükben, hanem az adott nemzetiség reprezentálása mellett jóval fontosabb lehet az informális tevékenység, a forrásokért való lobbizás. Mindez viszont túlnyomórészt a vélt és valós hatalmi elvárásoknak való alárendelődéshez, a konfrontáció és a kényesebb ügyek kerüléséhez vezet.

A tevékenységek és eredmények valamelyest nyomon követhetők a különböző csatornákon való kommunikációjukban. E téren az országos önkormányzati honlapok egyik almenüjében rendszerint legfeljebb csak egy-egy bemutatkozás található a szószóló személyéről. Érdekesség, hogy a szószólók közül ketten, a görög Sianos Tamás és a szlovák Paulik Antal egy-egy kiadványt is összeállítottak a munkájuk bemutatása céljából. A 2022–2026 közötti 12 képviselő és szószóló közül viszont csak hatnak van személyes honlapja, illetve a 2014 után pozíciót betöltő német képviselő és a további 21 szószóló közül csak hét rendelkezik nyilvános politikusi Facebook-oldallal, hozzátéve, hogy néhányan közülük a személyes Facebook-profiljukon számolnak be a tevékenységükről. A nyilvános profilok tartalomelemzése 2024 nyaráig azt találta, hogy a posztjaik többsége az illető nemzetiséggel foglalkozott, és összességében (Ukrajnát leszámítva az ukrán szószóló esetében) kevésbé voltak hangsúlyosak az anyaországgal, az államközi kapcsolatokkal kapcsolatos vagy az egyéb ügyek, illetve érdekes módon még kevésbé jelentek meg a nemzetiségi önkormányzatokkal és civil szervezetekkel kapcsolatos hírek. Bár kérdéses, hogy egyes lobbizási tevékenységükről mennyiben kívántak nyilvánosan beszámolni, de összességében ezen elemzés is jóval inkább a szimbolikus szerepükre világít rá: a posztok jelentős része a különböző politikai, kulturális és vallási eseményeken, ünnepségeken és megemlékezéseken való részvételről és nemzetiségi iskoláscsoportok parlamenti látogatásáról szóltak.[3]

Többen kiemelik, hogy a leghatékonyabb érdekképviseleti mechanizmusnak a Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága tűnik, különösen az általa kezdeményezett és az Országgyűlés által elfogadott javaslatok terén. Hozzá kell tenni azonban ehhez azt a körülményt, hogy ezek a törvényjavaslatok már előzetesen egyeztetve voltak a nemzetiségi érdekképviseleteken kívül a szaktárcákkal, az alapvető jogok biztosának nemzetiségi ügyekért felelős helyettesével, illetve a parlamenti

---

[2] Lásd például M. Balázs Ágnes: Szólnak a szószólók? A nemzetiségi szószólók hatása a parlamenti napirendre. *Regio,* 2017/3. 231–259.; Uő: *Többször szavazni és egyenlőnek maradni? A plurális választójog és a nemzetiségi képviselet útvesztőjében.* Budapest: Gondolat, 2022.; Kállai Péter: *Szószólók. Nemzetiségi képviselet a magyar Országgyűlésben, 2014–2022*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2024.; Móré Sándor: Érdemi befolyás vagy statisztaszerep? A Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága az Országgyűlésben (2018–2022). *Regio,* 2022/3. 110–126.

[3] Dobos Balázs: *Talking about or to minorities? Understanding the role of minority spokespersons on Facebook in Hungary.* Paper presented at the 29th ASN World Convention, New York, Columbia University, 20–22 May 2025.

frakciókkal.[4] Az első, 2014–2018 közötti ciklustól kezdve pedig mind a Bizottság üléseinek a száma, időtartama, mind pedig az önálló indítványainak a száma csökkenő tendenciát mutat.

3.) Hogyan értékeli az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Bakirdzi és E.C. vs. Magyarország ügyében született 2022-es ítéletét, és hogyan látja annak a hazai szabályozásba való ültetésének lehetőségét?

A kialakított rendszerrel szembeni nemzetközi kritikák nem újkeletűek: az EBESZ ODIHR választási megfigyelőinek már a 2014-es országgyűlési választásokról szóló jelentése felrótta a verseny és a döntéshozatalban való érdemi részvétel hiányát, valamint a választás titkosságának sérelmét,[5] amelyekhez a 2018-as jelentés hozzátette a jelöltállítás kapcsán az átláthatóság hiányát is.[6]

Az EJEB-nek a Bakirdzi és E. C. vs. Magyarország ügyében született 2022 végi ítélete szerint a kialakított szisztéma legalább három ponton is jogsértő, és ezért módosításra szorul. Diszkriminatív, mert a nemzetiségek többségének nincs matematikai esélye a kedvezményes mandátumszerzési küszöb elérésére. A nemzetiségi választóknak, akik így lemondanak a pártlistára való szavazásról, nincs lehetőségük alternatívák, egynél több nemzetiségi lista közül választani, vagy a jelölteket rangsorolni a szavazólapon, akiket egyedül az országos nemzetiségi önkormányzatok jogosultak állítani. Az ítélet harmadik meghatározó pontja szerint sérül a választás titkossága különösen azokban a szavazókörökben, ahol kevés számú vagy mindössze egy nemzetiségi választó voksolt. Összességében, egyetértünk Majtényi Balázzsal, hogy bár az EJEB ítélete számos körülményt és jogszabályi rendelkezést figyelmen kívül hagyott vagy félreértett, illetve nem kellően igazolta a diszkrimináció megvalósulását, arra a helyes következtetésre jutott, hogy a fenti elemek alapvető emberi jogokat sértenek.[7] Az sem zárható ki, hogy a jelentősége idővel túlmegy a konkrét magyarországi eseten, hiszen hasonló megoldások kedvezményes vagy garantált kisebbségi mandátumok biztosítására számos más környező országban léteznek.

---

4 Kissné Köles Erika: Szlovén szószólói interjú. In: Szabó Tamás (szerk.): *Szószólók könyve (szakmai interjúkötet).* Dunaharaszti: Homo Oecologicus Alapítvány, 2024. 115–123.

5 EBESZ/ODIHR Korlátozott Választási Megfigyelő Misszió Zárójelentés: Magyarország Országgyűlési Választások 2014. április 6. https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/6/a/122210.pdf (Letöltés ideje: 2026. február 25.)

6 EBESZ/ODIHR Korlátozott Választási Megfigyelő Misszió Zárójelentés: Magyarország Országgyűlési Választások 2018. április 8. https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/2/b/391616.pdf (Letöltés ideje: 2026. február 25.)

7 Majtényi Balázs: The Right Answer Without a Reasonable Argument? The Shortcomings of Bakirdzi and E. C. v. Hungary. *Strasbourg Observers*, 2023. január 19. https://strasbourgobservers.com/2023/01/19/the-right-answer-without-a-reasonable-argument-the-shortcomings-of-bakirdzi-and-e-c-v-hungary/ (Letöltés ideje: 2026. február 25.)

A kérdés második felét illetően, legkönnyebben minden bizonnyal a titkosság sérelmét lehet orvosolni, amely probléma mértékét érzékelteti, hogy a 2022-es országgyűlési választásokon az összes 10,243 szavazókörből 7,005-ben volt legalább egy regisztrált nemzetiségi választó, de mintegy felükben, 3,460 esetben mindösszesze csak egy személy. Az ítélettel kapcsolatban felmerült megoldási javaslatokra részletesebben az 5. kérdés kapcsán térek ki.

4.) Az országgyűlési képviselet, a szószólók, valamint az országos önkormányzatok és a nemzetiségi civil szervezetek hármas viszonya hogyan változott az Ön által ismert közegben? Mennyiben lett a parlamenti képviseletnek visszahatása a nemzetiségi közösségekre, azok aktivitására?

Az elmúlt bő egy évtized megmutatta, hogy rendkívül sok múlik a képviselő/szószóló és az őt jelölő, a legtöbb esetben gyakorlatilag delegáló országos önkormányzat egymáshoz való viszonyán, amelynek terén egyes nemzetiségek igyekeznek jó gyakorlatokat kialakítani, akár írásban is rögzíteni az együttműködés alapelveit, a kölcsönös tájékoztatás és beszámolás rendszerét. Az új intézménnyel ugyanis politikailag és anyagilag is jelentős presztízzsel járó, vonzó pozíciót sikerült létrehozni. Számos esetben az országos elnökök ambicionálják, hogy szószólóként folytassák a munkát, és gyakorta botrányos ülésekkel tarkított, a pozícióért, a szószólói kabinetért, a forrásokért zajló küzdelem terepei lettek az önkormányzatok ülései, amelyeknek a teljes jogú mandátum perspektívája miatt a romák és a németek esetében még nagyobb jelentősége van, összefüggésben az országos pártviszonyokkal. De az a kérdés, hogy ki legyen a listavezető az önkormányzatokon túlmenően is, szétzilálta több nemzetiség közéletét a választásokat megelőzően. Mindezek oda vezettek, hogy 2022-ben a romáknak, 2026-ban pedig a szerbeknek nem sikerült listát állítaniuk. A listaállítást övező tisztázatlan és botrányos körülmények 2021 közepén a törvénymódosítást is szükségessé tették, amely azt kívánta szabályozni, hogy a lista egyértelműen az országos önkormányzat közgyűlésének jogszerű döntésén alapuljon. Ennek eredményeként, ha törvénytelenség kiáltása már nem is, de éles belső konfliktusok, puccs emlegetése 2025–2026 fordulóján is előfordultak egyes nemzetiségeknél. A választások után is sokszor nem megfelelő az együttműködés az országos önkormányzattal, például akkor, ha az önkormányzat összetétele időközben, az önkormányzati választások következtében megváltozik. Több esetben két, eltérő legitimációval és erőforrásokkal rendelkező országos vezető rivalizál egymással, illetve megromlik a szószóló és az országos önkormányzat közötti viszony is, amit jelez, hogy nem egy esetben határolódott már el az országos önkormányzat vagy annak elnöke a szószólótól.

A helyzetet nagyban befolyásolják a képviselő/szószóló – önkormányzatok – civil szervezetek viszonyrendszerében az egyes szereplőket érintő állami támogatások és juttatások is, ami értelemszerűen állami prioritásokat is jelez. A nemzetiségi

célú források 2010 után kétségkívül megsokasodtak, amely többek között magában foglalta a nemzetiségi köznevelési intézmények körének bővülését, a nemzetiségi pedagógusok és pedagógusképzés támogatását, egyedi beruházásokat, az országos önkormányzatok támogatását és rezsikompenzációját, és nem utolsó sorban a szószólókra és a német nemzetiségi képviselőre fordított források növekedését. Eközben a települési és területi nemzetiségi önkormányzatok normatív és feladatalapú támogatására rendelkezésre álló költségvetési keret 2019 óta legfeljebb 20%-al növekedett, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. által a nemzetiségi civil szervezetek, kulturális kezdeményezések és táborok számára kiírt pályázatok összege pedig a 2022-es év kiemelkedése (1,6 milliárd forint) után 2023 óta változatlan, 1,3 milliárd forint az iménti három kategóriában összesen. Ez utóbbiakra a Nemzetiségi Támogatási Albizottsága szakmai bírálata alapján a Nemzetiségi Támogatási Bizottság terjeszt fel a Miniszterelnökséghez javaslatokat. A Bizottságba (valamint 2022 óta a Belügyminisztériumhoz kapcsolódó Roma Nemzetiségi Támogatási Bizottságba) a Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága delegál a soraiból tagokat, a bekerült szószólók pedig ilyenformán szembe kerülhetnek a nemzetiségi önkormányzatokkal, amelyeknek adott esetben időközben megváltoztak a belső viszonyai és az összetétele.

5.) Hogyan látja a továbbfejlesztés, a rendszer módosításának lehetséges irányait akár az alapvonások megtartásával vagy új alapokra történő helyezésével? Mi az a három lépés, amellyel javítani lehetne a nemzetiségi (parlamenti) érdekképviselet hatékonyságát?

A felmerülő problémák és az EJEB ítéletében kifogásolt pontok megoldására a mostani ankét résztvevői közül többen is felvetették a kedvezményes úton megszerezhető nemzetiségi mandátum megszüntetését, amelynek helyébe csak a nem is feltétlenül választott, hanem ténylegesen, az országos önkormányzatok által delegált szószólók maradnának a mostaniakhoz képest megerősített jogosítványokkal. Kérdés, hogy egy ilyen megoldás mennyiben elégítené ki a nemzetiségeket, amely ráadásul kevésbé elegáns módon elvenne egy már szerzett jogot a küszöböt már két alkalommal is sikeresen átlépő németektől (amennyiben 2026-ban ismét sikerül német és/vagy ezúttal roma képviselőt választani), bár képviseleti intézmények megszüntetésére már volt példa az elmúlt évtizedekben, például az átalakult nemzetiségi önkormányzat és a települési önkormányzatokban való kedvezményes nemzetiségi mandátum átmeneti kiiktatásával. Ha csak szószólók lennének és maradna a választási elem, az megoldást kínálna arra a nemzetiségi bírálatra is, hogy a szavazók jelenleg választásra kényszerülnek már a választások előtt, hogy párt- vagy nemzetiségi listára szavazzanak-e. Ezt most is némileg enyhíteni tudná a Velencei Bizottság 2012-es véleményével összhangban az, ha ők még a szavazás

napján,[8] akár a szavazókörben is eldönthetnék, hogy a két listás közül melyik szavazólapot veszik fel. Ugyancsak megoldás lehet az alternatív szavazat rendszere, hogy a regisztrált nemzetiségi választók szavazhatnának pártlistára is, akár magán a nemzetiségi szavazólapon, és amennyiben a nemzetiségi lista nem szerez mandátumot, akkor az adott nemzetiség választói esetében a pártlistás voksokat veszik figyelembe, és megfelelő összesítéssel hozzáadják azokat a pártok listás eredményeihez.

Azt a szintén lehetséges megoldást, hogy az országgyűlési választásokra kiterjedő nemzetiségi regisztráció legyen megszüntetve, és ezzel bármely választó szavazhasson az egy szavazólapon szereplő párt- és nemzetiségi listákra, kevésbé tartom szerencsésnek. Bár a mostani rendszerben is bármely választó, valós kötődés nélkül regisztrálhat nemzetiségiként, a veszély talán kevésbé a pártokkal szembeni protestként, a nemzetiségek részére leadott, és a 2006 előtti kisebbségi önkormányzati választásokról már ismert „szimpátiaszavazatok" lennének, hanem hogy a pártok a listavezetőkkel való előzetes alkuval, mind nyíltabban kíséreljenek meg maguknak kedvezményes úton nemzetiségi mandátumokat megszerezni.[9]

Amennyiben fennmarad a mostani szisztéma, amelynek révén kedvezményes mandátumot is lehet szerezni, akkor a nemzetiségi és pártlistára való egyidejű szavazás, a plurális választójog szlovéniai mintára történő bevezetésére mind jogilag, mind politikailag kevés esélyt látok a rendkívül megosztott pártpolitikai viszonyok közepette, a bizonytalanságoktól tartó pártok politikai ellenérdekeltsége következtében. Ahogy népszerű politikai ígéretnek inkább a képviselők létszámának és fizetésének a csökkentése bizonyulhat, ezért a korábbi évtizedekhez hasonlóan a második kamara bevezetésének sem igen látom politikai realitását.

A jelöléssel kapcsolatban kínálkozik megoldásként a jelölőszervezetek körének kiterjesztése például azokra a nemzetiségi civil szervezetekre, amelyek vagy listát állítottak, vagy mandátumot is szereztek az országos nemzetiségi önkormányzatokban. Felmerül viszont, hogy egynél több lista kívülről történő előírása szükségtelen „pártosodásra" ösztönözne olyan nemzetiségek esetében, amelyek csak egy, adott esetben közös listával vágtak neki az országos választásuknak (2024-ben a bolgárok, németek, örmények, szlovákok, szlovének). Ezért is, ezen túlmenően megfontolandó lehet a jelölés kiterjesztése az országos önkormányzatban kisebbségben maradt képviselőkre, további nemzetiségi szervezetekre, önkormányzatokra vagy

---

8 Joint Opinion on the Act on the Elections of Members of Parliament of Hungary adopted by the Council for Democratic Elections at its 41st meeting (Venice, 14 June 2012) and the Venice Commission at its 91st Plenary Session (Venice, 15–16 June 2012). CDL-AD(2012)012. 12. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2012)012-e (Letöltés ideje: 2026. február 25.)

9 Lásd például Dobos Balázs, Pap András László: Lehetőséget teremthet a nemzetiségi preferenciális mandátumszerzés a 2026-os parlamenti választások kisiklatására? *Közjogi Szemle*, 2025/4. 21–33.

regisztrált választók egy csoportjára. A hatályos szabályok szerint ugyanis bármely választó ajánlható jelöltnek, aki nemzetiségiként az országgyűlési választásokra kiterjedően is szerepel a választói névjegyzékben, de a jelöltek konkrét személyére az SZMSZ-ek tanúsága szerint az esetek túlnyomó többségében csak az országos önkormányzatok képviselői tehetnek javaslatot. Kivételes a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának szabályzata e tekintetben, amely szerint jelölteket a megyei/regionális szövetségek is javasolhatnak.[10] De a versenyt növelné a többek által javasolt preferenciális szavazat rendszere, hogy a választó nem egy kötött listára, hanem azon szereplő, a számára legalkalmasabbnak tűnő jelöltre szavazna.

A kedvezményes küszöb elérésére megfontolandó megoldás lehet az országos önkormányzatok (vagy a fentiek nyomán civil szervezetek) közös listaállítása, amely azonban gondos előzetes egyeztetéseket és folyamatos párbeszédet követel meg a későbbiekben is, elkerülendő a horvátországi tapasztalatok bekövetkeztét, hogy egyes nemzetiségek ne érezzék úgy, hogy nincsenek képviselve. Végül, de nem utolsó sorban, a szavazat titkosságának a biztosítására adódik a nemzetiségi listás voksoknak a külön urnában való gyűjtése a szavazókörökben, majd továbbítása és központi összeszámolása.

LÁSZTITY PÉRÓ[11]

1.) Hogyan látja a 2010-es években, a magyarországi nemzetiségek országgyűlési képviseletére és szószólók formájában történő részvételére kialakított megoldást nemzetközi-regionális összehasonlításban? Milyen sajátosságokkal, erősségekkel és hiányosságokkal rendelkezik a hazai szisztéma más országok gyakorlataival összevetve? Legyen az az ombudsmani rendszer vagy a kedvezményes parlamenti képviselet?

Romániában, Horvátországban és Szlovéniában a kis létszámú őshonos kisebbségek teljes jogú parlamenti képviselete is biztosított (megfelelően alacsony vagy szimbolikus küszöbbel, vagy Horvátországban akár több kisebbség összefogásával). Ezekben az országokban a magyar nemzetiség önálló teljes jogú képviselettel rendelkezik. Magyarországon egyetlen nemzetiség sem rendelkezik garantált mandátummal. Egy-egy kedvezményes mandátum esetleges megszerzésére a jogi szabályozás miatt csak két nagy létszámú nemzetiségnek van *elméleti* esélye (romák és németek) a 13 elismert kisebbség közül, de a gyakorlatban eddig csak egy – a német – tudott élni a parlamenti képviselethez való jogával, és nem is minden

[10] A Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának Szervezeti és Működési Szabályzata (2025. február 19.). V/2. fejezet. https://ldu.hu/wp-content/uploads/2025/02/mnooe-szervezeti-es-mukoedesi-szabalyzata-2025.02.18_.pdf (Letöltés ideje: 2026. február 25.)

[11] A szerző a Szerb Országos Önkormányzat által alapított budapesti Szerb Intézet igazgatója. E-mail: pero.lasztity@gmail.com

parlamenti ciklusban 2014 óta, amióta a kedvezményes nemzetiségi országgyűlési képviselet jogi lehetősége életbe lépett.

Szlovákiában és Szerbiában a magyar kisebbség képviselete nemzetiségi pártjaik révén biztosított, tekintettel jelentős létszámukra. Szerbiában a nemzetiségi pártok esetében ezt az 5%-os általános pártlistás mandátumszerzési küszöb eltörlése is segíti. Ezen felül a nemzetiségek képviselete regionális szinten (Vajdaság Autonóm Tartomány) gyakorlatilag megoldott. A magyar mellett a szerbiai kisebb létszámú nemzetiségek alapvetően a Vajdaságban élnek, és jogaik nagy részét itt, tartományi szinten érvényesíthetik, amit számos tartományi parlamenti intézkedés is elősegít.

Ausztriát és a háború miatt nem értékelhető Ukrajnát leszámítva minden más szomszédos országban nagyobb arányban vannak nemzetiségi képviselők a parlamentben, mint Magyarországon. Habár a szavazati jog több felelősséget is ró a képviselőre, mégis nagyobb mozgásteret, beleszólási lehetőséget ad a nemzetiség saját sorsába, saját érdekeinek védelmében, s ezen felül *általában is az országos* ügyekben, melyek megilletik a nemzetiségeket is, mint *államalkotó* közösségeket.

Szlovéniában a nemzetiségi választók plusz kisebbségi szavazattal rendelkeznek, és ugyanez a joguk megvolt a horvátországi kis létszámú nemzetiségeknek is. (Mindkét országban van vagy külön névjegyzék, vagy az általános névjegyzékben nyilvántartják a választópolgárok nemzetiségét is.) Más szomszédos országokban, ahol nincs plusz szavazati jog, ott a demográfiai, földrajzi viszonyok, a megfelelően alacsony küszöbök stb. biztosítják több nemzetiség, akár a kis létszámúak (Románia) mandátumszerzését is, így nem szenvednek hátrányt az országgyűlés munkájának befolyásolási lehetősége szempontjából, sőt, pozitív diszkriminációban részesülnek. (A pozitív diszkrimináció célja a nemzetközi kisebbségvédelmi jogi álláspont szerint nem pusztán a parlament munkájában való valamilyen általános intézményes közreműködés, hanem a teljes jogú, szavazati joggal való részvétel, így a pozitív diszkrimináció mértékét ehhez a célhoz kell igazítani.)

A szocialista örökséggel rendelkező országokban fontos hagyományos érték a nemzetiségi parlamenti képviselet mint kollektív jog, viszont Magyarországon a jogalkotók egy olyan megoldást kerestek 2010 után, amely alapvetően nem jár szavazati joggal, teljes jogú képviselettel. Ezt nem tartjuk szerencsésnek, és teljesen összeegyeztethetőnek a nemzetiségek államalkotó státusával.

Ez a magyarországi rendszer elégíti ki a legkevésbé nemzetközi összehasonlításban a demokratikus választások kritériumait, nemcsak amiatt, hogy a nemzetiségi választóknak le kell mondaniuk a pártlistákra való szavazati jogukról, hanem a jelöltállítás módja és a választási lehetőség hiánya miatt is (csak egy-egy lista állítható nemzetiségenként), pedig a demokratikus választások alapvető értelme, illetve kritériuma lenne a több alternatíva közötti választási lehetőség. Most úgy tűnik, hogy az országos önkormányzatok egy állam által külön finanszírozott lobbistát

delegálnak a parlamentbe, aki viszont nem kötődik olyan szorosan az országos önkormányzatokhoz, mint az önkormányzatok saját választott tisztségviselői.

Ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy a korábbi (1990–2010 közötti) helyzethez képest, amikor a magyarországi nemzetiségeknek nem volt semmilyen intézményes garanciájuk a parlamenti munkában való részvételre, a 2010 utáni új szabályozás igen jelentős előrelépést jelentett, mivel a szószólók jelen lehetnek a parlamentben, aminek szimbolikus és gyakorlati jelentősége is van (lobbizhatnak, kormányzati, intézményi, párt- és nemzetközi kapcsolatokat építhetnek, megjelennek, láthatóvá válnak, országos politikai gyakorlatra tehetnek szert stb.). Különösen fontos a nemzetiségi bizottság megalkotása, ami lehetővé teszi a szószólók és képviselők hatékonyabb részvételét a parlament munkájában. Sajnos, a többletjogokkal rendelkező bizottsági elnököt nem a tagok választják, hanem a parlament elnöke nevezi ki.

Végezetül, kitérve az ombudsmani rendszerre, nagyon fontosnak tartom, hogy ne keverjük össze az ombudsmanokat a nemzetiségi képviselőkkel és szószólókkal. Az ombudsmanok nem érdekvédők, hanem jogvédők, és az őket megválasztó parlamentet, így a többséget, nem pedig a kisebbséget (nemzetiséget) képviselik. A nemzetiségi szószólókat, képviselőket a nemzetiségek választják, delegálják, őket képviselik, illetve érdekeiket, jogaikat, értékrendjüket stb. Természetesen összehasonlíthatjuk a környező országok és Magyarország ombudsmani rendszerét és gyakorlatát, de azt a nemzetiségi parlamenti képviselettől függetlenül, külön megvitatandó kérdéskörnek tartom.

2.) Hogyan összegezné a hazai nemzetiségi országgyűlési képviselet és részvétel eddigi főbb tapasztalatait? Miben látja a három legfontosabb hozadékát és mit tart az eddigi működés nyomán a három leggyengébb kritikus problémának?

Véleményem szerint a kritikus problémák a következők:

A választópolgároknak nincs választási lehetőségük („egy zárt lista", azaz a nemzetiségi szavazólapon egy-egy lista szerepel nemzetiségenként, és a választópolgár csak a nemzetiség egy listájára szavazhat, a listán szereplő nevekre nem, azaz nem választhat közülük);

– 13-ból 11 nemzetiségnek még teoretikus lehetősége sincs mandátumot szerezni a parlamentben;

– a nemzetiségi választókként regisztráltak elvesztik pártlistás szavazati jogukat, miközben 11 nemzetiség esetében nemzetiségi szavazatukkal nem tudnak mandátumot elérni;

Továbbá maguk a nemzetiségek gyakorlatilag nem vesznek részt a választások megszervezésében és lebonyolításában, és alig van mód a nemzetiség nyelvének használatára a választási eljárásban. Akkor is csak kiegészítésként a magyar mellett, külön kezdeményezésre. Így a választás a nemzetiség politikai közössége számára nagyrészt külső és nem belső aktus lesz.

Ezen felül a 13 nemzetiségből nagyon sokat ez a rendszer politikailag szétzilál, s annak ellenére, hogy a szószóló az országos önkormányzat vissza nem hívható delegáltja, számos nemzetiségnél háború folyik/folyt a szószóló és az országos önkormányzat vezetősége között. Az országos önkormányzati választásokra rányomja a bélyegét a rendkívül kiváltságos szószólói pozíció megszerzéséért folytatott küzdelem (az országos önkormányzat minősített többséggel – ez a közgyűlési tagok abszolút többségét jelenti, akár lehet csak 8 fő is – állítja össze a listát, amelynek első helyezettje gyakorlatilag automatikusan szószóló lesz). Tehát az országos közgyűlés összetételétől függ ki lesz a szószóló. A szószóló oly mértékben független az önkormányzattól, hogy megteheti azt, hogy álláspontjának kialakításában a közösség tagjait nem vonja be – ez nem egy nemzetiség esetében a kialakult gyakorlat.

3.) Hogyan értékeli az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Bakirdzi és E.C. vs. Magyarország ügyében született 2022-es ítéletét, és hogyan látja annak a hazai szabályozásba való ültetésének lehetőségét?

Az EJEB csak megismételte az általunk már 2011-ben, az országgyűlési képviselőválasztásról szóló törvény elfogadásakor megfogalmazott kritikákat és érveket:

– probléma, hogy nemzetiségenként csak egy lista van és az zárt;

– probléma, hogy a nemzetiségi választóként regisztráltak elvesztik szavazati jogukat a pártlistákra miközben szavazatuk nem eredményez mandátumot 13-ból 11 nemzetiség esetében (tehát a túlnyomó többség esetében);

– probléma, hogy 13-ból 11 nemzetiség garantáltan nem jut mandátumhoz.

Ehhez járul hozzá, hogy ez a rendszer korlátozza a szavazás titkosságát, amit a szavazóhelyiségben szerzett saját tapasztalataim is alátámasztanak.

A bírósági határozat nem adott receptet a megoldásra, és nem szabott határidőt sem a jogszabályi korrekcióra. Véleményem szerint lehet a törvényen javítani (erre az 5. kérdésnél válaszolok), de tökéletes, semmilyen szempontból sem kifogásolható megoldás nincs. Más országok gyakorlata, ahol több nemzetiség is mandátumot tud szerezni a parlamentben pozitív diszkrimináció alapján, szintén kritizálható lenne jogelméleti szempontból, de a magyarországi hiányosságokhoz fogható problémákról nem tudunk. A magyar sajtóban helyenként megjelent elmélkedések arról, hogy ezt a rendszert a bírósági határozat tükrében úgy ahogy van, el kellene törölni, és nincs is szükség nemzetiségi parlamenti képviseletre, nemzetiségi szempontból teljesen elfogadhatatlanok, és súlyos visszalépést jelentenének a kisebbségvédelem terén, ami nem lehet Magyarország külpolitikai érdeke sem.

Viszont azzal is tisztában kell lennünk, hogy a nemzetiségi parlamenti képviselet nem oldja meg önmagában a nemzetiségek igen súlyos gondjait (asszimiláció, nyelvi jogok stb.), és akár újabb problémákat is generálhat az adott jogi megoldás és társadalmi-politikai környezet függvényében.

4.) Az országgyűlési képviselet, a szószólók, valamint az országos önkormányzatok és a nemzetiségi civil szervezetek hármas viszonya hogyan változott az Ön által ismert közegben? Mennyiben lett a parlamenti képviseletnek visszahatása a nemzetiségi közösségekre, azok aktivitására?

Már a vonatkozó törvény megalkotása során felhívtuk a figyelmet arra, hogy versengés alakulhat ki az országos önkormányzatok és a szószólók (képviselők) között a nemzetiség főképviselete ügyében. Véleményem szerint erre a problémára ráerősít a jelenlegi politikai helyzet Magyarországon, amikor a kormánypártoknak hosszú ideje kétharmados, alkotmányozó többsége van a parlamentben, és egyfajta egypártrendszer közeli helyzet jött létre, amikor a kormány túlsúlyos a politikai döntéshozatalban. A szószólóknak (képviselőknek), úgy tűnik, gyakran sokkal nagyobb a mozgástere és befolyása, valamint tapasztalata, politikai skillje a képviselet terén az országos önkormányzatok elnökeihez képest. Ugyanakkor a szószóló (képviselő) kevéssé függ az országos önkormányzattól, amely delegálta (az utólagos formális tájékoztatási lehetőség, esetleg kötelesség, vagy beszámolási kötelezettség, amely ma mellesleg nem is létezik, sem oldja meg ezt a problémát), míg az országos elnök kötelezettségei a közgyűlés felé elég erősek. Tapasztalatunk szerint a kormányzat is inkább a kevésbé kötött szószólóval (képviselővel) való egyezkedésre törekszik a lobbizások terén. Mellesleg, az országos önkormányzatok által létrehozott szövetség is inkább az elnökök klubjaként működik. Maguk a nemzetiségek közösségei is sokat tehetnek politikai érettségüknek megfelelően e problémák eredményes kezeléséért, illetve azért, hogy a szószólók (képviselők) álláspontjuk kialakításakor szorosabb kapcsolatot tartsanak önkormányzataikkal és a választóikkal. Ugyanakkor a választások szabályozása is befolyásolja ezt a kapcsolatrendszert, és a jelenlegi választási rendszer nem segít ezen, sőt, generálja az ilyen problémákat.

További problémát jelent, hogy – mivel a parlamenti szószólót (képviselőt) gyakorlatilag az országos önkormányzat közgyűlésének többsége delegálja, és a szószólói (képviselői) pozíció rendkívül nagy anyagi előnyökkel, presztízzsel és kevés felelősséggel jár a közösségen belül – az országos önkormányzati választások sok esetben egyfajta előrehozott választásokként funkcionálnak a szószóló (képviselő) választása szempontjából. Ezt tetézi, illetve tovább élezi az a tény, hogy a vonatkozó törvény az országos önkormányzati választásra listás, arányos rendszert ír elő, amely konzisztens és demokratikus, csak éppen nem felel meg az egyes közösségek hagyományainak, méretének és nemkívánatos mértékű pártosodáshoz, megosztottsághoz, a kisebbségi közösség koherenciájának megroppanásához vezethet túlzott egyéni ambíciók esetén.

Ez az önkormányzati választási rendszer látszólag felértékeli a nemzetiségi civil szférát. Új (jelöltállító) egyesületek jönnek létre, illetve régebbi kulturális egyesületek válnak a választások idejére jelöltállítókká. Az önkormányzati választásokkor

felélénkül a nemzetiségi szervezetek, maga a közösség élete. Ez egyes kulturális civil szervezeteket szétfeszíthet (a szervezeten belüli politikai megosztottságot okozhat, vagy az ilyen megosztottság káros formában manifesztálódhat a szervezeten belül). Korábban nem látott választási kampányok szerveződnek, harc alakul ki a nemzetiségi (valójában közszolgálati feladatokat ellátó) média, sajtó feletti befolyásért, Facebook-kampányok és internetes lejárató kampányok indul(hat)nak. Mindez nem annyira a civil társadalom megerősödéséről szól, hanem a választások során a törvényileg előírt egyesületi formák felhasználásáról az egyéni és csoportos választási ambíciók érdekében, melyek mögött gyakran anyagi és karrierérdekek állnak. Ezeket az önkormányzati választási viszonyokat élezi ki a nemzetiségi parlamenti szószóló (képviselő) választására vonatkozó szabályrendszer.

A legújabb, a 2026-os parlamenti választásokhoz kapcsolódó fejlemények tükrében[12] felvetődik a nemzetiségi szószóló (képviselő) választás jogi szabályozásának egy nem várt közvetett következménye, illetve hiányossága is. Amennyiben egy országos nemzetiségi önkormányzat vezetése elveszti többségét a közgyűlésben az országos lista összetétele kialakításának ügyében, még viszonylag sok technikai lehetősége marad, hogy az új közgyűlési többség akaratának érvényesülését megakadályozza (például az ülés berekesztése a döntéshozatal előtt, az ülés össze nem hívása határidőn belül), azonban ez könnyen vezethet olyan patthelyzethez, amelyben maga a nemzetiség marad parlamenti képviselet, részvétel nélkül, s így a nemzetiség egyedüli képviselője az országos önkormányzat elnöke lesz „egyeduralkodóként". Jogorvoslatra a szabályozás szerint egyedül a közgyűlés által állított lista ügyében van lehetőség nem peres közigazgatási eljárás formájában az illetékes kormányhivatal útján, míg úgy tűnik (amennyiben nincs más elfogadott értelmezése a jogszabályoknak), hogy a listaállítás elmaradása ügyében a törvényességi felügyeletet ellátó kormányhivatal az illetékes, érdemi döntéshozatali határidő nélkül. Természetesen, egy jelölő szervezet egy listája helyett több lista, jelölő szervezet, vagy jelölt esetében a lista-/ jelöltállítás elmaradásának valószínűsége az adott nemzetiség egészét illetően nagyságrendekkel lenne kisebb.

[12] A Szerb Országos Önkormányzatnak nem sikerült a jogvesztő határidőig szerb nemzetiségi listát állítania, így a szerb nemzetiségnek nem lesz a 2026–2030-os parlamenti ciklusban országgyűlési szószólója, amennyiben nem születik belátható időn belül jogi megoldás a képviseletére. Korábban is előfordult, hogy valamely nemzetiség nem tudott listát állítani (a roma országos önkormányzat), aminek akkor talán kisebb visszhangja támadt a közéletben.

5.) Hogyan látja a továbbfejlesztés, a rendszer módosításának lehetséges irányait akár az alapvonások megtartásával vagy új alapokra történő helyezésével? Mi az a három lépés, amellyel javítani lehetne a nemzetiségi (parlamenti) érdekképviselet hatékonyságát?

Véleményem szerint a kollektív jogok és az államalkotói státus alapján valójában mind a 13 nemzetiségnek egy-egy teljesjogú mandátumot kellene biztosítani. Ha ez politikai akarat hiányában az adott pillanatban nem oldható meg, akkor először a nemzetiségek képviselőinek és a parlamenti pártoknak meg kellene állapodniuk, hogy hány nemzetiségi mandátumot tudnának elfogadni a pártok a 199 eddigi „pártmandátumon" *felül*. Ez egyben azt is jelenti, hogy a nemzetiségi mandátumokkal nem csökkenne a pártlistás mandátumok száma. Ha nem lehet megállapodni a 13 mandátumban, akkor véleményünk szerint a mandátumok száma nem lehetne 9-nél kevesebb, ami kb. a parlamenti mandátumok 4,5%-a, és összemérhető a nemzetiségi lakosság arányával, illetve a környező országokban a nemzetiségi parlamenti képviselők arányával.

A 9 mandátumot úgy kellene kiosztani, hogy egy-egy garantált mandátuma lenne a roma, a német, a szlovák, a horvát, a román, a szerb és szlovén nemzetiségnek, míg a további hat elismert nemzetiség összesen két mandátummal rendelkezne. Így egy közös mandátumhoz jutna a ruszin, ukrán és lengyel nemzetiség, és további egy közös mandátumhoz az örmény, a bolgár és a görög nemzetiség. Ha nem sikerülne ebben megállapodni, csak egy kisebb számban, akkor további „összevonásokra" lenne szükség. Megjegyezzük, hogy a kedvezményes mandátum az adott nemzetiség közösségi jogán alapszik, így nem kell alkalmazni arányosságot ebben az esetben (nem jár a nagyobb létszámú nemzetiségnek több garantált mandátum). Az igen nagy létszámú roma nemzetiség esetleges többletmandátumigényét roma pártok fellépésével és a nemzetiségi pártok listaállításával szembeni kedvezménnyel lehetne előmozdítani függetlenül a kedvezményes nemzetiségi mandátumoktól. Az önálló mandátummal rendelkező nemzetiségek nem egyszerűen létszámuknál fogva jutnának a gyakorlatilag garantált mandátumukhoz, hanem azokra a politikai szempontokra is figyelemmel, hogy történelmi együttélésük a magyarsággal több évszázados folytonos múltra tekint vissza, korábban már rendelkeztek parlamenti képviselettel (például a szerbek 1792-től) és anyaországaikban a magyar nemzetiség parlamenti képviselete biztosított. A konkrét megoldást úgy kell kialakítani, hogy a törvény által elismert nemzetiségek egyenjogúsága formálisan ne sérüljön.

A mandátum garantált jellege elérhető megfelelően alacsony (esetleg a nemzetiség létszámától függő, differenciált) küszöbarány vagy -szám, illetve részvételi/regisztrációs arány mellett.

A teljes jogú képviselet azt is eredményezi, hogy a nemzetiségek bekerülnek a parlamenti pártok erőterébe, ami nagy felelősséggel és sok nehézséggel is jár a megnövekedett súly, befolyásolási képesség mellett. Ez a megnövekedett

felelősség természetes és elkerülhetetlen. A nemzetközi tapasztalatok szerint az ilyen kis létszámú képviseletek általában a mindenkori kormányoldalt erősítik, de ez nem destabilizálja a rendszert, ellenkezőleg. Speciális helyzetet jelent az egypárti vagy kvázi egypárti rendszerből való átmenet időszaka, amikor a demokratikus pártok a „pártállami" nemzetiségi képviselőktől tartanak, figyelmen kívül hagyva, hogy esetükben nem ideológiai meggyőződésről, hanem a győztes hatalomhoz való igazodásról, függőségről beszélhetünk.

A jelenlegi szószólói rendszerben is előrelépés érhető el legalább azáltal, hogy nyílttá tesszük az adott nemzetiség országos önkormányzata által felállított listát, és a választópolgárok az egyes jelöltekre szavazhatnak a listán, majd a legtöbb szavazatot kapott jelölt kerül megválasztásra szószólónak vagy képviselőnek.

A listaállítás is nyíltabbá tehető a szószólói rendszerben azáltal, hogy az országos önkormányzat közgyűlésében mandátummal rendelkező szervezetek kapnának jogot versengő listák állítására, és ekkor ezek közül az egyik listára lehetne szavazni. További lehetőség az ellenőrzött előválasztás szervezése az országos önkormányzat egyedüli, de nyílt listájának kialakítására, amelyen a nemzetiségi önkormányzati választásokon szavazati joggal rendelkezők szavazhatnának az egyes jelöltekre, a jelölteket pedig a nemzetiségi szervezetek állíthatnák.

A jelölés teljesen nyílttá tétele ellen szól annak veszélye, hogy különböző nem kisebbségi csoportok, illetve pártok könnyen beleszólhatnának a nemzetiségi képviselők jelölésébe, illetve választásába. Ugyanez az esetleges veszély vet fel kérdéseket a többlet nemzetiségi szavazat („pártlistás szavazat" nem vész el) és kiegészítő nemzetiségi mandátumok tekintetében is, így a szabályozás egyes elemeit összefüggő rendszerként kezelve, rendkívül körültekintően kellene a jogalkotónak eljárnia, természetesen az érintettek és szakértőik részvételével.

Különösen fontos a nemzetiségi nyelvek hivatalos használatának kialakítása a nemzetiségi jelöltek választása vonatkozásában az országgyűlési választások alkalmával. Kétnyelvű nemzetiségi szavazólapok, a nemzetiségi jelöltek, listák nevének automatikus (kötelező) megjelenítése a nemzetiség nyelvén is, a nemzetiségi jelöltek nemzetiségi nyelvtudásának előírása a romák kivételével. A nemzetiségek nyelvén készült tájékoztató anyagok készítése és terjesztése a választási szervek részéről. Nemzetiségi tagok intenzívebb bevonása a választásokat lebonyolító szervekbe.

MÓRÉ SÁNDOR[13]

1.) Hogyan látja a 2010-es években, a magyarországi nemzetiségek országgyűlési képviseletére és szószólók formájában történő részvételére kialakított megoldást nemzetközi-regionális összehasonlításban? Milyen sajátosságokkal, erősségekkel és hiányosságokkal rendelkezik a hazai szisztéma más országok gyakorlataival összevetve? Legyen az az ombudsmani rendszer vagy a kedvezményes parlamenti képviselet?

A nemzeti kisebbségek parlamenti képviseletének biztosításáról nem szól kötelező erővel rendelkező univerzális vagy regionális nemzetközi jogforrás. Ennek elsődleges oka az, hogy az államok el kívánják kerülni szuverenitásuk korlátozását ebben a kérdéskörben, továbbá a kedvezményes parlamenti képviselet számos, jogi és dogmatikai szempontból is nehezen feloldható problémát vet fel. Mindazonáltal több országban a nemzetiségek rendelkeznek parlamenti képviselettel, amely azonban nem nemzetközi kötelezettségvállalásból, hanem az adott állam önálló döntéséből fakad.[14]

A nemzeti kisebbségek parlamenti részvétele többféle intézményi megoldás keretében valósulhat meg. Európában három fő modell különíthető el.

1). *Garantált parlamenti mandátumok rendszere* – a legerősebb intézményi jelenlétet biztosítja a nemzeti kisebbségek számára, egyfajta kvázi pártképviseletet jelentve, amely a valamennyi érdek mentén szerveződő politikai képviselet sajátos formáját testesíti meg. A modell a nemzeti kisebbségek számára előre meghatározott vagy minimális számú képviselői helyet garantál (például Szlovénia, Horvátország, Koszovó esetében).

2). *Kedvezményes parlamenti mandátumok rendszere* – nem garantál automatikus parlamenti helyet, ugyanakkor a nemzeti kisebbségek számára kedvezményes részvételi feltételeket teremt. Az előző modellhez hasonlóan a képviselet nem kizárólag nemzetiségi relevancia, hanem szélesebb érdekek mentén valósul meg. A különbség abban áll, hogy a rendszer nem garantált mandátumot biztosít, hanem könnyített mandátumszerzési lehetőséget és a választási küszöb alóli mentességet nyújt (például Szerbia, Lengyelország, Magyarország, Románia esetében).

3). *Érdekképviselet más intézményeken keresztül (ombudsmani rendszer, kisebbségi szószólók, kulturális autonómia)* – nem jár parlamenti szavazati joggal. Ebben a modellben a kisebbségek érdekképviselete és -védelme speciális intézményeken

[13] A szerző jogász, a KRE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszékének habilitált egyetemi docense, a Továbbképzési Központ vezetője. E-mail: more.sandor@kre.hu, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5345-0676.

[14] Kovács Péter: A kisebbségek parlamenti képviselete – nemzetközi kitekintésben. *Kisebbségkutatás*, 2014/1. 15.

keresztül is megvalósul (például Észtország, Finnország, Ausztria, Magyarország esetében).

2012 után Magyarország a nemzetiségi képviselet biztosítására egy innovatív, ugyanakkor óvatos hibrid modellt vezetett be, amely a második és a harmadik modell elemeit ötvözi. A gyakorlatban azonban a harmadik modell sokkal dominánsabban érvényesül: a magyar rendszer inkább kulturális tanácskozási tér, mint politikai döntési aréna. Ez összhangban áll a történeti modelljeinkkel (az 1849-es Nemzetiségi törvény, az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában, a 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól).[15]

Erősségek:

1). A szószólói rendszer révén a kisebbségeknek – akár alacsony választási támogatottság mellett is – lehetőségük van arra, hogy felszólaljanak a parlamentben. Bár ez nem teljes jogú képviselet, mégis olyan fórum, ahol a közösségek identitásával, oktatásával, kultúrájával kapcsolatos kérdések elhangozhatnak.

2). Az állam költségvetési támogatásban részesíti a helyi és országos nemzetiségi önkormányzatokat, amelyek – közép-kelet-európai összevetésben is egyedülállóan kiterjedt – rendszere összekapcsolódik a parlamenti térrel. Az Országgyűlés munkájában a nemzetiségi képviselő és a nemzetiségi szószólók döntően a Nemzetiségi Bizottság intézményén keresztül vesznek részt, míg a jogalkotást megelőző kormányzati jogszabály-előkészítés során az Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetsége fejt ki érdekképviseleti tevékenységet.

3). Az Alaptörvény és a nemzetiségi törvény világosan meghatározott jogosítványokat és kereteket biztosít, ami nemzetközi összehasonlításban viszonylag stabil jogi alapot jelent. Előnyös az is, hogy a nemzetiségi jogokat érintő legtöbb rendelkezést egy törvény foglalja magába.

Hiányosságok. A szakirodalom számos jogi és dogmatikai problémát vetett fel a nemzetiségek kedvezményes parlamenti képviseletével kapcsolatban:

1). Például milyen alapon lenne jogosult dönteni egy adott nemzetiség által felhatalmazott országgyűlési képviselő olyan kérdésekben, amelyek tárgya nem érinti az adott nemzetiséget. A nemzetiségsemleges kérdések boncolgatásakor felmerülhet a legitimáció hiánya, hiszen a nemzetiségi országgyűlési képviselő a nemzetiségi jogok védelme miatt jut mandátumhoz.[16]

---

[15] A nemzetiségek országgyűlési részvételére kialakított modellt nemzetközi-regionális összehasonlításban lásd például: Dobos Balázs: A kisebbségek parlamenti képviselete nemzetközi összehasonlításban: deskriptív vagy szubsztantív képviselet? *Regio*, 2025/2. 53–69.

[16] Pap András László: Észrevételek a nemzetiségek parlamenti képviseletének szabályozásához az Alaptörvényben, a választójogi törvényben és a nemzetiségek jogairól szóló törvényben. In: Drinóczi Tímea − Jakab András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010 – 2011*. I. kötet, Budapest–Pécs: Pázmány Press, 2013. 424.

2). Emellett sem jogilag, sem dogmatikailag nem indokolható meg, hogy miért pont a nemzetiségek lennének a társadalomnak azon csoportjai, amelyek privilégiumként országgyűlési mandátumot kapnak.[17]

3). Továbbá a 199 képviselőre lecsökkentett parlamentben könnyen eljuthatunk oda, hogy a mérleg nyelve a nemzetiségi parlamenti képviselő(k) lesz(nek), és ezzel a nemzetiségekkel kapcsolatos ellenérzések jelentősen növekedhetnek. Ha a nemzetiségi képviselők a kormánnyal együtt szavaznak, akkor az ellenzékben felerősödhet a nemzetiségellenesség, ha pedig az ellenzékkel, akkor a kormánypártban várható hasonló jelenség. A szavazástól való távolmaradásuk esetén az adott indítvány előterjesztője ellen „szavaznak", hiszen, ha nélkülük nincs meg az elfogadáshoz szükséges többség, az a „nem" szavazattal lesz egyenértékű. Ha esetleg tartózkodnak, akkor a haza ügyei iránti közömbösség vádjával szembesíthetik őket.[18]

4). Kérdéseket vet fel a nemzetiségi listáról mandátumot szerzett képviselő frakcióba lépésének joga is: semmi nem zárja ki azt, hogy egy nemzetiségi képviselő valamelyik párt frakciójához csatlakozzon, de vajon szolgálja-e az a nemzetiség érdekét, ha parlamenti képviselője ilyen módon ad hangot pártszimpátiájának.[19]

Az az ombudsmani rendszer vagy a kedvezményes parlamenti képviselet?

A 2012 előtti rendszerben létezett a „Nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa", amely önálló, széles jogkörökkel bíró intézmény volt. Az Alaptörvényben konstruált egybiztosos modell azt sejteti, hogy valamennyi hatáskör jogosultja az alapvető jogok biztosa, a helyettesek pedig csak az ombudsmanon keresztül befolyásolhatják a nemzetiségekre, illetve a jövő nemzedékekre vonatkozó jogszabályi környezetet.[20] A szakirodalom nem igazolja egyértelműen, hogy a több-biztosos modell hatékonyabb volna az egybiztosos rendszernél,[21] ugyanakkor a jogvédelem tényleges érvényesülése több tényező együttes hatásának eredménye, amelyek közül az intézményi struktúra kiemelt jelentőséggel bír.

A nemzetiségi jogok védelme szempontjából tehát nagy jelentőségű az ombudsman intézménye. E jogvédelmi mechanizmus azonban minden pozitív funkciója

---

17 Szente Zoltán: *Bevezetés a parlamenti jogba*, Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1998. 93.

18 Jakab András: Miért nincs szükségünk második kamarára? *Politikatudományi Szemle*, 2011/1. 20–21.

19 Erdős Csaba: Dilemmák a nemzetiségek országgyűlési képviseletével kapcsolatban. In: Kálmán János (szerk.): *Quot capita, tot sententiae: A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete II.*, Győr: Széchenyi István Egyetem, Batthyány Lajos Szakkollégium, 2013. 265.

20 Az ombudsman és helyettesei legitimációja azonos, mindhárom tisztség betöltőjét az Országgyűlés választja minősített többséggel.

21 Csink Lóránt: Az ombudsman. In: Jakab András – Gajduschek György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, 2016. 616.

mellett sem elégíti ki a „képviselet" követelményét: a jogalkotó valamennyi nemzetiség számára egyetlen ombudsmanhelyettest rendel a parlament által megválasztani, azaz nem kollektív, nemzetiségenként egy ombudsmanból álló testületet hozott létre.[22] Emellett az ombudsman elsődlegesen jogvédelmi feladatokat lát el, bár e tisztség esetében nem húzható merev határvonal a jogvédelmi és az érdekképviseleti funkciók között.

2.) Hogyan összegezné a hazai nemzetiségi országgyűlési képviselet és részvétel eddigi főbb tapasztalatait? Miben látja a három legfontosabb hozadékát, és mit tart az eddigi működés nyomán a három leggyengébb kritikus problémának?

A 2012 után kialakított rendszer sajátossága, hogy formális lehetőséget ad a nemzetiségi parlamenti mandátum megszerzésére kedvezményes kvótával, de a gyakorlatban tizenegy nemzetiségi közösség számára a szószólói intézmény jelenti a reális részvételi formát.

Az eddigi választási ciklusok tapasztalatai alapján a nemzetiségek parlamenti részvétele intézményesen stabil, de nem alakult át érdemben a döntéshozatal, a nemzetiségek inkább „meghallgatási jogot", mint tényleges „beleszólási jogot" kaptak.

Hozadékok:

1). A szószólók állandó parlamenti jelenléte – még szavazati jog nélkül is – jelentősen növelte a nemzetiségi ügyek láthatóságát. A szimbolikus gesztusoknak óriási jelentőségük van a nemzetiségi politikában. Ilyen például a parlamenti plénum előtti felszólalás lehetősége, illetve az, hogy a szószóló anyanyelvén is felszólalhat, és irományt nyújthat be, ami még akkor is fontos, ha a nemzetiségi nyelven benyújtott irományokat a parlament magyar nyelven tárgyalja meg. A szószólók fontos jogosultsága, hogy a törvényjavaslat benyújtására jogosult Nemzetiségi Bizottság munkájában részt vesznek, és azon belül szavazati joggal rendelkeznek. Kérdést intézhetnek a Kormányhoz és a Kormány tagjához, az alapvető jogok biztosához, az Állami Számvevőszék elnökéhez és a legfőbb ügyészhez a feladatkörükbe tartozó, a nemzetiségek érdekeit, jogait érintő ügyekben. Ezáltal a parlamenti jelenlét visszahat a közösségekre: növeli a nemzetiségi önazonosság vállalását, az önkormányzati aktivitást, a kulturális projektek szervezettségét.

2). A kedvezményes kvóta önmagában jelzi, hogy a nemzetiségek nem csupán csoportspecifikus sajátosságainak (hagyományaik, kultúrájuk, vallásuk, nyelvük) fenntartásához és fejlesztéséhez biztosított az állam támogatási kötelezettsége, hanem valamennyi érdek mentén megvalósuló politikai képviselet esetében is, azaz ilyen értelemben a nemzetiségek „jogegyenlőtlen" politikai elbánásban részesülnek. Ugyanakkor a pozitív diszkrimináció indokoltsága önmagában nem alapozza

[22] Kovács Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Budapest: Osiris Kiadó, 1996. 203.

meg a saját jogú törvényhozási képviseletet, tekintettel arra, hogy nem pótolja a legitimációs deficitet.

3). A Nemzetiségi Bizottság működése hidat képez a nemzetiségi önkormányzatok, civil szervezetek és a törvényhozás között, ami javította az információáramlást, a lobbi-tevékenységet és a szakpolitikai egyeztetések gyakoriságát. A szószólók a parlamenti bizottságok munkájában jogosultak véleményezni törvényjavaslatokat, napirendre emelni kulturális, oktatási, nyelvi kérdéseket. Ennek eredményeként számos konkrét előrelépés történt: például nemzetiségi pedagógusképzés fejlesztése, kulturális támogatási alapok bővítése, nemzetiségi médiatartalmak megjelenése.

Kritikus problémák:

1). Bár a kvóta kedvezményes, a nemzetiségek kis létszáma miatt a legtöbb közösség számára elérhetetlen a parlamenti mandátum. Így a rendszer formálisan nyitott ugyan, de gyakorlatilag csak két közösség juthat politikai képviselethez. A jelenlegi szabályozás „cinikusan" rámutat az intézmény torzulására is: miközben a németség esetében kétszer is lehetővé vált nemzetiségi képviselő parlamentbe jutása, addig a legnagyobb lélekszámú nemzetiség, a roma közösség számára ez mindeddig nem valósult meg. Álláspontunk szerint a roma nemzetiségi képviselő hiányának hátterében leginkább az a társadalmi nyomás áll, amely a romákat egységes etnikai csoportként kezeli, figyelmen kívül hagyva az ebből fakadó belső feszültségeket. Hazánkban több roma közösség él (a fő csoportok a romungrók, az oláh és a beás cigányok), és annak megértéséhez, hogy bizonyos kérdésekben miért nem alakul ki egységes álláspont, elengedhetetlen a közösségek történetének, valamint eltérő hagyományainak és szokásainak megismerése. Ez különösen fontos annak fényében, hogy a rendszerváltozást követően egyre elterjedtebbé vált a romák egységes közösségként való kezelése.

2). A nemzetiségi névjegyzék egyszerre biztosít legitimációt a választási viszszaélésekkel szemben és korlátozza a részvételt. Több nemzetiségi polgárt hovatartozásának nyilvánosságra hozatala miatti történelmi félelem tartja vissza – akármilyen garanciák mellett is – a regisztrációtól, így a politikai képviselet statisztikailag torzul, különösen a romák esetében. Remélhetőleg előbb-utóbb eljöhet az a pillanat, amikor a választási regisztráció, illetve az egymást követő népszámlálások esetében már egyre jobban fog közelíteni az adat a valószínűsíthető tényleges számhoz.

3). Nehézséget okoz a nemzetiségi ügyek technikai meghatározása: az ilyen kérdésekben kell valamiféle szabályt hozni, ugyanakkor könnyen bele lehet futni a paternalizmus csapdájába, hiszen a „többségi elnök" esetenként mondja meg, hogy van-e nemzetiségi relevancia vagy sem. A parlamenti képviselet általánosan a nemzet sorsát érintő kérdésekről szól, és ezen belül nem egyszerű megmondani, hogy melyek a nemzetiségsemleges vagy a nemzetiségeket (legalább közvetve) érintő kérdések. Például a roma nemzetiség esetében a kultúra, a művelődés, az oktatás és a hagyományőrzés mellett szociális, egészségügyi és foglalkoztatási

feladatokkal kapcsolatos érdekek is megjelennek. Az eseti döntés függvénye mindenképpen magában hordozza a jogbizonytalanságot, ezért pontosítani kellene, hogy egy adott témakörnek van-e nemzetiségi vonatkozása vagy sem.

4). A nemzetiségi szószólók rendszere és a nemzetiségi önkormányzatok működése jelentős mértékben állami finanszírozásra és kormányzati kapcsolatrendszerre támaszkodik, ami gyengíti az autonóm érdekérvényesítés lehetőségeit. Mindez több közösségben a vezetés homogenizálódásához, vagyis a belső pluralizmus hiányával jellemezhető „egyhangú" struktúrák kialakulásához vezetett, ami hosszabb távon a demokratikus legitimáció erózióját eredményezheti.

3.) Hogyan értékeli az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Bakirdzi és E.C. vs. Magyarország ügyében született 2022-es ítéletét, és hogyan látja annak a hazai szabályozásba való ültetésének lehetőségét?

Amint azt az első kérdés megválaszolásánál is láttuk, a nemzeti kisebbségek parlamenti képviseletének biztosításáról nem szól kötelező erővel rendelkező nemzetközi jogforrás. Következésképpen az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) és más nemzetközi szervezetek sem marasztalhatják el Magyarországot a nemzetiségek országgyűlési képviseletének hiánya miatt arra hivatkozva, hogy az nem felelt volna meg valamely nemzetközi elvárásnak (ilyen általános gyakorlatról nem is beszélhetünk). Maga a választójog szabályozása nemzeti hatáskörbe tartozik, de azt az Európa Tanács emberi jogi normái, alapelvei korlátozzák.

Az EJEB ítélete a *Bakirdzi és E.C. vs. Magyarország* ügyben[23] tehát nem a nemzetiségek országgyűlési képviseletének hiánya miatt foglalt állást Magyarország ellen, hanem többek között azért, mert a nemzetiségi névjegyzékbe való feliratkozás olyan aránytalan korlátozást eredményez, amely a választópolgárokat megfosztja a pártlistás szavazás lehetőségétől, miközben a nemzetiségi lista reálisan nem biztosít mandátumszerzési esélyt. Ez a választójog érdemi kiüresedéséhez vezet: a választók egy olyan „kényszerpályára" kerülnek, amelyben a nemzetiségi

[23] A Bakirdzi-üggyel több tanulmány is foglalkozik, lásd például: Szalayné Sándor Erzsébet – Kiss Balázs: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a Bakirdzi és E.C. kontra Magyarország ügyben: Észrevételek a nemzetiségi választójog újabb vitájának margójára. *Jogesetek Magyarázata*, 2023/1–2. 69–80.; Kiss Balázs: Gondolatok a nemzetiségek országgyűlési képviseletéről az EJEB Bakirdzi és E.C. Magyarország elleni ügye apropóján. *Fundamentum*, 2023/2–3. 65–70.; Kurunczi Gábor: An Attempt to Achieve a Noble Aim through Inadequate Means: Analysis of the ECtHR Judgment in Bakirdzi and E.C. versus Hungary. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 11(1), 2023. 361–375.; Péter Kállai: Preferential Non-representation? Case of Bakirdzi and E.C. V Hungary. *Strasbourg Observers*, 2022. december 22.; Unger Anna: Kedvezményes hátrány: a kisebbségek parlamenti képviseletéről – A Bakirdzi és E.C. Magyarország elleni ügye és következményei. *JTI Blog*, 2022. december 1.

identitás vállalása a politikai részvétel súlyos korlátozásával jár. Az EJEB azonban nem vizsgálta mélyebben azt, hogy a nemzetiségi választók ténylegesen milyen választási lehetőségekkel rendelkeznek (például listás szavazás lehetősége, pártlistára való áttérés lehetősége a választások előtt), és ebben a kontextusban mit jelent az, hogy a rendszer korlátozza a szabad választás elvét és diszkriminatív.

Az Alkotmánybíróság a 22/2005. (VI. 17) AB határozatában kifejtette: „a választójog egyenlő értékűsége azt jelenti, hogy minden választópolgár azonos számú szavazattal rendelkezik, és a szavazatszámlálásnál minden szavazat ugyanannyit ér." E tekintetben az „egy ember – egy szavazat elve" érvényesül a jelenlegi szabályozásban, s ennek megfelelően a jogalkotó nem ad lehetőséget arra, hogy a nemzetiségi listára szavazó választópolgár pártlistára is szavazhasson párhuzamosan, azonban az AB határozatból idézett mondat második része már nem érvényesül. Továbbá azt is figyelmen kívül hagyta a jogalkotó az említett AB határozatból, hogy „[a] listákról szerezhető mandátumok meghatározásának sem célja, sem eredménye nem lehet az, hogy egyes választói csoportokhoz tartozó személyek indokolatlanul hátrányosabb helyzetbe kerülnek másokhoz képest."

Az ítélet hazai szabályozásba történő átültetésének lehetőségeit az utolsó kérdés keretében vázoljuk fel; itt csupán arra kívánunk utalni, hogy osztjuk a magyar Alkotmánybíróság azon gyakorlatát, amely a plurális választójog „egy ember – két szavazat" formáját az egyenlő választójog követelményével ellentétesnek tekinti. Ilyen típusú plurális választójogra Szlovéniában található hatályos példa, továbbá Horvátországban volt még hasonló kísérlet, amely azonban nem állta ki a horvát Alkotmánybíróság normakontrollját.[24]

4.) Az országgyűlési képviselet, a szószólók, valamint az országos önkormányzatok és a nemzetiségi civil szervezetek hármas viszonya hogyan változott az Ön által ismert közegben? Mennyiben lett a parlamenti képviseletnek visszahatása a nemzetiségi közösségekre, azok aktivitására?

A 2012 utáni nemzetiségi választási reform jelentősen átalakította a hazai nemzetiségi intézményrendszer belső dinamikáját, ami szükségszerűen új erőviszonyokat hozott létre az országos önkormányzatok – szószólók – civil szervezetek háromszögében. Ez a kapcsolat egyszerre lett intézményesebb, ugyanakkor feszültebb és aszimmetrikusabb is. A parlamenti részvétel lehetőségének megnyílása új legitimitási kérdéseket vetett fel: mely szereplők jogosultak a nemzetiségi közösség nevében megszólalni – az országos önkormányzat, a nemzetiségi szószóló vagy a civil társadalom képviselői?

[24] A plurális választójog kérdéskörét részletesen bemutatja: M. Balázs Ágnes: *Többször szavazni és egyenlőnek maradni? A plurális választójog és a nemzetiségi képviselet útvesztőjében*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2022. 205. és 270–275.

Nemzetiségi szószólók és országos önkormányzatok kapcsolata. Az országos nemzetiségi önkormányzat állíthat nemzetiségi listát, a szószóló (megfelelő szavazatszám elérése esetén képviselő) a nemzetiségi listán első helyen szereplő jelölt lesz. Ez a szabály azt eredményezte, hogy a szószólói tisztség gyakran nem önálló politikai szereplőként, hanem a nemzetiségi önkormányzati elit „meghosszabbított karjaként" működik. Az országos nemzetiségi önkormányzat elnökei és a parlamenti szószólók között belső hatalmi verseny jelent meg – különösen ott, ahol a parlamenti jelenlét presztízst vagy médiateret hozott.[25]

Országos önkormányzatok és civil szervezetek kapcsolata. Az országos önkormányzatok forráselosztó szerepe (kulturális támogatás, oktatási programok, média stb.) erősödött, vagyis megjelent egyfajta politikai „gravitáció", ami egyes civil szervezeteket függővé tett, másokat távolabb szorított. Ennek következtében a civil szféra kétirányú megosztottsága erősödött:

– „integrált" civil szervezetek – együttműködnek az országos nemzetiségi önkormányzatokkal, aktívan részt vesznek a szakmai javaslatok és projektek készítésében;

– „független" identitásközösségek – inkább kulturális-autonóm módon működnek, gyakran kritikusabb hanggal.

A változás tehát egyszerre tette élénkebbé és centralizáltabbá a civil érdekképviseletet. A civil szervezetek sok esetben forrás- és láthatósági nehézségekkel küzdöttek, ami csökkentette érdekérvényesítő erejüket.

Nemzetiségi szószólók és civil szervezetek kapcsolata. Ott, ahol személyes hitelesség és erős közösségi kapcsolat állt a szószóló mögött, a civil szervezetek aktivizálódtak, petíciókat, szakmai javaslatokat, kulturális ügyeket vittek be a parlamenti térbe. Megjelent számukra egy közvetlenebb csatorna az országos politikába: a szószólók gyakran hivatkoztak civil kezdeményezésekre. Más esetekben azonban a parlamenti jelenlét elszakadt a civil szférától, és az alacsony szintű visszacsatolás következtében inkább protokolláris jellegűvé vált. Bizonyos közösségekben a civil szervezetek valóban úgy érezték, hogy háttérbe szorultak az országos önkormányzat–nemzetiségi szószóló tengely mögött. A fiatal generációk számára mégis új perspektíva nyílt: a nemzetiségi identitás politikai karrierúttá is válhat (például ösztöndíjak, gyakornoki programok, ifjúsági bizottságok).

Visszahatás a nemzetiségi közösségekre. A parlamenti jelenlét (még szószólói formában is) érezhetően növelte a nemzetiségi közösségek érdekérvényesítési képességét.

Pozitív hatások:

[25] Egy korábbi empirikus kutatás szószólókkal kapcsolatos kérdőíves válaszai alapján a leggyakrabban megfogalmazott kritika arra irányult, hogy a tizenhárom nemzetiségi szószóló közül a ciklus végére öt–hat esetében megromlott a kapcsolat az általuk képviselt nemzetiség országos önkormányzatával. Lásd: Móré Sándor: *Nemzetiségek a mai Magyarországon – politikai képviseletük, érdekképviseletük és jogvédelmük*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2020. 185–199.

– növekvő láthatóság és közösségi identitásmegerősítés: a parlamenti felszólalások, emléknapok, nyelvi kérdések megjelenése a médiában;

– forrásnövekedés és szakmai programok: az oktatás, a hitélet, a kulturális intézmények támogatása erősebb lett;

– közvetlenebb állami kommunikációs csatorna jött létre: minisztériumok, parlamenti bizottságok nyitottabbak lettek a nemzetiségi ügyekre.

Problémás visszahatások:

– politizálódás és belső rivalizálás: több közösségben megjelent a „ki képviseli hitelesen a közösséget" kérdése;

– civil hangok háttérbe szorulása: ahol az önkormányzati elit túlsúlyba került, a kritikus vagy újító civil szervezetek marginalizálódtak;

– passzivitási paradoxon: a nemzetiségi közösségek egy része úgy érzi, „van képviselet, tehát nincs dolgunk", ami hosszabb távon csökkenti a helyi aktivitást.

Meggyőződésünk szerint a következő évtized egyik kulcskérdése a nemzetiségi politikában az lesz, hogy létre tud-e jönni egy kiegyensúlyozott modell, amelyben a szószóló, az országos önkormányzat és a civil társadalom nem hierarchikus viszonyban, hanem partnerségben működik együtt.

5.) Hogyan látja a továbbfejlesztés, a rendszer módosításának lehetséges irányait akár az alapvonások megtartásával vagy új alapokra történő helyezésével? Mi az a három lépés, amellyel javítani lehetne a nemzetiségi (parlamenti) érdekképviselet hatékonyságát?

1). Az alapvonások megtartása esetén megmaradna a névjegyzékhez kötött választási rendszer, a nemzetiségi szószólói intézmény,[26] valamint az országos nemzetiségi önkormányzati rendszer, ugyanakkor a kedvezményes parlamenti képviselet kivezetésre kerülne. Egyébként a rendszerváltozást követő valamennyi országgyűlési ciklusban voltak nemzetiségi képviselői a parlamentnek, akik politikai pártok jelöltjeiként szereztek mandátumot; persze e reprezentációs forma nem azonosítható a sajátos nemzetiségi érdekek törvényhozásban való intézményesített megjelenésével.

A nemzetiségi szószólók megválasztását szükségtelen az országgyűlési választás rendszerébe integrálni, megfosztva ezzel a nemzetiségi választópolgárok nagy részét a pártlistás szavazás lehetőségétől. Ennek megszüntetése szilárdabb dogmatikai alapokra helyezné a szószóló jogállását, illetve az intézmény nem csupán „kisegítő" lehetőségként értelmezett megoldását is eredményezné. Ha már van nemzetiségi önkormányzati rendszerünk, amelyet választás legitimál, lehetne alkalmazni azt a megoldást, mely alapján az országos nemzetiségi önkormányzat

[26] A szószólói intézmény már 1989-ben felvetődött, majd vissza-visszatérően felmerült, például 1998-ban és 1999-ban is. Lásd: Farkas György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2024. 353. 367. és 382.

közgyűlése saját tagjai közül – az elnök kivételével – választja meg a nemzetiségi szószólót az adott országgyűlési ciklus időtartamára. A szószólói jogállás országos önkormányzattól való viszonylagos függetlenségét intézményesen erősíti az önkormányzati és a parlamenti választási ciklusok időbeli elkülönülése.

A delegálással kapcsolatban az Alkotmánybíróság 14/2006. (V. 15.) AB határozatában ugyan kimondta, hogy „[a]z egyenlőség és a közvetlenség elvével ellentétes volna a nemzeti és etnikai kisebbségek választott vezetőinek delegálása a parlamentbe", e megállapítás azonban – véleményünk szerint – kifejezetten a nemzetiségi képviselői mandátumra vonatkozott. A nemzetiségi szószóló jogállása ettől eltérő, így az idézett alkotmánybírósági érvelés nem feltétlenül alkalmazható rá. Igaz, ezzel összefüggésben az Alkotmánybíróság maga nem használta a „teljes jogkörrel rendelkező tag" – dogmatikailag nem adekvát – kifejezést, ugyanakkor a vizsgálat tárgyát képező országos népszavazási kezdeményezés aláírásgyűjtő ívének mintapéldányán szereplő kérdés tartalmazta azt.

2). Új (illetve részben régi) alapokra helyezett megoldásként felmerülhet egy második parlamenti kamara bevezetése. Egy modern második kamara felállítása a nemzetiségek parlamenti képviseletének megnyugtató rendezésén kívül más érdekképviseleti problémákat – például a helyi önkormányzatok, az egyházak, a szakszervezetek, a külföldön élő magyar állampolgárok, a tudomány képviseletét – is megoldhatná.

Magyarország jelenlegi közjogi struktúrája mellett a realitás egyértelműen az első megoldás irányába mutat. Noha az Alaptörvény előkészítésekor elutasították a második parlamenti kamara bevezetésének javaslatát, a vonatkozó szakirodalmi viták azóta sem jutottak nyugvópontra, mivel azok a problémák, amelyek időről időre felvetik a szükségességét, továbbra sem kaptak megnyugtató megoldást.[27]

A jelenlegi rendszer tehát fontos, de még nem teljesen kiforrott eszköze a nemzetiségek parlamenti szerepvállalásának: egy olyan lépcsőfoknak kell tekinteni, amely a korábbiakhoz képest előrelépést, egyfajta próbát jelent a következő fokozat előtt.

Az érdekképviselet hatékonyságát elősegítő javaslatok

1). A nemzetiségek parlamenti részvételének hatékonyságát növelné, amennyiben a szószólók választása nagyobb fokú demokratikus és közösségi legitimáción alapulna. Ennek érdekében indokolt lenne a szószólók megválasztásának intézményes átalakítása a fentebb ismertetett javaslat szerint. Ezzel a megoldással a vonatkozó normák egyszerűsíthetők, és a jogszabály címzettjei számára gyorsabb, átláthatóbb és kevésbé költséges eljárásokat eredményező szabályozással felválthatók.

[27] A kétkamarás parlament bevezetésének lehetséges megoldásait lásd például: Kukorelli István: A második kamara, mint nemzeti intézmény. In: Téglási András (szerk.): *Szükség van-e kétkamarás parlamentre az új Alkotmányban?* Budapest: Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság, Országgyűlés, 2011. 69–73.

2). A parlamenti képviselet akkor lehet igazán hatékony, ha élő kapcsolatban áll az érintett közösségekkel. Az intézményes visszacsatolás érdekében indokolt lenne formális konzultációs mechanizmusok létrehozása az országos nemzetiségi önkormányzatokkal és civil szervezetekkel, illetve rendszeresebb beszámolás és átlátható egyeztetési fórumok működtetése. A rendszer hosszú távon csak akkor lehet hatékony, ha valódi párbeszéd és együttműködés alakul ki az említett intézmények között. Enélkül fennáll a veszélye annak, hogy a parlamenti részvétel pusztán protokolláris jellegű marad, és nem válik a közösségi aktivitás fontos szereplőjévé.

3). A hatékonyság nem kizárólag parlamenti eszközökkel növelhető. Szükséges lenne a kulturális autonómia digitális eszközökön, nyelvi jogokon és önálló médiatereken keresztül történő elmélyítése, valamint a jogvédő mechanizmusok – például a nemzetiségi ombudsmani funkció – megerősítése is. Ezzel a parlamenti részvétel egy komplexebb érdekvédelmi rendszer szerves részévé válna.

UNGER ANNA[28]

Képviselet nélküli választás – választás nélküli képviselet

A 2010 utáni új magyar választási rendszerben a törvényhozó létrehozta a nemzetiségi képviselő és nemzetiségi szószóló intézményét. Mind a közéleti, mind a tudományos nyilvánosságban számos írás született a nemzetiségi választójog bevezetése óta az intézmény, valamint a választott megoldás előnyeiről és hátrányairól. A Bakirdzi és EC Magyarország elleni ügyében született EJEB-döntés a nemzetiségi választójog korábban megfogalmazott kritikáit részben megismételte (titkos szavazás, valódi választás, képviselethez való jog), ezért rövid kommentáromban nem magát az ítéletet vizsgálom, hanem a kiindulópontra visszalépve a kisebbségi képviselet mikéntjéről írnék.

Minden választási rendszerről szóló tankönyv első oldalán találjuk azt az állítást, hogy a választási rendszer kialakítása, részleteinek meghatározása elsődlegesen politikai kérdés. Természetesen vannak alkotmányos, valamint az emberi jogok elismeréséből adódó korlátok, melyeket a politikai szereplők nem léphetnek (büntetlenül) át, de ahogyan azt a választójoggal kapcsolatos EJEB-ítéletek is rendre megfogalmazzák, a jogalkotónak széles mérlegelési joga és mozgástere van abban, hogy miképp szabályoz egyes kérdéseket. A magyar parlament a választási rendszer 2011-ben megkezdett reformja[29] során vezette be a magyarországi

[28] A szerző politológus, az ELTE TÁTK Emberi Jogi és Politikatudományi Tanszékének docense. E-mail: unger.anna@tatk.elte.hu, ORCID: 0000-0003-3520-0566.

[29] A „választási reform" kifejezést semleges értelemben használom; noha a reform szó elvileg magában hordozza a jobbá tételt is, jelen esetben meggyőződésem, hogy a választási rendszer egészének 2011 óta zajló folyamatos átalakítása (beleértve a választási eljárást és a kampányfinanszírozást is) nem eredményezett jobb minőségű, hatékonyabb, a fair versenyt biztosító

nemzetiségek parlamenti képviseletére vonatkozó választási és országgyűlési szabályokat. A végeredmény egy rendkívül ellentmondásos, egyenlőtlen, a választást és a képviseletet egyaránt ellehetetlenítő helyzetet eredményezett.

A választást ellehetetlenítette több okból is. Egyrészt, miközben a kedvezményes kvóta bevezetése elvileg megkönnyítette a nemzetiségi képviselők parlamentbe jutását, valójában kezdettől fogva nyilvánvaló volt, hogy erre csak két kisebbségnek (németek, romák) lehet némi esélye. Amint az EJEB-ítélet is rámutatott, a többi kisebbségnek csekély létszámukból adódóan eleve kizárt volt a kedvezményes kvóta szerint is a választásokon való mandátumszerzés, így ők csak szószólót tudtak a parlamentbe küldeni. Másrészt a nemzetiségi választójoghoz való hozzáférés ára a szavazó számára a politikai választójogról való részleges lemondással járt, hiszen a versengő pártlisták közül így már nem választhatott. Harmadrészt, a nemzetiségi lista jelölésével kapcsolatos előírások is korlátozóak, hiszen nem a választók dönthettek a jelöltségről, hanem a jogalkotó előre meghatározta a jelölőszervezeteket.

A képviselet is erős korlátok közé került: a képviselő és a szószóló parlamenti mozgástere egyaránt erőteljesen korlátozott. Előbbi ráadásul egy rendkívül furcsa, ellentmondásos helyzetbe került azzal, hogy a jogalkotó, miközben korlátozza a képviselő (és szószóló) képviseleti jogkörét, ez a képviselő parlamenti szavazati jogát nem érintette. Azaz: az Országgyűlésről szóló törvényben korlátozzák a nemzetiségi képviselő és szószólók bizottsági részvételi és interpellálási jogait[30]; a nemzetiségi képviselő azonban minden napirendi kérdésben szavazhat, vagyis a „nagypolitikai" ügyekben ugyanúgy, mint nemzetiségeket érintő kérdésekben. Ez a megoldás „behúzza" a nemzetiségi képviselőt a pártpolitikai csatatérre, ami különös jelentőséggel bír azért is, mert egy esetleges politikai patthelyzet esetén a parlament páratlan létszámából adódóan a nemzetiségi képviselőé lehet a döntő szavazat. Akit alapvetően nem ezért, nem pártpolitikai törésvonalak mentén került az Országgyűlésbe.

A jelenlegi nemzeti kisebbségi parlamenti képviselet tehát egy olyan rendszer, ahol választás van, de képviselet nincs. Ráadásul arra, hogy miért alakult mindez így, nehéz is választ adni, mert a választási reform előkészítését nem előzte meg érdemi társadalmi vita, sem a kisebbségek, sem a többségi társadalom, sem a kisebbségi, választási, képviseleti kérdésekkel foglalkozó tudományos közösségek számára nem volt lehetőség véleményezni a tervezetet. A Bakirdzi-ítélet rámutat ugyan a hiányosságokra, ugyanakkor azt olvasván könnyen lehet olyan benyomásunk, hogy kellő akarat esetén lehetséges lenne olyan választási rendszerbeli

rendszert. Ugyan a 2010 előtti problémákból orvosolni próbált párat, ezek inkább kevesebb, mint több sikerrel jártak (külképviseleti szavazás, gondnokoltak választójoga), miközben az új rendszer számos új problémát állított elő.

30 Sajátos, hogy miközben szószólóknak hívja őket a jogszabály, aközben pont a szólásukban korlátozottak (lásd az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény 12. cikkét).

megoldást találni, ami minden kisebbség számára elérhető képviseletet eredményez úgy, hogy a választójog egyik legfontosabb alapelvét, az egyenlőséget nem sérti. Meggyőződésem, hogy ilyen megoldást a magyarországi nemzeti kisebbségek rendkívül eltérő lélekszáma miatt nem lehet kialakítani. Ha olyan kedvezményes kvótát akarnánk alkotni, ami a legkisebb kisebbség számára is elérhetővé teszi a mandátumszerzést, akkor az a szavazategyenlőség rendkívül aránytalan korlátozását jelentené.[31] Számomra épp ezért az ítélet jelentősége nem pusztán a 2011 óta sokszor megfogalmazott kritikák megerősítésében, hanem abban is rejlik, hogy bár nem mondja ki, mégis nyilvánvaló: nem a választással létrejött képviseletben kell keresni a nemzetiségi képviseletre a megoldást. Másképpen megfogalmazva, az ítélet alapján elindulhat a szakmai diskurzus egy másik irányba, ahol a fókusz immár nem a kisebbségi választójogon, hanem a kisebbségi képviseleten van.

Pitkin[32] és Mansbridge[33] munkáiból tudjuk, hogy a képviselet rendkívül komplex fogalom, és nem szükségszerű, hogy hatékony képviseletet csak választással lehet létrehozni. Ráadásul a magyar közjogi struktúrában már amúgy is létezik egy kisebbségi képviseleti rendszer: a kisebbségi önkormányzatok. Ezek valódi versenyben, egyenlő választójog alapján létrejött képviseleti intézmények, vagyis legitim társadalmi felhatalmazással rendelkeznek a kisebbségek képviseletére. Nem világos, miért ne lehetne rájuk alapozni a kisebbségek parlamenti képviseletét – a már ismert szószólói rendszerben (szólási jogkörüket a jelenlegi korlátozó szabályozás helyett általánossá téve). Nem önmagában a választás teszi hatékonynyá a képviseletet, pláne úgy nem, ha a választás már rendszerszinten lehetetlen (amint arra a Bakirdzi-ítélet is rámutat), hanem az, ha a képviseleti intézményben érdemi részvételt és szólási lehetőséget biztosítunk a kisebbségeknek. Ez a választás nélküli képviselet csak annyiban lenne valóban választás nélküli, hogy nem a parlamenti képviselőválasztással együtt, annak a versenynek a részeként kerülne kiválasztásra a nemzetiségenkénti 1-1 szószóló, hanem egy ettől elkülönült, csak a kisebbségek számára elérhető versenyben. További előnye, hogy a pártpolitikai versenyből nem rekeszti ki a nemzetiségi szavazókat, nem kényszeríti őket olyan döntési helyzetbe, ahol a politikai és etnikai identitásuk között kell választaniuk.

A választás nélküli képviselet megoldása rámutat ennek az egész kérdéskörnek a tágabb környezetére: a képviseletről szóló vita szükségességére. A Bakirdzi-ügy

[31] A legutóbbi népszámlálásnál a legkisebb nemzetiség a szlovén volt: 2385 fő vallotta magát szlovén nemzetiségűnek. Vagyis olyan kvótarendszert kéne alkotni, ami biztosítja 2385 szlovén nemzetiségű magyar választópolgárnak a mandátumot – miközben az országos listáról a mandátumszerzéshez több mint 90 ezer (egészen pontosan 91 478) szavazatra volt szükség. A különbség 38-szoros, azaz 3800%-os. Ilyen szavazati súlybeli különbséget a választójog egyenlőségének elve tiszteletben tartásával egyidejűleg nem lehet fenntartani.

[32] Pitkin, Hannah: *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press, 1967.

[33] Mansbridge, Jane: Should blacks represent blacks and women represent women? A contingent 'yes'. *Journal of Politics,* 61(3), 1999. 628–657.

kapcsán remélni lehetett, hogy megindul egy tágabb, szakmai közegen túlmutató, közéleti diskurzus is a képviselet lényegéről, mikéntjéről. Ez azonban sem a kisebbségi képviselet, sem az általában vett parlamenti képviselet kapcsán nem jött létre. Visszautalva Pitkin, Mansbridge munkáira, valamint a demokráciaelmélet könyvtárnyi irodalmára, szerintem nem lehet úgy választási reformot csinálni, hogy nem a képviselet fogalmának és tartalmának elgondolásával kezdjük. A választás csak egy eszköz, melynek során a választói preferenciából a szavazat segítségével parlamenti mandátum lesz; a hazai választási reform-diskurzus azonban nem arról szól, hogy mit gondolunk a képviseletről, annak alanyáról, tárgyáról, a képviselet módjairól (például a kötött vagy szabad mandátumról), hanem csak egy hatalomszerzési eszköznek tekintjük.

A Bakirdzi-ítélet fontos megállapításokat tartalmaz a meglévő rendszer hibái kapcsán; de abból aligha levezethető, hogy miképp kéne és milyen új rendszert kialakítani. Persze nem is a bíróság dolga választási reformot csinálni; lehet segítség, sorvezető is akár egy új, jobb, tisztességes képviseletet kialakító reformban, de a jogalkotói feladatokat egy bíróság sem veheti át. Ráadásul, ha a nemzetiségek parlamenti képviseletét továbbra is választásos úton, parlamenti mandátummal tervezzük megoldani, az nemcsak a kisebbségek, de a teljes magyar politikai közösség ügye. Ennyiben tehát nem pusztán kisebbségpolitikai vagy alkotmányjogi szakkérdés, hanem olyan (köz)politikai ügy, amihez a közösség többségi és kisebbségi részeinek ugyanannyi beleszólást kell biztosítani. Tisztességes választási reformot a szükséges garanciák és inkluzivitás nélkül nem lehet lefolytatni. Ha viszont elfogadjuk, hogy létezik képviselet választás nélkül is, akkor könnyebben és gyorsabban megoldható a probléma: parlamenti mandátumot nem, de jelenlétet, szólási lehetőséget biztosító (szószólói) képviselet létrehozásához nem szükséges átfogó választási reform.

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.203

KRITIKA

L. BALOGH BÉNI*

„Az útlevél hamarosan múzeumi ereklye lesz…”

*A magyar–román kapcsolatok Petru Groza miniszterelnöksége idején***

Tania-Nicoleta Bîc: *Relațiile româno-maghiare în timpul guvernului Petru Groza (1945–1952)*. Prefaţă de Marcela Sălăgean. București: Editura Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2025. 348 oldal

„Én tudom jól, hogy az útlevél hamarosan múzeumi ereklye lesz, üveg alatt, vitrinekben fogják mutogatni és megmosolyogjuk majd azt az időt, amikor ilyen írásra volt szüksége annak, aki Romániából Magyarországra akart utazni.”
Petru Groza[1]

A laikus, de a 20. századi magyar–román kapcsolatok iránt valamelyest érdeklődő magyar anyanyelvű olvasó Petru Groza román miniszterelnök nevét hosszú évtizedekig valószínűleg a „magyarbarát” jelzővel kapcsolta volna össze. Azt is tudhatta, hogy hatalomra kerülve Groza lépten-nyomon a magyar–román vámunió, az egységes valuta és a határok légiesítésének szükségességét hangoztatta, sőt, kezdetben még „a Lajtától a Fekete-tengerig terjedő egységes blokk” tervéről is beszélt, „amelynek a magját a magyar–román államszövetség képezné”.[2] A róla alkotott so-

* A szerző történész, az ELTE TK Kisebbségkutató Intézetének tudományos munkatársa. E-mail: L.Balogh.Beni@tk.elte.hu, ORCID: 0009-0006-2708-7259

** A recenzió az NKFIH 143767 sz. projekt keretében készült.

1 Paál Jób: A Debreceni Vásár. Interjú Petru Grozával – 1945-ben. Közzéteszi: Gyarmati György. *História*, 1984/4. 26.

2 Uo.; Vö. Lipcsey Ildikó: Réczei László feljegyzései 1945. márciusi romániai megbeszéléseiről. *Történelmi Szemle*, 1984/4. 624.

káig töretlenül pozitív magyar képet az 1980-as évek végétől fokozatosan egy ennél jóval ellentmondásosabb megítélés váltotta fel. Többen ugyanis csak demagóg színjátéknak tekintették – és tekintik ma is – a magyar–román közeledésről vallott nézeteit. Nem bocsátották meg neki a magyar–román határkérdésben tanúsított hajthatatlanságát, továbbá azt sem, hogy a szovjetizálás előrehaladtával tehetetlenül – vagy éppen tétlenül – szemlélte az önálló magyar gazdasági intézményrendszer felszámolását és a magyar nyelvű oktatás kereteinek fokozatos szűkítését.[3]

A történelmet szerető román átlagolvasó viszont minden bizonnyal Adrian Cioroianuhoz hasonlóan értékeli Groza történelmi szerepét. Az egykori külügyminiszter, ma népszerű történész, közíró és televíziós személyiség szerint Groza „elárulta saját társadalmi osztályát, és a kommunisták tökéletes politikai eszközévé vált. […] Petru Groza egyike volt a román politika legnagyobb kaméleonjainak”[4]. Negatív román megítélésének egyik kétségtelen jele az, hogy 1990-ben ledöntötték a Déván és Bukarestben állt szobrait, és azóta sem állították helyre őket. Amellett, hogy a kommunizmus szálláscsinálójaként tekintenek rá, azzal is vádolják, hogy nem volt eléggé jó román, mivel túl sok engedményt tett a magyaroknak, és ezáltal nemcsak a társadalmi osztályát, hanem a nemzetét is elárulta. *„Románnak nem túl jó, magyarnak nem eléggé magyar”* – összegezte találóan Cseke Gábor a Groza miniszterelnöki tevékenységét övező számos paradoxont.[5]

Mindezzel kapcsolatban több alapvető kérdés is felmerül. Valóban inkább a magyarokat, mint saját nemzetét pártolta Groza 1945 után? Ha nem, akkor mivel magyarázható az erdélyi magyarok felé gyakorolt számos gesztusa és a teljes jogegyenlőség állandó hangoztatása? Fennhangon hirdetett „őszinte magyarbarátsága” esetleg csupán arra szolgált volna, hogy a határkérdésben Románia számára kedvező döntést csikarjanak ki a párizsi békekonferencián? Mennyire gondolta komolyan a magyar–román történelmi megbékélést, valamint az írásunk elején említett vámuniót, az egységes valutát, a határok légiesítését és a magyar–román államszövetséget? Ha tényleg őszintén törekedett ezek megvalósítására, akkor

[3] Az egyik legkorábbi, Kurkó Gyárfás emléke kapcsán megfogalmazott Groza-bírálatot lásd Robotos Imre: Kurkó Gyárfás emlékére. *Kritika*, 1988/3. 27–28. Beke György sarkos megállapítása szerint „Grozának mi, magyarok semmiféle köszönettel nem tartozunk. […] Becsapott bennünket.” (Beke Mihály András: *Illúziók kora, Erdély. Pár- és perbeszéd apámmal, Beke Györggyel Erdély ismeretlen tegnapjáról*. Budapest: Széphalom Könyvműhely, 1993. 47.) Cseke Gábor viszont közel negyedszázaddal későbbi írásában „kettős kötődésű” „kultúremberként” jellemezte Grozát, „aki a román és magyar nép érdekeivel azonosulva tud és mer pártatlan lenni egy olyan korban, amikor ez a képesség csak nagyon keveseknek adatott meg”. Cseke Gábor: Mit üzen a Malmaison foglya? *Székelyföld*, 2017/11. 131.

[4] Adrian Cioroianu: Greva, zâmbetul, boxul și preoții: Petru Groza (1884–1958). In: uő: *Cea mai frumoasâ poveste. Câteva advăruri simple despre Istoria românilor*. București: Curtea Veche, 2013. 138–139. E rövid ismeretterjesztő írás alapján született a szerző „5 perc történelem” (*5 minute de istorie*) című, nagy sikert aratott televíziós sorozatának Grozáról szóló része: https://www.youtube.com/watch?v=KY0mWhwAGh8 (Letöltés ideje: 2026. január 29.)

[5] Cseke: 2017. 116.

miként állhatott elő az a helyzet, hogy 1948–1949-re Románia szinte hermetikusan lezárta a két ország határát, nagymértékben akadályozva a ki- és beutazást? Ezzel összefüggésben: mi indokolta Bukarest egyre növekvő bizalmatlanságát és gyanakvását az erdélyi magyarok, illetve a szomszédos Magyarország irányában? Milyen szerepet játszott a Szovjetunió, és személyesen Sztálin a két ország közötti viszony alakulásában? És végül: meddig volt tényleges hatalma Grozának? Mondhatjuk-e azt, hogy 1947-től kezdve egyre inkább háttérbe szorult, és a legfontosabb kérdésekben ekkor már nem ő, hanem – a térség más országaihoz hasonlóan – a kommunista párt vezetése döntött Moszkva jóváhagyásával?

Kézbe véve a román történészek legfiatalabb generációjához tartozó Tania-Nicoleta Bîc frissen megjelent könyvét, a recenzens azt remélte, hogy abban kielégítő válaszokat talál a fenti kérdésekre. Az előzetes várakozásokat azonban a munka nem váltotta be, a kérdések egy része megválaszolatlanul maradt. A mű ugyanis, amely a szerzőnek a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetemen 2024-ben megvédett doktori disszertációja, csalódást keltően kevés támpontot nyújt az olvasónak a mélyebb történelmi összefüggések megértéséhez, a téma mindeddig ismeretlen vetületeinek feltárásához.

Az Előszót a korszak elismert szakértője, Marcela Sălăgean jegyzi, aki egyben Tania-Nicoleta Bîc doktori témavezetője volt. Helyesen állapítja meg, hogy a magyar–román viszonyról, akárcsak az 1945–1952 közötti időszakról sokan és sokfélét írtak már történészek, politikusok, újságírók, magyarok és románok egyaránt, de Petru Groza személye és miniszterelnöksége további kutatásokat igényel. Kiemeli, hogy Groza viszonyulása az erdélyi magyarokhoz annak idején inkább negatív, mint pozitív visszhangot váltott ki a román lakosság körében. Sălăgean meggyőződése ugyanakkor – és ezzel a recenzens is egyetért –, hogy *„Groza hatalomra kerülve egy sor olyan intézkedést hozott a magyar kisebbség érdekében, amelyek egyébként szükségesek voltak Erdély kérdésének a román érdekek alapján való megoldásához”*. (8.)

Bîc azt hangsúlyozza Bevezetőjében, hogy a magyar–román viszony a tárgyalt időszakban igen összetett jelenség volt, mivel a versengés, a konfliktusok és az együttműködés egyaránt jellemezte. Szerinte két fontos kérdés uralta a napirendet: a trianoni határok visszaállítása azáltal, hogy Észak-Erdély ismét Romániához került, illetve „az etnikai kisebbségek kérdésének megoldása”. A nagyszámú romániai magyarság autonómiára törekedett, és felvetődött a Magyarország javára történő határmódosítás is, de ezekkel a román kormány nem értett egyet. Sălăgean fentebb idézett megállapításával összhangban Bîc is úgy véli, hogy a Groza-kormány mindent megtett Erdély megtartása érdekében, és ezért elkötelezte magát a „magyar közösség” jogainak kibővítésére. Békülékeny politikát folytatott a magyarok felé, ugyanakkor arra törekedett, hogy megfékezze a „magyar nacionalista mozgalmakat” és megőrizze az ország stabilitását.

A kötet öt fejezetre oszlik, amelyek kronologikus rendben követik egymást. Tartalmukat a szerző már a Bevezetőben röviden ismerteti. Az első fejezet a Groza-kormány megalakulásának körülményeit taglalja 1944. augusztus 23-ától 1945. március 6-ig, a második pedig arról szól, miként viszonyult Groza a magyar–román kérdéshez hatalomra kerülésétől egészen a II. világháború befejezéséig. Ezt követően a párizsi békekonferenciáig tárgyalja a témát, különös tekintettel az erdélyi kérdésre, míg a negyedik rész címe: Petru Groza és a párizsi békekonferencia (1946–1947). Az utolsó, ötödik fejezet a legterjedelmesebb, és a leghosszabb időt fogja át. 1947-től 1952-ig tekinti át az eseményeket. Két alfejezetre tagolódik: az első a rövidebb, ez azt vizsgálja, miként csapódott le a román belpolitikában a magyar–román viszony. A második alfejezet a már említett időszak kétoldalú diplomáciai és kulturális kapcsolatait vizsgálja több mint száz oldalon, nyolc, egy-egy esettanulmánynak is beillő tematikus blokkban. Csak néhány kérdéskör ezek közül: Groza budapesti és Dinnyés Lajos bukaresti látogatása 1947-ből; a magyar–román baráti társaság; az 1948-as kölcsönös barátsági, együttműködési és segítségnyújtási szerződés; a kolozsvári magyar útlevélhivatal; a kétoldalú gazdasági kapcsolatok. A zárófejezetben a szerző röviden levonja legfőbb következtetéseit, az ezt követő függelékben pedig négy, általa készített rövid interjút ad közre, amelyekben olyan személyeket szólaltat meg, akik ismerték Grozát. A kötet legvégén található a könyvészet, a személynévmutató, valamint egy gazdag illusztráció-válogatás.

A recenzens a továbbiakban csupán néhány témára tér ki részletesen: kifejti véleményét a szerző által leírtakról, és szükség esetén kritikai megjegyzéseket fűz azokhoz.

A könyv egyik legnagyobb hiányossága, hogy a sokat ígérő cím ellenére Bîc nem dolgozta fel szisztematikusan az 1945 és 1952 közötti magyar–román viszonyt, hanem úgy tűnik, egymáshoz csak lazán kapcsolódó esettanulmányokat vetett papírra, amelyek nem állnak össze koherens monográfiává. Terminológiai hiányosság, hogy nem tesz különbséget a magyar–román államközi kapcsolatok és a román kormány magyarságpolitikája között, hanem egybemossa a kettőt. Igen részletesen tárgyalja a Groza-kormány és a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) viszonyát, de meg sem említi például az 1945-ben lezajlott kétoldalú államközi kapcsolatfelvételi kísérleteket: Réczei László miniszteri tanácsos márciusi,[6] vagy Nékám Sándor novemberi bukaresti látogatásait,[7] pedig ezek kulcsfontosságú mozzanatai a II. világháború utáni hónapok magyar–román viszonyának. Nem fejti ki, hogy a két legyőzött állam külkapcsolatait a párizsi békeszerződés 1947. szeptember

[6] Lipcsey: 1984. 617–627. Réczei bukaresti tárgyalásainak dokumentumait újraközli: *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1945–1947)*. A bevezető tanulmányt írta és összeállította: Fülöp Mihály. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Vincze Gábor. Budapest: Teleki László Alapítvány, 1998. 2. sz. dokumentum, 31–39.

[7] Nékám Sándor feljegyzését a Petru Grozánál tett 1945. november 1-jei látogatásáról lásd uo.: 15. sz. dokumentum, 72–76.

15-i életbelépéséig a budapesti, illetve bukaresti Szövetséges Ellenőrző Bizottságok (SZEB) korlátozták, a diplomáciai kapcsolatok felvétele csak előzetes engedélyükkel történhetett meg. A fenti dátumig csupán ún. diplomáciai missziókat tartott fenn a két ország. Arról sem tudunk meg semmit, hogy a kisgazdapárti Nékám 1946 márciusától ugyanazon év végéig a bukaresti magyar politikai misszió vezetője volt, utóda a kommunista, de nemzeti érzelmű Gyöngyössy István lett.[8] A misszió csak 1947. október 28-án válhatott hivatalos követséggé, melyet először Gyöngyössy ügyvivőként irányított, majd őt 1948 márciusától Széll Jenő követte, akit Kálló Iván váltott (1950–1952). Budapesten, a román követségen először Ion Vinţe (Vincze János), majd Aurel Mălnăşan, a későbbi külügyminiszter-helyettes lett a képviselet vezetője.[9]

Könyvében a szerző részletesen taglalja az 1944. augusztus 23-i kiugrás utáni román belpolitikai helyzetet, a Sănătescu- és Rădescu-kormányok tevékenyégét, a Groza-kormány 1945. március 6-i megalakulásának körülményeit, majd pedig a román közigazgatás Észak-Erdélybe való visszatérését. Érthetetlen módon azonban nem magyarázza meg, hogy annak miért kellett visszatérnie, ha 1944 őszén egyszer már bevonult oda. Nem ír arról a fontos mozzanatról, hogy a romániai SZEB a román félkatonai alakulatok magyarellenes atrocitásainak ürügyén 1944. november 12-én kiutasította Észak-Erdélyből az oda nemrég bevonult román közigazgatást. Moszkva valódi célja ezzel az volt, hogy a terület hovatartozásának „lebegtetésével” a román belpolitikai erőviszonyokat a maga javára változtassa, és baloldali kormányt juttasson hatalomra. Ez végül 1945. március 6-án következett be.[10] Az olvasó így arról sem értesülhet, hogy a szovjet katonai adminisztráció védőernyője alatt a kolozsvári magyar és román baloldal kiépítette Észak-Erdély egyfajta közigazgatási önkormányzatát, amely mintegy négy hónapig működött, Groza miniszterelnökségének kezdetéig.[11]

---

8 Uo. Bevezető, 24. Nem tévesztendő össze Gyöngyösi János külügyminiszterrel.

9 Braun Zsolt Zoltán: A magyar–román diplomáciai kapcsolatok története (1921–1990). *Pro Minoritate*, 2019/Nyár. 107.; Vincze Gábor: A kolozsvári magyar konzulátus – mint az 1945 utáni magyar–román államközi kapcsolatok egyik neuralgikus kérdése. In: Dáné Tibor Kálmán et al. (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve. A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Magyar Közművelődési Egyesület, 2001. 271–272.

10 Részletesebben: Romsics Ignác: *Erdély elvesztése, 1918–1947*. Budapest: Helikon, 2018. 362–366.

11 Pedig Marcela Sălăgeannak az észak-erdélyi szovjet közigazgatásról szóló művére Bîc is hivatkozik, igaz, más összefüggésben. Marcela Sălăgean: *Administrația sovietică în nordul Transilvaniei (noiembrie 1944 – martie 1945).* Cluj-Napoca: Editura Fundația Culturală, 2002. Magyar nyelven lásd elsősorban: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március.)* Válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Nagy Mihály Zoltán, Vincze Gábor. Kolozsvár – Csíkszereda: Erdélyi Múzeum Egyesület – Pro-Print Könyvkiadó, 2004.

Részletes, ámbár egyoldalú képet kapunk a Groza-kormány megalakulását követő hetek-hónapok észak-erdélyi helyzetéről. A szerző állítása szerint az ottani magyar kisebbség a kommunistáktól és a Groza-kormánytól elnyert „privilégiumai" dacára *„továbbra is őrlődött Észak-Erdély elvesztése és Nagy-Magyarország álmának szertefoszlása miatt"*. (55.) Bîc elsősorban csendőrségi jelentéseket idéz forráskritika nélkül, amikor a magyar kormány állítólagos támogatását élvező románellenes tüntetésekről, zavargásokról és széles körű, Erdély Magyarországhoz csatolását célzó propagandatevékenységről ír. Ismét előkerül az a korábbi hamis román történeti toposz, amely szerint az MNSZ valójában kommunista ideológiába bujtatott irredenta szervezet,[12] mivel csak „szimulálta" a Román Kommunista Párttal (RKP) való politikai szövetségét. *„Ez a tény* – állítja Bîc – *elősegítette a magyarok beiratkozását a MADOSZ-ba, a jövendőbeli MNSZ-be, amely azért küzdött, hogy a* [magyar] *kisebbségnek különleges státusza legyen, olyan, amilyennel a többi etnikum nem rendelkezik."* (56–57.) Szerinte az észak-erdélyi románok még 1946-ban is nehéz helyzetben voltak a magyar lakosság gyakran soviniszta magatartása miatt. A kormány *„ennek ellenére továbbra is jó feltételeket biztosított a magyar etnikumúak számára, néha a románok kárára"* – olvashatjuk. (173.) Bár egy alkalommal a szerző megjegyzi, sőt konkrét, 1951-es példát is felhoz arra, miszerint nemcsak a magyarok, hanem a románok között is voltak soviniszták (227.), korábban mégis azt az általánosító és egyoldalú következtetést vonta le, hogy a Groza által kívánt magyar–román közeledés 1945-ben *„nem volt lehetséges a magyar etnikumúaknak a Sztálin által a Románia javára hozott döntés iránti averziójuk miatt"*.[13] (59.) Míg fennállásának első éveiben a Groza-kormány a magyar lakosság támogatását élvezte – *„bár számos csendőrségi jelentés nagy elégedetlenséget is mutat"* köreikben (57.) –, addig a románok, köztük a kolozsvári román egyetemisták is, inkább Iuliu Maniuval, a Nemzeti Parasztpárt vezetőjével szimpatizáltak. *„Amint az várható volt"*, írja a szerző, 1948 végétől a Groza-kormány már egyre kevesebb jelentőséget tulajdonított a magyar kisebbség problémáinak, és a nemzeti kérdést az osztályharc váltotta fel. (195.)

A párizsi békeszerződésnek és az ezzel kapcsolatos magyar–román határviták-nak viszonylag nagy teret szentel a könyv. A szerző azonban nem említi a győztes nagyhatalmak Magyarországot és Romániát illető béketerveit, és azt, hogy azok miként változtak a II. világháború befejezését követő hónapokban.[14] Ezek ismerete

[12] E felfogás bírálatát lásd: *Érdekképviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez, 1944–1953*. A bevezető tanulmányt írta: Nagy Mihály Zoltán. Összeállította és a jegyzeteket készítette: Nagy Mihály Zoltán és Olti Ágoston. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2009. 19–20. A magyar kormány állítólagos észak-erdélyi beavatkozási kísérleteit cáfolja: *Autonómisták és centralisták…* 102–103.

[13] Utalás arra, hogy a baloldali Groza-kormány megalakulását követően, 1945. március 9-én Sztálin engedélyezte a román közigazgatás újbóli bevonulását Észak-Erdélybe.

[14] Annak ellenére sem, hogy könyvészetében szerepelnek a témába vágó alábbi művek: Fülöp Mihály: *Pacea neterminată. Consiliul Miniștrilor Afacerilor Externe și tratatul de pace ungar*

nélkül viszont nem válaszolható meg az a kérdés, hogy a nagyhatalmak Párizsban végül miért döntöttek a trianoni határok helyreállítása mellett. Már a II. világháború alatti titkos nagyhatalmi béketervezésre is lehetett volna utalni egy-két bekezdésben. Például arra, hogy a Szovjetunióban Maxim Maximovics Litvinov korábbi külügyi népbiztos irányításával megalakult egy munkacsoport, amely 1944-ben fontos javaslatokat tett a moszkvai vezetés számára az erdélyi kérdés megoldására. Ezek között – a trianoni határok helyreállítása mellett – a „divide et impera” elv alapján szerepelt például a független Erdély létrehozásának lehetősége is, arra az esetre, ha Románia nem lenne lojális a Szovjetunióhoz.[15] 1944 nyarán a Szovjetuniónak tehát még nem volt végleges álláspontja Erdély kérdésében, és csak a háborúból való sikeres román kiugrást követően dőlt el véglegesen, hogy a területi kérdésben teljes mértékben Romániát fogja támogatni Magyarország ellenében. Nagy-Britannia, Franciaország és főleg az Egyesült Államok viszont még jóval ezután, a Külügyminiszterek Tanácsa 1945. szeptember 11-én kezdődött londoni ülésszakán is ellenezték az 1940 előtti határ automatikus helyreállítását. A szeptember 20-i ülésen Ernest Bevin brit és Georges Bidault francia külügyminiszter egy igazságosabb határmegoldás mellett érvelt Vjacseszlav Molotovval szemben, Byrnes amerikai külügyminiszter pedig konkrétan 3000 négyzetmérföld[16] Magyarországnak történő visszaadását tartotta volna helyesnek.[17] Szembetűnő, hogy Bîc minderről nem ír, és a londoni konferenciát mindössze néhány sorban elintézi azzal, hogy a kelet-európai kommunistabarát kormányok elismerése kapcsán támadt nézeteltérések miatt kudarcba fulladt. (155.) Így persze arról sem olvashatunk, hogy míg a magyar kormány nem, addig a román vezetés titokban értesült a nagyhatalmak közötti londoni vitáról, aminek következtében a korábbi magabiztosságát 1945 őszén némi elbizonytalanodás váltotta fel. Ezért is volt Groza számára különösen fontos, hogy az MNSZ Központi Intézőbizottsága 1945 novemberében Marosvásárhelyen, ha nagy viták árán is, de kimondja: *„az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés”*. Erre később a párizsi békekonferencián a román fél sikerrel hivatkozott, és belpolitikai célokból maga Groza is többször felemlegette.

Bîc sokat és sok helyen foglalkozik könyvében a Groza-kormány idején az erdélyi magyarságot ért legnagyobb sérelemmel, az ún. CASBI-üggyel. Mint írja, több száz erre vonatkozó, mindeddig ismeretlen dokumentumot tárt fel a román Külügyminisztérium Levéltárában, de a téma további kutatást igényel. (231.) A CASBI egy 1945 februárjában, a Rădescu-kormány idején felállított hivatal volt, a rövidítés jelentése: „Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice”, tehát: „Az Ellenséges Vagyonokat Kezelő és Ellenőrző Pénztár”. A törvény

(1947). Iași: Editura Institutul European, 2007; Marcela Sălăgean: *Transilvania în jocul de interese al Marilor Puteri (1940–1947)*. Cluj-Napoca: Editura Mega, 2013.

15 Lásd pl. Romsics: 2018. 355–357.

16 Azaz mintegy 7700 km^2.

17 Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest: Osiris, 2006. 118–119.

a román fegyverszüneti egyezmény 8. pontjára hivatkozott, amely kötelezte a kormányt, hogy a Németország és Magyarország állampolgárainak tulajdonában lévő javakat vegye kezelésbe. 1945. április 5-én, tehát már a Groza-kormány alatt megjelent a CASBI 3822. számú végrehajtási utasítása, amely bevezette a „vélelmezett ellenség" („inamici prezumaţi") fogalmát. Ez azokra a dél-erdélyi magyarokra vonatkozott, akik például a második bécsi döntés után ingatlancserével költöztek Észak-Erdélybe, vagy bármilyen okból kifolyólag 1944. szeptember 12-én Észak-Erdély vagy Magyarország területén tartózkodtak. Azokat az észak-erdélyi magyarokat is érintette, akik 1944 őszén önként vagy kényszer hatása alatt távoztak el. A CASBI-törvény a vállalatok, pénzintézetek mellett így több tízezer vagy még több kisembert sújtott, vagyonukat zárolták. Mindez magyar–román államközi vita tárgyává vált, amit véglegesen csak 1953-ban sikerült lezárni.[18] A szerző is úgy látja, hogy „számos visszaélés" történt a CASBI működése folyamán (33.), a hivatal „sok hibát" követett el (202.), egy általa idézett korabeli román hivatalos dokumentum szerint pedig akadály volt a magyar–román barátság megvalósulásának útjában. (209.) Bîc mégis azt a téves következtetést vonja le, hogy bár a CASBI működése során „nyilvánvaló szabálytalanságok" történtek, „*ezeket a szovjetek figyelmen kívül hagyták, hazánknak pedig el kellett fogadnia"*. (231.) Ezt az állítást, miszerint a CASBI-ügyben csak a szovjetek hibáztathatóak, egyértelműen cáfolja az alábbi eset: 1946. október 12-én Szuszajkov vezérezredes, a romániai SZEB elnökhelyettese átiratban utasította Grozát, hogy oldja fel a zár alól a romániai magyar vagyont.[19] Groza azonban Gömöri Endre újságírónak november 21-én letagadta a levél létezését. *„Tudja miért nem közölték a román lapok ezt a levelet? – kérdi. Megmondom magának: azért, mert nincs. Felpattan a karosszékből:* Semmiféle levelet nem kapott a román kormány sem Szuszajkov vezérezredestől, sem a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól.*"*[20] Később mégis beismerte a levél létezését, de valótlanul azt állította, hogy ő kezdeményezte a szovjeteknél ezt a lépést.[21]

Hiányérzete van a recenzensnek azzal kapcsolatban, hogy még jelzésszerűen sem esik szó Groza szakmai és politikai „előéletéről", 1945 előtti munkásságáról: az 1920-as években viselt miniszteri tisztségeiről, az ezt követő éles ideológiai fordulatról, majd az Ekésfront élén kifejtett tevékenységéről. Ráadásul, mivel a könyv témáját mégiscsak a magyar–román kapcsolatok képezik, szerencsés lett volna, ha a szerző néhány mondatban arra is kitér, milyen személyes vagy éppen magánéleti kötődései voltak a későbbi miniszterelnöknek már gyermek- és ifjúkorától kezdve a magyarokhoz, és azok miként befolyásolták későbbi életútját, különösen pedig

[18] Részletesen lásd: Vincze Gábor: *Magyar vagyon román kézen. Dokumentumok a romániai magyar vállalatok, pénzintézetek második világháború utáni helyzetéről és a magyar–román vagyonjogi vitáról*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2000.

[19] Az átiratot közli: *Revízió vagy autonómia?* 1998. 53. sz. c. irat, 270.

[20] Petru Groza Gömöri Endrének tett nyilatkozatát közli Vincze, 2000. 23. sz. irat, 200–202.

[21] *Revízió vagy autonómia?* 1998. 55. sz. irat, 277.

miniszterelnöki tevékenységét.[22] Leegyszerűsítve a kérdést: Groza, az országa érdekében cselekvő román hazafi, kedvelte és tisztelte-e a magyarokat, és ha igen, ez konkrétan milyen gesztusokban nyilvánult meg?

Érthetetlen, hogy szinte semmit nem tud meg az olvasó arról, ami a recenzió elején is szerepel, ti. hogy miniszterelnöksége első éveiben Groza milyen nagy hangsúlyt helyezett a magyar–román vámunió, az egységes valuta és a határok légiesítésének szükségességére, sőt eleinte még egyfajta államszövetségről is beszélt.[23] Így megválaszolatlanul marad az a kérdés is, hogy mindez mennyire volt belső meggyőződése, és őszintén gondolta-e a két nép megbékélését. Nincs szó a könyvben Grozának a kommunista párthoz fűződő bonyolult és összetett kapcsolatáról, mint ahogy arról sem, mit gondolhatott valójában az ország szovjetizálásáról, továbbá elsikkad az a kérdés is, hogy kormányfőként meddig volt tényleges hatalma.

Végezetül néhány tárgyi tévedést, illetve kisebb elírást is meg kell említeni. Bántó hiba, hogy a szerző Kertész István (1904–1986) diplomatát, a magyar Külügyminisztérium 1945-ben létrehozott Béke-előkészítő Osztálya vezetőjét összetéveszti a nála jóval fiatalabb, irodalmi Nobel-díjas Kertész Imre (1929–2026) íróval. (154.) Egészen apró megjegyzés, hogy a román közigazgatás észak-erdélyi visszatérése alkalmából 1945. március 13-án Kolozsváron megtartott ünnepség keretében Groza nem „román és magyar nyelven” (51.), hanem csak románul beszélt a Főtéren összegyűlt többezres tömeg előtt.[24] Az ezt követő díszebéden viszont valóban mindkét nyelven elmondta a beszédét. Érdemes lett volna megemlíteni, hogy két hónappal később, az MNSZ hatnapos kolozsvári kongresszusát május 13-án a sétatéri stadionban záró és Bîc által is ismertetett ünnepségen viszont magyarul mondta el nagy hatású beszédét. (76–77.) A szerző nem javította ki az egyik dévai interjúalanya téves állításait, miszerint Groza *„Ausztriában, Bécsben doktorált jogtudományokból, tudott románul, oroszul, magyarul, jól beszélt angolul”*. (45., 329.) Valójában Grozát Budapesten avatták az állam-, a jog- és a gazdaságtudományok doktorává 1907-ben, angolul pedig nem beszélt, és minden valószínűség szerint oroszul sem.[25] Általános megjegyzés, hogy a magyar személynevek gyakran hibásan és következetlenül fordulnak elő: Jordáky Lajos például Lajos Jordákyként

---

22 Dorin-Liviu Bîtfoi kiváló monográfiája is viszonylag kevés teret szentel Groza magyarokhoz fűződő viszonyának. Lásd Dorin-Liviu Bîtfoi: *Petru Groza, ultimul burghez. O biografie*. București: Compania, 2004.

23 A vámunió gondolata mindössze két alkalommal szerepel röviden a könyvben: a 171. és a 238. oldalakon.

24 A szerző ezt Bîtfoi könyvéből veszi át (Bîtfoi, 2004. 270.) .

25 Adrian Holmannak, Nagy-Britannia romániai diplomáciai képviselőjének, akit 1946. március 27-én fogadott kihallgatáson, a következőket mondta *„Én is sajnálom, hogy nem tudok angolul vagy franciául beszélni. Német és magyar nevelést kaptam.”* Arhivele Naţionale Istorice Centrale (Nemzeti Történelmi Központi Levéltár), București, Fond Consiliul de Miniștri, nr. inv. 3039, dos. 15/1946, f. 11.

(48., 160.) és Jordáki Lajosként (52.) is szerepel, Kacsó Sándor helyett „Kacskó" Sándort olvashatunk (181.), és Csőgör Lajos neve is többször helytelenül van leírva (90., 103.).

Mérleget vonva megállapítható, hogy bár Tania-Nicoleta Bîc fontos és a román történetírásban mindeddig alig kutatott témát taglal, könyve a fenti hiányosságok miatt nem alkalmas arra, hogy átfogó képet nyújtson a vizsgált időszak magyar–román kapcsolatairól, mint ahogy arra sem, hogy új kutatási távlatokat nyisson. A téma monografikus feldolgozása így továbbra is várat magára.

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.213

Kirkósa Enikő*

Lelki ébredés Erdélyben, a kommunizmus fenyegetettségében

Visky András: *Illegalisták*. Budapest: Jelenkor kiadó, 2025. 549 oldal

„Létezik-e az a leheletnyi szabadság,
amit senki el nem vehet tőlünk?”

Visky András regénye csak látszólag folytatja a *Kitelepítés*t, inkább kiegészíti, kitágítja, mélyebb összefüggésrendszerbe helyezi azt. Míg az előbbi a gyermek tudatfolyamán keresztül, szinte parttalanul árasztja elénk a kiszolgáltatott, tehetetlen, sorsát már nem irányító ember szenvedéstörténetét, addig az *Illegalisták* több emberi történet sorsfonalán keresztül fogalmazza meg a belső és külső rend, a lelki tisztaság és béke helyreállítására tett válaszlehetőségeket. Azt, hogy miképpen lehet a káosz rontásai ellenére megőrizni magunkban sértetlen világdarabokat, a személyes lét integritását. A *Kitelepítés* 822 bekezdésből áll, sem pont, sem nagybetű nem jelöli az újabb fejezetet, csupán egy szám, ahogyan a bibliai szakaszok is számozottak. „Tudatos döntés, hogy Visky András még a formában is a Szentírásra utal” – jegyzi meg Ablonczy Bálint a *Kitelepítés*ről írott recenziójában.[1] A család ugyanis kiűzettetésekor egyedül egy Bibliát vihetett magával, ez pedig számukra nem csupán lelki táplálékot, hanem az otthont is jelentette: „Nekünk ez a könyv az egyetlen otthonunk, mutatta fel Anyánk a Szentírást, mialatt az egyre erősebb szélzúgás betöltötte az egész barakkot és külön-külön mindannyiunk szívét, mellkasát, üreges csontjait” – idézi Ablonczy a *Kitelepítés* egy részletét. Az *Illegalisták* 243 szakasza szintén a Biblia formáját idézi, ezek a számok itt részei egy-egy nagyobb, zárójelbe tett címmel ellátott fejezetnek. Mintha a cím egy kevésbé fontos megjegyzés lenne, ami azonban mégsem teszi félreérthetővé a lényeget. A lényeg maga az elbeszélt történet, nem az, hogyan sűríthető egy, kettő vagy három szóba. A fejezetek mindegyike egy-egy emberi történet, elbeszélés, példázat vagy tanítás. A több emberi történet egyetlen ponton metszi

* A szerző a nagyváradi Ady Endre Elméleti Líceum magyartanára. E-mail: eniko.kirkosa@adyliceum.ro

1 Ablonczy Bálint: Gyerekként a gulágra küldték, mégis boldog regényt írt. *Válaszonline.hu,* 2022. 10/11 https://www.valaszonline.hu/2022/10/11/romania-erdely-visky-andras-kitelepites-recenzio/ (Letöltés ideje: 2026. január 13.)

egymást: a megzavarodott világban, a káosz rettenetében csak a földi törvényeknek nem alávetett Lélek lehet az emberi teljesség iránytűje. „Amikor nincs kiút, az egyetlen út befelé vezet" (68.), mondja dr. Szép, amikor 1956-ban a borzalmak művészi megformálásán dolgozik a Várad-eposzban.

A két regény fő szereplőinek alakja is közelít a Biblia szakralitásához. A *Kitelepítés* Júliája Mária megtestesülése, az anya és lelkészfeleség, aki hét gyermekével egy Duna melletti lágerben őrzi bebörtönzött férje szavait, mozdulatait és a tántoríthatatlan hitet a vele való újratalálkozásban. Gyermekeiben is ezt a hitet erősíti, és a testi és lelki kínokat a Biblia naponkénti rendszerességgel végzett felolvasásával enyhíti. Meghal és feltámad, hiszen gyermekei utána mennek a halottasházba is, hogy aztán mind részesüljenek az üdvözültek boldogságában, amikor az apa és saját megszabadulásuk után együtt ülhetnek a karácsonyi asztalnál. Szentéletű Ferenc az *Illegalisták*ban mint Krisztus-mintázat van jelen, ő az, akihez viszonyítanak, akinek tanításait hallgatják, szavait idézik, tetteihez mérik saját cselekedeteiket. Ő az, aki börtönáldozatával megváltja a pusztulásra ítélt lelkeket, akiknek a cellák sötétségében megadatik az önmagukra találás revelációja, a belső szabadság megélése. Visky András szabadságfogalma több pontban is megegyezik a görög Epiktétosznak és Pál apostolnak az emberi szabadságról alkotott elméleteivel.[2] Epiktétosz a belső szabadságról azt mondja, hogy „a szociális, a politikai szabadság vagy éppen a rabszolgaság teljesen irreleváns ennek a szabadságnak a szempontjából. Ennél sokkal fontosabb, hogy az ember különbséget tudjon tenni a rajtunk múló dolgok és azok között, amelyek felett nincs hatalmunk". Pál apostol pedig a törvénytől való szabadságról mondja: „ha az út ehhez lemondáson keresztül vezet, akkor ezt el kell fogadnunk… itt tehát nem az aszkézisen van a hangsúly, hanem a saját magunk felett gyakorolt hatalmon, hogy uralkodni tudjunk magunkon". Vagyis a belső szabadság megvalósulásának egyetlen útja, ha lemondunk mindarról, ami nem rajtunk múlik. Ez az út pedig alapvetően befelé irányul, az ember személyes integritásának megőrzésére. A börtöncellák mélyén élő elítéltek csak úgy tudnak önazonosak maradni, ha legyőzik a kétségbeesést, legyőzik a test kívánságait, a szeretteik viszontlátásának bizonytalanságát, a rájuk mért gyötrelmeket, és megújulnak a kegyességben, a hitben.

A regény az erdélyi bethánista mozgalom[3] egyfajta kordokumentumának is tekinthető, hiszen a református egyházon belüli megújulási mozgalom a kommunista hatalom figyelmét is felkeltette, a mozgalomhoz tartozókat pedig üldözte,

---

[2] Kókai-Nagy Viktor: A szabadság Epiktétosznál és Pálnál. *Epa.oszk.hu,* 2019.04. 009/ 032 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/ https://epa.oszk.hu/03100/03161/00021/df/EPA03161_vallastudomanyi_szemle_2019_4_009-032.pdf (Letöltés ideje: 2026. január 13.)

[3] Lásd erről: Kósa László: A romániai reformátusok elnyomatása. *Epa.oszk.hu*, 2013.11. 104/107 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://epa.oszk.hu/02900/02924/00011/pdf/EPA02924_valosag_2013_11_104-107.pdf (Letöltés ideje: 2026. január 11.)

bebörtönözte, majd testileg-lelkileg megtörte. Az elbeszélői szerepekben megszólalókat ezek a történetek határozzák meg, életüknek történeteik adnak értelmet és jelentést, ezeken keresztül kommunikálják cselekedeteik és élményeik jelentéstartalmát. A saját történetek identitásformáló szerepéről szóló tanítást Richárd rabbi szájába adja a szerző: „A szabadságunkat ugyanott kell megélnünk, ahol a rabságunkat. A történetekben. Ez az első és nagy parancsolat. Csak a történeteinkben van számunkra hely, ott vagyunk igazán szabadok és boldogok. Nélkülük nem tehetünk egy tapodtat sem.*"* (214.)

Dr. Szép Lukács, az egyes szám első személyű elbeszélő, a jogász, „ő a közösség történetének az elmondásában találja meg a maga elhívását. *Az olvasó az ő szemével látja azt, ami Erdélyben, sőt egész Romániában történt a magyar forradalom hatására. Romániában fasiszta és a kommunista diktatúra szinte átmenetek nélkül váltották egymást, szinte egymásba csúsztak".*[4]

Dr. Szép együtt raboskodik a szamosújvári börtönben Richárd rabbival, a „Tökös", „Lökött", „Farok" gúnynevekkel illetett Lászlóval, a frissen végzett teológussal, Püsök kántorral, Antival, az északi vidékek tanítójával és a többi nevet kapó vagy névtelen elítélttel, akik mind elmesélik a maguk narratíváit, bennük a sok-sok hasonló sorsú társuk vagy a szenvedésüket okozók történeteivel. Szentéletű Ferenc alakja – aki valójában a szerző édesapja – mintegy összefogja ezeket a narratívákat, ő az, akit a saját istentiszteletéről hurcolnak el a szamosújvári börtönbe, és akinek családja végigjárja az ártatlanul meghurcoltak kálváriáját. Ahogyan Visky András a vele készült interjúban[5] vallja, apját és családját már 1948-tól megfigyelték a hatóságok, és a titkosszolgálati anyagokból kivehetően ügynöki kapcsolathálót építettek köré. Majd, megriadva az 1956-os forradalom erejétől, 1958-tól már a potenciális ellenállókkal való végső leszámolásra készültek. Az apát 1958 szeptemberében a bethánisták perében a katonai törvényszék „államrend megbontása" és „összeesküvés" vádjával ítélte 22 évre. Szintén Ablonczy Bálint fogalmazza meg a recenziójában: „cél a példastatuálás volt, a román kommunista államhatalom a magyarországi forradalom miatti mozgolódás után a rettegés légkörének megteremtésével akarta megfékezni a veszélyesnek ítélt folyamatokat".

A regény első fejezetének címe, *Bethánia*, már előreutal arra a keresztyén szellemiségre, mely a Szentírás betűinél fontosabbnak tartotta az evangélium szellemét, ezt igyekezett felélesztení, és a keresztyénséget bensőséges áhítattal és jámbor cselekvéssel megélni. Bethánia a Bibliában Jézus Jeruzsálembe vezető útjának utolsó előtti állomása, az Olajfák hegyének keleti oldalán fekvő kicsi falucska.

---

[4] Gaborják Ádám: Ragyogás – Visky Andrással a szabad emberekről. *Népszava.hu,* 2025. december 20. https://nepszava.hu/3305381_ragyogas-visky-andrassal-a-szabad-emberekrol (Letöltés ideje: 2026. január 13.)

[5] Laborczy Dóra: A megtérés a totalitárius rendszerekben mindig politikai tett. *Szemlélek.net*, 2025. December 22. https://szemlelek.net/a-megteres-totalitarius-rendszerekben-mindig-politikai-tett-interju-visky-andrassal/ (Letöltés ideje: 2026. január 13.)

Jézus itt akart felkészülni a rá váró szenvedésekre, s a hátralévő kevés időt olyan emberek között tölteni, akik neki különösen kedvesek voltak. Bethánia Márta, Mária és Lázár otthona, a feltámasztás helye, a bekenetés helye, a visszatérés helye. Az az egyszerre valóságos és jelképes helyszín, mely az isteni Lélek megtartó erejére építi az életet, és elutasítja a hamis eszméket, álszent, „farizeusi" ideológiákat. Ehhez igazodnak a regény szereplői, akik saját történeteikkel igazolják a megtérésüket a valódi keresztyénséghez. Elbeszélt élettörténeteikben identitásuk darabjait rakják össze, a nagy kérdésekre adott válaszokat úgy a saját, mint a mások által mondott elbeszélésekben. A történetmondásban, a kimondott szóban katartikus erő van. „Birodalmakat, világbékét ígérő politikai rendszereket dönt romba az, aki veszi a bátorságot, és leszámol a közhelyekkel… Csak a szabadon engedett szavak bírnak megóvni a bennünk lapuló szörnyetegektől" (214.) – hangzik a zsidó emberből hívő keresztyénné váló Richárd rabbi isztambuli, kiskamaszkori felismerése. Leszámolni a közhelyekkel, és átváltozni a nyelvben, a nyelv révén. Lecsupaszítani a valóságot, lebontani a semmitmondó, üresen kongó mondatokat, szavakat. A nyelv, a kimondott szó identitásformáló, felszabadító és megújító erejének hite megmutatkozik a fejezeteknek adott címekben is: a *szó*, a *tanítás*, a *beszéd,* a *példázat,* a szó, a beszéd hiányára való utalás a 68 címből 12-ben van jelen: *Tanítás a szerelemről, Két szó, Szóra bírni a szót, Az utolsó szó jogán, A történet, Példázat a barátságról, Tanítás a boldogságról, Az arc története, Az első beszéd, Tanítás az eltévelyedésről, Némasági fogadalom.*

Maga a szerző fogalmazza meg a regény elé illesztett előszóban, hogy olyan örökséget nyújt át a szavakban, a feljegyzett tanításokban, tettekben, példázatokban, intésekben és beszédekben, látomásokban és kinyilatkoztatásokban, melyet lehetetlen lenne ezek nélkül nemzedékről nemzedékre megőrizni. Szentéletű Ferenc is ezt mondja Lukácsnak: „*Gyűjtsd össze a szavakat, Lukács, hogy amikor eljön az ideje, megírhass mindent, amiket láttál, hallottál és tapasztaltál […] Vigyázz, egyetlen betűt sem ejthetsz a földre. A te szavaidból kelnek majd életre a gonoszok és az igazak az utolsó ítélet napján."* (81.) Ennek mintegy magyarázatául szolgál dr. Szépnek a szamosújvári börtönben tett felismerése az idő teljes befogadásáról, arról, hogy együtt kell élnünk mindennel, ami valamikor végbement, hiszen a múlttal nem zárult le semmi (57.), benne élünk, hordozzuk magunkkal, együtt él velünk a jelenben és formálja a jövőt. Nagyon jól példázza ezt dr. Szép álma is: a várandós Shirával együtt elképzelik, hogy gyermekeik a magzatvízóceánban lubickolnak boldogan, Shira pedig nem akar nevet adni nekik, „hátha akkor megkímélik az életüket". Az álomból felzokogó Szépnek Alex Petri közvetíti Szentéletű Ferenc tanítását az állandó jelenben élésről: *„Ott kell lenned mindenestül, ahol vagy, csak akkor lehetsz szabad."* (337.) A regény megrázóan gyönyörű része ez az *Óceán* címet viselő, álomról szóló 54 sor a 149. szakaszban.

Dr. Szép története még a kommunista hatalomátvétel előtt kezdődik. Akkor, amikor Nagyváradon gettósítják a zsidókat, köztük Ágnes-Shirát, Szép Lukács

szerelmét. Gyönyörű szerelmi történetük annak is példázata – mondja a szerző a vele készült interjúban –, hogy a hit és a szerelem azonos, hiszen egyiknek sincs alternatívája: „az önazonosság pillanatai valójában a boldogság megélései, amelyekből nincs visszatérés. Ezért is kulcsfontosságú motívum a könyvben a szerelem”.. Szép elveszíti a szerelmét, mert a hatalom elpusztítja, és ezzel ő maga is elpusztul, kiüresedik, hogy aztán ebből a létnélküliségből a Szentéletűvel való találkozás nyomán újra felépítse önmagát, immár a hívő, keresztyén embert. A náci gettók, a haláltáborok léte ugyanúgy alakítja sorsának tragikumát, mint a kommunista börtönök. A nácik veszejtik el szerelmét, ő pedig a kommunisták nagyváradi, majd szamosújvári börtönében járja be a meggyötört ember önkeresésének és megtalálásának útját. Visky András egyenlőségjelet tesz a náci és a kommunista hatalom között. A hatalom természete ugyanaz, a pusztító ideológiáknak csak a nevük különbözik, lényegük a rombolás, az Ember és az emberi megsemmisítése. A náci gettók és a kommunista lágerek egyformán a Rettenet, a Káosz birodalmai, a gyűlölet, a pusztításvágy a teremtett világot és benne a kulturális hagyományt eltörlő „sárlavinái”. (238.) „Negyvennégy előtt nyugat és északnyugat felé vették az útjukat, a megsemmisítőtáborok irányába, negyvennégy után a keleti tájakat favorizálták, és Szibériáig jutottak el, a megsemmisítőtáborokig. Szép teljesítmény.” (53.) Az Embert és a minden emberhez tartozót elpusztító Hatalom mellett azonban a szerző nem hagyja figyelmen kívül a közösség szerepét sem, azt, hogy a gettóknak először az emberek szívében kellett kialakulniuk, hogy aztán a város, Nagyvárad szívében valóságosan is felépítsék őket. A nagyváradi lakosok leleményesen jótékonykodtak, és ebből fakadó „diadalérzetük” feledtette velük azt, hogy a deszkapalánk mögé embereket zsúfoltak össze, akik korábbi életüket és szabadságukat is elveszítették. Dr. Szép szerint az emberek szívében felépült gettónak Remény volt a neve. Remény az emberségben, a kíméletben, abban, hogy nem létezhet akkorra aljasság, melyet a zsarnoki hatalom elkövetni készül a palánkok mögé zárt emberekkel. Ez Nagyvárad esetében azért különösen tragikus, mert a város híres volt vallási toleranciájáról és pezsgő, befogadó kultúrájáról. Arról a kultúráról, melynek nagy részét éppen a kerítés mögé zárt honfitársaik munkája, leleményessége, alkotóképessége hozta létre. „Holott képesek mindig mi vagyunk, nem ők. Nincsenek ők, akik ne mi volnánk, amikor gettók épülnek a város szívében” (66.) – hangzik dr. Szép megállapítása. Narrációjában az egyes szám első személy néha átváltozik egyes szám harmadik személlyé: „Így élesebb fényben látom magam. Nem akarom szem elől téveszteni azt, aki beszél” (174.) – mondja, jelezve az időleges eltávolodást önmagától, hogy kívülről figyelve, tárgyilagosan szemlélve a benne rejtőzködő ént közelebb jusson a megértéshez és vele együtt a megtéréshez is. Mintha ő maga is megtapasztalná azt, amit a Szentéletű, akinek teste és lelke különvált egymástól.

Richárd rabbi alakja szintén megjelenik a *Kitelepítés*ben is. Ő viszi el Szentéletű „üzenetét” a hét gyermekével egyedül maradt Júliának, majd az ő bérelt

bukaresti lakásában él egy ideig a Duna-menti lágerből kiszabadult család, miközben Richárd rabbi börtönbüntetését tölti Szamosújváron. Története fordulatos és izgalmas: a Richárd rabbin kívül még öt néven (*Richard Moritz, valójában Weissberg, konspiratív nevén Mihăilescu George, Vasile Georgescu, alias Zsorzs* – 391.) ismerik, művelt, nyolc nyelvet beszélő, világot járt ember, akit zsidóból keresztyénné, szovjetek által fizetett felbujtóból áldozattá, vádlottból tanúvá, majd elítéltté változtat saját sorsa. Aki önmaga elől menekül önmaga felé. Zsiláva, Szamosújvár, Văcărești, Máramarossziget, Enyed, Craiova, Poarta Alba börtöneit megjárva életben kell maradnia, hogy elmondhassa a történeteit. Saját magáról és népes családjáról, közeli és távoli rokonairól szóló elbeszéléseiben egyesül szerelem és mágia, lázadás és gyilkosság, csalás és megtérés. A regény egy másik szereplője, Nicu Har mondja róla: „*A szabadság szélhámosa… De legyünk nagyvonalúak, és mondjuk azt, hogy az egyetemes jó imposztora. Világbékekufár. Szélhámos, imposztor, kufár. Sőt vakmerő hamiskártyás… Tanúsítom, hogy a rabbi bárki helyében kész volt vállalni a szenvedést, a kínzások alatt misztikus élményekben volt része. Nem volt valamirevaló román börtön, amit meg ne járt volna, és ahol ne hagyott volna maradandó nyomot a rabok és a fogvatartók emlékezetében. Azt beszélték, hogy több börtönben is tudott egy időben jelen lenni, megjelent a szigorított fogdákban a foglyok között és tanításban részesítette őket. A siralomházakat sem kerülte el, a Lélek hullámzó részecskéiből álló teste nehézségek nélkül átfolyt a falakon. Senkit nem hagyott magára, nagy hozzáértéssel készítette fel a halálraítélteket a hajnali kivégzésre.”* (182.) A szerző maga állítja, hogy alakjában, mint a többi figura alakjában is, azt a folyamatot ragadja meg, amikor az átmegy egy lényeges fordulaton, és megszűnik benne a félelem képessége. Ez persze nem csupán önmagára van hatással, hanem családjára, közösségére vagy akár a társadalomra is. Ezért is jelent a léte fenyegetést a mindenkori hatalom számára, hiszen a totalitárius rendszerek alapja a megfélemlítés, az állandó rettegésben tartás. Richárd rabbi is épp azáltal lesz „láthatóbb” a hatalom számára, hogy a félelem megszűnésével igazán szabaddá válik. Visky András szerint ez lehet a szabadság egyik definíciója: szabad ember az, akinek nincs veszítenivalója. Látomások, lázálmok és a valóság keveredik történeteiben. A fekete ember erőszaktételének démoni képzelgése, a szép Judit színésznő által a színpadon többször is lefejezett Holofernész kifolyt vére, az emberevés képtelenségnek ható, mégis elborzasztó valósága döbbentik rá arra, hogy élete a tehetetlenségnek olyan pokoli körforgása, melyből lehetetlen kitörnie. Közte és Szentéletű között titokzatos barátság szövődik, még mielőtt szót váltottak volna egymással. Szentéletű Richárd rabbit próféták leszármazottjának tartotta, akit „az Örökkévaló abban a különös ajándékban részesített, hogy sohasem egyszerre szunnyadnak a szívében meggyújtott tüzek”. (454.) Mindketten Mózest vélik felfedezni a másikban, vagyis olyan embert, akinek történelmi küldetése van, aki kiválasztott, a végső titkok tudója. Ezáltal válik Richárd rabbi alakja is egyfajta Krisztus-mintává, közvetítővé és szabadítóvá. A többi, elbeszélői szerepbe lépő

karakter – mintha csak a szerző így akarná az ő nevüket és alakjukat megőrizni – Szentéletű Ferenchez és Richárd rabbihoz hasonlóan egy-egy eposzi jelzővel tűnik fel a történetekben: özvegy Simon, Jeremiás, a cipész, Közbenjáró Sándor, Falábú Bánffy, Vancea, a lélekfényképész, akik a maguk módján szintén megfogalmazzák a maguk tanítását a dolgok átértékelődéséről, az ember tanúvoltáról, az egyenesen járás megtanulásáról. A nőalakok: a Nagyváradon elítélt szalontai Szenterzsébet, a kolozsvári Magda vagy az életét a nagyváradi elmegyógyintézetben végző Ida Holvsek hozzáadják mindehhez a maguk történeteit, kitágítják azoknak a körét, akik részei voltak ennek a közösségnek, akiknek *sorsában egyszerre van jelen hit, kudarc, bátorság és kiszolgáltatottság.*[6] Nők, férfiak, különböző nemzetiségű emberek, mind a kommunizmus véres történetének áldozatai és mintaképei. Történeteik nem csupán visszaemlékezések, hanem a kollektív tudatban megőrzött lenyomatok, a túlélés és a tanúságtétel példázatai.

Halálukkal, a regény zárlata szerint, kiüresedik a világ, eltűnik belőle a jóság, az irgalom, az önzetlenség, a boldogságra való képesség, a bölcs szó szépsége, a szerénység és alázat. Nem lehet már ugyanúgy megszólalni a Szentírásról, mint ahogyan Szentéletű Ferenc vagy Richárd rabbi tette. A megmaradtak gyásza a legkisebb tanítvány szavaiban csúcsosodik ki. Az ő némasági fogadalma, a szó, a beszéd megszakítása, elhallgatása a művön végigvonuló nyelv-szó-példázat-tanítás motívumkörébe illeszkedik, és mintegy keretbe zárja azt. Megszólalni csak akkor érdemes újra, ha az ember képes átlépni a keserűségen, és „a teremtés első napjának világossága" ragyog fel újra számára.

Visky András műve egyszerre kordokumentum és morális iránytű a zsarnokságban méltóságát és hitét megőrizni akaró ember és közösség számára. A közelmúlt történetei a jelenig vezetnek, a jelenben létét, belső szabadságát és függetlenségét megőrizni akaró emberig, akinek a történelem sötétségében és káoszában mindig meg kell találnia a belső fényt és a rendet önmagában. Csak ez teszi lehetővé túlélését.

[6] Tóth Gödri Iringó: „Minden történelmi regény a máról szól" – Visky András új műve a hatalom működését is újraértelmezi. *Kronika.ro*, 2025. november 7, https://kronika.ro/erdelyi-hirek/bminden-tortenelmi-regeny-a-marol-szolr-n-uj-fejezetet-nyit-az-illegalistak-visky-andras-eletmuveben (Letöltés ideje: 2026. január 13.)

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.220

Eiler Ferenc*

Mozgástér a kényszerpályán. Egy valóban különleges kapcsolat története

Andreas Schmidt-Schweizer (Hrsg.): *Die westdeutsch-ungarischen Beziehungen in Wirtschaft, Politik und Kultur 1973/74–1987. Teilband 1: Darstellung; Teilband 2: Quellenedition.* Berlin/Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2024. 1369 oldal

A II. világháborút lezáró békeszerződés és az 1989/90-es rendszerváltás közötti évtizedekben a szocialista táboron kívüli országok közül a magyar külpolitika különös figyelmet szentelt Nyugat-Németországnak, az ott zajló gazdasági, társadalmi és politikai folyamatoknak. A hetvenes évek elejétől az NSZK már egyértelműen a legfontosabb nyugati országnak számított a budapesti vezetés számára, amellyel nemcsak hogy felvette a diplomáciai kapcsolatot, de több területen is komoly gazdasági együttműködést épített ki. De Bonn számára is fontos volt ez a kapcsolat: a szovjet befolyás és ellenőrzés alatt álló kelet-európai államok közül ugyanis Magyarországban találta meg azt a partnert, amely a kétségkívül meglévő ideológiai különbségek és a tömbszemlélet mozgástért szűkítő adottságai ellenére is nyitottságot mutatott a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején meghirdetett német új keleti politika *(Ostpolitik)* fogadására.[1]

Ezek után meglepő, hogy sokáig sem a németországi, sem pedig a magyarországi történettudomány nem fordított kellő figyelmet a két ország kapcsolattörténetének erre a szakaszára. A legtöbb megjelent tanulmány vagy ismeretterjesztő munka a kérdéskomplexumnak általában egy-egy aspektusával vagy a négy évtized egy rövidebb szakaszával foglalkozott. A fontosabb publikációkat jegyző politológusok, történészek, volt diplomaták közül kiemelkedő jelentőségű a nemzetközi kapcsolatok történetét a politikatudomány prizmáján keresztül vizsgáló Kiss J. László és Horváth István, az egykori bonni nagykövet munkássága. Utóbbi a történész

* A szerző történész, az ELTE TK Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa, a PTE BTK TTI Német Alapítványi Tanszék munkatársa; E-mail: eiler.ferenc@tk.elte.hu; ORCID: 0009-0003-5737-0571

1 Willy Brandt szociáldemokrata kancellár által meghirdetett új nyugatnémet politikai irányvonal, amelynek az volt a célja, hogy javítsa az NSZK külpolitikai kapcsolatait a Szovjetunióval, az NDK-val és a Varsói Szerződés tagállamaival.

Németh Istvánnal egy könyvet is szentelt a német–magyar kapcsolatoknak.[2] A könyv elsősorban a politikatörténet iránt érdeklődő laikus közönség számára készült, csakúgy, mint Horváth dokumentumokat is közlő visszaemlékezése, amelyet Heltai András újságíróval közösen jegyzett.[3] Emellett a Magyarország nemzetközi kapcsolataival foglalkozó munkák közül több is szentelt néhány bekezdést a német–magyar kapcsolatok kérdésének. Átfogó, a tárgykör minden aspektusára kitérő, tudományos igénnyel elkészített nagylélegzetű munka azonban nem készült. Annak ellenére sem, hogy a téma mind Németországban, mind Magyarországon jól dokumentált, s a rendszerváltás óta a levéltárakban szabadon kutatható.

Andreas Schmidt-Schweizer, a téma jelenleg legelismertebb szakértője, az ELTE HTK Történettudományi Kutatóintézet főmunkatársa a 2010-es évek legelején kezdett el szisztematikusan foglalkozni a világháború utáni nyugatnémet–magyar kapcsolatok történetével, majd elhatározta, hogy egy másfél évtizedes projekt keretében feldolgozza a kapcsolat történetét, s egyúttal megjelenteti a kérdésben releváns német és magyar források válogatott gyűjteményét is. A munkát három szakaszra bontotta, s a publikálás időrendjét tekintve hátulról visszafelé haladt: először az 1987–1990 közötti éveket dolgozta fel,[4] aztán következett az 1973/74–1987-et átfogó időszak, s jelenleg az 1945–1973 közti három évtized történetének szerkesztési munkálatai zajlanak. Az első két szakaszról készített kiadványok 2017-ben és 2024-ben jelentek meg, az utóbbi publikálása az előzetes tervek szerint 2027-re várható, szintén a neves De Gruyter Oldenbourg Verlagnál.

A már megjelent munkák tematikus szűrője nem egységes: a rendszerváltás előtti évek krónikáját tárgyaló 2017-es mű egy kötetben jelent meg, 744 oldalon, fókuszában a politikai-diplomáciai kapcsolatokkal, az 1973 és 1987 közti időszakkal foglalkozó kiadvány pedig kétkötetes (összesen 1369 oldal), és a téma politikai aspektusa mellett külön alfejezeteket szentel a gazdasági és kulturális ügyeknek is. Persze érthető, hogy a hatalmas terjedelem (és a megjelentetési költségek) miatt nem volt kivitelezhető a kétnyelvű publikálás, mégis kár, hogy a németül nem tudók számára a források magyar nyelven nem érhetők el. Az AI és ezzel összefüggésben a különböző fordítóprogramok fejlődésével azonban ez az észrevétel feltehetően rövidesen okafogyottá válik.

A kiadvány tehát két kötetből áll. Az elsőben egy, a vizsgált másfél évtized történetét feldolgozó, alaposan megjegyzetelt 400 oldalas monográfia és egy 80 oldalas kronológia kapott helyet, a másodikban pedig 144 olyan forrás, amelyet a szerző az időszak kulcsdokumentumainak tart. Ezek fele német, másik fele

---

2 Horváth István – Németh István: *... és a falak leomlanak. Magyarország és a német egység (1945–1990)*. Budapest: Magvető, 1999.

3 Horváth István – Heltai András: *A magyar–német játszma. Emlékezés és dokumentumok.* Budapest: Corvina, 2015.

4 Andreas Schmidt-Schweizer: *Die politisch-diplomatischen Beziehungen in der Wendezeit 1987–1990*. Berlin/Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2017.

pedig magyar levéltárakból származik.[5] (Szövetségi Külügyminisztérium Politikai Levéltára, Koblenzi Szövetségi Levéltár, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.) A forrásgyűjteményt a benne található személyek rövid életrajza, a fontos eseményekről, intézményekről, szerződésekről összeállított glosszárium, majd zárásként forrás- és irodalomjegyzék, valamint névmutató zárja. Schmidt-Schweizer a monográfiát és a dokumentumgyűjteményt is kronologikusan tagolja: az első rész a diplomáciai kapcsolatok 1973. decemberi felvétele és a nagyhatalmak kapcsolataiban beálló „új jégkorszak" kezdete közti időszakkal (1979) foglalkozik, a második rész 1985 közepével, a nemzetközi kapcsolatok enyhülésének kezdetével zárul, a harmadik pedig az államközi kapcsolatok elmélyülését tárgyalja a késő kádári korszakban, a nemzetközi enyhülés idején. A második kötet dokumentumai kronologikus sorrendben követik egymást, a monográfiában viszont a szerző amellett, hogy itt is az időrendet követi, minden egyes részt egy politikai, egy gazdasági és egy kulturális kapcsolatokat tárgyaló alfejezetre bont tovább.

Schmidt-Schweizer az első kötetben a klasszikus politika-, illetve diplomáciatörténet módszertanával közelít a témához, s célja a kapcsolattörténet minél alaposabb, részletesebb bemutatása. Ez nem jelenti azt, hogy a monográfia szimpla eseménytörténet volna, egyszerű felsorolása mindannak, ami a két ország között történt a vizsgált mintegy másfél évtizedben. Tisztában van ugyanis azzal, hogy a nyugatnémet– magyar kapcsolatok egy pillanatig sem voltak függetlenek az USA és a Szovjetunió által dominált tömbök egymáshoz való viszonyától, a nemzetközi kapcsolatok éppen aktuális hőfokától. Ezt az elemzés fejezetcímei is bizonyítják, amelyek pontosan meghatározzák azokat a külső feltételeket, amelyekhez igazodva alakultak a két állam kapcsolatai.[6] A szerző tisztázza a felek motivációit, a mozgásterüket korlátozó adottságokat, a különböző területeken eltérő ütemben megfigyelhető előrehaladás okait és nem utolsósorban az emberi tényező szerepét.

A vizsgált időszak végére az ötvenes és hatvanas évek bizalmatlanságon alapuló stagnálásához képest óriási előrelépés történt a két ország politikai, gazdasági és kulturális kapcsolataiban. Ahhoz, hogy Magyarország számára az NSZK legyen a nyugati világban a legfontosabb állam (Nyugat-Németország a nyolcvanas évek elejére a Szovjetunió után már a második legfontosabb külkereskedelmi partner lett), folyamatos, néha változó intenzitású, több szinten zajló egyeztetéseken és tárgyalásokon keresztül vezetett az út. Mindeközben voltak olyan adottságok,

[5] A dokumentumok egy része már megjelent német vagy magyar forráskiadásokban, illetve monográfiák, visszaemlékezések mellékletében.

[6] „Kétoldalú kapcsolatok a diplomáciai kapcsolatok felvételétől a kelet-nyugati konfliktus újbóli fellángolásáig (1973/74–1979)"; „Kétoldalú kapcsolatok a kelet-nyugati konfrontáció újbóli fellángolásának és a világgazdasági recessziónak a szakaszában (1979/80–1985)"; „Kétoldalú kapcsolatok a nemzetközi enyhülés kezdetén, a Kádár-korszak végső szakaszában (1985–1987)".

amelyek végig behatárolták a partnerek mozgásterét, sőt, egyes területeken kifejezetten a kapcsolatok elmélyítése ellenében hatottak. Az ideológiai különbségek természetesen mindvégig fennmaradtak, annak ellenére is, hogy a magyar pártvezetés kifejezetten jó kapcsolatokat ápolt az SPD vezető funkcionáriusaival. A tömbszemlélet (NATO – Varsói Szerződés, KGST – Európai Közösség) nem engedte, hogy Magyarország szembekerüljön a Szovjetunió akaratával, hasonlóképpen végig tekintettel kellett lennie az NDK érzékenységére is Nyugat-Berlin státusának ügyében, valamint abban a két évtized alatt megszilárdult alaphelyzetben, amely szerint Kelet-Berlin magát tekintette Budapest kizárólagos partnerének a német–magyar kulturális kapcsolatokban és a német kisebbséggel foglalkozó kérdésekben. De Bonn sem léphetett át bizonyos határokat, amelyeket a katonai és gazdasági szövetségi rendszere a rivális tömbbel szemben felhúzott (lásd például a COCOM-listát). Schmidt-Schweizer ezeket az adottságokat mind kibontja, s érzékenyen elemzi azokat a kísérleteket is, amelyekben a felek megpróbálták az ezekkel a kérdésekkel kapcsolatos álláspontjukat tárgyalópartnereikkel elfogadtatni – a vizsgált időszak végéig rendre sikertelenül.

A három hasonlóan felépített fejezetből jól kirajzolódik a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok másfél évtizedének íve. Ezek nem egyforma ütemben fejlődtek: míg a politikai kapcsolatok az „új hidegháborús" szakaszban is intenzívek maradtak, s a gazdasági kapcsolatok is fejlődtek a nemzetközi és a magyar válság okozta megtorpanás ellenére is, addig a kulturális élet területén csak az 1985–1987 közötti időszakban történt lényegi elmozdulás az addig az NDK által dominált (lényegében sikeresen kisajátított) témakörben. Az első kettő eredményességének kulcsa az volt, hogy mindkettő a közös érdekeken nyugodott, ami nem volt elmondható a kulturális területről. Ott a nyugatnémet kezdeményezések elől a magyar diplomácia rendre kitért.

Schmidt-Schweizer részletesen bemutatja az első hat év ún. „látogatási diplomáciáját", amelynek során az NSZK és a Magyar Népköztársaság politikai és gazdasági irányvonalát meghatározó szereplők meghívások keretében el-ellátogattak a másik állam magas pozíciókat betöltő kormányzati (illetve néha párt-)személyiségeihez. A legismertebbek közülük Hans-Dietrich Genscher és Puja Frigyes külügyminiszterek, Otto Graf Lambsdorff gazdasági és Bíró József külkereskedelmi miniszter, Willy Brandt, az SPD vezetője, s végül 1977-ben Kádár János, 1979-ben pedig Helmut Schmidt kancellár. A két tömb között a NATO kettős határozata[7] után beállt „jégkorszak" ellenére a Bonn és Budapest közti diplomáciai kapcsolatok ugyan időlegesen hűvösebbek lettek, de ez nem jelentette azt, hogy megszűnt volna a két fél közötti érintkezés. Valójában meglepő, hogy milyen sok politikus érkezett hivatalos párt- vagy „magánlátogatásra" a partnerországokba. (Például Helmut

[7] A NATO az 1979-es határozat szerint – válaszul a szovjet SS-20-as rakétákra – Pershing-II rakéták és robotrepülőgépek nyugat-európai telepítését helyezte kilátásba, amennyiben a leszerelési tárgyalások nem járnának eredménnyel.

Schmidt, Willy Brandt, Egon Bahr pártpolitikusként, az MSZMP KB tag Horn Gyula, Berecz János stb.) Külügyminiszteri szinten sem maradtak el a kölcsönös látogatások (Genscher, Puja, illetve Várkonyi Péter), sőt, Kádár Jánost is fogadták Bonnban, Helmut Kohlt pedig Budapesten. Legalább ennyire fontos volt azonban, hogy a miniszteri szint alatti egyeztetések továbbra is folyamatosan zajlottak. A szerző nagyon érzékletesen mutatja be azt a diplomáciai életben bekövetkezett robbanást, ami Gorbacsov hatalomra kerülése után jellemezte a német–magyar kapcsolatokat. Még az előző időszakokhoz képest is kifejezetten intenzív munka kezdődött a különböző minisztériumok között, sőt, a magyar állam – a korábban megkezdett konzultációk után – érdemi együttműködésbe kezdett több tartományi kormánnyal is. A vizsgált időszak záróakkordja az NSZK köztársasági elnöke, Richard von Weizsäcker 1986-os magyarországi és Grósz Károly 1987-es bonni, stuttgarti és müncheni látogatása volt, amely megnyitotta az utat a két ország közti kapcsolatok elmélyülése előtt.

A szerző nem mulasztja el bemutatni a szociáldemokrata Willy Brandt és Helmut Schmidt Kádár Jánoshoz fűződő jó személyes viszonyát sem. Bár az 1982-ben hatalomra került Helmuth Kohl kancellár (CDU) hozzájuk képest távolságtartóbb volt, ez nem jelentette azt, hogy ne támogatta volna a bilaterális kapcsolatok elmélyítését. Hans-Dietrich Genscher (FDP) pedig az 1982-es német kormányváltás után is a külügyminisztérium élén maradó politikusként kifejezetten sokat tett a „német–magyar projekt" érdekében. De Schmidt-Schweizer azt is alaposan körbejárja, hogy miért volt pozitív a megítélése Grósz Károlynak, vagy az akkor még államtitkár Horn Gyulának, valamint a magyar szakpolitikusoknak a német politikai elitben, miniszteriális bürokráciában, vagy ami legalább ennyire fontos – a nyugat-németországi sajtóban.

Budapest legfőbb motivációja a kapcsolatépítésben természetesen a gazdasági együttműködés elmélyítésének lehetősége volt. A két ország közti kereskedelmi kapcsolatok gyorsan szárba is szökkentek, s az első időszak végére az NSZK megelőzte az NDK-t a legfontosabb kereskedelmi partnerek rangsorában. A gazdasági kapcsolatoknak ez az ága mindvégig jelentős volumenű maradt, azzal a megjegyzéssel, hogy magyar szempontból a külkereskedelmi mérleg hiánya a nyolcvanas évek második felére már aggasztó méreteket öltött. A vállalatok közti együttműködés az egész vizsgált időszakban rendkívül jelentős volt, vegyesvállalatok azonban – eltekintve néhány esettől – valójában csak 1986 után alakultak tömegesen. Magyarországnak azonban a jelentős költségvetési hiány miatt égető szüksége volt devizahitelre is, de először csak 1982-ben sikerült felvennie egy kisebb összeget német bankoktól, majd újabb 5 évet kellett várnia arra, hogy Bonn és München politikai támogatásával a háta mögött jelentősebb pénzösszeghez juthasson.[8]

[8] 1987 októberében egymilliárd márka hitelt vett fel a magyar kormány, amelyért Bonn kezességet vállalt.

Schmidt-Schweizer az egyes alfejezetekben sorra veszi azokat a gazdasági tárgyú megállapodásokat is, amelyeknek az volt a célja, hogy a lehető legtöbb akadályt elhárítsák az együttműködés elmélyítésének útjából, s ezeknek a mérföldköveknek a magyar gazdasági életre gyakorolt hatásaira is rendre kitér.

A kulturális kapcsolatok alacsony hőfoka mindenekelőtt annak volt betudható, hogy a magyar pártvezetés, és személyesen Kádár János is tartott az „ideológiai fellazítástól". Ráadásul folyamatosan számolnia kellett a számára szintén fontos NDK (semmi esetre sem jóhiszemű) vezetésének rosszallásával, adott esetben tiltakozásával is. Nem véletlen, hogy Nyugat-Németországnak csak az utolsó szakaszban, a Gorbacsov-érában sikerült elérnie, hogy karnyújtásnyi távolságba kerüljön egy kulturális központ megnyitása Budapesten (s a kölcsönösség jegyében Magyarországnak Stuttgartban), megtörve ezzel az NDK ez irányú monopóliumát. Schmidt-Schweizer átfogóan ismerteti a kulturális kapcsolatok minden ágát-bogát, az egyeztetések fórumait, a könyvkiadás lehetőségeit, a kiállítások, film- és kulturális hetek, ösztöndíjak ügyét, s hogy ezek menedzselése miként változott a vizsgált időszakban.

A szerző sokszor hivatkozik a második kötetben megjelentetett dokumentumokra. Ezek mind belső használatra készültek, s jól adják vissza az érintett politikusok, szakapparátusok álláspontját, szándékait az adott témában és adott körülmények között. Vannak köztük szerződések, emlékeztetők kétoldalú megbeszélésekről, nagykövetségi jelentések és tárgyalásokra felkészítő szakértői anyagok, valamint hivatalos levelek. Schmidt-Schweizer az eredeti szövegeket szó szerint (a magyarokat saját fordításában) publikálja, egyik-másikból azonban kihagy olyan részeket, amelyeknek vagy nincs közük a dokumentumok címében meghatározott témához, vagy formális részletekre vonatkoznak. (Ezt korrekten jelzi is.) Mivel a dokumentumok általában az adott helyzet minél pontosabb összefoglalása, nemritkán a saját oldal felkészítése céljából születtek, a bennük lejegyzett információk pontosnak tekinthetők, de legalábbis híven visszaadják az érintett fél rendelkezésre álló információit, saját szempontú megközelítését, álláspontját az adott kérdésekben. Az értelmezést megkönnyíti, hogy a szerző a források előtt röviden felvázolja a kontextust, és összefoglalja a dokumentum lényegét. Ha további pontosításra vagy értelmezésre van szükség, akkor azt lábjegyzetek segítségével teszi meg. A forrásgyűjtemény nemcsak hogy lefedi az összes, kapcsolatok alakulása szempontjából fontos témát, de arra is tökéletesen alkalmas, hogy az egyes területeken zajló egyeztetéseket a maguk folyamatában követhesse az olvasó. A tájékozódásban komoly segítséget nyújt a névmutató, de egy helységnévmutató, és legalább a glosszáriumban szereplő tételek mutatóként való kezelése (egyfajta tárgymutatóként) tovább könnyíthette volna a keresést a dokumentumok között.

Schmidt-Schweizer nagyívű projektjében a De Gruyter Oldenbourg Verlag is meglátta a fantáziát, amit az is bizonyít, hogy a kiadó egy három részből álló sorozatot indított Források a Német Szövetségi Köztársaság és Magyarország közötti

kapcsolatokról, 1949–1990 címmel. A vizsgált mű ennek a sorozatnak a második kiadványa. Az olvasó azonban a dokumentumok szakszerű megjelentetésénél jóval többet kap, hisz a forrásokat kontextusba is tudja helyezni a korszak monografikus igényű, avatott feldolgozása segítségével, amelynek a jelentősége legalább olyan nagy, mint a dokumentumok közlése, mindenki számára elérhetővé tétele.

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.227

Juhász Andrea*

Mint erdőben a vadnyom…

Az irodalomtörténész hagyatéka

Jeney Éva: *A megosztó és megosztható múlt. Tanulmányok.* Szerkesztette: Filep Tamás Gusztáv, Józan Ildikó. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó. 2023. 294 oldal

Jeney Éva 2019-ben hunyt el, 55 éves korában. *A megosztó és megosztható múlt* című kötet 2023-ban jelent meg, Filep Tamás Gusztáv és Józan Ildikó szerkesztésében, a Kriterion Könyvkiadó gondozásában. A kötet válogatás Jeney Éva munkáiból, egyben tisztelgés életműve előtt.

Posztumusz kötetet olvasni bármely műfajban alkotó szerző esetén egyfajta sajátos fájdalommal jár. Azon túl ugyanis, hogy felmérjük az adott könyv írásainak értékét, óhatatlanul azzal is szembesülünk, hogy immár olyan életmű darabjait olvassuk, amelyik lezárt, és bármennyire szeretnénk a szövegek folytatását is megismerni, arra semmi esély nincs. Ezért az ilyen könyvek a potenciális jövő lehetetlenségét, soha be nem következését is felmutatják. És bár egy irodalomtudós munkái kész kutatások eredményeit mutatják be, ahogyan ez a kötet is ezt teszi, mégis a fenti hiányérzet az egyik legfőbb, ami a tanulmányok olvasójában támad. Ez részben Jeney Éva munkamódszerével van összefüggésben, valamint azzal, hogy a szerző is úgy számolt, van még ideje. A tanulmányok ugyanis egy sokfelé ágazó, több területen is kiemelkedő teljesítményt felmutató irodalomtudósi pálya elkészült darabjai, ám az is szembeötlő, hogy olyan írások sorakoznak a könyvben, melyek a kutatási folyamatoknak nem a végén születtek, amelyeket továbbiaknak kellett volna követniük.

A nagy szeretettel és gondossággal megszerkesztett kötet Jeney Éva kutatói érdeklődésének több irányát vonultatja fel, ám a benne található írások mégsem fedik le ennek az igen sokoldalú életműnek minden területét. Filep Tamás Gusztáv az utószóban jelezte is, az irodalomelméleti tanulmányokból Jeney Éva munkahelye, az MTA Irodalomtudományi Intézete – pontosabban annak majd éppen aktuálisan működő utódja – tervez azokat átfogóan bemutató könyvet kiadni (282.), valamint másik kedves témájával, az irodalomterápiával foglalkozó szöveg nem

* A szerző tanár, irodalomtudós és történész. E-mail: juhasz28.andrea@gmail.com

került ebbe a kötetbe. Ami azonban van, az minden irányban elmélyült tudást, megérlelt gondolatokat, eredményeket mutat be. Az első fejezet, *A tiszta forrás utópiája* (15–120.) című, a magyar–román összehasonlító irodalom témakörébe tartozó tanulmányokat, illetve az erdélyi magyar irodalomról szóló szövegeket tartalmaz. Ezt az elsőt egy hosszú követi, a kötet címadó fejezete, ami az erdélyi irodalom témakörön belüli témában született munkákat mutatja be. (*A megosztó és megosztható múlt* címmel, 121–205.) Ezután rövidebb egységek sorakoznak, melyekben fordításelméleti, esztétikai, irodalomelméleti témákról van szó, *Az egyetemes fordíthatóság elve* (207–230.), a *Vagyok, amit elbeszélek*, (231–257.) címmel. Végül bekerültek a könyvbe a már el nem készült utolsó munkák is, melyek egy még újabb, Gera György fordító életművéről szóló kutatás részeredményeit tartalmazzák. (*Függelék*, 259–274.) Ez a rövid áttekintés képet ad számunkra az életmű sokrétűségéről. És bár az egyes témák kapcsolatban állnak egymással – a román irodalommal, valamint az erdélyi magyar irodalommal való foglalkozás egyenes, Jeney Éva élettörténetéből következő irányok, a narratológiai kérdésekkel való foglalkozás kapcsolódik regények értelmezéséhez, ám ezek együtt, kutatói témákként kivételes sokoldalúságot mutatnak. E kötet olvasója abban a biztos tudatban teheti le a könyvet, hogy ez a többfelé vezető kutatási érdeklődés egyik irányban sem eredményezett felületességet – e tanulmányok egytől-egyig komoly eredményekről, alaposan végigvitt gondolatmenetről, átgondolt következtetésekről, gazdag interpretációkról adnak számot.

A fenti áttekintés alapján könnyen adja magát a megállapítás, e könyv hagyományos szerkezettel bír, tematikus egységekbe rendezve sorakoztatja fel a különböző írásokat. Ám ez a kötet túl is lép ezen az egyszerű struktúrán. A szerkesztők ugyanis keretet adtak a válogatásnak – ez a keret a halál. Tehát túl azon, hogy a kötet a szerző halála miatt jött létre, a könyv – a szerkesztők döntése révén – kezdő és utolsó írásainak a témája is az elmúlás, a halál. Az első tanulmány József Attila utolsó versének, a *Talán eltűnök hirtelen…* címűnek az elemzése, az utolsó szöveg – a Függelék előtt – Szegedy-Maszák Mihály halálára írott nekrológ. József Attila verséről írva Jeney emlékezet és felejtés, halál és utóélet viszonyáról gondolkodik, többek között Paul Ricœur gondolatait idézve. A nyom szó jelentéseinek sorra vételéből indul ki, majd magának a nyomnak a sorsáról, utóéletéről gondolkodik. A nyom utóélete az emlékezet működésmódjával szembesíti, amiről a következőket írja: „[a]z írásos nyomokat (dokumentumokat) ugyanúgy le lehet rombolni, akár az emlékezetieket. A felejtés az ember történelmi sorsának jellemzője, s az emlékezet kettős természetű: egyrészt a felejtés elleni küzdelmet példázza, másrészt a felejtés szükségességét, rendszerező és válogató jellegét.” (11.) A gondolatmenet későbbi szakaszában Jeney amellett érvel, hogy egy vers értelmezésébe a szövegen túl egy-egy ismertebb elemzésébe is beépül, új jelentésréteget is képezhet egy hatásosabb interpretáció, sőt akár egész új irányba is indíthatja az elemzéseket. A vers és az értelmezések egyfajta körforgásban termékenyítik meg egymást. Ez az eredetileg

2003-ban megjelent tanulmány legalább három különböző szerepet tölt be a kötet elején. Jól megtestesíti azt a feladatot, hogy bemutassa, miképpen gondolkozik a tanulmányok szerzője, merrefelé találhatók gondolkodásának a forrásai, milyen módszerrel közelít az irodalmi szöveghez, milyen referenciák között mozog, milyen interpretációs apparátussal dolgozik. Megmutat ezen túl néhányat Jeney visszatérő témái közül is – ilyen a fentebb már említett emlékezet és felejtés, ilyen az interpretációk egymásra hatásának elemei, működése és ilyen az identitás kérdésköre. A József Attila-vers kapcsán előkerül Bartók Béla és a *Cantata profana*, ezek több későbbi tanulmány témái lesznek. Végül ez az első tanulmány témájában is megjeleníti, explicitté teszi azt, ami az egész kötettel a szerkesztők célja volt: nyomot hagyni, a felejtés ellenében az emlékezésért dolgozni; felmutatni egy kényszerűen lezárt tudósi pálya fontos eredményeit, bekapcsolni azt még biztosabban az értelmezési hagyományba.

Az utolsó szövegek a könyvben nekrológok. Az első Paul Ricœur halálakor született – Jeney Éva doktori témája Ricœur esztétikai elméletének elemeiről szólt –, akinek több tanulmányát ő fordította magyarra. Ebben az életút és az életmű főbb állomásait tekinti át Jeney, értően kiemelve a szerinte fontos tételeket. (A könyvben ezenkívül olvasható egy másik, ennél részletesebb nekrológ is Paul Ricœurről.) Ennél is személyesebb a utolsó szöveg, ami eredetileg az Irodalomtudományi Intézet folyóiratában, a *Literatúrá*ban jelent meg. Ebben Jeney Éva témavezetőjétől és mentorától, Szegedy-Maszák Mihálytól búcsúzik. A szöveg a temetés hangulatának a felidézésével indít – 2016 augusztusában, a Farkasréti temetőben Jeney Éva magában idézi fel professzorának emberi vonásait, személyiségjegyeit, és kapcsolja hozzájuk annak tudósi magatartását, gondolkodásmódját, elveit és nézeteit. Megeleveníti ehhez Szegedy-Maszák mondatait, visszatérő mondásait, jellegzetes gesztusait, arckifejezéseit. A kérdés, amit az itt maradóknak nem csupán fel kell tenniük, de meg is kell próbálniuk válaszolni rá, hogy mi marad az emberből, a tudósból, hogy tudja-e az utókor folytatni, méltóképpen folytatni az elmenők megkezdett munkáit.

A szerkesztők e kerettel kijelölték, honnan hová ér el a könyv és a vele tartó olvasója: az irodalomtörténeti és értelmezői hagyományba való bekapcsolódás gondolatától a nyomokon – a tanulmányokon, elemzéseken – át addig a kérdésig, ki fogja folytatni a munkát, merre mennek tovább az értelmezés láncai, amelyekben már e kötet munkái is elfoglalták a helyüket, újabb irányú kapcsolatokat feltárva, asszociációkat elindítva.

Jeney Éva irodalomtudósi alakjának legfőbb jellemzőit Filep Tamás Gusztáv szerkesztői utószavában úgy foglalta össze, hogy annak középpontjában „a filológiára támaszkodó elméleti érdeklődés volna, általában az irodalomelmélet, kitüntetetten a fordításelmélet iránti figyelem” (280.). Ez a kötet ezt az állítást mindenképpen igazolja, de hozzá kell tenni, hogy Jeney Éva irodalomtörténeti kérdésekről is ír, műelemzései is elmélyültek. A könyv első fejezetének a legelső

darabja a *Fordított folyamatok. Szempontok a román irodalom 19–20. századi magyar történetéhez* című (17–50.) eredetileg 2006-ban megjelent írás Jeney irodalomtörténészi tehetségéről, érzékéről ad képet. A román irodalom magyarországi befogadástörténetéről szóló munka foglalkozik a fordításokkal – mikor, kik, miket fordítottak, a hatásokkal, az irodalmi intézmények történetével, a különböző lexikonok, szótárak román irodalommal foglalkozó szócikkeivel, fejezeteivel. Jeney irodalomtörténeti vizsgálódásának a kiindulópontja, egyfajta hipotézise, hogy bár a két irodalom közel van egymáshoz földrajzilag, van átjárás közöttük – értsd a 20. század folyamán sok fordítás született –, mégsem hatott a román irodalom a magyarra. Majd a 19. századtól kezdve áttekinti a két irodalom egymáshoz való viszonyát. Ekkor lesz nyilvánvaló, Jeney irodalomtörténeti felkészültsége – pontosan és finoman kontextualizálja az irodalom belső történetét, megtudjuk, az erdélyi románság hogyan viszonyult a különálló Erdélyhez, hogy a különböző reményeknek a kiegyezés és vele Erdély Magyarországgal való újraegyesülése miképpen vetett véget, végül a magyar uralmi törekvések hogyan befolyásolták a román és magyar irodalom kapcsolatrendszerét. A főbb irodalmi eseményeket veszi sorra a tanulmány első fele, majd rátér arra, miképpen jelenik meg a román irodalom a magyar lexikonokban és kézikönyvekben, illetve milyen intézményi kerete van Magyarországon a román irodalommal való foglalkozásnak – a Pesti Egyetemen az 1862–1863-as tanévben szerveződött meg a román nyelvi és irodalmi tanszék (40.), ennek történetét is elvezeti a 20. század végéig.

A következő szöveg szorosan kapcsolódik ehhez az elsőhöz, ebben ugyanis Bartók *Cantata profana* című alkotásának szövegkönyvét vizsgálja, pontosabban azt, milyen szövegből dolgozott Bartók. A *Cantata* a szarvassá vált fiúk történetén alapszik. Ebben az öregember fiait vadászatra és az erdő megismerésére tanítja. A fiúk egyszer eltévednek a vadonban, szarvasnyomra lelnek, azt követik, átmennek az eléjük kerülő hídon, és szavassá változnak. Apjuk megkeresi őket, de az ifjak már nem változnak vissza emberré, csak forrásból tudnak inni. Ez a történetváz több nép mesekincsében megjelent, természetesen többféle változatban. Jeney ismerteti a mese motívumainak kanonizált értelmezését is, amely szerint a szarvassá változás motívuma egyfajta utópia megjelenítése. Az utópia többek között irodalmi műfaj, a fikcióba beleírt fikció, és mint ilyen is többféle jelentéssel és jelentőséggel bírt az elmúlt évszázadokban – egyik szerepében átkerült politikai térbe is, azaz ideológiává alakult. Jeney Éva ezután az ebből fakadó kérdéseket sorakoztatja fel: „[a]zonosságképző-e az ideológia? Azaz lehet-e azonosság alapja a néphagyomány? Eszmeképző fikció-e az identitás? A népinek nevezett örökséggel azonosított hagyomány – mely lényegében a hagyomány *egy* része, s mindösszesze háromszáz éves megjelölés – a nemzeti érzésként megtapasztalt önazonosság alapjaként hogyan határozza meg az elsősorban erkölcsi értékrendet? Átjárható-e, egymásba fordul-e ideológia és utópia? A *Cantata profana* esetében a bartóki esztétikai eszmerendszerből (az utópiából) kiemelt »tiszta forrás« amolyan nemzeti

ideológia-félévé vált, amely a nemzeti önazonosságot, a nemzettudatot a néphagyományhoz való hűséggel azonosította, s az korának magyar és román politikai ideológiáival egyként ütközött." (53.) A kérdések alapfogalmakat és azok viszonyrendszerének tisztázását vetik fel – ez az a kontextus és fogalmi keret, amiben Jeney azután elmondja, hogyan lett a két román kolindából magyar szöveg, amiket Bartók saját maga szerkesztett össze, egészített ki. Majd azt, hogy a magyarul továbbélő vers miképpen került vissza épp a *Cantata* közvetítésével a román irodalomba. A tanulmány során Jeney foglalkozik a fordítások történetével, a művek értelmezésével, vizsgálja a műveket néprajzi szempontból, utánajár, milyen szerepet töltött be a *Cantata* Bartók életművében, és ahogy fentebb volt róla szó, mindennek ideológiai aspektusával is. A *Cantata profana* Jeney Éva értelmezésében az egymás mellett élő kultúrák egymásra hatásának egyedi példájaként jelenik meg, ami ráadásul ezt magas esztétikai minőségben teszi.

A *Maorik és transzszilvánok* című tanulmánynak (71–84.) a meglepő címét hamar megérti az olvasó, a szerző a szöveg elején közöl ugyanis egy anekdotikus történetet Sir George Grey-ről, ami az angol gyarmati tartományfőnök kommunikációs nehézségeiről szól. Ahhoz ugyanis, hogy Grey megértse a maori törzsek vezetőit, nem csupán a maori nyelvet kellett elsajátítania, hanem a maori mítoszokkal is meg kellett ismerkednie, azok jelentése nélkül ugyanis nem értette meg az őslakosokat. Az anekdota annak egy példája, hogy a nyelv mellett egy adott közösség kultúráját is meg kell ismerni a sikeres kommunikációhoz, egyáltalán, hogy megértsük egymást. Ez a címbe is beemelt példa nem csupán retorikai fogás Jeneynél – bár annak is megállná a helyét –, túl azon ugyanis rámutat a kulturális összetevők bonyolultságára, amelyek megértése nélkül a maorik mellett az erdélyi magyar irodalom helyzetének összetettsége sem érthető meg. A tanulmány azután főként a nehézségeket teszi még plasztikusabbá azzal, hogy előbb az elnevezések és önelnevezések sorát vonultatja fel, bemutatva azt, hogy melyik elnevezés pontosan mit tartalmaz, valamint hogy mit nem, majd a transzszilvanizmus ideológiájának kiüresedésével szembenéző, a harmincas évek második felében lezajló *Jelszó és mítosz* vita összefoglalását adja.

A Bartók-művel foglalkozó (*A tiszta forrás utópiája*), valamint a transzszilvanizmusról szóló (*Maorik és transzszilvanok*) tanulmányok ebben a kötetben a román irodalom magyarországi befogadástörténetét tárgyaló rész után természetes módon követik egymást – felmutatják, ahogy erről volt már szó, a szerző egyedien széles tudományos érdeklődésének irányait. Jól láthatjuk, Jeney Éva az egymás mellett élő román és magyar kultúra kapcsolatát, egymásra gyakorolt hatását, valamint a köztük meglévő eredendő idegenséget különböző témákat követve, más és más aspektusokat figyelembe véve elemezte. Tanulmányai nem egyszerű válaszokat – megoldásokat – kínálnak témáikra, hanem felmutatják azok összetettségét, ellentmondásait. Jól érzékelhető a szerző módszere is: a kulcsszavak, irodalmi terminusok jelentéseiből indul ki, majd megfogalmazza a kérdéseit,

történeti, politikatörténeti, hatástörténeti kontextusokat von be, filológiai kutatások eredményeit közli. Mindezt tárgyilagosan és világosan, jól követhetően írja meg. Írásmódjában ugyanakkor szépírói eszközökkel is dolgozik: olykor finom metaforával emel ki egy-egy fogalmat, vagy valamilyen keretbe helyezi a tudományos eredményeket, sőt, néhol humoros közbevetésekkel él, ironizál, mindezt azonban elegánsan, és úgy, hogy az a tudományos pontosság és objektivitás igényét ne sértse. Ez a két tanulmány korábban *A magyar irodalom történetei* című, háromkötetes irodalomtörténeti kézikönyv harmadik kötetének egy-egy fejezetét alkotta. Jeney Éva nemcsak szerzőként, szerkesztőként is részt vett az új Spenótként emlegetett vállalkozásban, amelyik francia mintára a magyar irodalomtörténetet évszámhoz rendelt tanulmányok sorozatából alkotta meg. A Szegedy-Maszák Mihály főszerkesztésében megjelent háromkötetes munka szemléletében is újított, foglalkozott többek között jelentősebb fordításokkal, más művészeti ágak kiemelkedő alkotásaival, hatástörténettel – Jeney Éva Bartók-tanulmánya ezek közé az újítások közé tartozott, ahogy a transzszilvanizmus-terminológiák ellentmondásait feltáró tanulmánya is túlmutatott egy hagyományos irodalomtörténeti kézikönyvbeli fejezettel szemben támasztott olvasói elváráson. Filep Tamás Gusztáv utószója jelezte, hogy kapott érte negatív kritikát – ugyanakkor pozitívat is, tehetjük hozzá.

Ebben az első fejezetben van még egy román–magyar népköltészeti alkotásokat vizsgáló tanulmány, valamint egy román háborús regényt elemző szöveg. Ezek a román irodalommal és a Bartók-művel foglalkozó tanulmányokkal alkotnak egy jól látható mintázatot kiadó sorozatot, amelyeknek kellett volna, hogy szülessenek további darabjai.

A kötet címét is adó második fejezet (*A megosztó és megosztható múlt*) tárgya Kuncz Aladár, és különösen az ő életművének legjelentősebb könyve, a *Fekete kolostor*. Az I. világháború centenáriuma is hozzájárult ahhoz, hogy az OSZK és a Kriterion Kiadó közös vállalkozásban a teljes életmű kiadásába kezdett, Boka László és Filep Tamás Gusztáv sorozatszerkesztésében, *Kuncz Aladár Összes Munkái* címmel. A szerkesztők Jeney Évát kérték fel a *Fekete kolostor* kiadásának a szöveggondozói feladatára – ebből a feladatból keletkeztek az itt együtt megjelent szövegek, összesen négy tanulmány és egy útinapló. Nem szerepel a kötetben Jeneynek a témában született összes írása, a *Fekete kolostor* előszavát például nem válogatták be a szerkesztők, betették ugyanakkor a kiadás előkészítését szolgáló franciaországi kutatóút során vezetett naplót, ami a Jelenkor online felületén volt eredetileg olvasható, és így bár műfajilag más, általa mégis a fejezetben előtte sorakozó tanulmányokhoz vezető kutatómunkába kapunk betekintést. A z írások egy kutatás eredményeinek első darabjai. A *Fekete irodalom* (123–139.) című tanulmány az emlékirat műfaji kérdéseivel foglalkozik – a terminusok felvonultatása és analizálásuk itt is a belépő –, majd a szöveg értelmezési lehetőségeihez ad kulcsokat, illetve a jelentésrétegek összetettségét vázolja fel a szerző. Ez a munka olvasható egyfajta bevezetésként is a Kuncz-interpretációkhoz. Jeney felvázolja,

hogy a *Fekete kolostor* olvasható történeti forrásként, referenciálisan és fikcióként, regényként is. Beszél a francia recepció új „hullámáról", ami az I. világháború hátországával foglalkozó történeti kutatásokkal indult el, beilleszti a *Fekete kolostor*t a háborús és fogságirodalomba, a konklúzió pedig az, hogy a könyv „történelemként és irodalomként is olvasható" (139.). A következő tanulmány a történelmi olvasás felől közelít az emlékirathoz. Ebben Jeney az I. világháború alatti civil internálótáborokra vonatkozó francia szakirodalom eredményeit ismerteti, illetve a *Fekete kolostor* egyes eseményeit veti össze azok levéltári nyomaival. Ez nyilvánvalóan a franciaországi kutatáskor talált anyagok feldolgozásának csak az első lépése volt – tovább azonban Jeney Éva már nem tudott lépni. A *Marginália a* Fekete kolostor*hoz* című tanulmány (166–186.) igazi filológiai csemege: Bárczi Géza, a neves nyelvész saját *Fekete kolostor*-példányát ugyanis olvasás közben széljegyzetekkel látta el. Bárczi egy ideig Kuncz fogolytársa volt, tehát szemtanú olvasóként írta Kuncz szövegéhez kritikáit. Jeney ezeket ismertette ebben a tanulmányában – Bárczi megjegyzései a *Fekete kolostor* referenciális olvasásmódjának sajátos kritikájaként értelmezhetők. A fejezet utolsó tanulmánya ugyancsak filológiai munka: a *Fekete kolostor* szövegelőzményeit veszi sorra benne a szerző a főműhöz vezető alkotói út rekonstruálásának első lépéseként, összehasonlította a megjelent szövegeket a későbbi könyvfejezetekkel, és értelmezte a változtatásokat. Jól látható e rövid összefoglalókból, ismertetésekből, egy izgalmas kutatómunka, filológiai feltárás eredményeit olvashatjuk.

A kötet további három fejezete az utószó előtt már rövidebb. Az első fordításelméleti kérdésekkel foglalkozó szövegeket tartalmaz: egy Jeney egyénien finom írásmódját és eredeti gondolkodásmódját jól reprezentáló írást (*Nem ér a nevem!* 209–218.), ami a nevekről, azok jelentésrétegeiről, valamint a nevek fordításakor fellépő nehézségekről szól, majd Paul Ricœur fordításról szóló gondolatait elemző tanulmányt olvashatunk (219–230.). A *Vagyok, amit elbeszélek* fejezet írásainak többsége ugyancsak Paul Ricœur életművével foglalkozik: egy hosszabb és egy rövidebb nekrológ fog közre egy harmadik írást, amiben a francia filozófus, esztéta protestantizmusát mutatja be Jeney. A melléklet előtti utolsó szöveg – ahogy erről már volt szó – egy újabb nekrológ, Szegedy-Maszák Mihályé. Jeney Éva irodalomtudósi pályája Paul Ricoeur esztétikájával való foglalkozással indult, az ő szerepe gondolkodásában és pályáján meghatározó volt. Mellette minden bizonnyal Szegedy-Maszáknak volt kiemelkedő helye Jeney karrierjének a segítésében. E három ember közös pontja nem csupán az irodalom iránti elköteleződés, hanem a protestánsság is.

A megosztó és megosztható múlt című kötet egy tudományos pálya irányainak nyomát követi – e pályán Jeney Éva személyes sorsa, származása, családja, személyisége nyomai is jól felismerhetők, ha odafigyelünk. „Olyan az ember, mint a lehelet, napjai, mint az átfutó árnyék" – idézte Jeney Éva Szegedy-Maszákról írva a 144. zsoltár 4. versét (257.). A zsoltáros ezt talán az Isten nézőpontjából

láttatta így. Saját horizontunkból ennek az ellenkezője mondható: van súlya, jelenléte, hatása, azaz nyoma egy embernek. Életével, munkájával bekapcsolódik a hagyományba, továbbírja, hozzáad, kitérít. Azaz gondolkodik és alkot, ahogy ennek a könyvnek a szerzője tette.

DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i1.235

Huber Ágnes*

„Ezt így írd le, ahogy mondom”

Müller Márta: *Magyarországi németek nyelvi önéletrajzaik tükrében: nyelvelsajátítás, kétnyelvűség, nyelvi tapasztalatok, autonoetikus nyelvi tudás*. Budapest: L'Harmattan, 2025. 307 oldal

A címben megjelenő idézet a kötet három mottója közül az egyik. A másik kettővel egyetemben – „Az erőltetett asszimiláció a nyelven kívül mást is tönkretett. A szép gondolkodást, a szavak kedvességét.”; valamint: „Úgyhogy vigyázni kellett. Kis besúgások.” – kijelöli azt a háromszöget, amely sejteti az olvasóval, hogy a könyv megpróbáltatásokkal teli körülmények között szerzett élettapasztalatokról szól. A kötet középpontjában az az 1930-as évek végén és az 1940-es években született kétnyelvű magyarországi német generáció áll, amelynek tagjai anyanyelvként még településük bajor nyelvjárását sajátították el, és a magyar nyelvvel rendszeres foglalkozások keretében az óvodában vagy az iskola első osztályában ismerkedtek meg. Az általuk felidézett nyelvekkel kapcsolatos emlékek egyszerre mutatnak összetett képet az individuális nyelvi repertoárok változásáról és azokról a hatásokról, amelyek a magyarországi németeket 1945 után, egészen az 1960-as évek végéig érték, mint például olyan élmények a de jure és de facto jogfosztások és a stigmatizáltság –, amelyek markánsan befolyásolták a kétnyelvű beszélőközösségek nyelvhasználatát és identitását.

A kötet innovatív, egyrészt abban a tekintetben, hogy Magyarországon elsőként foglalkozik magyarországi német beszélők nyelvi önéletrajzaival. Az interjúk formájában gyűjtött nyelvi önéletrajzok olyan szövegek, amelyekben a visszaemlékező személyek életük történetébe ágyazottan narratív formában nyilatkoznak a fókuszban álló nyelvekről és nyelvi változatokról. Másrészt eredeti a tekintetben is, hogy Müller a nyelvi önéletrajzokat az esemény, eset, fordulat[1], az attitűdök, valamint a metanyelvi reflexiók szempontjából tartalmi és formai vizsgálatnak veti alá. A vizsgálat kiterjed arra, hogy milyen nyelvi impulzusok mentén alakult ki, fejlődött vagy szorult vissza az adatközlő személy első nyelve, két- vagy

* Huber Ágnes, germanista, az ELTE BTK Germanisztikai Intézet docense, E-mail: huber.agnes@btk.elte.hu, ORCID: 0000-0001-7094-0637

1 Müller Márta: Esemény, eset és fordulat a magyarországi németek nyelvi önéletrajzaiban. *Regio*, 2025/1. 84–99.

többnyelvűsége, illetve kettősnyelvűsége,[2] hogyan, milyen nyelvi eszközökkel fejezi ki a nyelvekkel kapcsolatos kognitív ismereteit; hogyan önti szavakba a nyelvekhez fűződő pozitív és negatív érzelmeit; hogyan vélekedik az általa megismert nyelvekben elért kompetenciaszintjeiről; milyen hatással bírtak az életében rövidebb-hosszabb ideig felbukkanó nyelvek és nyelvi tapasztalatok sorsának alakulására, és végül, de nem utolsósorban arra, hogy az élettörténet alakulása visszahatott-e a nyelvekhez való viszonyára.

Mivel az adatközlők az interjúk során visszaemlékeznek, tehát minden történetté, kommentárrá formált személyes élményük, tudásuk és érzelmük emlékezeti alapokon nyugszik, a szerző az emlékezés folyamatának és jellemzőinek tisztázásával nyit (3. fejezet). Ezt követően ismerteti a nyelvi önéletrajzokban megjelenő tér- és időviszonyokat (4. fejezet), az elbeszélő személy életrajzi elemeket rekonstruáló, a narratívákat revideáló stratégiáit (5. fejezet), valamint az elbeszélésekben önmagát és más szereplőket pozícionáló technikáit (6. fejezet). A nyelvi önéletrajzok tudománymetodológiai jelentőségéről, illetve a metaelméleteiről szóló fejezetek (7. és 8. fejezet) a monográfia zsanérpontjai: az elméleti részek e két fejezet által kapcsolódnak a kötet második részében tárgyalt empirikus kutatáshoz. Az empirikus rész a diszkurzív-kognitív vizsgálati szempontok tárgyalása után (9. fejezet) az önéletrajzi interjúkból álló korpusz jellemzőit mutatja be (10. fejezet), ismerteti a tartalmi-formai elemzések eredményeit (11. fejezet), végül a kapott eredményeket összeveti a 9. fejezetben részletezett vizsgálati szempontokkal és hipotézisekkel.

A monográfia huszonkét nyelvi önéletrajzi interjút elemez. Az adatközlők Knipf-Komlósi nyelvi és generációs osztályozása szerint[3] a nyelvjárást még autentikusan használó idős és legidősebb korosztályhoz tartoznak. Az, hogy az adatközlői csoport az idős generációra korlátozódik, szervesen következik a vizsgálat célkitűzéseiből, ugyanis a magyarországi németek közül ennek a korcsoportnak az életét, identitását és nyelvi repertoárját határozták meg legszélsőségesebben a II. világháború után bekövetkezett társadalmi-politikai változások. Az interjúalanyok kiválasztásának elsődleges szempontja volt az a körülmény is, hogy anyanyelvként egy magyarországi bajor nyelvjárást sajátítottak el, amelyet részben családi-ismerősi körben, részben intézményes keretek között követett a magyar, a német, majd az orosz nyelv tanulása, illetve elsajátítása. A szerző döntése, miszerint adatközlői csoportját csak bajor elsőnyelvű beszélőkre korlátozza (és nem terjeszti ki a nembajor magyarországi német nyelvjárást beszélőkre), tudománymódszertanilag indokolt, hiszen az egységes bajor nyelvföldrajzi helyzet biztosítja azt a körülményt, hogy az adatközlők homogén elsőnyelvi nyelvjárási tapasztalatokkal bírtak.

[2] Kettősnyelvűség alatt azt értjük, ha egy beszélő egy adott nyelvnek a köznyelvi és legalább egy nyelvjárási változatát is aktívan és/vagy passzívan használja.

[3] Knipf-Komlósi, Elisabeth: *Wandel im Wortschatz der Minderheitensprache. Am Beispiel des Deutschen in Ungarn.* Stuttgart: Franz Steiner (=Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik Beihefte 145), 2011. 49–53.

Továbbá idetartozik az is, hogy hasonló előnyökkel és hátrányokkal sajátították el a bajor nyelvjárás után az attól fonetikai, morfoszintaktikai és lexikális szempontból nagy távolságot mutató német köznyelvet is. Az adatközlők kétnyelvűsége tehát a magyar és a német nyelvre, kettősnyelvűsége pedig a magyarországi bajor nyelvjárásra és a német köznyelvre terjed ki. Az interjúkérdések a bajor nyelvjárás, illetve a magyar és a német köznyelv elsajátításának körülményeit, a nyelvi repertoár bővülésének-szűkülésének okait, az elsajátított nyelvek és nyelvváltozatok kompetenciaszintjeinek alakulását, a két- és kettősnyelvűségből fakadó előnyöket és hátrányokat, a nyelvi repertoár ápolásának lehetőségeit, a nyelvekkel kapcsolatos attitűdöket és az adatközlők nyelvi tudatosságának jelenségeit érintették. Az interjúk közel azonos arányban németül, illetve magyarul készültek, a bajor interjúszövegek a tartalmi és formai transzparencia, érthetőség és kereshetőség érdekében német átiratban kerültek lejegyzésre, a bajor lexikai-grammatikai jellemzők megtartása mellett. A német interjúrészletek a lábjegyzetekben magyar fordításban is megjelennek.

A lejegyzett nyelvi önéletrajzok Mayring elméleti keretét és módszertanát[4] segítségül hívó tartalmi elemzése egyrészt a nyelvi önéletrajzokban felbukkanó eseményeket, eseteket és fordulatokat, másrészt az egyes nyelvek és nyelvváltozatok narratíváit, harmadrészt a nyelvi önéletrajzokban megjelenő metanyelvi tudatosságot és a nyelvi szintézist helyezi fókuszba. Az eseményként, esetként és fordulatként osztályozott élményeket nyelvi és nem nyelvi jellegű impulzusok váltják ki. Eseményként kategorizálható egy olyan életepizód, amelyben az elbeszélő személy nem tudatos cselekvőként jelenik meg, hanem az epizód felidézésekor külső forrásra hivatkozik. Szintén eseményként kategorizálható az az epizód, amely felidézése során az elbeszélő nem akar emlékezni a cselekvő személyére, és ezért személytelen, általánosító nyelvi formában beszél róla. Esetként osztályozhatók azok az epizódok, amelyek az elbeszélő nyelvi önéletrajza szempontjából fontos, negatív tapasztalatot jelentenek. Fordulatnak nevezhetők azok az epizódok, amelyek az elbeszélőben tudatos reflexiót és a nyelvi viselkedés megváltoztatását eredményezték.

A monográfia empirikus részének második súlypontja az adatközlők narratíváinak elemzése, a német nyelvjárásra, valamint a német, a magyar és az orosz köznyelvre vonatkozóan. Az orosz nyelv beemelése az elemzésbe logikus döntés, hiszen a bajor nyelvjáráson, valamint a magyar és a német köznyelveken kívül az adatközlők nyelvi repertoárjának stabil eleme volt az iskolában tanult orosz köznyelv is. A többnyelvű beszélők nyelvi tudatossága rendkívüli – Müller itt Schmidt és Hergen munkájára[5] hivatkozik, amely szerint aki több nyelven beszél,

[4] Mayring, Philipp: *Qualitative Inhaltsanalyse: Grundlagen und Techniken.* Weinheim: Beltz, 122015.

[5] Schmidt, Jürgen Erich – Herrgen, Joachim: *Sprachdynamik. Eine Einführung in die moderne Regionalsprachenforschung.* Berlin: Erich Schmidt (=Grundlagen der Germanistik 49), 2011.

az a nyelvi ismereteit állandóan összehasonlítja a nyelvi környezetével, és ennek eredményeként állandóan szinkronizálja, finomítja, végső soron fejleszti a nyelvi kompetenciáját. Az összehasonlítást segítik a feltűnő nyelvi jelenségek, ezeket a beszélők könnyen megjegyzik, és könnyen be tudják építeni a kompetenciájukba. A szerző az adatközlők nyelvi önéletrajzaiban felbukkanó feltűnő nyelvi jelenségeket fiziológiai, kognitív, illetve szociolingvisztikai szempontból osztályozza, és utánajár annak, hogy az említett száliens jelenségek közül melyek nyelvészetileg is bizonyítottak, illetve melyek nevezhetők ezzel szemben laikus áltudásnak. Miután az adatközlők nyelvi praxisukban változó mértékben, de folyamatosan aktív és passzív módon használták a bajor nyelvjárást, valamint a magyar és a német köznyelvet, szükségszerű, hogy a két nyelv, illetve nyelvváltozat kognitív mintái összekapcsolódjanak egymással. A transzferjelenségek explicit megnyilvánulása a kódkeverés, implicit megnyilvánulása a kontaktusjelenség. Míg a kódkeverés a kívülállónak könnyen felismerhető (hiszen az adatközlő az egyik nyelvet, például a magyart keveri a másikkal, például a bajorral), az implicit kontaktusjelenségek (azaz a két nyelv koncepcióinak összekapcsolása) az elemzést végző személy számára nehezebben felfedezhető, mert az egyik nyelvből a másikra lefordított (de a célnyelvben nem autentikus), valamint az emergált szóalakok nem feltétlenül tűnnek fel neki, még akkor sem, ha – mint Müller esetében – ő maga is kétnyelvű, és a saját nyelvi praxisára is jellemző a folyamatos fordítás és emergálás.

A nyelvi önéletrajzokban az eseményként felidézett epizódok a kisgyermekkori magyar nyelvelsajátításhoz köthetők. Az adatközlők arról, hogy hogyan sajátították el a magyar nyelvet óvodáskorban, nem rendelkeztek saját emlékkel, vagy másokra (szülőkre, nagyszülőkre) hivatkozva azt állították, hogy könnyen ment. A szerző azonban hozzáfűzi, hogy egy második nyelv elsajátítása semmilyen életkorban nem megy sem gyorsan, sem kognitív igénybevétel nélkül. Az eseményepizódok nyelvi megformáltságára a német *man* általános alany jellemző, ami egy további, grammatikai bizonyítéka annak, hogy a magyar nyelv megtanulásával kapcsolatos visszaemlékezések nem saját (azaz nem autonoetikus) emlékek.

Az esetként címkézett epizódokra általában jellemző, hogy autonoetikusak, azaz az elbeszélő olyan saját, negatív tapasztalásai, amelyek nem vezetnek a nyelvi viselkedés megváltoztatásához. Az interjúrészletekben ismétlődő motívum a bajor nyelvjárás és a magyarországi német identitás felett érzett szégyen, lenézettség. A szégyen érzése mind egyéni, mind csoportszinten ismétlődik, a szégyen átélése tehát *én*- és *mi*-perspektívából is megfogalmazódik.

A fordulatként megélt epizódok olyan nyelvi tapasztalatokról szólnak, amelyek az adatközlő nyelvi viselkedését valamilyen irányba befolyásolták. Mind a bajor nyelvjárás, mind a magyar nyelv lehetett a fordulatok forrásnyelve: bajor-magyar irányultságot mutatnak azok az epizódok, amelyekben az adatközlő a német nyelvjárással szemben a magyar nyelvet részesítette előnyben. Magyar-bajor irányultságot mutat az az epizód, amikor az adatközlő magyarul nevelt gyermeke arra kéri

a szülőt, hogy kezdjen hozzá bajorul beszélni, hogy ő is megtanulhassa a nyelvjárást. A magyar nyelv előnyben részesítése a bajorral szemben túlnyomórészt kellemetlen, inzultáló, az adatközlők mezokörnyezetéből származó *top-down* impulzusok eredménye. A bajor nyelvjárás előnyben részesítése *bottom-up* kezdeményezés – igaz, eredménytelen is marad, mert az adatközlő néhány alkalom után feladja a próbálkozást. A fordulatélmények tehát – ahogy Müller leszögezi – vektoriális élmények: rendelkeznek irányultsággal és erősséggel a tekintetben, hogy milyen fordulat áll be az érintett személy nyelvi viselkedésében.

A fordulatélményekről szóló epizódok felfedik az adatközlők megküzdési stratégiáit is, amelyek között additív és szubtraktív egyaránt megtalálható, bár utóbbi dominál. Additív megküzdési stratégia például egy édesanya kiállása azért, hogy a hároméves gyermekét, aki nem tud magyarul, vegyék fel a magyar nyelvű óvodába, azért, hogy ott megtanulhassa. Szubtraktív megküzdési stratégia érhető tetten minden olyan epizódban, amelyben a megszégyenüléstől tartó személy a bajor nyelvjárását háttérbe szorította, elnyomta, kivonta a nyelvi portfóliójából. A bajor nyelvjárás és a magyarországi német identitás palástolása az adatközlőkben kognitív disszonanciát okozott, amelyet azzal lehetett enyhíteni, hogy az adatközlők gyermekeik esetében az iskolában tanított német köznyelv megtanulására próbálták helyezni a hangsúlyt, illetve külső és belső hatásokra meggyőzték magukat és mikrokörnyezetüket a bajor nyelvjárás használhatatlanságáról. Mindkét reakció egy célt szolgált: a II. világháborút követő politikai változások túlélését, a jogfosztások elkerülését.

A nyelvek és nyelvváltozatok narratíváinak elemzése során az a feltételezés volt a kiindulópont, hogy sokféle pozitív és negatív komponens lesz fellelhető bennük, mivel az adatközlők életük során szintén sokféle pozitív és negatív tapasztalatot halmoztak fel. A vizsgált személyek a saját bajor nyelvjárásukhoz egyértelműen pozitív érzéseket és viselkedésmintákat kötnek. Müller megjegyzi, hogy bár az adatközlők gyermekkorukban lépten-nyomon megélték a német nyelvjárás stigmatizáltságát, iskoláik és munkahelyük később mégis értékelte a bajortudásukat, abból számukra kognitív, szociokulturális és anyagi előny származott. Emellett szintén pozitív hatása volt az identitásukra, hogy német és osztrák utazásaik során a *common linguistic ground*-nak köszönhető sikerélmények okán nyelvjárásukat önmagukban fel tudták értékelni.

Univerzális jellemzője a vizsgált nyelvi önéletrajzoknak, hogy az adatközlők a magyar nyelvet az óvodában vagy az iskolában első osztálytól fokozatosan sajátították el, és a magyar nyelvi kompetenciájukat felső tagozatos korukig kellett csiszolgatniuk. Ahogy idősödtek, egyre inkább magyar nyelven kommunikáltak, a bajor nyelvhasználatuk csökkent, ami negatívan befolyásolta a nyelvjárásuk megítélését, és negatívan hatott a nemzetiségi identitásukra is. A negatív önmegítélést a német köznyelv elsajátítása tovább fokozta: a „szép” német nyelv és a bajor nyelvjárás grammatikai és lexikális eltérései a nyelvjárás (nyilván helytelenül

vélt) hiányosságaként csapódott le az adatközlőkben. Ugyanakkor a szerző hangsúlyozza, hogy amikor a nyelvi önéletrajzi interjúkban a nyelvjárás nem került összevetésre a német köznyelvvel, és az adatközlő kizárólag a bajor nyelvjárásáról beszélt, az nem konnotálódott negatívan. A német nyelvjárással kapcsolatos érzések szuperpozicionáltak: egyszerre igaz rájuk a pozitív és negatív érzés és az, hogy származott belőle előny és hátrány is. A negatív és pozitív emlékek mindig konkrét epizódokban öltöttek formát. A negatív tapasztalatokra mutatott defenzív reakció előrevetítette az adatközlő személy nyelvi életpályáján bekövetkező későbbi magyar nyelvhasználati dominanciát. Az emberi történésekről szóló elbeszélések mindig célorientáltak: minden történet valamilyen céllal kerül megfogalmazásra, a hallgatóság a történet befogadása során az események céljait próbálja rekonstruálni. A defenzív viselkedési stratégia az önéletrajzokban arra is kiterjedt, hogy az adatközlők nem fogalmazták meg, hogy az *out-group* tagjai miért bántották őket bajor nyelvjárásuk miatt. Szintén nem található utalás a nyelvi önéletrajzokban arra, hogy valaki – bárki – megvédte volna őket a gyermekkori, kamaszkori inzultusok során. Az *out-group* tagjai részéről ez kézenfekvő (hiszen ők voltak az inzultálók), ám – hangsúlyozza Müller – a visszaemlékezésekben annak sincs nyoma, hogy az *in-group* tagjai megvédték volna egymást.

A saját bajor nyelvjáráson kívül az adatközlők részletes metanyelvi ismeretekkel rendelkeznek a szomszédos települések magyarországi német nyelvjárásaival kapcsolatban. Ez segítette őket nyelvjárásban beszélő társaik földrajzi beazonosításában. Az interjúalanyok szerint a bajor nyelvjárástól tipológiailag nagyobb távolságot mutató osztrák és németországi német nyelvváltozatok nehezebben érthetők, ezért a közép- és alnémet nyelvjárásokat beszélőkkel a kommunikációs nehézségek áthidalásához a német köznyelvet használták közlekedőnyelvként.

A német köznyelvre vonatkozó tapasztalatok fő forrása a sokszor mostoha körülmények (például alacsony óraszám, a tanulói célcsoport számára érdektelen tankönyvi szövegek) között zajló iskolai német nyelvtanulás volt. A német köznyelvhez az adatközlők egyetemesen pozitív affektív, kognitív és konatív attitűddel viszonyultak, a megszerzett német köznyelvi tudásuk a későbbi életszakaszaikban is pozitív élmények alapját képezte.

Az adatközlők második nyelve az óvodában és az iskolában elsajátított magyar köznyelv volt. A magyar nyelv megtanulásának sikeressége összefüggést mutat a családi környezet pozitív konatív attitűdjével (támogató nyelvi és nemnyelvi viselkedésével). Függetlenül attól, hogy milyen ütemben és milyen magas kompetenciaszinten sikerült a magyar nyelvet elsajátítani, a magyar köznyelvvel kapcsolatban az adatközlők egyetemesen pozitív attitűddel rendelkeznek. Dacára annak, hogy számos adatközlő éppen a magyar nyelvi hiányosságai miatt szenvedett el inzultusokat és megszégyenítést.

Az interjúk harmadik szilárd eleme a szintén közoktatásban tanult orosz köznyelv. Az orosz nyelvvel kapcsolatos narratívák három forrásból erednek:

személyes (tanórai) tapasztalatokból, a világháborúban bevonult, a családnál elszállásolt szovjet katonákkal történő interakciókból és a rokoni-ismerősi kör áthagyományozott narratíváiból. Az orosz nyelv affektív és konatív visszautasítása, egy adatközlő kivételével, egyetemes jelenség az interjúkban, a *top-down* erőltetett oroszoktatás *bottom-up* elutasítottsága jelen kutatás adatközlői körében is jól mutatja az 1950-es és 1960-as évek magyarországi orosz nyelvoktatásának a csődjét.

Végül, de nem utolsósorban essen szó a monográfia harmadik perspektívájáról: az adatközlők metanyelvi tudatosságáról, azaz a nyelveikről és a nyelvhasználatukról megfogalmazott véleményükről – a hely szűkössége okán csupán a bajor nyelvjárásra korlátozódva. A német nyelvjárással kapcsolatos fiziológiai száliens jelenségek hangtani és morfológiai jellegűek (artikulációs rugalmasság, akcentus, szavak hasonlósága az angolban, németben, bajorban). A bajor nyelvjárás kognitív száliens jegyeiként a magyar jövevényszavak jelenléte, a német köznyelvben is mobilizálható nyelvjárási szókincs és grammatikai kompetencia, a nyelvjárási flexiós paradigma egyszerűbb felépítése kerültek említésre. Szociolingvisztikai száliens jellemzőként a bajor nyelvjárás szűk kommunikációs használhatósága, továbbá a nyelvjárás feladásának és a település típusának az összefüggése (a falu mint nyelvjárást megtartó közeg) rajzolódott ki a nyelvi önéletrajzok alapján.

Müller Márta munkája több szempontból is újszerű: elsőként foglalkozik magyarországi német kétnyelvű beszélők nyelvi önéletrajzaival, és azokat események, esetek és fordulatok, valamint a nyelvi repertoár stabil elemeihez kapcsolódó narratívák és a metanyelvi tudatosság mentén elemzi. A kutatás kvalitatív módszertanon alapul, elméleti fejezeteiben a szociolingvisztika két- és kettősnyelvűségkutatásának meghatározó modelljei jelennek meg, empirikus megalapozottságát kiterjedt szakirodalmi feldolgozás adja. Az empirikus rész világos érveléssel és számos interjúrészlet bevonásával ad választ a megfogalmazott kutatási kérdésekre és hipotézisekre. A vizsgálat mérföldkőnek tekinthető a magyarországi német szociolingvisztika területén: átfogó képet nyújt a vizsgált, német anyanyelvű két- és kettősnyelvű adatközlők nyelvi repertoárjának alakulásáról, a nyelvhasználatot befolyásoló objektív és szubjektív tényezőkről, valamint a nyelvi változásokkal szembeni egyéni megküzdési stratégiákról – teszi mindezt magyar nyelven, ami szintén ritkaság a túlnyomórészt német nyelven dokumentált magyarországi német szociolingvisztikai kutatásokon belül.

A monográfia nem csupán nyelvészeti szempontból bír komoly jelentőséggel. Hasznos és tanulságos olvasmány mindazok számára, akiket a magyarországi németség nyelvében. nyelvhasználatában és identitásában a II. világháborút követően végbement változások érdekelnek, különös tekintettel az anyanyelvjárás generációk közötti átörökítésének elmaradására.

CONTENTS

HUNGARIAN SELF-ORGANIZATIONS IN BANAT AND BAČKA,

Ádám Domonkos
Leeway and Control: Administrative Supervision of Vojvodina Hungarian Associations in the Kingdom of Yugoslavia (1936–1941) 3

Márk Csőke
"Bačka belongs to the People of Bačka." The Organization of Administrative Positions and the Struggle for Positions in Reannexed Bačka 27

Csongor Molnár
The Bishop and the Others. German Occupation, Christian Nationalism, and Reformed Congregations in the Banat Region, 1941–1944 66

CHINA AND THE MINORITY QUESTION

Idikó Sárközi
Ethnic Minorities in China's Changing Political Landscape 98

Zsolt Szilágyi
Herders and Settlers: How Mongol Conquerors Became the "Model Minority" in Modern China 111

Hao, Lei
Algorithmic Imaginary in Surveillance Technicity: The Renegotiation of *Minzu* Identity among China's Ethnic Minority *Wanghong*s on Douyin 140

DISCUSSION

Questionnaire on the Political Representation of National Minorities II. 171
Balázs Dobos, Péró Lászity, Sándor Móré, Anna Unger

REVIEW

L. Balogh Béni
"Passports will soon be museum pieces..."
Hungarian-Romanian relations during Petru Groza as Prime Minister 203

Tania-Nicoleta Bîc: *Relațiile româno-maghiare în timpul guvernului Petru Groza (1945–1952)*. [Romanian-Hungarian relations during t he Petru Groza Government (1945–1952)]. Prefață de Marcela Sălăgean. București: Editura Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2025.

Enikő Kirkósa
Spiritual Awakening in Transylvania, under the Threat of Communism 213

Visky András: *Illegalisták.* [Illegalists] Budapest: Jelenkor kiadó, 2025.

Ferenc Eiler
Room for Maneuver on a Forced path.
The Story of a Truly Special Relationship. 220

Andreas Schmidt-Schweizer (Hrsg.): *Die westdeutsch-ungarischen Beziehungen in Wirtschaft, Politik und Kultur 1973/74–1987.* Teilband 1: Darstellung; Teilband 2: Quellenedition. Berlin/Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2024.

Andrea Juhász
Like Wild Tracks in the Forest... – The Legacy of the Literary Historian 227

Jeney Éva: *A megosztó és megosztható múlt. Tanulmányok.* [The divisive and divisible past. Studies.] Edited by Filep Tamás Gusztáv, Józan Ildikó. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó, 2023.

Ágnes Huber
"Write it down exactly as I say it." 235

Müller Márta: *Magyarországi németek nyelvi önéletrajzaik tükrében: nyelvelsajátítás, kétnyelvűség, nyelvi tapasztalatok, autonoetikus nyelvi tudás.* [Germans in Hungary as reflected in their linguistic autobiographies: language acquisition, bilingualism, linguistic experiences, autonoetic linguistic knowledge.] Budapest: L'Harmattan, 2025.